IN CENTRAAL BORNEO

REIS VAN PONTIANAK NAAR SAMARINDA

DOOR

Dr. A. W. NIEUWENHUIS

I

I–II

A 150.=

list 693/396

Von Berchtold. Djahéri. Pl. I.

Lahidin. Midan. Dr. Nieuwenhuis. Demmeni.

De leden der expeditie.

IN CENTRAAL BORNEO.

Reis van Pontianak naar Samarinda

DOOR

Dr. A. W. NIEUWENHUIS.

Uitgegeven door de Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën.

I.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN. — 1900.

LIBRARY
JAN 1 6 1970
UNIVERSITY OF TORONTO

VOORBERICHT.

Bij het beschrijven mijner reizen en bevindingen in Borneo, heb ik mij tot taak gesteld niet alleen een reisverhaal te leveren, maar tevens de in hoofdzaak ethnologische gegevens, die ik kon verzamelen, daarbij in te vlechten.

Uitgaande van de overtuiging, dat het juiste waarnemen van feiten en toestanden bij de volken die op lagen trap van ontwikkeling staan, en de eenvoudige beschrijving daarvan voor de ethnologie op dit oogenblik van het grootste belang zijn, heb ik er mij toe bepaald, om alleen datgene weer te geven, wat ik meen dat zeker overeenkomstig de werkelijkheid is, zonder het te toetsen aan meeningen of beschrijvingen van anderen.

De moeilijkheden, die een vreemdeling ontmoet bij het onderzoek naar zeden en gewoonten van veel lager staande volken, zijn zoo groot, dat wel niemand volledigheid zal verwachten in de volgende schetsen uit zulk een virginaal gebied van studie als de stammen in Centraal-Borneo tot dusver vormden. En het waren nog bijzonder gunstige omstandigheden, die mij in staat stelden zooveel te verzamelen.

Voor een niet klein gedeelte is het te danken aan het uitzenden der wetenschappelijke expeditie in 1894 door de „Maatschappij tot bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën" en hare organisatie door den resident der Wester-Afdeeling van Borneo, wijlen den heer S. W. Tromp, dat ik nu in staat ben deze beschrijving van een reis door Borneo aan mijne lezers aan te bieden. Na de deelneming aan dezen eersten tocht stelde de ruime ondersteuning dier maatschappij mij in staat de

daarbij opgedane ervaringen te gebruiken en uit te breiden bij het onderzoek der nog geheel onbekende streken van den Boven-Mahakam.

De betrekkelijk korte tijd mijner detacheering aan 's Lands Plantentuin na mijne terugkomst zou trouwens niet voldoende geweest zijn mijne aanteekeningen uit te werken, wanneer ik mij niet had mogen verheugen in de medewerking van vele zijden. Aan allen hiervoor mijn dank, maar dan in de eerste plaats aan Dr. C. Snouck Hurgronje, die zich welwillend beschikbaar stelde, om het geschrevene nog eens na te zien.

Om te voorkomen, dat men in het onzekere blijve omtrent de uitspraak van de in dit werk gebezigde inlandsche namen, veroorloof ik mij op het volgende te wijzen:

ā moet worden uitgesproken als in het Nederlandsche „laden" of in het Duitsche „Sprache";
ă als in het Nederlandsche „kat" of in het Duitsche „schwach";
è als in het Fransche „grève";
ĕ als in het Nederlandsche „begin" of in het Duitsche „Betrug";
e als de Fransche é;
ŏ als in het Nederlandsche „kort" of in het Duitsche „Mord";
o als in het Nederlandsche „brood" of in het Duitsche „Brot";
ŭ als in het Engelsche „but";
u als in het Nederlandsche „buren" of als de Duitsche ü;
oe als in het Nederlandsche „hoef" of als de Duitsche u;
ei als in het Duitsche „bei";
eu als in het Nederlandsche „ui" of in het Duitsche „treu";
au als in het Nederlandsche „kou" of in het Duitsche „Tau";
s is altijd scherp en nooit gelijkluidend met z;
g komt altijd overeen met de Fransche g in „gant";
het teeken ' achter een woord heeft de waarde van een doffe k.

Buitenzorg, Mei 1898.

Dr. A. W. NIEUWENHUIS

INHOUD.

EERSTE DEEL

EERSTE HOOFDSTUK.

De reis tot Poetoes Sibau.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De Mendalam Kajans.

DERDE HOOFDSTUK.

De Mendalam Kajans (Vervolg).

VIERDE HOOFDSTUK.

De psychische en physieke ontwikkeling van de Bahau's van Centraal-Borneo.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Behandelingswijzen van ziekte door de Kajans.

ZESDE HOOFDSTUK.

Kleeding.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Godsdienst.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Inrichting van den stam der Mendalam Kajans.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Landbouw.

TIENDE HOOFDSTUK.

Vischvangst en jacht.

ELFDE HOOFDSTUK.

Industrie en Handel.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Tatouage.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

Vertrek van Poetoes Sibau.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

De landweg tusschen Kapoeas en Mahakam.

EERSTE HOOFDSTUK

De wetenschappelijke expeditie naar Centraal-Borneo in 1894 had den deelnemers aan resultaten op ieders bijzonder veld van onderzoek alles opgeleverd, wat zij wenschen konden, dank zij de ondersteuning van de „Maatschappij tot bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën" en de praktische organisatie door den resident der Wester-Afdeeling van Borneo, S. W. Tromp.

Maar bij alle voldoening op wetenschappelijk gebied bleef het mislukken van de poging, om het onbekende gebied van den Boven-Mahakam binnen te dringen, een schaduw werpen op het volkomen succes. Wel volbracht professor Molengraaff den tocht van Boenoet naar Bandjarmasin, maar de witte plek der kaart bleef wit.

De leden der expeditie hadden gedurende drie maanden eerst gewerkt in het gebied der Oeloe-Ajar Dajaks aan den Mandai, zuidelijke bij-rivier van den Boven-Kapoewas; toen, naar Poetoes Sibau teruggekeerd, zou in Juni 1894 de tocht naar den Mahakam plaats hebben, aan welken professor Molengraaff voor het geologisch onderzoek der door te trekken streken en schrijver dezes als arts zouden deelnemen onder leiding van den contrôleur van den Boven-Kapoewas met een gewapend geleide van twintig pradjoerits en een honderd Kajan Dajaks van den Mendalam als roeiers en dragers.

In Juli aangekomen in het stroomgebied van de Mahakam-rivier meende de controleur, dat het voor ons niet verantwoord zou wezen, om voort te gaan en daar hij de leiding had, schoot er niets anders over dan terug te keeren.

Dit geschiedde in weinig meer dagen, dan de heenreis weken had

gekost en den 22 Juli waren wij weder op ons uitgangspunt Poetoes Sibau terug, vanwaar de contrôleur zijn standplaats Semitau weer opzocht, professor Molengraaff voor verdere tochten ook de rivier afzakte en ik achterbleef, om in de dorpen van onze Kajansche dragers aan den Mendalam gedurende eenige weken hunne ethnologische eigenaardigheden te bestudeeren.

Van onzen terugkeer te Poetoes Sibau af tot in 't laatst van September woonde ik daar in een hutje te Tandjong Karang, het Kajanhuis, welks hoofd Akam Igau op reis ons het meest behulpzaam was geweest. Slechts enkele dagen besteedde ik, om ook de overige huizen te Tandjong Koeda, Pagong en Ma Soeling te bezoeken, maar wijdde mij vooral aan een vertrouwelijken omgang met de bewoners van Tandjong Karang.

Dank zij medische hulp, kleine geschenken en het inkoopen van ethnographica liet het onderling vertrouwen spoedig niet veel meer te wenschen over en met leedwezen zagen de inwoners mij later vertrekken, in de ongelukkige overtuiging nu weer hulpeloos te staan tegenover alle ziekten, waardoor zij zoozeer geteisterd werden.

Het hoofd Akam Igau bracht mij met een twaalftal der zijnen in een groote boot naar Pontianak, voor hen een buitengewone gelegenheid om de onbekende streken van den Beneden-Kapoewas te zien en voor mij, om met den resident S. W. Tromp in gezelschap van Akam Igau het een en ander te bespreken, wat mij van belang scheen.

Gedurende mijn verblijf te Tandjong Karang was onze mislukte tocht naar den Mahakam rijpelijk besproken en na het overwinnen van de gewone voorzichtigheid mijner gastheeren, om zich te uiten, bleek mij, dat onder andere omstandigheden het doen van den tocht naar Koetei langs den Boven-Mahakam wel te volbrengen zou wezen, vooral omdat de Kajans van Akam Igau, die nauw verwant zijn met de voornaamste stammen en volkomen op de hoogte der omstandigheden aldaar, zich aanboden, om mij te vergezellen.

Het kwam mij na onze mislukte poging zeer wenschelijk voor, dit door Akam Igau in tegenwoordigheid van den resident Tromp te doen verklaren; vandaar mijne waardeering van het Kajangeleide tot Pontianak. Op dezen tocht naar beneden ging alles

naar wensch; een hunner profetische vogels vloog nog in den Mendalam zoo voor mijn boot op, dat men mij een voorspoedige reis en spoedigen terugkeer durfde voorspellen.

Bij mijn aankomst te Batavia was er echter geen sprake van het maken van verdere plannen, want de krijgsklaroen op Lombok, die de toegezonden dagbladen mij eerst in 't laatst van September deden weerklinken, riep ook mij naar het tooneel van den strijd, waar de bestorming van Tjakra Negara en het einde der militaire expeditie ons medici alle andere plannen spoedig deed vergeten. Daarna liet het treurig naspel van ziekte en ellende in de eerste maanden van 1895 ons zelden een oogenblik tijd, aan iets anders dan aan onze patienten te denken, totdat het einde van den westmoesson minder zieken en meer collega's bracht en het mij gelukte eene overplaatsing naar Batavia te krijgen.

Dankbaar voor mijne gespaarde gezondheid en voor het vele, dat ik op het schoone eiland gezien had, besteeg ik in Juli een der booten van de Pakketvaart en spoorde zes dagen later van Soerabaja naar mijne bestemming. Een dag of vier in het idyllische Garoet verdreven de laatste Lombok-beklemmingen en bij mijne aankomst in Batavia stonden mijne Borneo-plannen mij helderder dan ooit weer voor den geest.

Geheel hadden zij mij nooit verlaten en waren genoeg in mijne gedachten verwerkt, om nu binnen korten tijd op het papier te kunnen worden uiteengezet voor de beoordeeling van het Indisch Comité der Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën. Ik mocht zijne goedkeuring er op verkrijgen, terwijl de Indische regeering nu toestemming voor den geheelen tocht verleende, nadat de Maatschappij in Nederland met opoffering van andere plannen de geldelijke gevolgen voor hare rekening nam.

Mijn verblijf aan den Mendalam had mij geleerd, dat het ook aan den Mahakam vooreerst noodig zou wezen, geen angst onder de bevolking te verspreiden, en dat men dan zelf weinig behoefde te vreezen voor hare slechte gezindheid. Vandaar ook een der eerste voorwaarden van de Mendalam Kajans, dat ik alleen den tocht met hen zou ondernemen zonder geleide van gewapende

pradjoerits. Dan meenden zij mij een veilige reis en eene goede ontvangst te kunnen verzekeren, vooral wannneer ik onder de stammen aan den Mahäkam als arts en als verzamelaar wilde werkzaam wezen gelijk bij hen.

Bij nadere kennismaking met de Dajaksche stammen was het mij gebleken, dat hun grootste vrees daarin bestaat, zichzelf in ongelegenheid te brengen en zich het ongenoegen van het civiel bestuur op den hals te halen. Vandaar mijn volkomen vertrouwen in hunne verklaring over de stammen aan den Mahäkam, met welke zij nauw verwant zijn.

Deze laatste omstandigheid is vooral in Borneo van het grootste gewicht, want van niet verwante stammmen is de kennis zeer beperkt, de Kajans spreken de taal van het land dan niet en het onderling wantrouwen geeft tot de grootste moeilijkheden aanleiding. Nu echter kon ik er op rekenen, dat zij mij in het bekende land en de bekende adat tot goede gidsen zouden zijn. Om deze reden zijn de tusschen de Kajans wonende Tamans voor een tocht naar den Mahakam ongeschikt, daarentegen veel beter naar de stammen van den Midden-Kapoewas en de Batang Loepars.

Bleef nog over, zich te beveiligen tegen overlast van enkele kwaadwilligen, onder welke in de eerste plaats in aanmerking komen de in Centraal-Borneo verspreide Maleiers, die òf wegens misdaad in die ook voor hen onherbergzame oorden hebben moeten vluchten, òf door hun langdurig leven in de bosschen tot het zoeken naar getah pertja en rotan vijanden zijn van alles, wat naar hunne meening daar belemmerend voor hun willekeurig handelen kan worden. Een viertal repeteergeweren en een goede voorraad patronen zijn echter daartegen geschikte middelen.

Daar het wetenschappelijk onderzoek der onbekende streken het hoofddoel wezen moest van de reis, kon er van geheel alleen gaan geen sprake wezen, evenmin echter van eene expeditie op de schaal van die van 1894. Ik meende alzoo van de gelegenheid het meest partij te kunnen trekken door voor de verschillende takken van onderzoek geschikte helpers mede te nemen en slaagde hierin zoo, dat ik hopen kon, op het gebied van botanie, zoölogie, geologie en ethnologie bruikbare verzamelingen mede te brengen. De

photographie zou hare hulp aan allen verleenen en tevens werd eene vluchtige topographische opneming van het te doorreizen terrein in het vooruitzicht gesteld.

Behalve dat hunne tegenwoordigheid een groote steun beloofde te wezen in geval van moeilijkheden, zouden de heeren J. Demmeni en graaf F. von Berchtold zich belasten met photographie en zoölogische verzamelingen, terwijl de eerste als sergeant bij den topographischen dienst de topographische opneming van het terrein in uitzicht nam. Voor de werkzaamheden op botanisch gebied had de directeur van 's Lands Plantentuin in Buitenzorg mij ter beschikking gesteld een Soendaneeschen mantri en een dito plantenzoeker. Gedurende de expeditie in 1894 had ik de groote kennis en de werkkracht dezer lieden leeren op prijs stellen en aan hen is voor een goed deel de groote botanische verzameling te danken, die deze expeditie uit Centraal-Borneo medebracht. Behalve de leiding van 't geheel had ik mij het ethnologisch en geologisch onderzoek meer in 't bijzonder voorbehouden.

Na de verkregen goedkeuring der regeering in December 1894 moest ik mij met spoed toerusten, om tijdig naar Borneo te kunnen vertrekken. Ongewoon als de stammen van Centraal-Borneo zijn, om koeliediensten te verrichten, hebben zij er hunne maatschappelijke verhoudingen niet op ingericht, om in alle tijden van het jaar hun eigen werk in den steek te laten en aan groote tochten te kunnen deelnemen. Hiervoor moet men naar hun adat het einde van de oogstfeesten afwachten, die in Mei of Juni worden gevierd.

Behalve dit zouden er voor de afdoende regeling van den tocht nog heel wat besprekingen gehouden moeten worden, waarom ik besloot eenige maanden weer onder mijne Kajans te gaan wonen en deze uitgezochte gelegenheid te gebruiken, om mijne ethnologische waarnemingen van mijn vorig verblijf onder hen aan te vullen. Er schoten mij dus niet veel meer dan twee maanden over, om de uitrusting der expeditie in orde te maken, maar, dank zij de hulp van de Indische, zoowel civiele als militaire, autoriteiten, tot welke ik mij daarvoor moest wenden, kwam alles op tijd in orde en kon ik mij met mijn Javaanschen jongen op den laatsten Februari 1897 inschepen op de boot naar Pontianak. Daar hunne

hulp vooreerst niet noodig was, integendeel hunne tegenwoordigheid eerder hinderlijk zou wezen, bleven mijne reisgenooten voorloopig nog te Batavia, om met de boot van April na te komen.

Zonder moeilijkheden was de tijd voor de uitrusting niet voorbijgegaan: de eerste berichten aangaande de onlusten van den Boven-Melawi schenen de uitvoering van het plan geheel te zullen doen in duigen vallen, de volgende echter toonden het plaatselijke der beweging aan en gelijk het bij de verdeeldheid der stammen van Borneo te verwachten was, bespeurde men aan den Boven-Kapoewas geen spoor van onrust. De toebereidselen werden dan ook geregeld voortgezet, doch Batavia bleek tot mijne teleurstelling niet de meest geschikte plaats te wezen voor het aanschaffen der eigenaardige ruilartikelen, die voor de Bahaustammen van Borneo noodig zijn: geen der in China vervaardigde soorten kralen, zijden doeken en ivoren armringen werd in Batavia verkocht, hoewel zij vooral op de Noord- en Oostkust van het eiland een belangrijk handelsartikel uitmaken. Van een reis naar Singapore kon moeilijk meer sprake wezen, zoodat ik voor dit gedeelte mijner uitrusting moest vertrouwen op de Chineesche vestigingen aan den Beneden- en Midden-Kapoewas.

Zoo bleef er bij het bestijgen van den stoomer te Tandjoeng Prioek nog heel wat te doen en te overdenken, niet het minst door de onzekerheid over de stemming der Mendalam Kajans, op wier medewerking het geheele plan berustte. Nog slechts door een enkelen passagier werd de reis naar Pontianak medegemaakt en zoo nam ik de vrijheid, mij met mijne overpeinzingen na den middag in mijn hut terug te trekken, om in horizontale positie zoo weinig mogelijk te lijden van de slingeringen van het net ingerichte, maar kleine bootje.

Het stilhouden en het in- en uitladen van goederen en dekpassagiers te Belitoeng (Billiton) met behulp van de prauwen der hoogst-eigenaardige Séka's dezer kusten, gaf den volgenden dag eenige afwisseling. Van hunne hevig stampende woningen doken deze echte kinderen der zee in hun hier kristalhelder element naar de geldstukjes, welke wij in het water wierpen en bleken zich in de blauwgroene diepte beter thuis te gevoelen, dan menig ander mensch

op den vasten wal. Hun optreden en het verhaal hunner zeden uit den mond van den stuurman waren echter niet in staat mij te verzoenen met mijn verblijf aan boord en zoo gevoelde ik den volgenden dag bij het ontwaken eene ware verlichting, dat Borneo in 't zicht was en de boot zich reeds wendde, om tusschen het voor oningewijden onontwarbaar labyrinth van groen te komen, dat als eilandjes en lange strooken letterlijk uit zee oprijst. Ook bij eb is hier geen grond, laat staan vaste grond te bekennen: de bruinachtige kleur van het water hier en daar duidt slechts op uitgebreide modderbanken, op wier hoogste punten de eigenaardige plantengroei zich heeft vastgezet: daardoor en met behulp van een bosch van tallooze lucht- en steunwortels niet weinig er toe bijdragende de bestaande ondiepten te bevestigen en verdere aanslibbing te bevorderen.

Wij naderden echter slechts langzaam deze verraderlijke groene strook, welke maar een twijfelachtig recht op den naam van kust scheen te hebben, maar het was in ieder geval de vooruitgeschoven aankondiging van het vaste land, dat zich heel in de verte in enkele flauwe bergtoppen verhief.

Met welbehagen gevoelden wij ons vaartuig over de spiegelgladde, donkere watervlakte glijden onder een heldere, maar nog niet hinderlijk warme zon, die met haar schitterenden glans de stille sombere omgeving tusschen de eentonig groene omwanding trachtte te verlevendigen. Mensch noch dier ondersteunden echter deze poging, om den eersten indruk van het groote equatoriale land te breken, dat deze beklemmende grootschheid over zijn geheele uitgestrektheid bewaart.

Tusschen verscheidene in zee staande boschjes door boegseerde de kapitein de boot naar enkele, hem alleen kenbare teekens in de richting van den Koeboe, de zuidelijkste en best te bevaren monding van den Kapoewas. Fraai echter was deze gelegenheid nog niet, want eerst moesten wij eenigen tijd wachten, tot de vloed op zijn hoogst zou wezen, om ons over de modderbank te dragen in de riviermonding, welke de muur van groen nog altijd verborgen hield.

Eindelijk gaf de tijd, meer dan de diepte van het water het

oogenblik aan, om weer vooruit te stoomen, maar toen wij ons na eene scherpe wending vóór de 40 M. breede opening in den groenen muur bevonden, was het door de schroef opgewoelde water reeds verraderlijk modderig van kleur. Het hield er echter om, of wij hier 12 uur zouden moeten wachten of niet, en dat gaf den doorslag, om te probeeren, of ons bootje even goed door den modder als door het water ging. Met volle kracht begon de machine nu de schroef door het water te drijven, zoodat de boot het kalme oppervlak in twee hooge golven van elkaar sneed. Die dartelheid duurde echter niet lang, want een volgend oogenblik voelden wij de kiel door eene deegachtige massa schuiven, onze snelheid sterk verminderen, waarna eene onverwachte wending ons met het geheele voorschip recht in de nipah van den oever voerde. Hoewel dit minder de bedoeling der beweging geweest was, bracht het echter geen moeilijkheden mede, want van een oever bleek ook al even weinig sprake te wezen als van een kust, zoodat de boot, die geheel over de modderbank geschoven was, door eenige omgekeerde slagen van de schroef spoedig weer in 't midden van den Koeboe dreef en zich met een korten draai landwaarts kon wenden.

In de nauwe rivier verdween het eentonige van de groene oevers, in welke zich nu de tallooze verscheidenheden van een tropischen plantengroei begonnen te vertoonen, terwijl de vedervormige palmbladen van de nipah (Nipah fructicans) aan weerszijden een lichtgroenen rand vormden onder langs het donkere geboomte. Behalve de omgeving hielden ook de bewegingen van de boot onze belangstelling gaande, want het vaarwater kronkelde sterk en werd hier en daar erg nauw, zoodat slechts het krachtige stuurtoestel van de korte boot het volgen van dezen weg mogelijk maakte. Op enkele plaatsen moesten wij op het dek uit den weg gaan voor de takken der boomen, onder welke wij doorvoeren, om voldoende te kunnen wenden. Een paar uren brachten ons evenwel in een breederen riviertak, waar zich met den vasten grond ook sporen van cultuur vertoonden. Klapperboomen staken hunne vederkronen boven de lage oeverboomen uit, terwijl voor ingewijden een enkel voetpad den weg toonde naar Maleische woningen, die ouder gewoonte zorgvuldig achter den beschermenden rand der oeverboomen verborgen lagen.

Eerst later verscheen er ook een enkele Maleier op het watervlak in een lang smal bootje, dat onder het oevergeboomte voortgepagaaid, om den stroom te vermijden, nauwelijks boven het water scheen uit te steken. Van grootere vaartuigen, met een dak voorzien tegen zon en regen, zagen wij slechts één zich langzaam voortbewegen door de inspanning van een viertal roeiers, die evenzoovele riemen hanteerden.

Het land bleek hier ingenomen door talrijke klappertuinen, den rijkdom dezer streek, welker bewoners minder schuw schenen te wezen; zij woonden niet meer verborgen en de talrijke jeugd bij de groepen woningen geraakte door het verschijnen van de stoomboot in vroolijke opgewondenheid.

Alle bootjes, die bij de hand waren, staken van wal, beladen met kleine roeiers, die in paradijs-costuum met handen, stokken en pagaaien in 't midden trachtten te komen, waar de golven van de stoomboot hun uiterst ranke vaartuigjes een paar maal op en neer bewogen, tot zij vol water omsloegen. Dan spartelde de bruine bemanning in de rivier onder vroolijk gejuich, keerde de boot weer om, en wipte er na eenige handige schommelingen, om het water er uit te verwijderen, weer in. Enkele slagen met de opgevischte roeiriemen brachten hen weer aan wal, en uit was de pret.

Tegen den middag den hoofdstroom naderende kreeg het watervlak een breedte als slechts de trotsche stroomen van Borneo vertoonen, van welker eenen oever de menschen op den anderen dikwijls niet zijn te onderscheiden. Hier was weer geen menschelijk wezen op de spiegelende vlakte te bespeuren, tot wij Pontianak naderden, de hoofdplaats van Borneo's Westkust, waar de vorige Sultan onder de Indische vorsten een grooten roep van heiligheid bezat. Zijn zoon volgde hem eenige jaren geleden in de regeering op, doch deze heeft het aanzien van zijn naam slechts onder de Dajaks van het binnenland behouden.

Het werd nu levendig aan de oevers, de huizen stonden in groepen dicht bij elkaar, die vooral aan den linker-oever spoedig samenvloeiden tot een lange Maleische kampoeng. Naar hun wijze van bouwen te oordeelen, hadden de Maleiers ook hier het begrip van vasten wal nog niet kunnen vatten, want van den zichtbaren oever

strekten de op palen gebouwde woningen zich ver in de rivier uit, waar nog enkele op groote, drijvende boomstammen gebouwde kleinere huizen den overgang van vaste woonplaats tot vaartuig volkomen maakten. In de verte was het gezicht op de onregelmatig door elkaar liggende gebouwen met grijs-bruine atap en zwarte houten daken niet onaardig en de vele voor het verkeer rondvarende kleine roeibootjes zetten aan het geheel eene bijzondere levendigheid bij. Meer in de nabijheid echter kwamen de onoogelijke kleuren van de slecht onderhouden wanden en daken te veel uit, niet het minst bij de groep groote woningen, die gezamenlijk het vorstelijk paleis of dalam uitmaakten, van welke een Europeaan wat anders verwacht dan eene onregelmatige verzameling groote loodsen. In eene andere omgeving zou het eigenaardig gebroken dak van den masdjid nog de aandacht getrokken hebben, hier kon het tot verlevendiging van het tooneel niet bijdragen.

Op den anderen oever voeren wij langs de voorloopers van de eigenlijke Europeesche vestiging, een lange rij Boegineesche woningen, waarnaast onoogelijke achterhuizen volgden van den zeer grooten Chineeschen pasar, die ook geen vasten grond heeft kunnen vinden in dit Borneo'sch dorado. Niet alleen staan de groote woningen en nog grooter pakhuizen op palen in den moerasgrond, maar ook de lange 4 à 5 M. breede straten worden gevormd door planken vloeren, die op palen steunen.

Een vriendelijken indruk op ons maakte de Europeesche vestiging, wier nette witte huizen op flinke erven zich tusschen het weelderige groen in eene lange reeks nabij den oever uitstrekten. Vergeleken met een plaats als Batavia is het een klein plaatsje, maar bij het naderen van de aanlegplaats schoot mij te binnen, hoe mij ditzelfde tooneel bij mijn terugkomst van den noordelijker gelegen post Sambas na een verblijf van drie jaren geheel anders was voorgekomen. Al dien tijd gewend aan de kleine grijze Maleische of vuile donkere Chineesche woningen, besloop mij toen in een onbewaakt oogenblik de gedachte: „wat is Pontianak toch groot en mooi". Bij nadenken verdween die waardeering even spoedig en ik moest in mijzelf lachen om de verandering, die iemand ongemerkt ondergaat door het eigenaardige zijner omgeving.

Beter en ook meer blijvend is de stemming te verklaren van den officier, die mij vertelde, dat hem bij aankomst de tranen in de oogen schoten bij de gedachte, dat hij hier eenige jaren zou moeten doorbrengen. En toch . . . . heeft het verblijf een langeren tijd geduurd, dan nemen de meesten met een gevoel van weemoed afscheid. Vooral een eerste „post" houdt in de herinnering lang hare aantrekkelijkheid, later worden aangeknoopte banden door het bewegelijke eener Indische carrière gemakkelijker verscheurd, maar de vergoten tranen bij het vertrek van eene kleine plaats, en de uitingen van teederheid tegenover de kennissen, die uitgeleide doen, zijn voor het oogenblik oprecht.

In den regel is het niet om de vele afleiding die men er vond; dat bleek ook bij de aankomst van onze mailboot, want hoewel er bijna niemand verwacht werd, was „geheel Pontianak" in de middagzon op het steiger vereenigd tusschen een menigte inlanders met en zonder uniformen. Tot mijn genoegen vond ik nog verschillende bekende en belangstellende gezichten benevens den assistent-resident Bakker wien de resident verzocht had, mij zooveel noodig behulpzaam te wezen.

Zooals ik verwacht had, was de heer Tromp zelf nog op het tooneel van den strijd aan den Boven-Mĕlawi en hoewel mij dit speet, maakte ik met vreugde gebruik van de hulp van den assistent-resident, die, reeds lang op de plaats, mij in korten tijd terecht kon helpen om de gewenschte toko's der Chineezen te vinden.

De voorraad der gezochte goederen viel mij echter ook hier lang niet mede, slechts bij enkelen vond ik een partijtje kralen of doeken met wat zwart katoen in de gewenschte verpakking; ook hier had de gemakkelijke stoombootverbinding met de bovenstreken ten gevolge gehad, dat de tusschenpersonen van den handel verdwenen en dat de kleine handelaars van boven hunne bestellingen onmiddellijk te Singapore deden. Na eenig beraad scheen het mij wenschelijk dit voorbeeld te volgen en niet te veel op de voorraden te Sietang en te Boenoet te vertrouwen, waarom ik den assistent-resident verzocht, mij eenige stellen ivoren armringen van Singapore te laten komen en later na te zenden.

Beter ging het met het inslaan van kadjans en van alles

wat mijn kok-jongen Midan meende noodig te hebben, om mij in eene omgeving zonder toko's of pasars een goeden maaltijd toe te bereiden. Daar hij daarvan het best op de hoogte moest wezen, bleef dit aan zijne zorgen toevertrouwd en kon ik mij verdiepen in de vraag, hoe verder te komen.

Door den opstand aan den Mèlawi had het bestuur alle beschikbare transportmiddelen moeten inhuren, om de troepen van Pontianak naar boven te brengen en sedert nam het opvoeren der victualiën de Chineesche stoombootjes in beslag. Vandaar dat de stoombootdienst, die vrij regelmatig de verbinding met de bovenrivier onderhoudt en tot Boenoet doorgaat, geheel was opgeheven, terwijl de beide gouvernementsbooten, de „Karimata" van den resident en de „Poenan" van den contrôleur van den Boven-Kapoewas evenzoo aan den Mèlawi werden vastgehouden. Er bestond echter gegronde hoop, dat een dezer twee eerlang met berichten zou afkomen, zoodat ik mij gereed maakte, om zoo noodig onmiddellijk te kunnen vertrekken, maar mij onder de hand wijdde aan mijne kennissen van vroeger, van welke er verscheidene in de paar jaren van onze scheiding heel wat hadden doorleefd en lang niet altijd tot hun voordeel.

Ook de in Sambas verblijvenden kwamen op het tapijt, waar eenigen nog een strijd voerden tegen het mislukken van een reeks landbouwondernemingen, wier bestaan en ondergang de belangwekkende zijde van mijn verblijf daar hadden uitgemaakt.

Sedert mijn laatste logies had het hôtel ook het wisselende van alle aardsche dingen ondervonden, maar er gelukkig niet bij verloren. De vorige eigenaar, die, hoewel wat bruin, op echt Hollandsche wijze bij iederen inwoner van het plaatsje bekend was onder den naam van Piet, had zich meer laten gelegen liggen aan zijn voordeeligen handel in orang-oetans en orchideeën dan aan het drijven van het hôtel, zoodat dit volgens de kenners van Indische logeergelegenheden wel wat leed onder die belangstelling en werkzaamheid op zoölogisch en botanisch gebied.

Of dat spelen voor tusschenpersoon tusschen de Europeesche wetenschap en liefhebberij en de Dajaks van het binnenland op den duur minder beviel, of dat een wenk van den resident, die door het

gouvernementssubsidie invloed had op het beheer van het logement, daartoe het zijne had bijgedragen, bleek mij in die dagen uit de kroniek van de plaats niet, maar zeker was het, dat Piet aan de overzijde van de rivier zat in een nieuw opgerichte oliefabriek en dat wij beter dan vroeger en op reiner tafel te eten kregen, dan mijne herinneringen mij dat voortooverden.

De meerdere beweging, met welke de Europeesche industrie Pontianak uit zijn slaap dreigde te wekken, had echter nog niet geleid tot ingrijpende en hoogst noodige verbeteringen aan het gebouw, dat op Borneo'sche wijze van hout en op Pontianaksche op palen boven den modderpoel van den oever was opgetrokken en blijkbaar met een goed deel van de plaats in verzakking verkeerde. In deze beweging naar beneden had de grintweg, die voor de huizen langs den oever liep, het record, want volgens de verhalen moest die ieder jaar minstens een halven meter worden opgehoogd, om niet meer dan enkele malen in 't jaar onder de bruine wateren van den Kapoewas te verdwijnen en aan de krokodillen voor jachtveld te dienen, waarvan verscheidene menschen en honden reeds het slachtoffer moeten geworden zijn.

De gelegenheid naar boven liet niet lang op zich wachten, want het jacht van den resident, de „Karimata" kwam den 6den Maart met berichten van boven en daar het gouvernementsbesluit, de expeditie betreffende, mij en mijne bagage tot gouvernementsgoed promoveerde, zoo kon ik den volgenden dag mede terug naar boven, wel slechts tot Sintang, maar de kans om verder te komen, was daar grooter dan in Pontianak.

7 Maart nam ik dus afscheid met den stillen wensch, dat de westkust mij vooreerst niet zou terugzien. Op de rivier herhaalde zich nu het tooneel van eenige dagen geleden, alleen de oevers werden weer spoediger eentoniger, omdat de nipah verdween, die niet verder groeit dan tot waar het water brak is, tot even voorbij Pontianak.

Op de breede, kalme stroomen heeft men weinig afleiding; de stoomboot verjaagt alles wat van krokodillen en apen zich anders nog wel eens zou vertoonen en de boschrand is te ver af, om dien op zijn rechte waarde te schatten. Nu vertoont hij zich als een

rechte smalle zoom langs het watervlak, maar niet licht zal ik den indruk vergeten, dien de vorige reis mij daarvan opleverde. Een wat oud gediende der gouvernementsstoomers bracht mij toen naar boven; een der machinestangen brak van de inspanning, zoodat wij dicht bij den oever moesten blijven liggen en met een kleine smidse, die aan boord was, de breuk trachtten te herstellen. Daarvoor bracht men de smidse naar den wal onder het geboomte en het was wonderlijk, om te zien, welk een anderen indruk dit toen met zijne werkelijk grootsche afmetingen maakte, vergeleken met de daaronder werkende smeden. 't Was voor mij een nuttige les in het beoordeelen van de natuur der tropen, voor welke men spoedig den waren maatstaf dreigt te verliezen.

Wanneer men niet te veel onder den indruk is van de tropische zon, begint het tooneel dikwijls veel Europeesch over zich te krijgen; met de nipah was het Indisch element, de palmen, verdwenen uit den plantengroei, want deze, die in den Indischen archipel zoo'n groote rol vervullen onder de nuttige vertegenwoordigers van het plantenrijk, vertoonen zich in Borneo's equatoriale bosschen met enkele uitzonderingen slechts daar, waar de mensch ze bracht. Gewoonlijk ziet men aan hunne gevederde pluimen, waar menschen wonen of voor niet al te langen tijd gewoond hebben. Van uit de verte zijn het alle loofboomen, die men op eenigen afstand van boven en van ter zijde van een tropisch bosch ziet; dichtbij echter verdwijnt dit Europeesch uiterlijk, dan lost het eenkleurig kleed zich op in eene oneindige afwisseling van groene tinten naar de groote verscheidenheid in soorten, die hier naast, op, over en door elkaar heengroeien.

Voor een kijkje op deze bijzonderheden gaf de boot ons echter geen gelegenheid, slechts een enkele oude reus stak zijn met epiphyten beladen stam tusschen de overige boomen en struiken uit, zoo te raden gevende, wat achter het groene bladerenkleed nog wel verborgen zat.

Gedurende de vaart naar Sintang, die bijna tweemaal 24 uur duurde, veranderde het tooneel weinig; in den beginne wordt de stroom breeder en breeder, tot bij Tajan, de standplaats van een contrôleur, de oevers het verst van elkaar verwijderd zijn en men

de boomen aan de eene zijde van de andere moeilijk kan onderscheiden. De stoomboot hield niet op, om den functionaris eenige berichten van de buitenwereld te doen toekomen, welke hem anders wat afwisseling brengen in zijn sedentair bestaan als eenig Europeesch vertegenwoordiger van het gouvernement, in eene oppervlakte, ongeveer zoo groot als een provincie van zijn vaderland, maar met slechts hier en daar eene nederzetting van Dajaks en Maleiers onder den panembahan van Mĕliau.

Verderop naderden eenige heuvelrijen de oevers en brachten door hare grillige vormen eenige afwisseling in het tooneel; zij waren echter niet hoog genoeg, om de majestueuze watervlakte te overheerschen en hielden de belangstelling daarom niet lang gaande.

Den eersten nacht passeerden wij Sanggau, maar stoomden door, om zoo spoedig mogelijk Sintang te bereiken, waar ik 's morgens 9 Maart ontwaakte; om de nachtrust der bewoners niet te storen had de stoomfluit 's nachts geen waarschuwing doen hooren.

Op een vrij spitse landtong gelegen tusschen den Kapoewas en den Melawi heeft Sintang als alle grootere Maleische vestingen de beste strategische ligging, om door het beheerschen van den handel een grooten invloed uit te oefenen op de aan beide samenvloeiende rivieren wonende Dajaks, d. w. z. volgens Maleische opvatting, hen zooveel mogelijk schatting te doen opbrengen. Aan dit verheven streven der Maleische vorsten is nu door het Indisch gouvernement paal en perk gesteld, maar een flinke benteng met eene bezetting van 150 man heeft de panembahan voor zijne oogen noodig, om zich in die beperking te schikken.

Trouwens de vele moeilijkheden in vroeger jaren alhier ondervonden, getuigen van den weerzin in den nieuwen toestand. Vooral sedert de Tĕbikah-expeditie in 1891 kan er echter van verzet van den vorst geen sprake meer wezen, doch op andere wijze veroorzaakt hij nog last genoeg. De regeering heeft met de voogdijschap over de Maleische vorsten aan dit gedeelte en hooger op aan den Kapoewas door contracten de verplichting op zich genomen, om hen in hunne rechten te handhaven, welke soms op zeer problematische grondslagen berusten; vandaar de moeilijkheden, die op dat oogenblik den Boven-Mĕlawi in rep en roer brachten.

De Dajaks hadden namelijk in de laatste tijden zeer goed begrepen, dat het de „kompenie" was, die den Maleiers belette als vroeger met hunne afpersingen voort te gaan en zoo was bij hen algemeen de wensch ontstaan, om evenals de Boven-Pinau onder onmiddellijk bestuur van het gouvernement te komen, ten einde ook in naam niet langer onder den verfoeiden panembahan van Sintang te staan, wiens rechten in de bovenlanden niet op verovering of erfenis berustten, maar op de mogelijkheid van het doen van knevelarijen onder de verdeelde en angstige Dajaks. Van deze stemming maakte een hunner hoofden, Raden Pakoe, gebruik. Hij was door een langdurig verblijf in Sintang en Pontianak ingewijd in de Maleische wijze, om van de onnoozelheid zijner stamgenooten partij te trekken. Ter sluiks teruggekeerd naar zijn dorp te Nanga Sĕrawei, liet hij de rekening (met veel medailles er op) van een photograaf aan een contrôleur, zien als acte van aanstelling van het gouvernement en riep zijne stamgenooten op om de Maleiers in 't land weg te jagen

Dezen vroegen nu hulp aan het gouvernement, dat van oordeel was, de op zich genomen verplichting te moeten nakomen en zoo werden onze troepen op de Dajaks afgezonden, omdat zij zich gaarne onder onze vanen wilden scharen.

Met de militaire macht waren de resident Tromp en de contrôleur van den Kapoewas, Westenenk, met pradjoerits naar den Boven-Melawi getrokken, waar men er in slaagde van de strijdlustige Tebidah Dajaks hulptroepen te krijgen, die zich in de dichte bosschen der vijandige stammen het best wisten te bewegen.

Bij mijne aankomst luidden de berichten van boven echter zeer geruststellend: dien dag zou het grootste gedeelte der troepen met de meeste officieren terugkeeren, daar Raden Pakoe nog wel voortvluchtig, maar de voornaamste tegenstand gebroken was.

Tegen den middag verscheen dan ook de Poenan met den majoor en verscheidene officieren aan boord, terwijl de minderen in groote prauwen gesleept werden. Reikhalzend zagen allen uit naar hunne verlossing van een maandenlangen toestand van werkeloosheid, waarin zij als steun voor de inlandsche troepen onder den contrôleur en zijne pradjoerits, verkeerd hadden.

's Avonds verzamelden de officieren zich met de bewoners van

Sintang in de societeit, zoodat er een gezelschap dames en heeren bijeen was, zoo talrijk, als misschien zelden te voren. De vroolijkheid liet dan ook niets te wenschen over en werd niet benadeeld door de heimelijke oneenigheden, welke zoo dikwijls de verstandhouding in kleine plaatsen bederven. 10 Maart zou er nog een extra-feest zijn, maar daaraan kon ik niet deelnemen, want de Poenan zou weer den Mélawi opstoomen en daar het voor mij van groot belang was, den resident nog te spreken vóór de reis, zoo besloot ik mede te gaan, om hem te ontmoeten. Mijne meeste bagage werd geplaatst in de assistent-residentswoning, die daarvoor welwillend was beschikbaar gesteld en kort daarna voeren wij de linker-zijrivier op, zoodat dien dag nog Nanga Pinau bereikt werd, de standplaats van den contrôleur van dit gebied en van eene militaire bezetting in een blokhuis.

Den volgenden morgen bracht de contrôleur Barth, die juist van boven was aangekomen, mij de laatste berichten omtrent de plannen van den resident en wij kwamen overeen, dat het in verband daarmede het best zou wezen, het hoofd van het gewest hier af te wachten, omdat deze op het punt stond naar beneden te komen. Daar er geen andere gelegenheid op de plaats was en de stoombarkas doorging, zoo verzocht de contrôleur mij, bij hem mijn intrek te nemen. Gelukkig hadden mijne vele omzwervingen mij Indisch genoeg gemaakt, om de uitnoodiging van geheel vreemden als welgemeend op te nemen en kon ik dus eenige dagen genieten van de gezellige omgeving, die hier was.

De vrouw des huizes ontving mij met alle voorkomendheid en ik kon niet nalaten haar te bewonderen, die ondanks de zorgen van een vijftal kinderen, zich weinig liet ter neer slaan door de groote eenzaamheid en den aanzienlijken afstand van zooveel, wat anderen onmisbaar in hun bestaan rekenen, zoodat men die eenzaamheid al spoedig vergat.

Behalve het huisgezin van den tegenwoordigen droeg ook de persoonlijkheid van den vorigen contrôleur Kühr daartoe nog het hare bij. Deze had gezorgd voor den bouw en het onderhoud van het net ingerichte huis, en de rivierzijde der voorgalerij op smaakvolle wijze doen begroeien met een sterk bloeiende klimplant, waarvan

de violetten kelken in het donkere, dichte gebladerte reeds aanstonds een opwekkenden indruk veroorzaakten. Nog heel wat sterker werd die indruk in de achtergalerij, welker groote lichtgrijze wanden hij aan weerszijden van de middendeur met groote medaillons beschilderd had, geheel in overeenstemming met de kleur der omgeving. Zonder twijfel maakt het ontberen van alle hoogere beeldende kunst in Indië gevoeliger voor zwakkere voortbrengselen, maar slechts zelden kwam een kunstwerk mij zoo aangrijpend voor als deze twee onverwachte medaillons in het midden van Borneo. Een verblijf van zeven jaren heeft zeker tijd genoeg opgeleverd voor studiën en uitvoering der voorstellingen, maar met welk een kracht moet het gevoel voor het schoone niet aanwezig zijn, om in zoo'n eenzaamheid niet te verslappen bij het verheffende der overtuiging slechts werkzaam te wezen voor het in stand houden van het bestuur van een panembahan van Sintang.

De tegenstelling der onderwerpen was sterk genoeg: rechts Kaulbach's maanfee, links twee schipbreukelingen op een stuk want in de woelige zee. Beide, zonder andere kleuren dan die van wit tot zwart, hadden afmetingen van ongeveer $2^1/_2$ bij $1^1/_2$ M. en waren geheel in verhouding tot de wanden, die zij sierden.

Door den ongunstigen waterstand duurde het tien dagen voor op een middag de Poenan met den resident aan boord zijn gillend fluitje liet hooren en aanlegde, om mij op te nemen voor den terugkeer naar Sintang. Met een gemengd gevoel van leedwezen bij het verlaten dezer omgeving en van vreugde over het ophouden der gedwongen rust nam ik toen afscheid van deze huiselijkheid, eene der laatste, welke ik in vele maanden zou genieten.

Aan boord had ik met den resident echter veel te bespreken, en al spoedig was weer mijn reis het voornaamste onderwerp van het gesprek. Zooals ik verwacht had, kwam het hoofd van het gewest mij met de meeste bereidwilligheid in alles tegemoet en bij zijn vertrek van Sintang naar Pontianak kon ik er op rekenen, dat de Karimata, die de Poenan op die reis verving, om deze ter beschikking der contrôleurs naar den Melawi terug te kunnen zenden, zou wederkeeren, om mij en mijne bagage naar Poetoes Sibau aan den Boven-Kapoewas te vervoeren.

Nog veel meer dan anders was dit in de gegeven omstandigheden een groot voorrecht, want door de expeditie was ook hier in Sintang de verbinding met boven verbroken.

Dezen keer maakte ik met genoegen gebruik van de uitnoodiging van mijn collega Beck om gedurende mijn wachten te Sintang bij hem mijn intrek te nemen, wat mij des te aangenamer was, daar ik met wat koorts van Nanga Pinau was teruggekomen.

Den 27sten Maart verscheen de Karimata weer in de verte op het groote watervlak, dat men van de Europeesche vestiging overziet en kort daarna lag hij aan de drijvende pier voor de woning van den assistent-resident. Spoedig was al mijn goed ingeladen en hoewel dankbaar voor het goede der laatste dagen, moest ik wel van mijne nieuwe vrienden afscheid nemen, want het werd meer dan tijd naar het terrein mijner werkzaamheden te vertrekken.

Op den pasar te Sintang was slechts een enkel artikel te koop voor den Boven-Kapoewas en dus al mijn hoop gevestigd op die van Boenoet en op de Chineezen, die van daar in groote overdekte roeibooten als magazijnen met handelsartikelen naar Poetoes Sibau varen.

Na even den contrôleur van Semitau bezocht te hebben, ons eerste station op de vorige expeditie, ging het snel voort de rivier op tot Boenoet, dat wij den avond van den 28sten bereikten. Verderop werd het varen 's nachts gevaarlijk door de groote boomstammen die van boven komen afdrijven en de andere, die in de rivier gezonken zijn, maar door den krachtigen stroom bij hoogwater dikwijls wat naar beneden worden geschoven en dus goed uitkijken noodig maken.

Na Semitau had de Kapoewas aan zijne oevers een ander karakter gekregen, daar deze niet meer de onafgebroken bedekking met bosch droegen, maar slechts lager struikgewas vertoonden, dat opgeschoten was op verlaten ladangs (droge rijstvelden) der Maleiers en Dajaks. Hier speelde de bevolking niet meer als aan de kust verstoppertje met velden en woningen, maar beide verlevendigden den oever. Welk een uitgestrektheid grond de verbouw van rijst op droge velden vereischt, blijkt hier het best, waar ondanks de geringe bevolking geen stukje hoog bosch meer aan den oever te vinden is tot boven de laatste vaste woning Nanga Era.

De Chineesche pasar te Boenoet stelde mij niet te leur, wat den voorraad kralen en zijden doeken betreft en buitendien bleek mij hier het eerst uit het gesprek met een der kooplieden, dat niet alleen de ivoren armringen, maar ook de geëmailleerde kralen en zijden doeken in China worden gemaakt en over Singapore ingevoerd. Vandaar komen dus de meest gewilde artikelen voor de Dajaksche stammen van Noord- en Oost-Borneo, artikelen die bij de andere in 't geheel niet gewild zijn. Het kan moeilijk anders of dit moet nog samenhangen met het bestaan vroeger van Chineesche vestigingen op de Noordkust, waar zich nu Serawak en Britsch Noord-Borneo uitstrekken.

Om acht uur 's morgens had ook Boenoet het zijne geleverd en konden wij naar Poetoes Sibau opstoomen, naar het doel, dat mij de laatste maanden voortdurend voor den geest gezweefd had.

Dien dag echter kreeg ik nog een staaltje te zien van de enorme snelheid, waarmede hier het plantenrijk zich weer meester maakt van den afgestanen grond. Anderhalf jaar geleden bij den terugkeer van mijn vorigen tocht had ik mij verwonderd even boven Boenoet op den linkeroever zooveel rijstvelden aangelegd te zien, wat de mij vergezellende Kajans toegeschreven hadden aan het afnemen van den voorraad boschproducten, hetwelk vele Maleiers tot vestiging dwong. Nu echter was van dat alles niet veel meer te zien en overal bedekte hetzelfde struikgewas van 10—15 M. hoogte den oever, zonder, uit de verte gezien, sporen van zijn jeugd te vertoonen.

Dank zij het hooge water kon de vaart voortgezet worden over ondiepe plekken en verzonken boomstammen en zoo slaagden wij er in, bij de laatste stralen der ondergaande zon Poetoes Sibau te bereiken en voor de mij zoo wel bekende koeboe bij het vlot aan te leggen.

Die koeboe, zooals er zich verscheidene bevinden in het gebied van den Boven-Kapoewas, zijn vierkante, ongeveer twee meter boven den grond geplaatste gebouwtjes, die rondom van palissaden voorzien tot huisvesting dienen voor een tien- tot twintigtal met Beaumont-geweren gewapende inlanders, die onder de contrôleurs voor de handhaving der rust te zorgen hebben en bij reizen, wat hier steeds te water geschiedt, dien ambtenaren tevens als roeiers dienen.

Nu echter was er blijkbaar geen reden voor zulk eene bevestiging, want bij het ontwaken den volgenden morgen, zag ik, dat de contrôleur de vesting ontmanteld en zoo goed en kwaad dat ging, voorloopig tot woning ingericht had. Gelukkig hielden de onlusten aan den Melawi hem nog terug, want voor twee personen zou er bepaald geen plaats geweest zijn, vooral omdat mijne goederen heel wat ruimte eischten.

Reeds vroeg in den morgen werden zij uit de boot in de galerijen gedragen, welke door de kisten, koffertjes en losse goederen voor een goed deel werden ingenomen. Daarna bleef de Karimata niet langer dan noodzakelijk was voor het eindigen mijner brieven, die hij als laatste gelegenheid voor langeren tijd naar Pontianak medenam.

Na een vluchtig in orde brengen van mijn klamboe en een paar stalen koffertjes voor dagelijksch gebruik waren mijne eerste zorgen gewijd aan het verdeelen en rangschikken mijner uitrusting, die moest dienst doen zoowel voor mijn verblijf onder de Kajans van den Mendalam als voor den tocht door het brongebied van den Mahakam naar Koetei.

In de eerste dagen slaagde ik weldra in de verdeeling van die zaken, welke ik tot later in de koeboe wilde achterlaten en die welke dadelijk bij de Kajans moesten dienst doen.

Van nog meer invloed op mijne gunstige stemming was, dat reeds den tweeden dag een der Kajan-hoofden Seniang van Tandjong Koeda mij kwam begroeten. Hij had zijne rijstvelden door gebrek aan grond in den Mendalam niet ver weg aan de Sibau-rivier gemaakt, welke recht tegenover de koeboe in den Kapoewas stroomt en vertelde mij, dat zijn zoon Tigang naar den Mahakam was en binnen kort werd terug verwacht, zoodat hij mij de laatste berichten over den toestand daar zou kunnen mededeelen. Een dag later kwam ook Akam Igau van Tandjong Barang naar Poetoes Sibau af en verheugde zich in mijne onverwachte komst. Na eenig beraad beloofde hij ook mij met de zijnen naar den Mahakam te zullen vergezellen. Hoewel ik begreep, dat er nog heel wat te onderhandelen zou wezen voor alles geregeld was, nam mij die verklaring een pak van het hart, want zonder zijne hulp zou er aan het binnendringen van dat onbekende gebied niet te denken wezen.

Ik bleek ook vroeg genoeg te komen, om alles in orde te maken, want de oogstfeesten, die mij als vreemdeling het verblijf onder de Kajans zouden ontzeggen, wanneer ik niet vooraf een tijdlang met hen had geleefd, waren nog niet begonnen, doch het snijden der padi was reeds een heel eind op weg; om geen tijd te verliezen, beloofde ik hem te Tandjong Karang te komen. zoodra mijne bezigheden hier waren afgeloopen. Hij kon dan onder de hand een plaats in orde maken voor mijn hut, het geraamte optrekken, hetgeen dan wel met matten en zeilen zou worden overtrokken.

Nog een paar dagen had ik te Poetoes Sibau noodig en kreeg zoo tevens gelegenheid, om de veranderingen na te gaan, die hier in een anderhalf jaar plaatsgegrepen hadden.

Vóór de monding van de rechter-bijrivier der Sibau gelegen op den linker-oever, is Poetoes Sibau aan den Kapoewas het hoogste punt, waar stoombooten bij niet al te laag water nog kunnen komen; daarboven liggen zulke groote rolsteenbanken in de rivier, waardoor bij laag water het bed zoo wordt vernauwd en bij hoog aanleiding gegeven tot zulke stroomversnellingen, dat ook stoombarkassen slechts in zeer gunstige gevallen verder zouden kunnen opvaren. Lang voor men aan stoombooten hier dacht, is den Maleiers het belang dezer plaats reeds duidelijk geworden en kozen zij haar uit voor hunne laatste vaste vestiging in het binnenland. Tot kort geleden hadden zij het rijk hier alleen en vonden hun hoofdbestaan in den handel met de voornaamste omliggende Dajaksche stammen der Kajan-, Taman-, Kantoeh- en Sibau Dajaks benevens in het verzamelen van boschprodukten.

Toen echter door den invloed van het binnenlandsch bestuur aan de onderlinge veeten der stammen in de nabijheid en vooral aan de invallen der Batang Loepars van Sérawak een einde werd gemaakt, volgden al spoedig de Chineezen, die van uit hun pasar te Boenoet in lange roeibooten drie of vier dagen tot hier de rivier opvoeren, om hunne waren aan den man te brengen. Zij kregen echter geen verlof tot vaste vestiging van het bestuur en hadden daar waarschijnlijk ook minder lust in daar de contrôleur ver af was en de Maleiers met leede oogen de concurrenten zagen komen, welke door hun tegenwoordigheid een einde maakten aan het mono-

polie van den vrijwel op bedrog gelijkenden handel met de Dajaks. Een verblijf in booten leent zich trouwens het best, om zich snel uit de voeten te kunnen maken, wat in die streken soms zeer wenschelijk is, gelijk in de laatste jaren ook nog wel eens is gebleken.

Enkele jaren nog vóór de eerste wetenschappelijke expeditie vluchtten alle handelaren in allerijl naar Boenoet op het gerucht van een grooten inval van Dajaks uit Serawak, waarvoor de angst in Centraal-Borneo door den plundertocht van 1885 in den Boven-Mahakam was levendig gehouden.

Dat valsch alarm was echter bij mijne komst nu reeds lang vergeten en sedert mijn vorig vertrek was eene groote verandering ingetreden. Na de eerste wetenschappelijke expeditie had de resident het raadzaam geoordeeld, in Poetoes Sibau het inlandsch districtshoofd te vervangen door een contrôleur en deze, de heer Westenenk, had zorg gedragen niet alleen voor eene groote verbetering in het uiterlijk der Maleische kampoeng, die zich als overal aan den Kapoewas in een ondiepe lange rij huizen langs den oever uitstrekt om in de nabijheid van het water te blijven, maar ook aan de Chineesche handelaren verlof tot vestiging gegeven. Op den rechter-oever, die flink hoog was en niet bij ieder hoog water een stuk grond door afstorting verloor als de linker, bevond zich een reeks Chineesche woningen in aanbouw, dicht aaneengesloten en met een lange galerij onder het gemeenschappelijk dak verbonden; het begin van eene nieuwe vaste handelsplaats met gezeten bevolking, in Borneo van het grootste nut voor de omliggende streken, wanneer een Europeesch ambtenaar er is voor het toezicht op al te ijverige pogingen, om zich te verrijken. Een niet minder belangrijk uitvloeisel van die vestiging was de uitbreiding van de vaart der Chineesche handelsstoombootjes, die nu niet te Boenoet weer terugkeerden, maar tot Poetoes Sibau doorvoeren, wat de prijzen der goederen van beneden deed dalen en die der boschproducten stijgen.

Vandaar dat ik nu te Poetoes Sibau even goed kon koopen als te Boenoet, wat mij vooral later bij het begin van den tocht naar den Mahekam zeer te pas kwam.

Een deel der kleinere Maleische en Chineesche handelaren hadden nu echter een moeilijken tijd, omdat eenige anderen, die over veel geld beschikten en opgekomen waren van beneden, zich vooral van den handel in boschproducten trachtten meester te maken.

Het voorschotstelsel speelt bij dezen handel een groote rol: een Chineesch of Maleier schiet aan de Maleiers en Dajaks, die de bosschen intrekken, hunne uitrusting van kleeren, werktuigen en vooral van rijst voor, op voorwaarde, dat die later ruimschoots zal betaald worden met hetgeen de tocht zal opleveren aan rotan, gĕtah pĕrtja en caoutchouc. Is het gezelschap evenwel weg, dan is er van contrôle op hun werk of op het tijdstip van hun terugkomst geen sprake, omdat zij weken lang de rivieren opvaren in een onbewoond land, waar zij in de dalen en op de bergen van het oerbosch niet te bereiken zijn. Daarbij zijn het eigenaardige menschen en eigenaardige toestanden, met welke men in die ondernemingen te doen heeft.

Het meest zijn 't Maleiers, die zich geheel wijden aan het zoeken van boschproducten; hun aangeboren zucht tot zwerven en de illusie van vrijheid, waarvan zij in het oerbosch genieten, doet vele Maleische mannen hunne dorpen aan den Beneden- en Midden-Kapoewas voor jaren verlaten, waar het ook voor allen, die zich om minder loffelijke redenen daar onveilig voelen, een zeer gezocht middel is, om niet in de gevangenis te dwalen. Vandaar eene zeldzame verzameling van Maleische avonturiers op de plaatsen, waar nog veel rotan en gĕtah pĕrtja te vinden is.

Zij weten het zich daar trouwens ook gezellig genoeg te maken; de bovenloop van den Kréhan, linker bronrivier van den Kapoewas was in 1896 het centrum van het boschverkeer, daar bevond men zich het dichtst bij de vindplaatsen der boschproducten, en bouwde er woningen; handelaren brachten er de noodige waren, die wegens het zeer moeilijk transport zeer duur werden, maar een elders niet genoten vrijheid om te spelen en hanengevechten te houden, weegt tegen vele bezwaren op. Het gebrek aan vrouwen wordt gedeeltelijk gedekt door die der zwervende Poenans en Boekats in de nabijheid, hetgeen wel eens aan den een of ander zijn hoofd kost, maar wat doet men al niet voor zijn gulden vrijheid!

Meer ondernemende Maleiers trachten ook wel gedurende eenige maanden, in den regel, na het zaaien, mannen der Kajans of Taman voor een bepaald loon aan zich te verbinden en trekken met dezen het bosch in. Werken zij ijverig, dan is het verzamelen van boschproducten nog altijd eene winstgevende bezigheid, waaraan velen aan den Kapoewas eene zekere mate van welvaart te danken hebben. Evenmin echter als de Maleiers thuis van regelmatigen arbeid houden, komen zij daartoe in de bosschen.

Is een zekere hoeveelheid getah of rotan verzameld, die hen in staat stelt om gedurende eenigen tijd te genieten, dan komt de zucht tot luieren, dobbelen en naar de schoone sekse zoo machtig boven, dat de arbeid wordt vergeten tot de nood weer dwingt. De gedachte aan den verren schuldeischer prikkelt in die omstandigheden al heel weinig, en voor velen vormt die nog eerder een oorzaak tot blijven dan tot ijverigen arbeid, daar het moeilijker en moeilijker wordt de schuld af te doen.

Vandaar dat het geven van voorschotten aan groote risico's onderhevig is en eigenlijk aan hen slechts veel voordeel oplevert, die in staat zijn, door mede te trekken op de plaats zelf op het werken acht te geven. Dit is een der voordeelen aan de zijde der kleine handelaren van Poetoes Sibau, maar hoe verder de arm van het bestuur wijkt, des te meer verdwijnt dit.

Geld wordt bij deze transactie slechts weinig gebruikt; katoen, Javaansche tabak, zout en voedingsmiddelen voorzien in hoofdzaak in de behoeften van het Maleische volk en in den handel met de Dajaks. Ook deze houden er veel van, om op schuld te koopen en met den volgenden rijstoogst deze af te betalen. Daarbij is er van rente volgens onze opvatting geen sprake, maar toch weten de handelaren zich wel schadeloos te stellen door de hoeveelheid der te ontvangen rijst in evenredigheid te verhoogen. Geregelder toestanden brengen echter ook hierin reeds verandering: Akam Igau, die in zijn leven ook veel handelstochten maakte, sprak er reeds over, om zijne opgespaarde dollars op Maleische wijze uit te zetten tegen den te Boenoet genomen rentevoet van 3 % per maand.

Allerwonderlijkst in tegenstelling met deze primitieve toestanden zijn de producten der Europeesche nijverheid, die van de fabrieken

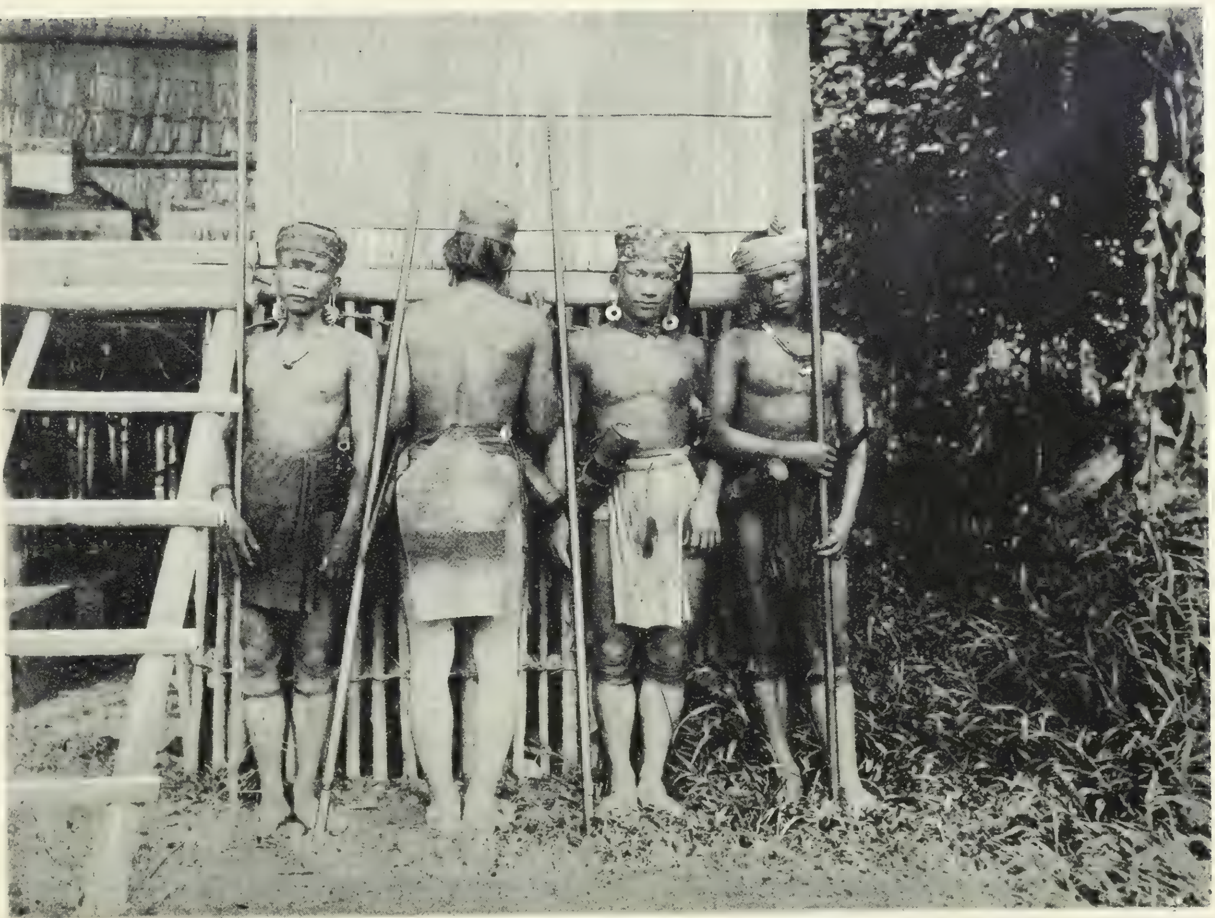
onmiddellijk naar Singapore uitgevoerd, hier door Chineesche handelaren worden verkocht voor prijzen, waarin de afstand van Europa niet terug te vinden is. Vooral bij de eerste expeditie verbaasde het ons hier Europeesche parapluies te koopen voor *f* 1.37[5], die wel beter voor zonnescherm dan voor bescherming tegen tropische buien te gebruiken waren wegens het dunne overtreksel, maar overigens met dunnen steel en bamboe handvat licht en keurig waren afgewerkt. Eenvoudige sieraden als vergulde armbandjes voor bazarprijzen, vingerringetjes met verscheidene gekleurde steenen in nette glazen doosjes voor *f* 1 per dozijn gaven ons een treurige getuigenis, hoeveel arbeid er in Europa moet worden verricht voor eene zeer geringe belooning.

Daar de behoeften der Dajaksche bevolking gering zijn en hunne koopkracht niet groot, zoo kan de handel met hen niet velen onderhouden en moeten de vele Maleiers, die van de benedenstreken langzamerhand naar beneden getrokken zijn, hoofdzakelijk leven van de opbrengst der boschproducten. Reeds sedert jaren moesten deze echter uit de verste streken worden verzameld en daar was de voorraad zoo beperkt, dat niet allen daarin meer een onderhoud vonden. Om in dien dreigenden nood te voorzien werd gedurende mijn laatste verblijf aan den Mendalam de Kapoewas opengesteld, om er goud te wasschen uit het rivierzand, wat wel niet veel oplevert, maar toch voldoende, om aan een huisgezin een matig bestaan te verschaffen, vooral omdat ook vrouwen en kinderen dit werk kunnen doen. Daar de omwonende Dajaksche stammen zich in hunne rechten hierdoor wat bekort waanden, zoo eischte deze maatregel nog al beleid en handigheid van den contrôleur en het werd dan ook niet verder toegestaan dan tot de monding van den Kréhan.

Dergelijke rechten op de voortbrengselen van het land worden ook bij het verzamelen van boschproducten in aanmerking genomen en volgens het gebruik komt aan het betrokken Dajakhoofd 10 % toe van de opbrengst. Aan den Boven Kapoewas zijn de aanspraken op landstreken door het heen- en weertrekken der bewegelijke stammen zoo ingewikkeld geworden, dat het binnenlandsch bestuur zich nu met de heffing van het recht belast en de opbrengst ver-

I, 26.
Hoofd der Boekats aan den Samoes (Kapoewas).
Tatoeage op borst en bovenarmen.

I, 27.
Groep Boekats van den Samoes.

deelt onder de hoofden in het stroomgebied. Zelfs enkelen er buiten zooals Pnihinghoofden van den Mahakam zijn daarbij betrokken.

De oorspronkelijke bewoners van dit gedeelte van den Kapoewas boven Boenoet zijn de Dajaksche stammen, die als omgangstaal het „Palin" hebben en waartoe behooren de Tamans aan de Kapoewas boven Poetoes Sibau, aan den Medalam en de Dajaks aan den Sibau, Palin en Embaloeh met enkele stammen aan den Mandai en den Kalis. Naast hen leven nu de Kantoeks beneden Poetoes Sibau en de Kajans aan den Mendalam, rechter-zijrivier van den Kapoewas. De Kantoeks zijn na verwant met de Batang Loepers van het merengebied ten noorden van den Kapoewas en zijn door die bewegelijke buren uit hunne vroegere woonplaatsen verdreven, waarom zij zich nu hebben verdeeld langs den Boenoet en den Kapoewas in kleine huizen. Met de Kajans zullen wij ons in den vervolge vooral bezighouden; nu zij slechts vermeld, dat zij oorspronkelijk van den Batang Rénjang kwamen in het dal van den Sibau, zich hier eenigen tijd nederzetten en bij hunne latere verhuizingen nu hier, dan daar aan den hoofdstroom woonden en thans allen aan de Mendalam zich gevestigd hebben.

Vroeger schijnen de Pnihings, van welken nog slechts enkele families wonen aan den Kapoewas, van deze rivier naar den Mahakam getrokken te zijn; of zij verwant zijn met de Tamans heb ik niet kunnen uitmaken.

Behalve deze allen verschijnen nu en dan de Poetoes Sibau nog Poenans en Boekats, zwervende Dajaksche stammen, van welke de eersten aan den bovenloop der zuidelijke en de laatsten aan die van de noordelijke zijrivieren wonen. In tijden van nood wonen zij nog al eens samen met de andere stammen, maar houden meer van het boschleven.

Bij het bewerken mijner uitrusting in de galerijen van de koeboe viel het mij mede, dat er slechts enkele zaken schenen vergeten te wezen, die op aanvraag van uit Pontianak nog wel konden worden opgevoerd vóór het definitief opbreken naar den Mahakam.

In den beginne benauwde mij wel wat het groote aantal kisten en koffertjes, want doordat de expeditie op kleine schaal ondernomen moest worden, was het de hoofdzaak in de mede te voeren

bagage zoo beperkt mogelijk te wezen, maar daarbij toch te voldoen aan eenige eischen en verschillende wenschen.

De eischen betroffen vooral onze gezondheid en onze veiligheid. Een jaren lang reizen in Borneo had mij van de maatregelen voor de eerste vrijwel op de hoogte gebracht en mijn voornaamste zorg was geweest voor Europeesche reisgenooten slechts hen te kiezen, die gezond, maar vooral niet gewend waren aan het regelmatig gebruik van alcohol en daardoor genoeg weerstand boden tegen niet te vermijden groote vermoeienissen en ontberingen en tevens er op reis geen behoefte aan zouden hebben.

Dan goede wollen onderkleeding en warme bedekking 's nachts als beste hulpmiddelen, om verkoudheden te voorkomen, een van de voornaamste oorzaken bij het ontstaan van malaria Om diezelfde reden was het bij zoo'n verpakking van kleeding en slaapfournituren van belang, dat ze op reis zoo weinig mogelijk kans liep nat te worden, om bij het einde van den dagmarsch onmiddellijk droge kleeren te hebben Voor pakkistjes zijn mij wat dat betreft het best bevallen de bekende stalen reiskoffertjes, die behalve onder water vocht geheel buitensluiten, bij een val op de rotsen niet uiteenwijken en niet door witte mieren worden aangetast. Zij mogen ingepakt echter slechts 16—20 K.G. wegen. Voor 's nachts bezaten wij stevige reisklamboes 1 × 1 × 2 M., gemaakt van sterk gewast tramien en door hun geraamte van touwen geschikt om in alle ruimten uitgespannen te worden. De onderrand was vastgenaaid op een stuk double waterproof sheeting, behalve daar waar bij de ingangsopening het doek 1½ M. over elkaar sloeg. Door dit 's nachts goed over elkaar te hangen was de kans op bezoek van mieren, slangen, schorpioenen en bloedzuigers tot een minimum teruggebracht en op de geheele reis ben ik door dergelijke nooit gestoord. De groote dichtheid van het doek hield de zeer kleine agas of moeroetoes tegen, die hoewel slechts zoo groot als de punt van een naald toch zeer gevoelig steken.

De ondoordringbare onderlaag was 1⁰. goed tegen vochtigheid van den grond en 2⁰. werd er op den marsch behalve de klamboe zelf een klein hoofdkussen en twee dekens ingepakt en het geheel met riemen dichtgesnoerd, zoodat de kans van natworden van den

inhoud niet groot was. Een met imitatieleer overtrokken dunne matras diende voor onderlaag. Als bovenkleeding voldeed zeer goed khakidrill, het geel bruine katoen, waarin het Engelsche leger gekleed is, kurken helmhoeden en linnen schoeisel. Daar in de vochtige bosschen de vele bloedzuigers de lastigste plaag vormen, moet de kleeding het lichaam goed bedekken en moeten de broekspijpen of om den enkel gebonden of dichtgeknoopt worden.

Daar het loopen op bloote voeten zeer nadeelig is, moet het schoeisel met zorg worden uitgekozen. Op de moeilijke zeer ongelijke terreinen zijn hooge rijgschoenen als steun voor de enkels zeer aan te bevelen en wel van linnen gemaakt, om het water na het doorwaden van moerassen en beken te doen wegloopen. Dunne sterke zolen met niet te zwaar beslag tegen het uitglijden, leenen zich het best, om op rotsen en omgevallen boomen staande te blijven. Leeren slobkousen beschermen goed tegen beleedigingen gedurende den marsch, hooge laarzen zijn te zwaar en nemen te veel water in.

Double waterproof sheeting voldeed mij ook vrijgoed als dakbedekking, doch men moet het niet lang aan de zon blootstellen, dus in die positie met rietmatten bedekken. Voor tent had ik geleerd niets mede te nemen dan eenige van deze stukken linnen als dak, om eene ruimte van 4 × 6 M. te overdekken. De tropische bosschen leveren overal zeer recht dun hout voor palen en vloeren, zoodat het geraamte van een hut door Dajaks binnen een uur uit het bosch gekapt en in elkaar gebonden wordt. Voor een enkelen nacht zijn omwandingen niet noodig, daar de regen in 't bosch zeer zelden schuin neervalt.

Zoolang het reizen te water gaat en men dus niet ieder kilo bagage behoeft te rekenen, is het zorgen voor eene zeer goede, degelijke voeding een hoofdvereischte, waaraan men door conserven tegenwoordig uitstekend kan voldoen. Daar rijst in bewoonde streken voor enkele personen in den regel te krijgen is, moeten vleesch en groenten de hoofdzaak vormen bij de uitrusting. Wanneer men gewend is aan goede vleeschvoeding, zou een overgang tot plantaardig voedsel op reis zeer af te keuren zijn.

TWEEDE HOOFDSTUK

In eenige dagen slaagde ik er in, de noodige artikelen voor mijn verblijf in den Mendalam uit te zoeken, de andere weer op te bergen in kisten en voor deze eenige beschikbare ruimte te vinden, waar zij tot over eenige maanden droog konden staan.

Den 4en April was ik alzoo gereed, om den volgenden morgen te vertrekken; de roeiers waren uit de omwonende Maleiers reeds bij elkaar gezocht en de booten gehuurd, toen 's avonds onder luide aankondiging door het stukje geschut aan boord en het gejuich der bevolking op beide oevers de contrôleur met de Karimata van den Melawi en Sintang terugkwam. Reeds was het bekend geworden, dat hij en zijne medegenomen pradjoerits of gewapende politiedienaren het geluk gehad hadden, om na het vertrek van den resident den hoofdaanlegger van de onlusten, Raden Pakoe, gevangen te nemen, voor welk feit de bevolking hem nu eene warme ovatie bracht en hem later de voor een civiel ambtenaar zeldzame onderscheiding der Militaire Willemsorde werd verleend. Ik had het genoegen, in den contrôleur Westenenk een stadgenoot te ontmoeten en besloot mijn vertrek een paar dagen uit te stellen, om mij met hem nog eens te kunnen verplaatsen naar onze vroegere woonplaats en vroegere kennissen.

In die dagen kwam Tigang, het jonge hoofd van Tandjong Koeda terug van den Mahakam, waar hij met een twaalftal volgelingen den verwanten stam der Kajans had bezocht, hoofdzakelijk om handel te drijven, maar ook volgens geruchten, om van het voornaamste hoofd daar, Kwing Irang, ondersteuning te krijgen voor het betalen eener boete, welke zijn huis was opgelegd door den

resident wegens het verwonden van Serawaksche Batang Loepars.

Den 7en eerst pakte ik mijn booten vol en toog met Maleische roeiers in gezelschap van mijn jongen Midan en mijn Chineeschen hond, welken ik van Pontianak had medegenomen, eerst den Kapoewas op tot de monding van den Mendalam. In dezen waren de Kajans gevestigd, op wier hulp ik vertrouwde voor het volbrengen van den lateren tocht en in wier dorpen mij vroeger zooveel goeds en merkwaardigs was voorgekomen.

Zooals mij toen reeds was gebleken behooren de bewoners van den Mendalam op twee kleine Tamanvestigingen na tot de groep van Dajaksche stammen, die vooral Noord- en Oost-Borneo bewonen en die zich zelf Bahau's noemen. Zij zijn volgens hunne overleveringen allen afkomstig van het brongebied van de Kajanrivier, die aan de Oostkust in zee stroomt en dan Boeloenganrivier wordt geheeten. Behalve door een gemeenschappelijke afstamming zijn zij vereenigd door een gemeenschappelijke omgangstaal, het Boesang, dat alle volken in Noord- en Oost-Borneo verstaan en waarvan de eigen talen der stammen grootendeels afkomstig zijn. De Kajans aan den Mendalam spreken een dialect, dat weinig verschilt van het Boesang, hetgeen mij er toe gebracht had bij mijn vorig verblijf, mij op het spreken er van toe te leggen, daar niets zoo zeer als het spreken der taal het spoedigst het vertrouwen der onbeschaafde stammen wekt.

Alle stammen, die men onder de Bahau's onderscheidt, dragen de namen nog uit hun stamland, waar iedere stam een afzonderlijk huis of oema bewoonde, dat in den regel genoemd werd naar de rivier, waaraan het stond. Vandaar, dat verreweg de meeste hunner namen beginnen met Oema of 'Ma, van welke wij er drie vinden onder de Kajans van den Mendalam: de Oema Aging, de 'Ma Soeling en de Oema Pagong. Van de twee laatsten vindt men de hoofdstammen aan den Boven-Mahakam, waar zij van uit de Boven-Batang Redjang of Baloei binnentrokken, terwijl zij, die nu nog aan den Mendalam wonen, de Oema Aging zijn gevolgd en zoo voor wellicht een paar honderd jaar door het dal van den Sibau hunne intrede hebben gedaan in de Kapoewas vlakte. Een dergelijke verdeeling en samengaan van stammen komt ook voor

aan den Mahakam; dit vindt vooral zijn oorsprong in het onderworpen zijn van verscheiden stammen aan een hoofdstam, die zich later soms deelt. Bij deze deeling eigenen beide partijen zich dan een deel der onderworpenen toe.

Zulk een deeling heeft in de laatste tien jaren plaats gehad bij de Oema Aging, die tot voor kort woonden in een lang huis aan den rechteroever van den Mendalam te Tandjong Karang. Door ongenoegen tusschen de twee hoofden Akam Igau en Séniang, of liever door het optreden van zijn heerschzuchtigen zoon Tigang, scheidde de stam zich in tweeën; Tigang trok met de zijnen den Mendalam op naar Tandjong Koeda, terwijl Akam Igau aan de overzijde eene nieuwe woning bouwde. Sedert is het ongenoegen onderling nog niet geweken. Nog hooger aan den Mendalam dan bij Tandjong Koeda wonen de 'Ma Soeling en de Oema Pagong elkaar, de eerste onder het hoofd Akam Lassa, terwijl de Oema Pagong een vrouw Boelan gehoorzamen. Met de den Maleiers eigen kalmte en luiheid pagaaiden zij mijne twee booten den Mendalam op, die tot Tandjong Karang voor roeibooten geen andere bezwaren oplevert dan de bij hoog water, zooals nu, snellen stroom.

Na een vaart van vijf uren sedert het vertrek van Poetoes Sibau bij het omslaan van den laatsten hoek kwam mij het welbekende Tandjong Karang in 't gezicht: achter een voorgrond, die geheel was ingenomen door donkergroene vruchtboomen met een menigte kleine rijstschuurtjes er tusschen in, kwam het hooge rechte dak der lange Kajanwoning te voorschijn. Over eene lengte van een 250 M. strekte het zich evenwijdig aan den oever uit, terwijl de nok op een hoogte van 15 M. zich als een bijzonder rechte lijn tegen de heldere lucht afteekende, in het midden onderbroken door een gedeelte, dat een paar voet hooger ligt en de woning van het hoofd aanwijst.

Nu langs den oever boomende, bereikten wij spoedig de rolsteenbank voor het huis en steeg ik uit mijn prauw te midden van eenige kinderen, die verlegen ons stonden aan te staren, sommigen met een vinger in den mond, maar toch reeds genoeg aan mij gewend van vroeger, om niet meer weg te loopen.

Een veel beloopen pad voerde eerst op den hoogen oever, daarna

I, 32.

Gezicht op Tandjong Karang; het hooge gedeelte van het dak bedekt de woning van het hoofd.

I, 33.
Hoofdtrap en bordes van de woning van Akam Igau
te Tandjong Karang.

over een langen rechten boom, die als brug diende over een 5 M. diepen geul, dien de stroom daar gegraven had sedert mijn laatste verblijf en van dezen op een loopplank uit stukken van 1 M. breedte. Deze lagen op eene hoogte van $1\frac{1}{2}$ M. boven den grond op dwarsbalken van ijzerhout, die in openingen van opstaande palen rustten. Dergelijke palen worden aan het boveneinde dikwijls versierd met groteske menschenfiguren, maar daartoe was men hier nog niet gekomen. Over een 40 M. voert dit houten pad naar het bordesje aan den voet van de trap der woning. Wij liepen daarbij door het voorterrein met vruchtboomen en rijstschuurtjes, tusschen welke vele zwaar omheinde tuintjes bleken aangelegd te wezen voor het planten van sirih en eetbare groenten, voor welke de bescherming tegen de vele rondloopende varkens en kippen wel noodig was. Tusschen dit alles was de grond geheel begroeid met hoog gras en onkruid, waardoor zich eenige smalle voetpaden slingerden.

Aan den voet van de trap vond ik Akam Igau, die mij met een verheugd gezicht ontving en uitnoodigde, den gekorven boomstam te bestijgen en het huis binnen te gaan, welks vloer wel 6 M. boven den beganen grond rustte op een bosch van palen, waaronder die van het hoofd uitmuntten door dikte en fraaie bewerking.

Bovengekomen, ontwaarde ik het eerst een menigte bruine gestalten, die mijne komst uit de verschillende vertrekken had te voorschijn geroepen, vooral vrouwen en kinderen, die ook hier hunne nieuwsgierigheid het minst konden beteugelen. Dit behoort anders toch tot de vormen van de Kajansche samenleving, evenals geen harer blijken gaf van onze vroegere kennismaking, voordat ik ze met een knikje begroet had. Dat was ook niet volgens hunne gewoonte, want onder elkaar begroet men elkaar niet bij aankomst, maar zet zich eerst op zijn gemak en eerst dan is men voor gastheeren, enz. te spreken.

De vrouwen hadden allen ontbloot bovenlijf met loshangende haren en een kleineren of grooteren halsketting als sieraad; van beneden de heupen tot op de voeten droegen zij haar rokje, dat door een gordel van twee rijen fraaie kralen werd vastgehouden. Van de kinderen liepen slechts de kleinsten naakt, die van een jaar of twee droegen reeds een rokje of een lendedoek.

Na het uiteengaan der menigte kon ik een overzicht nemen over de ruimte der groote galerij, die de geheele voorste helft van het huis innam en bij groote lengte eene breedte van 5 M. bezat, behalve vóór de woning van het hoofd, waar onder het hoogere dak ook de galerij breeder werd en naar de buitenzijde boven het uitspringende stuk eenen twee meter breeden verhoogden vloer met stookplaats had, de logeergelegenheid voor gasten en ook voor mij. Naar binnentoe was de galerij in hare geheele lengte afgesloten door een doorloopenden wand, welke aan die zijde alle woningen der verschillende families begrensde. Op afstanden van 4—6 M. gaven kleine deuren met drempels van ½ M. hoog toegang tot die heiligdommen, welke ik later eerst als medicus betrad. De bouw, afwerking en reinheid der galerij bevielen mij bijzonder en later bleek ook, hoe gunstig zij in dat opzicht afstaken bij die van andere Dajaksche woningen Den vloer zag ik hier het eerst samengesteld uit goed behouwen planken, waar men 's avonds zonder levensgevaar wegens groote openingen overheen kon loopen.

Ook de houten wand was zoo goed ineengezet, dat ik hem later eerst aan den Mahăkam overtroffen zag. Voor de voorzijde van iedere woning stond naast de deur een rijstblok met twee holten.

Aan den buitenkant der galerij, waar het uit houten sirappen saamgestelde dak nog slechts 1 M. boven den vloer was, werd de wand gevormd door meerdere horizontale dunne latten.

De Kajans laten niet als de Oeloe-Ajars den vloer een 6 M. voor de woning uitsteken, op welk bordes zij 's morgens en 's avonds zich verpoozen en dat overdag dienst doet voor het drogen van rijst en andere huishoudingsartikelen. Slechts enkelen maken dat achter hun vertrek.

Terwijl mijne roeiers mijne goederen naar boven brachten en op den verhoogden vloer nederlegden, noodigde Igau mij in zijne woning, om de familie daar te begroeten.

In gebukte houding met een hoogen stap over den drempel gelukte het mij door de deuropening te komen in een nauw gangetje van een 4 M. lengte, dat midden in een groote kamer voerde van 12 bij 8 M., waarin vele menschen samen waren. Mannen, vrouwen, en kinderen met honden krioelden hier dooreen in eene door den

I, 35.

Het inwendige van de woning van Akam Igau.
a dakvenster; *b*, *c* en *d* afzonderlijke slaapvertrekjes.

I, 35.
Kookplaats in de woning van Akam Igau.

rook zwart geworden ruimte, die er in den beginne samengesteld genoeg uitzag.

Bij het licht, dat onder een groot dakvenster met palmbladen kap naar binnen kwam, bleken mij langs de wanden van het vertrek verschillende afzonderlijke ruimten getimmerd, welke des nachts de huisgezinnen, die hier samenleefden, opnamen. Langs den wand der galerij verhief zich een 5 M. breede vuurhaard, waar op drievoeten verscheidene ijzeren pannen boven een houtvuur stonden. Op verschillende vakken boven dit vuur lagen benoodigdheden voor de huishouding, die door den rook tegen vocht en insecten werden beschermd. In de eerste plaats het hier zeer kostbare zout, zoete aardappelen, maïs en droge bijspijzen voor de rijst.

Het kookgereedschap bestond uitsluitend uit vlakke ijzeren pannen van verschillende grootte, terwijl voor watervaten groote bamboes en kalabassen dienst bleken te doen.

Boven deze vakken waren andere, geheel gevuld met netjes opgestapeld brandhout, dat hier gelegenheid had tot drogen.

Terwijl ik de omgeving opnam, hadden de bewoners tijd gehad om zich te herstellen van den schrik van mijne komst, en vond ik het geraden de voornaamsten van het gezelschap te gaan begroeten. De dochters van het hoofd en hare echtgenooten kwamen daarvoor het eerst in aanmerking, de jongere zoons waren gelukkig niet al te schuchter.

Behalve dezen huisden in deze ruimte nog verschillende huisgezinnen van slaven, die meer bepaald verbonden waren aan het verrichten van arbeid voor het hoofd. Daar bij de Bahau's de slaven, in den regel afstammende van vroegere krijgsgevangenen, uitsluitend aan het hoofd toebehooren, zoo liet deze de anderen met hunne gezinnen op zich zelf wonen in andere vertrekken van het lange huis.

Langs den hier dichtgemaakten achterwand van het huis onder het dakvenster, waar de vloer ook wat hooger was, stonden groote gongs en tempajans in een lange rij opgesteld, terwijl de oude en meer kostbare in de afgeschoten ruimten waren opgeborgen met de overige familiestukken als oude zwaarden, speren en kralen.

Om de aanwezigen hun gemoedsrust weer te geven, bevrijdde ik

hen spoedig van mijn gezelschap en ging weer naar de galerij, ten einde daar mijn bagage wat handig op te doen stapelen, zoodat er een goede plaats voor mijn klamboe overbleef. Met eenige matten werd deze ruimte spoedig in een kamertje veranderd, wat mij na de langdurige reis zeer welkom was. Zoo dadelijk was er evenwel van rusten geen sprake, want de Maleiers van Poetoes Sibau moesten afbetaald worden, om dien dag nog terug te kunnen gaan, en al spoedig kwamen er bezorgde ouders met zieke kinderen en bezorgde kinderen met zieke ouders opdagen, die hulp verwachtten van mijne krachtige medicijnen.

Na wat gerust te hebben en genoten van hetgeen mijn jongen voor het eerst op een Dajakschen haard voor mij gereed had gemaakt, bleef er nog daglicht genoeg over voor eene wandeling door de galerij van het huis, waarbij ik mij stelselmatig meer met de levenlooze dan met de licht verschrikte levende omgeving bezighield. Het huis bleek toen een 50 verschillende vertrekken te bevatten, alle door een meer of minder talrijke familie bewoond, vrij wel even groot, maar van buiten gezien was de inhoud der goederen nog al verschillend naar de welvarendheid der bewoners.

Boven den voorwand hadden allen op de horizontale balken van het huis bewaarplaatsen voor grootere manden, vischtuig, rotan en landbouwwerktuigen.

Later als geneesheer hier werkzaam, zag ik, dat ook in de kleinere woningen hetzelfde stelsel heerschte van afzonderlijk afgeschoten slaapplaatsen in eene groote ruimte. De jonge ongetrouwde mannen slapen van een jaar of acht af in de galerij.

Door de hulp van het hoofd zetten eenige mannen den volgenden dag spoedig het geraamte in elkaar van een hut van 4 bij 6 M. in afmeting; met medegebrachte palmmatten werd die spoedig aan de wanden bekleed, met mijne double waterproof-zeilen gedekt en 's avonds kon ik reeds mijn matras en klamboe in mijn paleis uitspreiden.

Om buiten de woelige Kajanmaatschappij in het lange huis, maar toch niet te ver af te wezen, had ik mijn verblijf naast den hoofdweg naar de rivier laten opslaan, daar een groot deel van het dagelijksch leven buitenshuis zich hier afspeelde.

Eigenlijk hield de voorbijgang daar nooit op, want na de levendigheid van den dag verscheen er 's nachts telkens de een of ander met een flambouw van brandende of smeulende houten om te gaan baden of visschen, dan weer een partijtje jongelui, dat uit spelevaren was geweest en wat laat thuiskwam.

Zoodra de zon opkwam, was er een ware uittocht uit het huis van allen, die zich in de rivier gingen baden en waterhalen, terwijl wat later velen op nieuw er langs liepen, om met manden en gereedschap voor den veldarbeid, roeispaan en speer gewapend naar den ladang te trekken.

Door mijn vroeger verblijf hier was de aanvankelijke verlegenheid der bevolking spoedig overwonnen, geheel anders dan wanneer men zich geheel vreemd komt vestigen in een Dajaksche omgeving van Centraal-Borneo. Karakteristiek daarvoor was mijn verblijf bij de Oeloe- Ajar Dajaks in 1894.

Toen daar mijne reisgenooten in de nabijgelegen gebergten hunne onderzoekingsstations hadden ingericht en het rustig in mijn pondok (hutje) begon te worden, waren het de jongens van 6—12 jaar, die zich het eerst begonnen te vertoonen, als het minst angstig van de jeugd en nog niet door ervaring al te wantrouwend geworden tegenover vreemden zooals hun oudere stamgenooten. Het vermaakte mij, om op te merken, hoe dit observatiecorps aangetrokken door al het onbekende en bekende fraaie, zijne voelhorens uitstrekte eerst door eenigszins angstig naderen, om het vreemde te kunnen zien, daarna door vragen en betasten van alles in de omgeving. Hoe minder men zich dan met hen bemoeit zonder ongenaakbaar te wezen, des te spoediger voelen zij zich op hun gemak, en heeft de jeugd de eerste schrede gedaan, dan duurt het niet lang, of ook anderen naderen en geven den onderzoeker langzamerhand gelegenheid, om zijne observaties te beginnen. Dan eerst oefenen kleine geschenken hun goeden invloed uit. Kan men door het juiste toedienen van geneesmiddelen eenige voor hen wanhopige ziektegevallen genezen, dan draagt dit zeer veel bij tot consolidatie van het nog jonge vertrouwen. Men dient dan echter voorzichtig te wezen en zich nooit laten verleiden tot uitingen van ongeduld of drift; een enkele verkeerde beweging brengt als bij de dressuur van een

paard, de vorderingen in de volksgunst voor langen tijd in de war. Daarom is een goede raadsman, bekend met de eigenaardigheden der bevolking, een zeer wenschelijke hulp. Het grootste voordeel is echter, zich te leeren verplaatsen in de denkwijze der bevolking en daarin een sleutel te vinden voor hare soms zeer zonderlinge handelwijze; dit wordt voor een ethnoloog wel tot absolute noodzakelijkheid.

Behalve de dorpsbewoners zelf leven ook die ver in den omtrek dezen omgang mede, en onder de vele in den beginne onbekende gezichten, die zich van dichtbij en veraf vertoonen, zijn er altijd eenigen, die van elders komen, om die voor hen zoo groote merkwaardigheden te zien en het terrein te verkennen. Vandaar ook de snelheid en de juistheid, waarmede de kennis van doen en laten van een Europeaan zich verbreidt in een land, dat zoo weinig bewoners telt.

Een doorgaande eigenaardigheid heb ik meenen op te merken bij een eerste kennismaking met de Poenans en Boekats, de zwervende stammen uit de bosschen in het brongebied der Borneo'sche rivieren. Veel later dan de gevestigde stammen kwamen deze zich vertoonen en bleven in den aanvang, ook in gezelschap van anderen, zoo schuw, dat zij niet durfden opzien, maar hield ik mij dan met dezen bezig en dachten zij niet bemerkt te worden, dan wierpen zij even een uiterst snellen blik naar de gevreesde verschijning en zaten daarna weer onbewegelijk. In den beginne maakt dat een uiterst onaangenamen indruk bij individuen, die toch al niet in een al te besten reuk staan. Een handvol Javaansche tabak had bij het afscheid nemen altijd een goede uitwerking en na twee of drie samenkomsten gedroegen zij zich even als alle anderen. Bij gevestigde stammen kwam mij eene dergelijke verkenning nooit voor.

Mijn verblijf te Nanga Raoen bij de Oeloe- Ajars en de daarop volgende tocht naar den Mahakam in 1894 hadden voor mij reeds de poorten tot den vertrouwelijken omgang met de Mendalam Kajans geopend en spoedig na de inrichting van mijne woning bij hen vertoonden eenige vrouwen het stoute stuk, om er binnen te gaan en zich op den grond om mij heen te scharen. De leiding van deze beweging had Tipoeng op zich genomen, de oudste dochter van

Akam Igau en eene der voornaamste priesteressen. Zij oogstte voor haar moed den welverdienden lof harer gezellen in, die in de verte toekeken, maar al spoedig niet meer voorbijgingen, zonder een kijkje te nemen en te trachten een praatje te maken.

In den beginne was dat beiderzijds een pogen met veel goeden wil maar met weinig succes, want de kennis der Maleische taal blijft bij de Kajanvrouwen zeer gering en daarbij is deze aan den Boven-Kapoewas heel wat anders, dan men daaronder in den regel verstaat.

Door een jarenlang verblijf op Borneo's westkust en den omgang met Kapoewas Maleiers gedurende de vorige maanden was het mij minder onverstaanbaar geworden, maar moeilijk bleef het. Al spoedig hoorde ik, dat de aan den Mendalam gesproken Kajantaal verstaan wordt door alle stammen, die de op de kaart van Oost-Borneo bestaande witte vlek bewonen en daar toen reeds het denkbeeld van een lateren tocht daarheen bij mij bestond, legde ik er mij op toe, met de Kajans in hun eigen taal te leeren omgaan.

Het behandelen van zieken en het koopen van ethnografica gaven voortdurend aanleiding aan de bewoners van het lange huis, om naar mijn hutje af te dalen en de moeilijkheden van een gesprek met mij te trotseeren, waarvan ik dan ook spoedig de gunstige gevolgen voor de uitbreiding mijner taalkennis begon te merken. Deze bleek ook nu nog niet geheel verloren te zijn gegaan en wies in de volgende maanden zoo aan, dat zij mij aan den Mahakam tot grooten steun was.

Het verblijf te Tandjong Karang had hoofdzakelijk ten doel, om, na afloop van den oogst en de nieuwjaarsfeesten, de Kajans onder Akam Igau als roeiers en dragers mede te krijgen voor den tocht naar den Boven-Mahakam. Daar dit hoofd reeds dadelijk zich bereid verklaarde zijne vroeger toegezegde belofte te vervullen, was er reeds veel gewonnen, en had ik hiervoor niet veel anders te doen, dan een oog in 't zeil te houden, om hindernissen te voorkomen of uit den weg te ruimen en later mijne uitrusting te voltooien met booten en rijst, die ik beide door de Mendalam Kajans deed leveren tot niet gering voordeel van hun beurs.

Er bleef mij in de eerste maanden nog tijd genoeg over, daar

de oogstfeesten niet voor het laatst van Mei in dat jaar gevierd zouden worden. Ik vatte daarom het plan op, op nieuw een zoo uitgebreid mogelijke verzameling ethnografica der Kajans bijeen te brengen, hunne zeden en gewoonten verder na te gaan en met zorg hunne zieken te behandelen en te bestudeeren. Vooral voor het laatste had ik alle medewerking der bevolking, die, onder den invloed van mijne vroegere werkzaamheid onder hen, mij zooveel zieken bracht, dat de eerste dagen voor niets anders tijd overbleef.

Reeds gedurende mijn verblijf op Sambas bleek het mij noodzakelijk, geen medicijnen te verstrekken, tenzij men mij den zieke vertoonde, hetgeen onder Mohammedanen soms heel wat moeilijkheden in had. Het is anders noch mogelijk de ziekte te onderkennen, noch eene contrôle uit te oefenen op de uitwerking van de toegediende medicijnen.

Daardoor kwamen van alle huizen in den Mendalam de menschen met zieken naar mij toe, voor welke ik op iederen tijd van den dag te spreken was, zoo noodig was ik ook steeds bereid naar hen te gaan zien.

Vooral het behandelen van de zeer veel voorkomende gevallen van malaria vormde een glanspunt in mijn praktijk, daar de constitutie mijner patienten zoo medehielp, dat geen enkele der soms zeer chronisch verloopende ziektetoestanden tegen een goede toediening van chinine bestand bleek te wezen. Van daar dat allen daarvoor naar mij toekwamen, van den jongen zuigeling op het draagplankje tot de oudjes met grijs haar. Hoewel allen het chininepoeder afschuwelijk vonden, kwamen zij toch gedurende vele dagen naar mijne tent af, om hun portie te slikken, welke ik hun zoo weinig mogelijk zelf in handen gaf, ten einde niet te groote eischen te stellen aan hun zelfverloochening. Voor moeders met kinderen was het trouwens gemakkelijker ze naar mij te brengen, omdat ik er nog al eens in slaagde, patientjes te doen slikken, die niet wilden bukken voor de overredingskracht der eigen ouders.

Uitnemend kwam mij te pas, dat bij hun eigen behandelingsmethode het verbieden van schadelijke spijzen en allerlei andere dingen een hoofdzaak is. Zoo kostte het mij volstrekt geen moeite, aan

buiklijders diëet te doen houden, of hen, die kou hadden gevat, het baden te doen nalaten; in vele gevallen was het geven dezer hygiënische voorschriften bij de behandeling van kleine kinderen het eenig mogelijke en het toedienen eener indifferente medicijn niet eens noodig.

Met welk eene overtuiging de bevolking handelt volgens voorschriften van hygiënischen aard, bleek mij bij het tweede verblijf, toen niet lang na mijne aankomst zich in de huizen der Oema Aging binnen drie dagen drie gevallen van cholera-achtige buikziekte voordeden, aan welke twee patienten overleden. In overleg met de twee hoofden, die door een hevige epidemie van vroeger gewaarschuwd waren, werd afgesproken, dat gedurende vier dagen geen hunner ongekookt water zou drinken, afgezien van verbod van onrijpe vruchten en dergelijke. Door de priesteressen werd eene bezwering gehouden en langs den oever van den Mendalam een snoer gespannen, waaraan bladen van „daoen long", het binnenkomen van de booze geesten van de rivierzijde beletten. Bij de paden, welke van de rivier naar huis voerden, stelden de mannen groote ruwe menschenbeelden op, die uitgedoscht met speer en schild en zeer ontwikkelde genitalia de cholera moesten tegenhouden. Bij mij op Tandjong Karang hield men zich goed aan het voorschrift, hoewel het baden niet te voorkomen was; gelukkig ook voor mij en mijne plannen kwamen geene verdere gevallen voor.

Bij deze gelegenheid kwam nog eens duidelijk uit, welk een eigenaardigen invloed het geloof aan de bezieling van voorwerpen heeft. Men begreep, dat de kleeren en ligmat der zieken gevaarlijk konden wezen en het kostte mij weinig moeite de familieleden over te halen, deze te vernietigen; hiervoor ried ik verbranden aan en was in de overtuiging, dat dit gebeuren zou, toen een der nabestaanden mij verhaalde, dat verbranden geheel en al „lali" was en men alles in de rivier geworpen had.

Naast hun zeden en gewoonten bood mij het gestel mijner patienten een onwaardeerbaren steun aan in de uitoefening van mijn praktijk tegenover wonden, koorts en buikziekte, die door hun sleepend voorkomen gelijk in deze omstandigheden tot de gevaarlijkste aandoeningen behooren. Antiseptica, chinine en laudanum hadden

eene uitwerking, als ik nooit te voren zag onder patienten, die een militaire loopbaan oplevert.

Ook de meest chronische gevallen van koorts weerstonden niet een regelmatige toediening van 1 gram chinine dagelijks gedurende een week, terwijl ook cholera-achtige diarrhoe, als de boven vermelde, luisterde naar de toediening van groote doses laudanum.

Het sterkst maakten de narcotica indruk op mijne bruine omgeving, welke, veel gekweld door oogziekten en hoesten, een merkwaardig symptomatisch en therapeutisch effect bespeurden van cocaïne en morfinegebruik. De gevoelloosheid door het eerste veroorzaakt, voorkwam het verder beleedigen van het oog met onreine handen en doeken, en maakte de uitwerking van verdere maatregelen, evenals na morfine bij hoesten, veel gemakkelijker.

Van allen leeftijd wendden de bewoners van het huis zich tot mij en de vrouwen bleven hierin volstrekt niet bij de mannen ten achter. Slechts in den aanvang betoonden zij zich schuw; waren zij over dat punt heen, dan werden zij later dikwijls moediger dan de mannen. Een enkelen keer kwam mij dat voor, wanneer het doen eener kleine operatie noodig bleek. Trouwens aanwending van cocaïne nam daarbij ook de grootste verschrikking, de pijn, weg. Hierin vond eene der vrouwen in de woning van het hoofd aanleiding, om haar overgang tot den Islam te bezegelen; daar deze slechts het gevolg was geweest van het feit, dat haar echtgenoot door opvoeding Mohammedaan geworden was, scheen haar in haar Kajan-omgeving wellicht een uitwendige steun voor haar geringe inwendige overtuiging zeer wenschelijk. Aangezien de tatouage op armen en beenen zich niet liet verwijderen, zoo vroeg zij mij, ten minste van hare sterk uitgerekte oorlellen Mohammedaansche te maken. Moedig onderwierp zij zich aan de chirurgische behandeling, die na het wegnemen aan weerszijden van een 10 c.M. lang stuk, haar wat het uiterlijk betrof een stap nader bracht tot den Islam. Ondanks het volkomen cosmetisch succes durfde haar even langoorige man de operatie toch niet aan.

Nog meer dan het behandelen van zieken gaf het voortdurende handeldrijven met hen, bij het inkoopen van ethnografica, mij gelegenheid het karakter der Kajans te bestudeeren.

Door de volkomen afwezigheid van luidruchtigen twist zou men allicht tot het besluit komen, dat de Kajans vrij zijn van de zwakheden, die tot dezen aanleiding geven, maar een beter inzicht kreeg ik bij hun handel met mij of bij het geven van kleine geschenken. Daarbij trad een zeer ontwikkelde naijver op den voorgrond, die de individuen scheidde, zoolang het personen gold van Tandjong Karang; kwamen echter die van Tandjong Koeda in het spel, dan waren die van mijne woonplaats solidair en handelden tegenover hen, als zij anders onderling gewoonlijk deden.

Zoodra een voorbijganger merkte, dat een ander voor iets anders in mijne hut stond dan om een praatje te maken of zijne nieuwsgierigheid te bevredigen, dan miste het nooit, of de onderhandelingen, met welke iedere koop op enkele uitzonderingen na vergezeld ging, kregen getuigen, die ze met de meeste belangstelling volgden. Was er gelegenheid, om zelf iets dergelijks te leveren, dan bewaarden de nieuw aangekomenen een diep stilzwijgen en leidden de besprekingen niet tot een resultaat, dan trachtten zij dikwijls na het vertrek van den verkooper mij hetzelfde aan te bieden, of wel ik kreeg het aanbod, om het bewuste voorwerp voor mij te maken. Eene groote voldoening en een prikkel om zijn best te doen, bestond in het geheim houden daarbij, zoowel van het maken zelf, als vooral van den prijs. Dezen leerde ik echter spoedig eerst bepalen na de ontvangst, want anders bezaten de Kajans de groote neiging, om zich zoo gemakkelijk mogelijk van hunne verplichtingen af te maken. Eigenlijk lag er veel naïviteit in hun trachten naar geheimzinnigheid, want hunne omgeving, waar men alles van elkaar kan hooren en zien, leent zich daar in het geheel niet voor. Zoolang echter de bedongen prijs nog niet algemeen bekend was, gevoelde een Kajan er een genot over, om aan een huisgenoot door het opgeven van een hooger bedrag een oogenblik van jaloezie te bezorgen, maar vooral om voor grooter handelaar, of als meer bij mij in de gunst, door te gaan. Dit laatste leverde ook menigeen een groote voldoening op, waarom de anderen hem sterk benijdden, eene van de redenen, waarom sommigen zich zoo gaarne in onderscheiding van anderen de vervaardiging van het een of ander zagen opdragen.

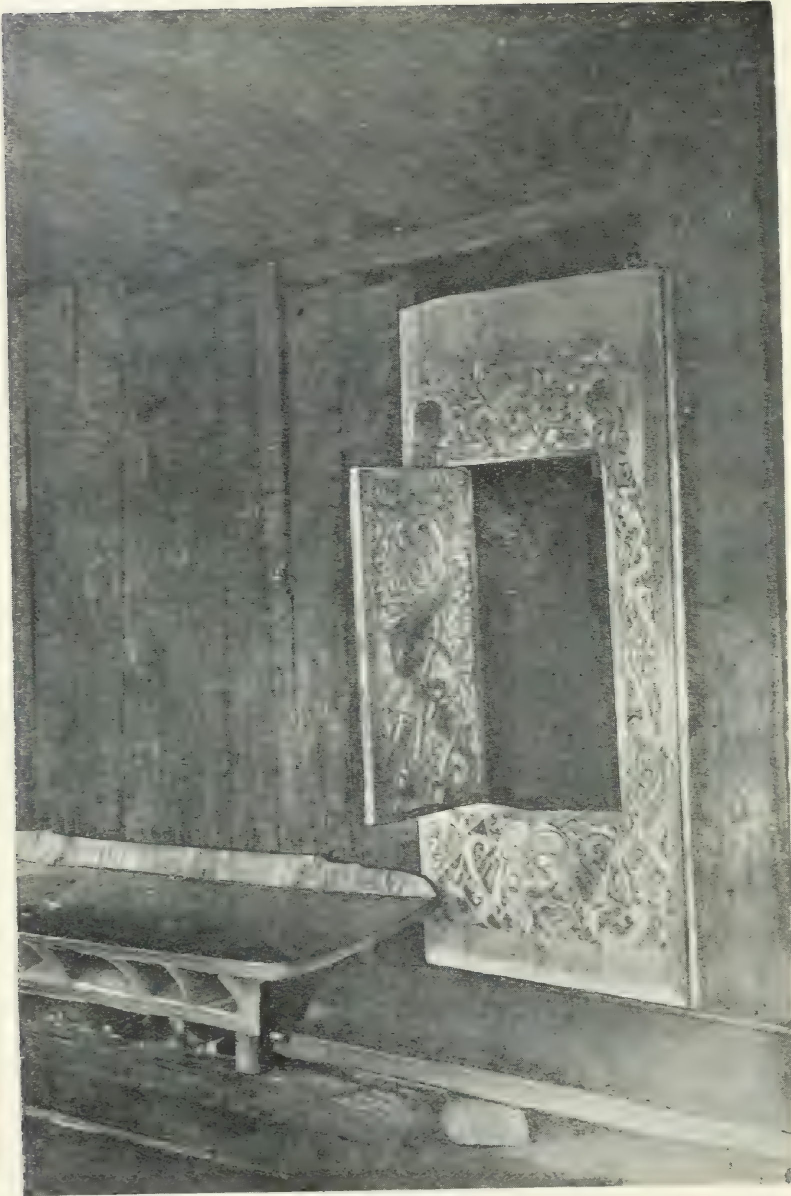
Daar velen bijzondere talenten bezaten. zoo kwam dat nog al eens voor, en het was merkwaardig, hoe zelden ook een fraai werkstuk bij bezichtiging door anderen de goedkeuring of een loftuiting wegdroeg. Velen zwegen dan, doch anderen vonden al spoedig het een of ander er op af te dingen en den prijs steeds te hoog. De onderlinge verhouding der betrokken personen deed daarbij tevens haar invloed gelden, zoodat men goed daarvan op de hoogte moest wezen, om een oordeel over personen of zaken naar waarde te schatten.

Gold het personen, die bij mij in de gunst waren en daarvan veel voordeel trokken, dan gebeurde het niet zelden, dat de een of ander na eene onschuldige inleiding zich er op toelegde, om mijne aandacht te vestigen op hunne kwade zijden en enkelen wisten daarbij zeer handig gebruik te maken van hunne bekendheid met de eigenaardige Europeesche opvatting omtrent sommige toestanden. Zoo kwam het mij voor, dat een reeds bedaagde man een paar jonge meisjes, die ik gaarne mocht lijden, trachtte afbreuk te doen door er op te wijzen, dat zij omgingen met dezen of genen jongen man.

Al dergelijke in 't oog loopende karakter-eigenschappen waren evenwel meer eigen aan de ouderen dan aan de nog ongehuwden. Werden deze niet door gelijke belangen van elkaar verwijderd gehouden. dan vereenigden zij zich nog al dikwijls, om mij het een of ander zoo duur mogelijk te doen koopen en dan was het troepje ook niet karig met loftuitingen en aanprijzingen terecht of ten onrechte. Trouwens verlegenheid, vooral bij de meisjes, maakte hulp van vrienden en vriendinnen veelal zeer wenschelijk.

Terwijl openlijke erkenning der verdiensten van anderen den meesten moeielijk viel, gaf het aan allen eene groote voldoening hunne eigene bijzondere kennis of kunstvaardigheid te hooren prijzen en de bewoners van Tandjong Karang vonden dat heerlijk tegenover die van Tandjong Koeda.

Zoo stal ik het hart van Akam Igau door op te merken, hoe sterk en netjes zijn huis gebouwd was in onderscheiding van alle tot dusver bezochte, hetgeen hij trouwens volkomen verdiende. Wellicht als gevolg hiervan, begon toen een maand later het hoofd

I, 45.

Bĕtamen kalong.

Gesneden deur voor de woning van Akam Igau.

Hoogte der opening 1 M. Links een rijstblok (lĕsong).

Tigang van Tandjong Koeda, zijne eigene woning aldaar geheel te versieren met schilderingen in kleuren, die er werkelijk zeer aardig uitzagen. Ongelukkig echter bouwde hij in de ruimte, waar luchtverversching tot de eerste eischen behoorde, zolderingen en nette maar dichte kamertjes, zooals hij dat in Pontianak gezien had. Om niet geheel achter te blijven, liet toen Akam Igau door de kunstenaars van zijn huis eene fraai gesneden deur maken voor zijne woning, zoodat het aan den prikkel, om elkaar de loef af te steken onder de Kajans niet ontbreekt.

Daar mij een langdurig verblijf op één plaats voor intieme kennismaking met de bewoners zeer noodig toescheen, vestigde ik mij alleen te Tandjong Karang ondanks alle pogingen van Tigang, om mij met schoone beloften bij zich te krijgen voor langeren tijd dan een enkelen nacht, dien ik er doorbracht. Later trachtte hij in 't geheim door opruiing en het aanzetten tot hooge eischen, mij te hinderen in het samenstellen van den tocht naar den Mahakam, van welken ik hem en de zijnen had moeten buitensluiten wegens de vijandschap met Tandjong Koeda. Voor het uiterlijk liet zijne houding niets te wenschen over en door het verkoopen van verscheidene voortbrengselen van de groote kunstvaardigheid van zijn dooven broeder trachtte hij zooveel mogelijk voordeel van mij te trekken, verkocht ze echter ondanks de dwaasheid van die jokkernij als zijn eigen werk.

Hoewel niet zoo sterk als ik te Tandjong Koeda, verkorf de contrôleur het bij de bewoners te Tandjong Karang, omdat hij bij zijne bezoeken er de voorkeur aangaf bij de eersten te slapen, voor de Dajaks in het algemeen het teeken van goede gezindheid.

Naast deze uitingen van kleingeestigheid ontbrak het gelukkig bij de Kajans niet aan meer prijzenswaardige eigenschappen, vooral de oudere mannen van invloed bezaten een sterk ontwikkeld gevoel van eigenwaarde, dat hen soms hun eigen voordeel deed over het hoofd zien. Zoo gebeurde het mij enkele malen, dat een der voornamere mannen mij wat te koop aanbood voor den werkelijken prijs. Maar gewoon aan overvraagd te worden en toen onbekend met de waarde, bood ik eens veel te weinig voor een hamer, die aan zijn ouderdom zijne waarde ontleende. De man vond schacheren

echter beneden zich en liet hem mij voor den door mij geboden prijs. Eerst veel later hoorde ik, dat het ding driemaal zooveel waarde had en waarom de man den hamer toch gegeven had; ik haastte mij hem de rest te doen overhandigen.

Een ander vervaardigde mij een eigenaardige zwaardgreep en nam zonder tegenspraak het geld aan, dat ik als de waarde taxeerde; ook dit bleek later te weinig te wezen. Als verdere uiting hiervan bestond een der bezwaren tegen het photografeeren daarin, dat zij niet in een boek wilden worden afgebeeld, hetgeen Maleiers hen waarschijnlijk vertelden.

Behalve in hun kunstvaardigheid blonken zij gaarne uit in krachtsontwikkeling, wat reeds blijkt uit het bestaan van hun neiging tot lichaamsoefening en hoewel de meesten na eene overwinning kalm naar hun plaats teruggingen, zoo konden anderen toch niet nalaten vrij luidruchtig hunne voldoening over het succes te kennen te geven.

Aanleiding tot twist en tweedracht onder de jongelui, schijnt onder de Kajans in veel mindere mate voor te komen dan elders; want terwijl getrouwde personen zeer angstvallig zijn in het bewaren van de echtelijke trouw, zag ik onder de jongeren nooit oneenigheid, waaraan minnenijd ten grondslag lag. Zooals uit verscheidene voorbeelden blijkt, spreiden zoowel de vrouwen als de jonge mannen dikwijls eene groote standvastigheid in hunne neiging tot elkaar ten toon en getroosten zij zich vele en langdurige opofferingen ter wille van hunnen hartstocht. Zoo gaf een jong hoofd mij zijne verontwaardiging te kennen, dat zijn meisje het zich gedurende zijne afwezigheid te druk met een ander gemaakt had, waarom hij met haar brak. Het gemis aan hevige uitingen van minnenijd kan men dus moeilijk toeschrijven aan onverschilligheid ten opzichte van elkaar, maar de organisatie van hun zenuwgestel schijnt zich minder goed te leenen tot de opwinding en de overheersching der hartstochten, die tot belangrijke botsingen met anderen leiden.

Naar men mij verhaalde, waren vroeger wel eens gewelddadigheden uit die bron voortgekomen, maar in den lateren tijd toch niet meer. Wellicht, dat de rol van de vrouw in dezen afleidend werkt. Terwijl dikwijls onder andere volken de vrouw de prooi is van den sterkste en in ieder geval niet genoeg inzicht heeft in maatschap-

pelijke verhoudingen, om niet spoedig zich te laten inpakken door een enkele uiting van de een of andere blinkende eigenschap, staat de vrouw der Kajans aan den Mendalam in hare maatschappij even stevig als de mannen, beslist met hetzelfde inzicht als deze over eigen doen en laten, en geeft daardoor meer vastheid aan hare neigingen en minder kans aan het wisselend spel der hartstochten, om die te verbreken. De gelegenheid, die ook de jonge vrouwen hebben, om hare neigingen te bevredigen, brengt er niet weinig toe bij, om de uitingen er van niet in buitensporigheden te doen overslaan.

Door bijzondere omstandigheden moet de vrouw deze plaats in de Kajanmaatschappij verworven hebben; want ook daar bestaat bij het sterkere geslacht de neiging, om haar de tweede plaats te doen innemen. Niet lang na mijne aankomst reeds kwam Akam Igau er in een gesprek onder vier oogen voor uit, het te betreuren, dat hunne vrouwen zich zoo lieten gelden. Gedurende zijn leven reisde de oude heer veel en bekeek daardoor de verhoudingen in zijn eigen stam met een ander oog dan de meesten der zijnen: de bevoorrechte positie der mannen elders beviel hem veel beter.

Opmerkelijk genoeg valt deze gelijkheid der beide seksen samen met de afwezigheid van verreweg de meeste afwijkingen op geslachtelijk gebied, welke wij bij de Dajaksche stammen van den Barito, zoowel op maatschappelijk als op godsdienstig gebied, ontmoeten. Naar men mij vertelde, moeten de Kajanvrouwen, gedwarsboomd in hare neigingen het met elkaar nog al eens te kwaad hebben, maar in de maanden van mijn verblijf in haar midden zag ik daarvan niets.

Als eene uiting, van het behagen dat men in elkaar schept, ziet men onder de jongelui de neiging ontstaan, om zich op te schikken en bijzonder netjes te kleeden; dit is bij kinderen en getrouwden veel minder het geval. Behalve de gewone versierselen, als halskettingen en armbanden speelt daarbij het aanwenden van pakjes welriekende bladeren en grassen benevens bloemen een voorname rol; hunne reukgrassen hebben een sterken geur, dien een Europeaan niet aangenaam zou vinden en dien vele ook in drogen toestand behouden. Dat het de vrouwen echter niet ontbreekt aan

waardeering van Europeesche reukwerken, bleek mij eens, toen ik aan de eene Eau de Cologne N°. 4711 gegeven had en aan de andere gewone wasch-Eau de Cologne. Nauwelijks hadden zij die kunnen vergelijken, of de tweede gaf haar wensch naar de betere soort te kennen. Reukwerken van Europeeschen oorsprong behooren ook steeds tot de handelsartikelen, die de Maleische kooplieden naar de Kajans medenemen, maar altijd van de goedkoopste.

Naast andere momenten is een sterk ontwikkeld schaamtegevoel bij de Kajans van veel invloed, om de vrije uiting der hartstochten te beteugelen; bij hen krijgt daardoor de openbare meening niet minder gewicht dan een strafwetboek in de Europeesche maatschappij. Voor strafbare overtredingen kan het hoofd boeten opleggen en doet dit ook nu en dan, maar wil hij zijn aanzien en de aanhankelijkheid der zijnen bewaren, dan mag hij daarvan niet al te veel gebruik maken. Naast deze straf werkt echter de vrees voor de openbare meening zeer mede, om de Kajans er toe te brengen, niet te zondigen tegen de belangen van het algemeen en van bijzondere personen.

Dit kan alleen plaats vinden onder menschen, bij wie het gevoel van schaamte sterk ontwikkeld is en men vindt dit inderdaad niet alleen bij overtredingen van strafbaren aard, maar evenzoo bij die van hunne begrippen van welvoegelijkheid. Gelukkig voor mij werden deze evenals in een Europeesche omgeving op het gebied van de medische praktijk eenigszins gewijzigd, want anders zou ik bij deze bijna naakte gestalten op gelijke bezwaren gestuit zijn als bij de sterkst gekleede elders.

Hoewel jongelieden er veel van houden, met elkaar te stoeien en daarbij volstrekt niet altijd uitgezochte termen gebruiken, behoort het tot den goeden toon, zich van dergelijke te onthouden in gezelschap van ouderen en van hoogstaande personen. Onder de Kajans werd ik ook veel minder over genitaallijden geconsulteerd dan onder de Maleiers, hoewel het mij later bleek, dat zij op dat gebied zeker evenveel hulp behoefden. Aanvragen om medicijn werden mij dan vooral door de vrouwen even geheimzinnig gedaan als in een spreekkamer en altijd wanneer er zich niemand anders in de nabijheid bevond.

Ondanks de in ons oog zeer primitieve kleeding, die bij het baden geheel wordt afgelegd, wekt toch bij de vrouwen eene nadere bezichtiging der bedekte deelen denzelfden weerzin op als het afleggen van de bedekking elders. In den beginne trokken zij bij het hurken op den grond angstvallig haar rokje over de fraai getatouëerde beenen, later meer op haar gemak mocht een stuk van de knie er wel eens uitkomen, terwijl het er eindelijk evenals in haar woning niet op aankwam, hoe de plooien vielen. Iets anders echter, wanneer ik naar de tatouage keek en die van nabij wilde bezien; dan moest ik de vrouw goed kennen, om haar tot het ontblooten van haar been te bewegen, maar kon dan ook opmerken, dat zij een waardeerend woord over het fraaie patroon of de goede uitvoering zeer aangenaam vond.

Onder vele andere beleefde ik eene eigenaardige scène bij de behandeling van een jong meisje; zij had eene aandoening van het bovenbeen en moest daarvoor komen in mijn open hut, die, als voor alles, ook voor spreekkamer dienst deed. Veelal zocht zij een vrij oogenblikje uit, maar eens kwam zij met een begeleidend vriendinnetje, terwijl de hut vol was met jonge mannen, die een praatje maakten. Zij had eerst reeds een tijd achter dezen gewacht, toen ik een wenk van haar kreeg en aan hare welsprekende gebaren zag, dat zij zich verlegen gevoelde door de vele toeschouwers. Ik was dan ook verplicht, de vroolijke jongelui eerst te verwijderen, voordat zij zich liet behandelen. Voor den dokter echter had zij geen bezwaar haar been te ontblooten.

Het behoort trouwens niet tot de gewoonte der Kajanvrouwen, om te coquetteeren met hare lichamen; bij feesten en samenkomsten gebruiken zij dikwijls een jakje en hoe fraaier daarvan dan de stof is en hoe kostbaarder de kralen halskettingen, des te meer indruk meenen zij op hare omgeving te maken.

Tot de bijzondere eigenschappen van de bewoners aan den Mendalam behoort eene ongebreidelde nieuwsgierigheid, die zich over allen en alles uitstrekt, en wel een groot hulpmiddel vormt voor de toenadering, maar waartegen men later zich dikwijls moet verzetten, om niet voortdurend met allerlei vragen te worden lastig gevallen. Een waar geluk evenwel voor allen, die met de Kajans moeten omgaan, kan men achten, dat deze belangstelling in hetgeen

hun oog trekt, niet ontaardt in diefachtigheid, welke bij andere stammen het verblijf dikwijls zoo moeilijk en gevaarlijk maakt. Hoe geheel vrij zich die Bahans van deze ondeugd toonen tegenover Europeanen, ziet men uit het feit, dat ik te Tandjong Karang eerst bijna twee en daarna drie maanden woonde in een geheel open hutje, bijna zonder omwanding, waarin voor hen schatten zoo maar voor het grijpen lagen, en dat in al dien tijd slechts eenmaal een klein kind een blinkenden lepel wegnam, dien men onmiddellijk teruggaf, toen het feit bekend werd. Onder elkaar komen kleine diefstallen van wat sirihbladeren of vruchten wel voor, doch niet zoo, dat de gewoonte reeds bestaat, om voorwerpen van waarde goed achter deur en grendel weg te sluiten. Tegen brand bergen velen een gedeelte hunner bezittingen op in kleine schuurtjes als de rijstschuurtjes voor het huis, en een handigen dief zou het niet de minste moeite kosten, al die bergplaatsen te ledigen zonder dat er een haan naar kraaide, maar hun gebruik wijst op de groote zeldzaamheid van zoo'n misdrijf.

Hun lust naar al dat aantrekkelijke beheerschen zij echter niet geheel en al, maar vinden daarvoor een uitweg in de zeer algemeene gewoonte van vragen. Van het hoofd tot den kleinsten lijfeigene ontzien de Kajans zich niet, om alles te bedelen, wat hen voorkomt als fraai of lekker, en hoewel zij ook tevreden kunnen gesteld worden met een kleinigheid, ligt toch in het onophoudelijk vragen van 's morgens vroeg tot 's avonds laat voor den reiziger het grootste bezwaar gedurende zijn verblijf aan den Mendalam. Het veiligst voorziet men zich daartegen van kleine goedkoope snuisterijen en gemakkelijk te verdeelen lekkernijen, zooals naalden, vingerringetjes, doosjes met spiegeltjes, kralen, maar vooral van Javaansche tabak en zout. Deze zijn zeer geschikt om aan alle aanvragen te voldoen, en maakt de een of ander het wat lastig, dan behoeft ook niet altijd aan zijne bedelarij voldaan te worden. Overigens vormt het maken van zoovele gelukkige menschen een aangenaam tijdverdrijf, waarmede de reiziger zich menig gemoed ontsluit en dat de inleiding vormt tot vele belangwekkende gesprekken.

Nadat de eerste schuwheid verdwenen is, toonen al de leden van den stam er op gesteld te zijn zoo nu en dan een praatje te maken, zich het een en ander te laten verklaren en wat te hooren

uit het mythische land van overzee (tanah dipa), waaronder zij alles verstaan, wat niet tot Borneo behoort. Bij hen is echter ook, als dikwijls elders, eene inleiding tot een gesprek moeilijk, maar de Kajans hebben daar weinig moeite mede, want een vraag naar een handvol tabak behoort bij hen tegenover vreemden tot de meest natuurlijke zaken, en daarna levert het in de hand nemen van het eerste het beste voorwerp het geschiktste vervolg op die inleiding. Velen hadden later deze hulpmiddelen voor hun op dreef komen niet meer noodig, maar sommige onhandigen gedroegen zich dikwerf op de volgende wijze: zij grepen evenzoo dikwijls naar hetzelfde voorwerp op tafel als zij verklaring wenschten en schenen niet het flauwste vermoeden te hebben, dat die herhaalde uitleg iemand ook wel eens vervelen kon. Voor kinderen was het een waar genot, om met een goede kans op gunstigen uitslag bij mij telkens wat te kunnen vragen, soms minder om wat te krijgen dan wel als aanleiding, om een tijdlang in de hut te vertoeven. Later hadden de moeders, die de kinderen in de rivier gingen baden, er dikwijls moeite mede om ze langs mijne woning heen te krijgen en velen van haar waren niet zoo goed of ze moesten gevolg geven aan den aandrang van den jeugdigen tyran. Een paar kraaltjes, een vingerringetje of wat tabak gaven dan op nieuw vrijheid, om den weg te vervolgen, waarbij het ouderhart wat warmer voor mij klopte dan te voren.

Onder elkaar volgen zij trouwens dezelfde gewoonte en wanneer iemand een deel van het een of ander wenscht, vindt hij het niet dan natuurlijk er om te vragen, en meestal met goed gevolg; hetzelfde gebeurt met het leenen van werktuigen, enz.

Boven al het andere, trekken evenwel kleederen de aandacht en de vraaglust tot zich en het vordert inderdaad overleg, om zich niet te veel te laten afbedelen, omdat ook de hoofden hierop bijzonder gesteld zijn en voortdurend weigeren tegenover hen moeilijk gaat.

Merkwaardig kwam het mij voor te bemerken, dat mijne dorpsgenooten wel eenigszins bleken in te zien, dat het botvieren dier vraaglust soms wat veel eischte van mijn geduld en een enkele maal kwam er een oudere man mij troosten door er op te wijzen, dat ik op die manier allen te vriend kreeg en het nog veel erger zou wezen, wanneer zij diefachtig waren in plaats van te vragen.

Zij zien trouwens in hunne nabijheid de Maleiers bij iedere gunstige gelegenheid stelen, waarbij de meest brutale grafschenderij soms gepleegd wordt, om de uitrusting der Kajan-lijken machtig te worden.

Toen in het laatst van mijn tweede verblijf te Tandjong Karang de tocht naar den Mahakam geregeld was, meende Akam Igau mij te moeten waarschuwen tegen al te veel weggeven aan zijne stamgenooten, uit vrees dat er voor de vragers ginds niet genoeg zou overblijven: in 't bijzonder hield hij een oog in 't zeil over de fraaie zijden doeken, die hij vooral geschikt vond voor geschenken aan de stamhoofden daar. Zelfs toen zijn eigen dochters het er op toelegden, ieder nog een dezer fraaie stukken van mij te koopen, liet hij zijn waarschuwende stem hooren en ik deed hem het genoegen, er naar te luisteren, als nog vele malen na dien. Werd het mij een enkele maal wel eens wat machtig tegenover het eindelooze vragen, dan kwam mij in den zin, wat in de beschaafde maatschappij het lot zou wezen van iemand, die bijna onbeschermd in een open woning met groote rijkdommen zou willen leven, en dan kreeg ik spoedig weer vrede met mijne gastheeren en hun lastige bedelarij. Gelijk in alles, zoo was ook in deze eigenschap een groot individueel verschil op te merken; er waren vele oudere mannen, die met vreugde wat tabak aannamen, maar er zelden om vroegen; de meeste vrouwen en kinderen bleken niet tevreden te stellen. Om zich trouwens te beheerschen tegenover een vrijgevigen bezitter van zooveel rijkdommen, daarin hadden zij zelden gelegenheid gehad zich te oefenen.

Daar eene oordeelvelling dikwijls meer den beoordeelaar dan het beoordeelde karakteriseert, zoo bood de redeneering der bevolking, waarom ik mij op deze wijze in haar midden bevond, een bijzonder middel aan, om hare wijze van denken te toetsen. Van een wetenschappelijke beteekenis mijner reis en van het verzamelen hunner huishoudelijke en andere artikelen hadden zij niet het minste denkbeeld, en hoewel ik hun dit verscheidene malen trachtte uit te leggen, eindigden zij toch met mijn streven terug te brengen tot een handelstocht, die mij groote voordeelen zou afwerpen, wanneer ik met het verzamelde thuiskwam.

Op den duur merkten zij evenwel op, dat ik toch anders deed dan de Maleische kooplieden, die hen tot dusver bezochten en daarom brachten zij den meer Kajanschen factor er bij, dat het mij te doen

was, om bij mijn terugkeer als een groot reiziger gevierd te worden. Van het denkbeeld van de groote geldelijke waarde der verzamelde voorwerpen waren zij niet af te brengen; hoe het in iemand opkwam, om menschen en de natuur, waarin zij leven, uit belang-telling te bekijken, ging boven hun begrip.

Van de politieke bijbedoelingen van den tocht naar den Mahakam behoefde ik te reppen noch te zwijgen, dat sprak bij hen zoo vanzelf, dat zij mijne loochening nooit geloofd zouden hebben en ik deed er ook geen moeite voor, om het hun uit het hoofd te praten. Zoo brachten zij mijne beweegredenen voor het reizen tot hun eigen standpunt terug en verheugden zich slechts in de groote voordeeïen, welke zij er van genoten.

Zoo is het ook rationeel van hen, dat zij zich niet uitsloofden in uitingen van dankbaarheid tegenover hem, die van de hun bewezen weldaden later elders vruchten genoeg plukken zou, en het is inderdaad opvallend, hoe weinig stoffelijke blijken van waardeering zij mij schonken. De zeer ongewone mate van vertrouwen, die ik genoot en die vooral van de zijde der vrouwen en kinderen zelfs niet door Maleiers en Chineezen gedeeld werd, maakte voor mij alles goed.

Eene zeer eigenaardige zijde van de Kajans lag in het onderscheid, dat zij maakten tusschen mijn jongen en mij. Deze kon het ook zeer goed met hen vinden, maar van hem genoten zij lang zooveel niet en toch zag ik tot mijn aanvankelijke ergernis, hoe hij van hen vrijwillig alles gedaan kreeg en zelfs sirih en door hen zelf verbouwde tabak ten geschenke kreeg, dingen, voor welke men altijd zooveel aan mij vroeg, als er maar eenigszins voor te krijgen was.

Hetzelfde, maar in nog sterker mate, ondervond ik later aan den Mahakam. Hier echter maakte het hoofd Kwing Irang het daardoor goed, dat hij aan mij alleen bij het vertrek een geschenk van wapens aanbood, hetgeen aan den Mendalam niet geschiedde. Daar bestond de betoonde welwillendheid van de zijde van verscheidene mannen daarin, dat zij hun uiterste best deden, om wat mooi's voor mij te maken. Zij lieten zich er dan echter een goede som voor betalen. Ik had er echter eenige voortbrengselen hunner kunstvaardigheid aan te danken, zooals er aan den geheelen Mendalam geene te vinden waren.

Van een paar jonge vriendinnetjes en van de oude Oesoen kreeg ik bij het afscheid meer onbaatzuchtige geschenken, voor mij aangename bewijzen van onze wederzijdsche sympathie.

Het is zeer goed mogelijk, dat Akam Igau meende zich erkentelijk genoeg te betoonen, door mij voor eene persoonlijke belooning van 100 dollars naar den Mahäkam te brengen, wat geheel volgens de opvatting der Bahau's zou wezen, welke niet als koelie's met iemand op reis gaan, maar hem en zijne goederen ergens heen brengen tegen eene belooning, en zich dan ook tot op zekere hoogte voor zijne veiligheid aansprakelijk rekenen.

Hij was bovendien voldoende bekend met het groote belang, dat er voor de regeering in gelegen was, om haar invloed uit te breiden naar Mahakam en, als afgezant van den resident van Pontianak naar Kwing Irang vroeger meermalen gebruikt, was hij ooggetuige geweest van de daartoe in het werk gestelde pogingen.

Daarbij gaven hem zijne veelvuldige reizen aan den Kapoewas, Batang Redjang en den Mahakam een volledig overzicht van de belangen, die hier op het spel stonden. Reeds vroeger bewees men hem op zijne bezoeken in Serawak volgens de gewoonte aldaar vele beleefdheden; hij maakte aan boord van de stoomers van den radja reizen mede langs den Batang Redjang, maar bleef in de overtuiging, dat de kompeni met een stoombarkas tot voor zijn woning kon komen, een nuttig onderdaan van het Nederlandsch gouvernement. In de zeldzame oogenblikken, waarin hij zich liet verleiden tot vertrouwelijkheid op politiek gebied, verbaasde hij mij met de juistheid van zijn inzicht in de handelwijze van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur; van hun onderlinge kwesties in hun pogingen, om elkaar vliegen af te vangen; de omstandigheden op Sintang wist hij even goed te beoordeelen als die van Poetoes Sibau. Maar dergelijke gesprekken bleven uiterst zeldzaam, en vroeg ik hem rechtstreeks iets hieromtrent, dan aarzelde hij niet, om mij ronduit te zeggen, dat hij het onveilig vond daarover wat los te laten. Ik kwam er dan ook spoedig van terug, aan hem of aan een zijner familieleden inlichtingen te vragen omtrent teedere kwesties, die den godsdienst of de politiek raakten.

Voor zoover hij dat veilig tegenover zijne huisgenooten van Tandjong

Karang doen kon hielp Akam Igau mij trouwens goed, en meer dan eens vond hij er verlichting in, zijn oud hart tegen mij te kunnen uitstorten wat betrof de moeilijkheden, die zijne familie hem opleverde, en die haar oorsprong vonden in zijne vijandschap met het hoofd Tigang van Tandjong Koeda. Voor iemand, die anders zoo'n goed inzicht had in zaken, zat hij er trouwens leelijk genoeg in, en dat was niet beter geworden, sedert hij na den dood zijner eerste vrouw zich had laten verleiden door de schoone oogen van de zuster zijns schoonzoons, om haar te huwen. Zij bleef wonen in haar woning te Tandjong Koeda en verplichtte daardoor haren echtgenoot, bij zijn vijand, ten minste voor den vorm, zijn intrek te nemen Meteen ging het gezag in zijn eigen huis gedeeltelijk over in de handen zijner kinderen, vooral op zijne oudste dochter, die in hare omgeving geheel en al de leiding der zaken bezat. Vandaar aan de eene zijde moeilijkheden met zijne tweede vrouw, aan de andere ergernis over iedere minder gunstige wending in de gezindheid der bewoners van Tandjong Karang, welken het wel wat despotisch optreden van Tipoeng niet bijzonder aanstond. In geen der beide huizen gevoelde hij zich meer op zijn gemak, hetgeen hem het voornemen deed opvatten, om voor langen tijd op reis te gaan. Bij mijn aankomst in 1896 was het nog niet tot uitvoering dezer plannen gekomen, maar de kans om zoo lang van alle huiselijke moeilijkheden bevrijd te wezen, zal hem zeker heimelijk hebben toegelachen.

Een ander gedeelte der bezwaren van vroeger, welke veroorzaakt werden door zijn tweede dochter Paja, bestonden thans niet meer; deze wilde jaren lang niet afzien van een minnaar, die, hoewel in stand met haar gelijk, niet onder de rijken behoorde, welke zich de weelde kunnen veroorloven, om het gewoonterecht af te koopen en hun vrouw mede naar huis te nemen. Vandaar langdurige bezwaren in het oplossen der huwelijkskwestie, maar later gaf Paja's toekomstige schoonmoeder haren zoon verlof, om in de woning van het hoofd te Tandjong Karang in te trekken en zoo vond ik het tweetal gehuwd terug en Igau in de aangename spanning, om op nieuw grootvader te worden.

DERDE HOOFDSTUK

De moeilijkheden gedurende mijn verblijf bij de Kajans wortelden niet alleen in algemeen menschelijke eigenschappen, maar tevens in de omstandigheid, dat ik door mijne nieuwsgierigheid telkens in strijd kwam met hun godsdienst en daarmede in verband staande overtuigingen. Evenals elders houden zich slechts enkelen onder hen meer bepaald bezig met hun geloof, de anderen bezitten eenige vage begrippen, waarmede zij zich niet dikwijls en niet gaarne afgeven en, evenals al het onbekende en boven hen verhevene, boezemt het hun onwillekeurig schrik in. Onder deze Kajans kan noch wil dus iemand goede inlichtingen geven omtrent religieuze onderwerpen en de priesteressen, die er van op de hoogte zijn, verkeeren nog genoeg onder den indruk van het bijzondere van hare wetenschap, om ook aan de geesten haar eigen weerzin over dergelijke inlichtingen toe te schrijven. Van daar haar vrees, om door het openbaren van hetgeen de overlevering verhaalt, met het ongenoegen der geesten, op zichzelf en den stam ziekte en tegenspoed te doen nederdalen.

Zeer dikwijls, vooral in den beginne, liet ik mij verleiden, om bij een praatje met een der bezoekers hem te brengen op hun geloof, maar zelden of nooit gelukte het mij op die wijze, van hen wat bijzonders te hooren en, zoodra de ondervraagde de kans schoon zag, greep hij de gelegenheid aan om zich te verwijderen.

Bij inlichtingen over andere onderwerpen merkte ik al ras, dat slechts bepaalde personen zich genoeg hebben beziggehouden met een bepaald werk, om er voor het geven van inlichtingen voldoende van op de hoogte te zijn, en dat wel onder de Kajans geoefendheid op allerlei gebied vrij algemeen verspreid is, maar slechts enkelen het

in een zekere richting door aanleg en oefening verder brengen dan de anderen. Zoo bracht de een het tot een groote hoogte in het vervaardigen van hertshoornen voorwerpen, den ander had men noodig voor het verkrijgen van fraai houtsnijwerk; slechts twee of drie mannen kwamen in aanmerking, waar het gold groote booten te bewerken, en op het gebied van den rijstbouw gingen slechts eenigen er voor door, bijzonder goed daarvan op de hoogte te wezen. Zoo bepaalde zich de wetenschap van boven- en onderaardsche dingen tot de priesteressen en priesters; maar de meesten hunner behoorden tot de welgezeten, soliede huisgezinnen van den stam, welke zich door hebzucht of andere zwakheden niet lieten verleiden, om door het geven van inlichtingen van dien aard zichzelven en de hunnen te schaden.

Eene er van liet zich evenwel meer beheerschen door hare hartstochten en sympathieën, hoewel zij reeds oud genoeg was, om daaraan weerstand te bieden. De arts maakte het eerst een bres in hare terughoudendheid door met joodkalium haar luëtischen kleinzoon te genezen van huid-ulcera en ook zijn algemeenen toestand daardoor wat te verbeteren. Dit verschafte mij haar goede gezindheid, welke door herhaalde kleine geschenken zoo zeer toenam, dat haar vrouwelijk gemoed vlam vatte, zoover dit nog mogelijk was en sedert deed zij steeds haar best, om mij te verschaffen, wat ik op haar gebied verlangde. Eigenaardig genoeg bleef toch haar hebzucht voortdurend een groote rol spelen en gevoelde zij zich geschokt, wanneer ik hare diensten niet met voldoende stoffelijke blijken van genegenheid beantwoordde.

Ditzelfde ondervond ik, met een paar uitzonderingen, van allen, met wie ik het bijzonder goed kon vinden en van welke ik mij overtuigd hield, dat zij voor een ander niet dat gedaan zouden hebben, waarvoor zij van mij eene stoffelijke erkenning verwachtten.

Jonge mannen bijv., die hun uiterste best hadden gedaan, om hunne kunstvaardigheid te toonen bij het vervaardigen van voorwerpen van smaak, toonden zich slechts met eene zeer goede betaling tevreden, ook wanneer zij den prikkel tot die inspanning ontvangen hadden door bijzondere diensten van medischen aard, welke ik aan hunne gezinnen, zooals altijd, voor niets bewees.

Van geen enkelen man ontving ik ooit een blijk van genegenheid, waarbij hij door het opofferen van eigenbelang zichzelf geweld had moeten aandoen. Des te scherper staat daar tegenover de handelwijze van een paar jonge vrouwen, welke, niettegenstaande de weinige toeschietelijkheid welke zij van mij soms ondervonden, bleven voortgaan, met mij allerlei te verschaffen. wat zij dachten, dat mij aangenaam zou kunnen wezen. De oudere bracht telkens versnaperingen, verheugde zich er over, wanneer ik die op prijs stelde en trotseerde later de verontwaardiging van eene fanatieke en ongemakkelijke zuster bij het vervaardigen van eenige voorwerpen van den eeredienst, welke ik nog niet bezat. Zij liet daarbij geheel aan mij over, wat ik daarvoor geven wilde.

De tweede was te jong, om zich verdienstelijk te maken ten mijnen opzichte door het maken van lekkernijen of voorwerpen. maar zij verkocht mij eenige oude zaken zonder zelf den prijs er voor vast te stellen. Terwijl de andere vrouwen door het opvangen van den van mij uitgaanden invloed op de hawats harer kinderen bij het afscheid toonden, hoe hoog ik in hare schatting stond aangeschreven, was deze Oelow Embang de eenige, die mij 's avonds voor mijn vertrek als blijk van hare toegenegenheid een kip bracht. Geheel tegen hare gewoonte om onvergezeld bij mij te komen en 's avonds het huis te verlaten, verscheen zij met haar kip in mijn tent, toen de duisternis reeds bijna gevallen was, en verkeerde daarbij zoo onder den indruk van het op handen zijnde afscheid, dat ik slechts enkele woorden uit haar krijgen kon. Ik trachtte haar wat af te leiden en te troosten en werd daarin na eenigen tijd ondersteund door hare tante, die na Oesoen de voornaamste en oudste priesteres van Tandjong Karang was. Ook van deze had ik vele blijken van toegenegenheid genoten. maar haar geheele uiterlijk droeg den stempel van eene ernstige matrone, welke zich bijv. over hare bijzondere wetenschap nooit geuit zou hebben Allermerkwaardigst was de tact, waarmede zij haar nicht er toe overhaalde, om zich te onttrekken aan het pijnlijke van ons samenzijn. Eerst praatte zij met mij over het blijk van genegenheid, dat Oelow mij gaf, daarna over mijn reis naar de mijnen terug en over de mogelijkheid van mijn terugkeer; daarbij legde zij vol medegevoel

haar hand op den arm van Oelow en troonde haar zoo mede naar huis terug.

Tot in de laatste dagen had dezelfde jonge vrouw voor mij eene aandoening verzwegen, welke zij meende, dat haar in mijne achting afbreuk zou doen, hoewel ik die bij verscheidene anderen genezen had. Bij hare komst kon er van eene afdoende behandeling echter geen sprake meer wezen.

Op nog een gebied gebood de voorzichtigheid den Kajans te zwijgen, en wel over alles, wat zich in de verte liet verbinden met aangelegenheden die het civiel bestuur aangingen. Vooral Akam Igau, van wien ik mij overtuigd hield en soms gemerkt had, dat hij van alles volkomen op de hoogte was, leende zich slechts hoogst zelden en dan onder vier oogen tot een politiek gesprek.

Een paar maal was het mij reeds overkomen, dat ik mijne ooren niet had kunnen gelooven bij de uitingen van enkele Dajaks in een onbewaakt oogenblik. Eens roeide er een mij van zijn huis naar Poetoes Sibau terug en in die omstandigheden tot vertrouwelijkheid verlokt, gaf hij mij over het karakter van den contrôleur en over de motieven zijner handelwijze tegenover inlanders psychologische opmerkingen ten beste, die weinig Europeanen hem zouden verbeterd hebben. Van een ander hoorde ik een uitleg van de verhouding tusschen den resident van Pontianak, den assistent-resident te Sintang en den contrôleur te Semitau en deze liet ook aan juistheid niets te wenschen over. Officiëele handelingen, om elkaar vliegen af te vangen, bleken ook in deze afgelegen streken voor de meer intelligente personen geen geheim te wezen en inderdaad bij het weinige, dat men mij te hooren gaf, moet er in de inlandsche maatschappij der Wester-Afdeeling weinig onbekend wezen noch van motieven van het bestuur, noch van het karakter van personen, die er mede in verband staan. Komt men langduriger met inlanders in aanraking, dan moet het in die omstandigheden een dwaasheid wezen, zich anders te geven als men is, of hen in een ander opzicht om den tuin te willen leiden. Zij laten nooit na, gezegden en handelingen bij voorkomende gelegenheid te toetsen en beschikken daarbij dikwijls over een geoefend geheugen, zooals in onze schrijvende maatschappij weinig voorkomt.

Vooral het hoofd nam zich bij zijne uitingen tegenover mij op politiek gebied zeer in acht en liet zich alleen verleiden, om wat meer los te laten, wanneer zijne verhouding met de hoofden Sĕniang en Tigang ter sprake kwam. Dan moest de contrôleur, die zich bij zijne bezoeken meer ophield in het huis zijner vijanden, nog wel eens een veer laten, maar heftig werd de oude politicus in zijne uitlatingen nooit. Wegens zijne menigvuldige reizen naar Sĕrawak en zijne kennis van de onderlinge verhouding der stammen was het niet te verwonderen, dat hem de staat van zaken tusschen het Sĕrawaksch en Nederlandsch bestuur duidelijk voor oogen stond, hetgeen hem trouwens bewaard had voor onvoorzichtige neigingen naar de andere zijde van de grens.

De groote persoonlijke vrijheid, die de Kajans en waarschijnlijk ook de omliggende stammen genieten, gevoegd bij de weinig oorlogzuchtige neigingen, die zij ontwikkelen, verklaart het feit, waarom zij naar buiten weinig kracht ontwikkelen en er aan den Boven-Kapoewas nooit een macht van eenige beteekenis onder de oorspronkelijk Dajaksche bevolking is ontstaan. Karakteristiek daarvoor is ook, hoe licht zich al die stammen gevoegd hebben onder de Nederlanders, toen die zich daar eenmaal vertoonden. Reeds lang voordat er van eene eigenlijke vestiging sprake was en slechts een ondernemend ambtenaar een enkele maal verscheen, werden bevelen van uit Sintang opgevolgd en van verzet is bij de stammen aan den Boven-Kapoewas nooit iets gemerkt. Evenals dat elders op Borneo het geval is, voegen de stammen zich gaarne onder een zooveel hooger staande macht, wanneer die toont zich hunner aan te trekken en meteen eene bescherming oplevert tegen de handelingen der Maleiers, die nooit nalaten zich ten hunnen koste te verrijken.

Naast de afwezigheid van ernstig bindende invloeden van een macht die boven hen staat, vindt de Kajan alle gelegenheid, om zijne zwakheden bot te vieren en onder deze heeft de ijdelheid, om hooger staanden na te volgen, vooral wat betreft den tooi van hun persoon, aanleiding gegeven tot eenige eigenaardige verschijnselen. Akam Igau zelf maakte mij daarop het eerst opmerkzaam, toen hij mij eens zijn nood klaagde over de degeneratie van het jongere geslacht, en er op wees, hoe zijne kinderen niet in staat waren hun

aanzien in het huis te bewaren, terwijl de overige bewoners zich niet ontzagen, om hunne hoofden in alles na te streven. In zijn jeugd was dat geheel anders geweest, toen tatouëerden nog slechts de vrouwen der hoofden zich de dijen en voorarmen met fraaie ingewikkelde figuren en stelden de overige Kajans zich tevreden met eenvoudige vlakke figuren op voorarmen en onderbeenen. Toen waren ook alleen de hoofden gerechtigd tot het dragen van gele soorten doek als flanel en zijde, welke nu gebruikt werden door iedereen, die ze betalen kon. Inderdaad is de werking van deze eigenschap onder de Kajans zeer merkwaardig en ik vond hetzelfde aan den Mahakam terug, waar de zoo stabiel schijnende gewoonten als tatouage en het afzagen der tanden op dezelfde wijze beheerscht werden door de zucht, om zich te versieren op de manier van oogenschijnlijk of werkelijk hooger staanden.

Bij de geboorte van een jeugdigen Kajan zijn alleen vrouwen aanwezig. Bij het begin der weeën worden alle mannen uit het vertrek verbannen en met hen alle snijdende voorwerpen en het ijzer, wellicht om het kind niet te verschrikken. De moeder bevalt in hurkende houding en is het kind geboren, dan snijdt een der helpende oude vrouwen den navelstreng af met een zwaard, nadat die eerst op een afstand van een 4 cM. van het kind onderbonden is. Dit zwaard behoort verder aan het huisgezin verbonden te blijven en mag niet verkocht worden.

Daar de Kajanvrouwen allen goed gebouwd zijn en men geen rachitis kent, zoo heeft eene bevalling in den regel zonder ongeval plaats. Hulp weten de helpsters daarbij ook niet aan te brengen, noch bij abnormale liggingen van het kind, noch bij verbloedingen: slechts wrijven op den buik is in zwang.

Er zijn echter eenige ziekten zooals gonorrhoïsche endometritides en luës, die soms een slechten keer geven aan de zaak. Helpt de natuur niet, dan veroorzaakt iedere abnormale omstandigheid den dood of groote ongelukken; de angst, met welken de Kajans de gebeurtenis tegemoet zien, verklaart zich hieruit best. Voor de vrouw is het slechte van dien dood een bijzonder beangstigende factor, die het volksgeloof er aan verbonden heeft. Vele kinderen komen dood ter wereld en ook zoo dikwijls vóór den tijd, dat de vrouwen eigenlijk

niet weten, hoe lang een normale zwangerschap duurt; vooral in de 7de en 8ste maand zag ik vele kinderen onvoldragen geboren worden, van welke de meesten stierven. Abortus komt ook dikwijls voor, doch alleen door ziekelijke afwijkingen; voor kunstmatige vruchtafdrijving bezitten zij in 't geheel geen middelen, zooals de Maleiers en naar het schijnt de andere Dajaks.

Wel legt de vader het kind te vondeling, wanneer droomen of gevaar voor de moeder bij de bevalling de ouders hebben verschrikt; het wordt evenwel door andere Kajans of Maleiers veelal opgenomen, om er later hulp van te hebben.

Als een groote merkwaardigheid werd mij verteld, dat een vrouw van Pagong eens na eene bevalling een geprolabeerden uterus had naar binnen gestopt, met goed gevolg voor het leven der kraamvrouw.

Onmiddellijk nadat het kind gewasschen is, worden de oorlellen doorgestoken met een stukje bamboe, dat er in blijft zitten, tot de wond genezen is, maar daarna spoedig vervangen door een tinnen oorring, wiens zwaarte het jonge weefsel uitrekt. Hoe grooter de opening wordt, des te meer ringen hangt men er in, zoodat men kinderen van 5 à 6 maanden ziet ronddragen met twee ons tin in ieder oor.

Teneinde dit uitrekken goed te doen slagen, zijn aan de moeders verschillende zaken verboden (lali); zij mag bijv. geen visch eten, die met een haak gevangen is, opdat de ooren niet scheuren.

Andere vervormingen komen bij Kajankinderen niet voor en zij worden tevens niet in doeken gekneld, maar liggen vrij op een matje, waarop wat doeken of op een matrasje. Een geliefkoosde bewaarplaats is ook nog een lange smalle doek, die over een balk geknoopt beneden in de bocht een zeer goede slaapplaats en wieg aanbiedt. Voor het ronddragen heeft de Kajan de zeer praktische hawat, in den Mendalam een ligplankje in den vorm van een bijna volkomen opengeslagen boek, waarop loodrecht een zitplankje is aangebracht. Door twee gevlochten koorden kan de moeder het over de schouders hangen en voor zich dragen met het liggend kind, of op den rug, wanneer het reeds zit. Deze hawats spelen bij de Kajans een voorname rol voor de gezondheid en het gedijen van het kind en worden daardoor zoo op prijs gesteld, dat het aan den

Mendalam niet mogelijk is, een reeds gebruikt exemplaar, ook van een reeds gestorven kind, te bemachtigen. Alleen voor kinderen van hoofden mag de hawat met snijwerk versierd worden en men vindt er daaronder met zeer smaakvolle ontwerpen besneden. Aan den hawat bevestigen de ouders ook de middelen, om de goede geesten te vleien en de booze te verjagen. Voor het eerste dient het voedsel, dat in de kawits wordt geofferd en bij iedere dajoeng-plechtigheid opnieuw bijgebracht; tegen de laatste vooral schelpen, tanden van dieren en vreemd gevormde steenen. Buitendien hangen aan de plankjes van oudere kinderen de halskettingen en armbandjes, die het vroeger droeg, alles om de ziel van het kind te streelen, waarvoor de moeder iederen morgen na het bad en des avonds voor het slapengaan een vingertje van het wicht in een lisje steekt, dat aan een vruchtboomen houtje aan den hawat hangt. Hierop vangt men ook op de zielen van bijzonder voedsel als geofferd wordt bijv. bij toegal en dangei of van bijzonder geachte personen als zij weg gaan. Dan komen de moeders met de leege hawats, richten het strikje onder het prevelen van een paar woorden op de persoon in kwestie en streelen er daarna de zieltjes hunner kinderen mede (njina). Van den oever bij het voorbijvaren der ladangs zag ik ze mij nog toesteken.

De Kajans zien liever meisjes dan jongens geboren worden, de eersten helpen gedurende haar geheele leven werken en brengen later een schoonzoon in het gezin; de laatsten houden meer van verre reizen doen en trekken ook bij een huwelijk uit de ouderlijke woning weg.

De pasgeboren kinderen der Kajans worden gedurende de eerste maanden van hun leven uitsluitend gevoed met de moedermelk; heeft de moeder deze niet, dan helpt eene andere vrouw. Evenzoo beschermt de gewoonte het met zorg tegen den invloed van de buitenlucht; verscheiden maanden brengt men het niet uit het huis en baadt het niet in de rivier, wat voor de ongekleede wichten niet anders dan zeer goed kan wezen.

Voor het behoud van hare gezondheid is aan de zoogende slechts zacht gekookte rijst geoorloofd te eten, zij mag niet rooken en vele scherpe spijzen niet gebruiken; in het eerste jaar geen sirih of tabak.

De eerste tien dagen werkt een Kajan-kraamvrouw niet, daarna houdt zij zich binnenshuis weer met de huishouding en de verzorging van den kleine bezig. Niet voor den afloop van het tweede jaar gaat de moeder ook weer aan den arbeid op den ladang en gedurende al dien tijd wordt het zoogen voortgezet, tenzij de melkafscheiding van zelf of door een nieuwe zwangerschap ophoudt. In de 3de of 4de maand begint het kind eerst pisang en daarna zachte rijst te eten.

In de eerste dagen smeert men tegen ziekte kraamvrouw en kind dikwijls in met damarroet en water. Bovendien mag, zoolang de navel nog niet is afgevallen, niemand, die niet in het huis woont, het vertrek betreden, om het kind niet ziek te maken; twee gekruiste houten hangen dan voor de deur als teeken. De afgevallen navel wordt voorzichtig in een doekje gewonden en in een kleinen bamboe bewaard: hij is met de voorwerpen van het doorprikken der ooren en het doorsnijden van den navelsnoer het begin der lange reeks van de bestanddeelen van de legen, die later alles bevat, wat in het leven van den Kajan van veel belang was, na den dood wordt weggeborgen onder het dak en daar verder aan zijn lot overgelaten als lali.

De moeder moet zich aan een geheele reeks verbodsbepalingen onderwerpen, het meest gedurende de eerste maand, wanneer het kind nog geen naam ontvangen heeft. Vooral hebben deze betrekking op eten, drinken, zwaar werken enz. Behalve dit, is het haar niet geoorloofd, zich op te schikken en meer in 't bijzonder is rood verboden aan hare kleeding en aan die van het kind. Voor zijne verzorging gebruikt men bij voorkeur geen nieuwe stoffen en zelfs de matten hemel boven de ligplaats moet reeds hebben gediend.

Ook de vaders, die gedurende de zwangerschap al onderworpen waren aan allerlei beperkingen, loopen na de geboorte ook niet vrij en het is voor hen lali, zich in den eersten tijd ver van huis te begeven.

De moeder zelf draagt als bescherming van het kind tegen de booze geesten verschillende bijzondere talismans: een eenvoudigen hoofdband van tika, een soort van pandanbladeren, waarop stukjes long, den wortelstok van daoen long (Aroïdeae spec.), gehecht zijn.

van de plant, die bij uitnemendheid een afweringsmiddel is tegen booze geesten. Als halsketting draagt zij aaneengeregen zaden van drie soorten planten met verschillende soorten schelpen met hetzelfde doel. Wordt een kleine zuigeling naar buiten gebracht, dan is de eerste zorg voor een bundel brandende plĕhiding (Anonaceae spec), dat een hoogst onaangenaam riekenden rook afgeeft.

Heeft de eerste naamgeving plaats gehad, dan eindigt het tijdperk van de ergste pemali: dan mag zij weer matten vlechten, ten teeken waarvan zij eerst een strookje vlecht voor den hawat. Nu wordt bij het eten ook niet meer een weinig op zijde gelegd op een oewit lali voor het kind of behoeft de moeder na den maaltijd zich niet even te verwijderen. Op den dag, dat het wicht na afloop van een maand zijn eersten naam krijgt, roepen de dajoengs de gunst der goden in onder het offeren van varkens en kippen, van welke aan vrienden en bekenden bij de rijst een feestmaal wordt bereid. Evenals bij de geboorte en bij het afvallen van den navel krijgt de nieuw benoemde een bijzonder armbandje, terwijl de vorige aan den halsketting der moeder worden gehecht en later aan de hawat komen in een zakje van wit katoen. Daarop brengt men den jongen wereldburger naar de woning van het hoofd, de moeder zeer eenvoudig gekleed, op het hoofd een niet versierde haoeng lali met kawits en in de hand een bamboeklapper en een bamboe met water, waarmede in de amin aja de voeten van den kleine worden gebaad. Bij het kiezen van een naam vermijdt men die van gestorven familieleden. Sterft een kind, voor het gedoopt was, dan rouwt men er niet over.

Na dezen doop heeft er later nog een plaats met het eerste nieuwe jaar. Eerst daarmede breekt de tijd aan voor het kind, om fraai gekleed te mogen worden.

Eene eigenaardigheid, die eigen is aan alle stammen van Centraal-Borneo, treft den reiziger in den angst, met welken onder hen een vreemdeling wordt toegelaten in de nabijheid van kleine kinderen; bij de Poenans mag iemand, die de taal van den stam niet spreekt, het jonge wicht niet aanraken, daar het anders dom zou worden.

Bij de Kajans geeft iedere vreemdeling bij zijn eerste intrede in de woning een oesoet, bestaande in wat kralen of doek: hier ligt wellicht de overtuiging aan ten grondslag, dat een bijzondere ver-

schijning de ziel van het kind verschrikt, die nu weer met iets fraais gestreeld moet worden. Men is inderdaad bang voor ziekte van den kleine.

Wanneer de Bahau's op een der dagen van dangei na den tweeden doop de reeks verbodsbepalingen van de vorige maanden afwerpen (bet lali), gaat dit gepaard met een groot offer en een maaltijd van groote varkens en kippen.

Gelijk onder „godsdienst" beschreven werd, bezoekt zij ook dan, als bij den eersten doop, de woning van het hoofd en daarop volgen alle anderen van het huis. Voor kinderen der gewone Kajans heeft dit rondgaan slechts eenmaal plaats; van hoofden echter, voor wie de adat bijzonder strenge voorschriften geeft, geldt, dat hunne kinderen verscheidene jaren achter elkaar den rondgang moeten medemaken.

Met deze plechtigheid heeft het kind den naam, waaronder het in zijn leven bekend zal wezen, en het eigenlijk tijdperk der verbodsbepalingen loopt hiermede voorloopig ten einde. Tot hun puberteit genieten zij dan het voorrecht van niet onderworpen te wezen aan de voorschriften, die den ouderen beletten herten, grijze apen, slangen en neushoornvogels te eten; bij godsdienstige feesten houden zij zich niet aan de beperkingen, aan welke de volwassenen zich moeten onderwerpen. Tot zelfverfraaiing trekken zij de oog- en wenkbrauwharen nog niet uit en genieten over het algemeen eene groote vrijheid.

Niet voor hun 8ste tot 10de jaar beginnen zij ernstig aan den arbeid op het rijstveld mede te werken en dan nog alleen in den drukken tijd. Voor de meisjes is het waterhalen in bamboes en kalebassen het begin van haar optreden in de huishouding.

Zoodra de kinderen vrij buiten gaan spelen, $1^1/_2$ of twee jaar oud, loopen zij geregeld gekleed, de jongens met hun lendedoek, de meisjes met haar rokje; de meesten vinden dit de eerste jaren een welwat overtolligen ballast en houden na het bad en in huis meer van Adam's kostuum.

De voornaamste bezigheid van de jongens is spelen in de open lucht en in het water; daarbij zijn lichaamsoefeningen als worstelen, hardloopen en zwemmen onder de meest geliefkoosde vermaken, terwijl van vechten slechts het bestoken van elkaar in twee partijen

met grasprieten als lansen bij de jeugd geliefd is. In het tolspel, het schieten met kleine blaaspijpen en dergelijke houden zij zich niet zoo streng aan de oogstfeesten als de ouderen.

Verder werpen zij met platte rolsteenen in kuiltjes, zonder dat men bij al deze spelen iets bemerkt van een streven, om overwinnaar te wezen.

In de eerste jaren spelen de meisjes veel samen met de jongens, later blijven zij gescheiden en de eerste vermaken zich meer thuis, waar zij reeds vrij vroeg in kleinigheden de behulpzame hand bieden; de poppen, welke de Kajans hebben, schijnen alleen voor het zoethouden van zuigelingen dienst te doen.

Een bepaald onderwijs in het een of ander krijgen op jeugdigen leeftijd jongens noch meisjes. Terwijl de laatsten langzamerhand beginnen mede te werken in de huishouding thuis, gaan de anderen op hun tiende jaar mede naar het veld, helpen wat bij het maken van booten, het visschen en verder aan alles, wat de mannen over dag bezig houdt.

Al naar hun aanleg of naar de hoofdbezigheid hunner ouders ontwikkelen zij zoo een zekere vaardigheid, of beginnen in de eene of andere richting uit te munten.

Daar er geen erfelijke ambachten voor hen zijn, kan ieder zich toeleggen op hetgeen hij verkiest, behoudens enkele bijzondere tegenwerkende omstandigheden als ziekte, gedwongen arbeid voor verzorging van een gezin en dergelijke.

Als doorgaanden regel kan men aannemen, dat de kinderen der Kajans in hun jeugd weinig anders leeren, dan wat het toeval hun bracht: de kundigheden, die de mannen later onderscheiden, verkrijgen zij eerst na hun kinderleeftijd.

Treedt de puberteit in, wat bij de meisjes ongeveer op twaalfjarigen leeftijd en bij jongens wat later plaats heeft, dan komt er een groote ommekeer in de omstandigheden, waaronder zij leven.

Vooreerst zijn zij nu onderworpen aan alle voorschriften, die de godsdienst aan de volwassenen oplegt, hoofdzakelijk verbodsbepalingen voor het eten van verschillende spijzen. Verder beginnen zij op dezen leeftijd zich te tooien met de eigenaardigheden als versieringen en vervormingen van hun lichaam. Beide seksen laten zich dan in

dwarse richting hunne snijtanden hol uitvijlen, zoowel van onderen als van boven, terwijl enkelen van hen zich gouden stiftjes door een paar snijtanden laten slaan, eene gewoonte van sommige Poenans. Verreweg de meesten beginnen dan ook sirih te kauwen, maken de tanden zwart en krijgen roode lippen.

Dan begint ook het eigenlijk tatouëeren in deze jaren; de jongens laten zich in den beginne slechts een ster op de schouders of een eenvoudige figuur op den arm prikken, de verdere versieringen krijgen zij slechts door het doen van verre reizen, vroeger door het deelnemen aan groote sneltochten. Nu laten zij bij de bezochte stammen de voor deze typische figuren uitvoeren. Zoo leest iemand, die op de hoogte is, op de huid van een Kajan de reizen af, die hij deed.

De vrouwen offeren belangrijk veel meer aan de mode van het tatouëeren en zonder overdrijving kan men het voor haar eene ware marteling noemen.

De Kajanvrouwen van den Mendalam laten zich de benedenhelft van den onderarm, de hand, de geheele dij tot onder de knie en den voetrug met zeer fraai uitgewerkte tatouage-patronen bedekken. Het geeft aan die deelen het aanzien van bedekt te wezen met een dicht donker blauw netwerk van fijne samenstelling. In de verte verdwijnen de details, maar van dichtbij is de uitvoering bewonderenswaardig. Vooral bij vrouwen met eene lichtgele huid en op de in den regel minder blootgestelde en daardoor minder donkere dijen komt het patroon dikwijls bijzonder goed uit. Zie verder tatouage.

Behalve voor deze versieringen wordt het lichaam op pijnlijke, gezwollen plaatsen met kruisjes, cirkeltjes en dergelijke getatouëerd, waar zij door de bloedsonttrekking en gedurende de bewerking door afleiding van de oorspronkelijke pijn verlichting aanbrengen.

Naast deze bewerkingen ondergaan de jonge mannen de doorboring van de glans penis, die tusschen een geknikt reepje bamboe gedurende eenigen tijd bloedledig gemaakt wordt. In de armen van den bamboe bevinden zich op de gewenschte plaats tegenover elkaar twee gaatjes, waardoor men na ingetreden mindere gevoeligheid vroeger een bamboe, nu een koperen aangepunt staafje steekt; daarop neemt men den bamboe-klem weg en laat het staafje in de opening, tot het kanaal door cicatrisatie der wonden geheeld is.

Men gebruikt op tijden, wanneer drukke werkzaamheden of grootere tochten veel inspanning eischen, houten staafjes in het kanaal. anders metalen van verschillende waarde, meestal tin. Ook hierbij heeft de dappere een voorrecht, dat hij met een hoofd mag deelen; zij zijn gerechtigd tot het dragen van een ring om den penis, die uit de schubben van het schubdier (manis javanica) gesneden met stompe punten bezet is. Het komt ook voor, dat zij zich nog een tweede kanaal laten maken, gekruist met het eerste.

Behalve de Kajans zelf, onderwerpen zich ook vele Maleiers van den Boven-Kapoewas aan de kunstbewerking. Hoewel de genezing soms tot een maand duurt, schijnen er niet veel accidenten bij voor te komen en den mannen evenmin bijzondere pijnen te veroorzaken. Bij vrouwen worden de genitalia met rust gelaten.

Door de bewerkten zelf schijnt geen offer te worden aangeboden, evenmin een feest gegeven. Op dezen leeftijd beginnen de jongelui ook meer zorg aan hunne kleeding te besteden; beide seksen trekken zich sommige haren uit, de vrouwen alle behalve het hoofdhaar, de mannen slechts de oog- en wenkbrauwharen.

Eigenaardige ronde litteekens laten de vuurproeven na op de armen der jonge mannen, die, om hun gehardheid tegen pijn te toonen, stukjes damarhars op hun huid laten verbranden. De litteekens hebben tot 1 cM. doorsnede en zijn in den regel in een rij aangebracht.

Na de puberteit beginnen zoowel mannen als vrouwen zich toe te leggen op het aanleeren van de kunsten, waarvoor zij lust gevoelen. De vrouwen leeren dan vooral matten vlechten en kralenwerk maken; de mannen leggen zich toe op het maken van snijwerk in hout en been, het ontwerpen van patronen voor versiering ook voor den arbeid der vrouwen, het vervaardigen van roeispanen, terwijl ook het bewerken van het ruwe vlechtmateriaal voor de vrouwen tot hunne taak behoort.

Door de groote physieke verandering in dezen tijd neemt de onderlinge omgang der beide seksen een meer intiem karakter aan en hun streven, om elkaars gunst te verwerven is van niet geringen invloed op de ontwikkeling van bovengenoemde kundigheden. Bij beiden neemt het vervaardigen van geschenken een groot deel van

hun vrijen tijd in beslag; de vrouwen maken halskettingen, kralen, zwaardgordels en belegsels voor de schede, verder borduren zij palmbladen-zakken voor kleinigheden of hoeden voor hare gunstelingen. Deze beantwoorden dit met het versieren met snijwerk van fraai gevormde roeispanen, bamboekokers en hertshoornen messenheften of snijden haar fraaie patronen uit doek als belegsels voor hoeden en kleederen. Zoo hebben beiden gelegenheid, hunne kunstvaardigheid te toonen in hunne liefdesbetrekkingen; het geven van geld of voorwerpen van groote innerlijke waarde komt bij de Kajans weinig voor.

De meisjes helpen in deze jaren hare ouders in allen mogelijken arbeid en verlaten bijna hare woning niet dan om naar de rijstvelden te gaan of nabijgelegen stamgenooten te ontmoeten. Velen harer zakken nooit in haar leven tot Poetoes Sibau af.

Geheel anders is dit bij de jonge mannen, bij wie nu de periode aanbreekt, om hunne ouders te verlaten voor het doen van langdurende reizen met handelsdoel, of voor het bezoeken van familie bij verwante stammen. Ook nemen zij deel aan het zoeken van boschproducten; maar wat ook hun bezigheid is, nu begint zich de voortdurende werkzaamheid te vertoonen, die de Kajans zoo gunstig onderscheidt van de Maleiers en wellicht ook van de omliggende stammen.

Gedurende mijn maandenlang verblijf kon ik mij van die werkzaamheid voldoende overtuigen en dat zij ook den Kajans zelf opviel, bleek mij uit een verhaal van Akam Igau, die meende, dat door de levendigheid der Kajans in tegenstelling met de naast hen wonende Tamans, de geesten boven meer op hen letten en zij daardoor meer door ziekten werden getroffen. Het onderscheid tusschen beiden is trouwens opvallend.

Onder de huishoudelijke werkzaamheden neemt voor de vrouwen het rijststampen een eerste plaats in: slechts bij uitzondering doen de mannen hieraan mede.

In den regel stampen twee vrouwen in één opening van het rijstblok, dat er van twee tot zes bevat; bij de Mendalam Kajans staan zij er daarbij bovenop en schuiven de ongebolsterde rijst langzamerhand met de voeten in de opening. Zij bewerken de rijst veelal

tweemaal, waarna zij met een soort van kleine wan gezuiverd wordt.

Behalve voor groote tochten maakt men de rijst slechts gereed voor enkele dagen, uit vrees dat zij bederven zal; zoo zij eenigszins kunnen, eten de Kajans bij voorkeur de fijne rijstsoorten met langen, smallen korrel. De grove soorten zijn voor uitvoer bestemd.

Het toebereiden der spijzen is in huis ook het uitsluitend werk der vrouwen, hoewel de mannen op reis ook zeer goed hun potje blijken te kunnen koken.

Bij iederen maaltijd is rijst de hoofdzaak, die in water zonder zout gekookt, aan elk afzonderlijk op een pisangblad wordt voorgediend. Door den overvloed van visch aan den Mendalam komt deze als bijspijs altijd naast den hoofdschotel Men kookt hem evenzoo in water, en in een afzonderlijk kommetje of houten bord genieten de leden van het gezin van die soep, waarvoor zij een gevouwen pisangblad als lepel gebruiken. Op dezelfde wijze worden de verschillende eetbare bladeren toebereid, die voor het kruiden van de andere spijzen veel in aanwending komen; het meest zijn de jonge toppen van groote varens (Polypodium nigrescens Bl.) en de bladen van bataten (Ipomoea Batatas) in den smaak. Bij gebrek aan een pan eet men de visch geroosterd. In geen der spijzen wordt zout gedaan gedurende het koken, maar men eet het er in stukjes bij.

Wanneer het feestmaaltijden geldt, vervangt de Kajan de gewone door kleefrijst; deze laatste soms tot een grof meel gestampt of in een ijzeren pan gepoft. Dan wordt ook veelal de oude kookwijze in versche bamboe aangewend en worden voor het geven van een bijzonderen geur bepaalde pisangbladen om het gekookte gewikkeld. Suikerrietsap, al of niet ingedampt, vormt dan eene extra-versnapering daarbij.

Alle vleeschspijzen worden toebereid op dezelfde wijze als de visch; van bakken in olie of vet heeft men geen denkbeeld, hoewel de vlakke ijzeren pannen, die van Java worden ingevoerd, daarvoor zeer geschikt zijn.

Voor lange reizen of wanneer men niet veel gelegenheid heeft om te koken, neemt men, in bamboe of in palmbladen gepakt, gepofte kleefrijst mede als zoodanig of als grof meel; dit houdt zich weken lang onveranderd.

In gewone tijden en bij den veldarbeid eten de Kajans tweemaal

per dag, naar omstandigheden voor of na hun gang naar de ladang en 's middags na hun thuiskomst om 4 of 5 uur. Bij schaarschte aan voedsel of lang thuiszittend, bepaalt hij zich ook wel tot één maaltijd tegen 12 uur, bij overvloed en zwaar werken eischt hun maag ook soms driemaal toevoer.

Wanneer een huisgezin aan den maaltijd gaat, nemen allen gelijkelijk daaraan deel, en plaatsen zich in een kring bij elkaar, waarbij geen sprake is van voorrang; in de groote woning van Akam Igau aten de lijfeigenen familiesgewijze afzonderlijk.

In de verhouding en den vrijen omgang tusschen jonge mannen en vrouwen treedt op dezen leeftijd geen beperking in, en als hoogst-eigenaardig verschijnsel viel het mij bij de Kajans op, dat de vrouwen er dezelfde vrijheid genieten als de mannen, om zich in hunne onderlinge verhouding te uiten, gelijk dit trouwens overeenkomt met de geheele positie van de Kajanvrouw in hare omgeving.

Van dit elders nog al eens beperkt voorrecht weten zij een uitnemend gebruik te maken tot eene nauwere kennismaking voor den ernstigen band van het huwelijk, die bij de Kajans niet slechts van ééne zijde trouw eischt. Vóór dien tijd hebben beide partijen de vrijheid, om bij hun onderling verkeer zoover te gaan, als zij zelf verkiezen. De ouders trachten uit bijzondere beweegredenen daarop nog al eens invloed uit te oefenen, maar dikwijls met weinig gelukkigen uitslag. Vatten twee jongelieden sterke genegenheid voor elkaar op, dan bestaat er in hunne maatschappij kans te over, om elkaar te zien, en voor een ongestoord samenzijn hebben de zeden ook gelegenheid genoeg geschapen.

De gezamenlijke vischpartijen met het werpnet zijn daarvoor het meest in zwang.

Tegen het vallen van den avond, den voorbode van een der heerlijke zoele tropische nachten, wanneer het heldere maanlicht het landschap juist genoeg verlicht, om het angstwekkende aan de duisternis te ontnemen, tooit zich de jonge man in zijne beste kleeding: breeden blauwen lendedoek, kleurrijken, soms zijden hoofddoek, waarbij zwarte armringen en boschjes reukgras aan hoofd en armen aangebracht, een extra-bekoring bijzetten. Zijn beste zwaard, dikwijls met geschenken der aangebedene versierd, blijft voor dezen

tocht nooit thuis en hiermede gewapend benevens met roeispaan en vischnet, haast hij zich naar de rivierzijde, waar het ranke schuitje met enkele krachtige slagen voortgestuwd, hem weldra in de nabijheid brengt van zijn deelgenoote in den tocht. Deze zorgt voor een welgevulde sirihdoos en zet zich met haar pagaai op den achtersteven, om het bootje te sturen, wanneer de jonge man, vooropstaande, het werpnet met een krachtigen zwaai in het water werpt, waar hij visschen bespeurde. Een middelmatig net heeft acht M. in doorsnede en eischt door zijne belasting met een tinnen of ijzeren ketting aan de randen naast kracht een groote behendigheid, om goed uitgebreid overal gelijk op het water neer te komen.

Menige worp wordt onder de belangstellende oogen der schoone met bijzondere inspanning gedaan, in deze vischrijke wateren zelden zonder succes, en zoo drijft het paartje de rivier af, landende, waar het hen belieft, wanneer de vangst genoeg heeft opgeleverd voor den maaltijd. In den regel is een leegstaand ladanghuisje het einddoel van den tocht of een geschikt plekje onder de hooge oeverboomen, waar niemand hen stoort in het genieten van alle heerlijkheden, die de kunstvaardigheid van het meisje op huishoudelijk en muzikaal gebied kunnen opleveren. Zulke samenkomsten krijgen door het bespelen van de Kajan-neusfluit een dubbele bekoring en in de stilte van den nacht verwekken hare klagende, maar liefelijke tonen gewaarwordingen, waarvoor het eigenlijk zachte gemoed van den Kajan in het geheel niet ongevoelig is.

In tijden, wanneer het minder veilig is aan den Mendalam, zooals in 't laatst van mijn verblijf in 1894, toen Boekats van de Serawaksche grenzen om de Kajanvestigingen zwierven, houden soms vrienden des nachts in de nabijheid de wacht. Deze helpen dan ook later aan het vervaardigen van een als trap bekapten paal, welke de gelukkige jonge man ter herdenking van den schoonen nacht bij het ladanghuisje opricht. Een der flinkste onder hen vertoonde mij eens met zelfvoldoening zijne schuilplaats voor zulke feesten, waarbij hij vier zulke gedenkteekens had kunnen oprichten.

Dit getuigde van eene wispelturigheid, die ook in deze verhoudingen onder de Kajans in 't geheel niet gaarne gezien wordt, want hoewel de jeugd veel vrijheid geniet, zoo worden zulke blijken van

weinig karakter bij beide seksen ongaarne gezien en door de hier zeer gevreesde openbare meening sterk gelaakt.

Bij andere gelegenheden worden grootere gezelschappen gevormd, die visschend en minnekoozend soms zeer ver zich laten afdrijven en niet voor den volgenden middag terugkeeren.

Behalve deze tochten bieden de werkzaamheden op het veld oogenblikken te over, om elkaar te leeren kennen, vooral wanneer de wederzijdsche ouders instemmen met het verkeer hunner kinderen. Is dat niet het geval, dan eischt ook hier het trouw blijven dikwijls een harde proef van de standvastigheid.

Een belangwekkend staaltje vertelde mij Akam Igau zelf in een vertrouwelijk oogenblik, toen hij zich eens gedrongen gevoelde, om zijn bezwaard gemoed te ontlasten van een deel zijner zorgen: zijn tweede dochter Paja, een bijzonder fraai gevormde schoone van ongeveer 18 jaar, hield sedert vier jaren reeds van een jong hoofd Tekwan, wiens huis stond bij dat der 'Ma Soelings boven aan de rivier. Reeds bij onzen tocht naar den Mahakam viel het op, hoezeer deze jonge man het er op toelegde, om bij iedere gelegenheid den ouden Igau ter wille te zijn, maar toch bestonden er groote bezwaren tegen de vereeniging der jonge lieden.

Bij de Kajans heerscht namelijk de gewoonte, dat de jonge man komt inwonen in de woning van zijne vrouw, die hij eerst drie of vier jaren later overbrengt naar zijn eigen huis. Maar de vader van Tekwan scheen niet tot de verstandige helft van den stam te behooren en daarom verzette zijne moeder Ping er zich tegen, dat deze als haar voornaamste steun de ouderlijke woning verliet. Te oordeelen naar hare welbespraaktheid kon zij overigens ook zelf wel haar omgeving beheerschen; ten minste ik woonde eens eene onderhandeling over deze zaak bij, die tusschen Igau en haar in mijne hut als neutraal terrein gehouden werd en drie uren duurde. Maar Akam Igau meende als hoofd geroepen te wezen, om in 't bijzonder de oude gebruiken hoog te houden en bleef bezwaren zien tegen de overtreding daarvan, voor welke Tekwan de boete niet in staat was te betalen.

Van beide zijden had de familie reeds lang het geduld verloren, maar Paja noch haar minnaar hielden van elkander af en weer-

stonden alle verlokkingen van andere zijde. De adat en de wederzijdsche trouw zegevierden in dezen, want bij mijn tweede verblijf vond ik beiden gehuwd te Tandjong Karang gevestigd en even voor mijn vertrek maakte zij hem tot een gelukkigen, maar wat onbandigen vader van een welgeschapen zoon.

Een dergelijk voorbeeld vertoonde toen eene andere schoone, die naast een werkelijk aantrekkelijk uiterlijk een krachtig ontwikkelden wil scheen te bezitten. Zij bracht haar ouders een jong echtgenoot in huis, die, als nog niet genoeg van nut bij het zware werk op het veld en voor het maken van booten, daar in het geheel niet welkom was. Ook na de schoorvoetend gegeven toestemming had hij nog heel wat te stellen, om zich in het huis der schoonouders staande te houden.

Het komt nog al eens voor, dat het paartje voor het verkrijgen van de toestemming der ouders eene wel wat ongewenschte hulp krijgt in den toestand der jonge vrouw, bij wie de gevolgen van het vrije verkeer niet uitblijven. Voor alles is dat eene omstandigheid van groot belang, om aan den omgang door een huwelijk het zegel te hechten, want het zwanger worden van een ongehuwde vrouw wordt algemeen veroordeeld en de schuldigen worden er sterk op aangezien, wanneer de man haar mocht laten zitten. Dit komt dan ook hoogst zelden voor en wordt met een aanzienlijke boete aan haar ouders en aan het hoofd gestraft, tenzij bijzondere omstandigheden zich tegen het huwelijk verzetten.

Dit was bij mijn tweede verblijf het geval, toen de onderlinge vijandschap der hoofden jongelui uit Tandjong Karang en Tandjong Koeda belette, om bij elkaar te gaan wonen. Eene van de slachtoffers, die vroeger dikwijls bij mij kwam, om zich in mijn hut wat te verpoozen en met wie ik nooit kwestie had gehad, durfde zich de eerste twee maanden niet te vertoonen en de eerste maal bij haar komst de oogen nauwelijks opslaan, om mij aan te zien, hoewel ik er mij op toelegde, haar uit haar verlegenheid te redden. Later verscheen zij ook nog maar een enkelen keer met groote tusschenruimten.

Waar de vrouwen zulk een overwegenden invloed hebben bij het sluiten van haar huwelijk, komt het bijna niet voor, dat meisjes op

zeer jeugdigen leeftijd reeds verloofd worden met haar lateren echtgenoot. Wellicht door zijne afstamming uit den Mahakam, waar die gewoonte heerscht, had dit vroeger plaats gehad tusschen Akam Igau en zijn eerste vrouw. In dit geval is er van vrijen omgang met andere jongelieden geen sprake op poene van boete.

Een eigenaardigen indruk maakt de waarneming, dat, waar de omgang tusschen jongelieden zoo vrij is als onder de Kajans, zoowel de vrouwen als de mannen zich haasten, om het hier zware juk van het huwelijk op zich te laden. Wanneer jonge mannen niet door verre reizen bijzonder opgehouden worden, zijn zij bijna allen op hun 25ste jaar getrouwd; meisjes bereiken zelden hun twintigste jaar in ongehuwden staat.

Onderhandelingen voor huwelijken worden gehouden tusschen de wederzijdsche ouders; zij loopen over de ten huwelijk te brengen goederen en de som, dien de jonge man aan zijne schoonouders zal geven Ontbreken de ouders dan komen daarvoor in de plaats familieleden of het hoofd.

Het bedrag, dat voor een huwelijk vereischt wordt, is veelal niet hoog, meest is een gong of een zwaard voor de schoonouders voldoende. Het bereikt echter bij rijke hoofden tot $ 300.

De man en de vrouw houden het eigendomsrecht hunner bezittingen en verliezen dit slechts, wanneer zij scheiding eischen, aan de tegenpartij.

Het liefst ziet men, dat beide partijen van denzelfden stand zijn, maar het komt nog al eens voor, dat lijfeigenen met vrijen huwen. Hoofden dalen zeer in hun aanzien, wanneer zij met gewone Kajans huwen en vooral hunne kinderen verliezen veel van hun kans om hen op te volgen. Dat zij ooit met slaven (kawan) huwden, hoorde ik niet.

Wanneer een Kajan huwt met een kawan, dan wordt hij het niet zelf; van zijne kinderen worden hem eenigen door den raad der mantri's en het hoofd toebedeeld, de anderen gaan over in de amin aja (woning van het hoofd).

Door hunne geringe talrijkheid zijn alle hoofden van den Mendalam door onderlinge huwelijken familie; dit is echter geen beletsel om weer huwelijken te sluiten. De verbodsbepalingen, die daarvoor bestaan, gelden alleen voor familieleden in den bloede.

Hoewel het niet verboden is te huwen met leden van een naburigen, niet verwanten stam, komt dit toch zoo zelden voor, dat Tamans en Kajans een halve eeuw en langer naast elkaar wonen zonder zich te vermengen, terwijl zij hun eigen taal en zeden bewaren. De meeste vreemde mannen zijn van verwante stammen overgekomen en blijven hangen door een huwelijk voor korter of voor langer tijd.

Na het huwelijk hebben man en vrouw gelijke rechten, welke zich echter ook bij de Kajans in die richting wenden, waar de flinkste persoonlijkheid zit. Daar de mannen dikwijls voor langen tijd op reis gaan, krijgen de vrouwen dan meer de leiding der huiselijke aangelegenheden in handen en aan velen harer zijn die goed toevertrouwd.

Gelijk vele gewichtige gebeurtenissen in het leven der Kajans aanleiding geven tot het naleven van bijzondere verbodsbepalingen, zoo bestaan die ook voor den eersten tijd van een huwelijk tot aan het eerstvolgend nieuwjaar. Om die zooveel mogelijk te bekorten huwt men bij voorkeur dus vlak voor dit feest.

Vooral de hoofden richten groote feesten aan bij het huwelijk hunner kinderen, terwijl die bij gewone Kajans zeer kalm afloopen. De eersten duren dikwijls twee of drie dagen en de voornaamste bewoners der beide betrokken huizen worden daarop genoodigd. Men viert de gebeurtenis in het huis van de bruid, waarheen de bruidegom door velen der zijnen wordt gebracht. Komen zij in de woning, dan is deze feestelijk versierd met groen en bonte doeken, terwijl de wanden behangen zijn met alles, wat de ouders der bruid aan het geleide van hun schoonzoon schenken. Die geleiders hebben dan ook het recht, al het fraais mede te nemen, dat er voor hen door de vrijgevigheid van het hoofd en de bijdragen van diens dorpsgenooten is bijeengebracht. Het andere huisraad brengt men uit de woning vóór die feestelijkheid weg.

Bij de geschenken, die bruid en bruigom elkaar geven en bij de geschenken der familieleden spelen kralen een belangrijke rol. Van den bruigom krijgt de bruid vooreerst een taksa hawa, een huwelijksgordel van vier oude kralen aan een snoer; bij het huwelijksmaal, dat zij samen houden, liggen er in de rijst twee kralen. Bovendien

krijgt de bruid nog van haar aanstaande een fraaie kraal, de kohö goeman.

De familieleden en kennissen geven een snoer kralen, djé, die zoo lang moet wezen als de jonge vrouw en, al naarmate de welgesteldheid, van meer of minder waarde is.

Na het huwelijk wordt er van de vrouw zoowel als van den man volkomen trouw geëischt en is van de vroegere vrijheid geen sprake meer. Ook wanneer de man zeer lang op reis gaat, zijn beide partijen gebonden door hun huwelijk en overtreding wordt zwaar gestraft, doch schijnt zelden voor te komen. De man heeft in zoo'n geval hoogere boete te betalen dan de vrouw.

Mocht de schuldige onwillig of onmachtig zijn, deze te betalen, dan is de publieke opinie bij de Kajans de factor, die halsstarrigen tot inkeer brengt. In geval van geheel onvermogen zijn het familieleden of bekenden, die bijspringen; voor al zulke omstandigheden komt de solidariteit der Kajans op den voorgrond. Daar dwangmiddelen ontbreken, zijn de invloed van de meening der anderen, in andere tijden hunne hulp, twee groote factoren, om de orde in de Kajanmaatschappij hoog te houden.

Wanneer het later blijkt, dat scheiding van het paar gewenscht is, dan bestaan daartegen geen bezwaren, zoodra beide partijen het daarover eens zijn. In het tegenovergestelde geval betaalt degeen, die de scheiding doordrijft, eene schadeloosstelling ten bedrage van de ten huwelijk medegebrachte goederen aan hem of haar, die verlaten wordt.

De kinderen worden verdeeld, maar hebben zelf een stem in de beslissing; kleinen volgen in den regel de moeder, maar dikwijls zijn zij met beide ouders op goeden voet.

Wanneer na den dood van man of vrouw de overgeblevene opnieuw wenscht te trouwen, dan eischt het gewoonterecht, dat hij minstens anderhalf jaar wacht. Bij overtreding wordt boete betaald.

Zoo scheen Akam Igau na den dood zijner eerste vrouw de verbodstijd wat lang gevallen te wezen en had hij zich vóór den afloop verbonden met Tipong, de zuster van zijn schoonzoon Sigau. Als gevolg daarvan kregen zijne kinderen eene groote schadeloosstelling, welke weer deels bijeengebracht werd door de verschillende huisge-

zinnen van Tandjong Karang. In 't geheel schenen er twintig gong-noodig geweest te zijn, om deze schuld af te doen. Buitendien ontving nog ieder kind een zeer oude kraal en een stuk zwart katoen, het laatste, volgens een mij gegeven verklaring, om 's avonds als een deksel voor de oogen te gebruiken, figuurlijk voor het niet zien van de overtreding huns vaders.

Wordt de vrouw zwanger, dan blijft zij haar gewonen gang gaan bij den arbeid in huis of op het veld in den beginne; zoodra echter in de derde of vierde maand haar lichaamsvorm opvallend wordt, bedekt zij eerst den buik en later ook de borst met een langen doek, welke bij meer gevorderde zwangerschap door sterk aanhalen een grooten steun geeft aan den buikwand Gedurende het zoogen doet de borstlap nog langen tijd dienst na de geboorte, terwijl de andere spoedig bij het rondloopen wordt afgelegd. Tijdens de zwangerschap moeten zoowel de toekomstige vader als de toekomstige moeder zich onderwerpen aan vele voorschriften omtrent het gebruiken van bepaald voedsel en dergelijke. Zij mag geen visch eten, die nog zeer jong is, geen dieren dooden; het zou haar schaden bij regen te slapen en zij wordt, waar dit voorkomt, zoo noodig gewekt. Verder zijn verschillende soorten vruchten en groenten verboden, benevens sommige volwassen visschen en het vleesch van het schubdier.

Een maand vóór en na de bevalling mogen de mannen niet in het bosch gaan jagen, evenmin zich de haren snijden, geen palen in den grond slaan, ook geen jonge visschen eten. Om de bevalling zijner vrouw gemakkelijker te maken scheurt de man dan geen katoen, bijv. om een jasje of een lendedoek te maken en het snijwerk in hertshoorn legt de zorgzame echtgenoot dan op zijde.

Aan een eigenaardig bijgeloof heeft de Kajan-maatschappij de handhaving van orde en wet opgedragen en daarbij gebruik gemaakt van den eerbied voor alles wat oud is of dat hooger staat dan de persoon in kwestie. Bij het overtreden van zekere gebruiken beheerscht allen de vrees van „parid" te worden, waaronder zij verstaan den toestand, die ontstaat, wanneer iemand cachectisch wordt door koorts en hydropische ledematen krijgt. Zoo zijn kinderen „takoet parid" bij het overtreden van het verbod om oorlogswapens aan te

raken, dicht bij oudere vreemden of hun eigen hoofden te komen, in het algemeen zich in de nabijheid te bevinden van vereerde of te vereeren menschen en voorwerpen. Aan jonge mannen en vrouwen is het niet geoorloofd, beenen zwaardgrepen te maken, ijzeren zwaarden of speren te graveeren, steunsels te omvlechten met rotan voor hunne rijstmanden en zich te tooien met de staartveren van den neushoornvogel; dat alles mag slechts door oudere mannen worden gedaan. Hetzelfde hoorde ik dikwijls, wanneer er kwestie was van het uitleggen van aangelegenheden van den godsdienst; daarover zwegen allen behalve de dajoengs en van dezen waren er ook nog verscheidene „takoet parid."

Tot welke moeilijkheden dat aanleiding geeft, ondervond ik bij mijn eerste verblijf bij het verzamelen van ethnographica. Overgehaald door zijn wensch om ook een goede som te verdienen, bood een der Kajans van Pagong mij aan, een rimau of lédjo voor mij te maken, het houten afbeeldsel van een mythisch dier, dat op een grooten tijger gelijkt en dat den hoofden in hun lijkkist mede wordt gegeven. Dit gebruik, dat van de rimau gemaakt wordt, schept de overtuiging, dat de aanwezigheid van zoo'n houten dier onvermijdelijk den dood van het hoofd na zich sleept en slechts bij toeval kwam ik achter de gewoonte, omdat men er zelfs niet over durfde te spreken. Wellicht omdat de teugels van het bewind in het huis van Pagong door de vrouwelijke handen van het hoofd Boelan daar minder krachtig werden gevoerd, durfde Obet Pidang de vervaardiging aan. Vrouw en kinderen noodzaakten hem echter zijn arbeid in 't bosch te verrichten uit vrees voor hun eigen gezondheid.

Desniettegenstaande kwam hij er op een dag mede afzakken tot grooten schrik van de bewoners van Tandjong Karang, die mij angstig trachtten te overreden, om zoo'n onheilbrengend voorwerp niet in mijn hut op hun eigen terrein te bewaren. Met den oudsten zoon van het hoofd, die nota bene Maleier heette, kwam ik na ernstig overleg tot het besluit, dat het huis van de vlak bij wonende Tamans het geschiktst zou wezen, om het voorloopig te plaatsen. Hij drong er echter op aan, dat de rimau of lédjo zorgvuldig in een lap zwart katoen zou worden gewikkeld zooals zij

zelf dat gewoon waren. Natuurlijk voldeed ik gaarne aan dit verzoek en betaalde 15 dollar voor het dier, dat het meest had van een hond met een grooten kop en netjes met zwarte strepen was uitgemonsterd.

Veel genoegen beleefde Obet Pidang niet van zijn moed en de belooning, want bij mijn tweede verblijf zag ik den grooten, sterken man terug als een echten chronischen koortslijder. Volgens het verhaal en het geloof zijner stamgenooten was hij tot straf een maand na mijn vertrek ziek geworden en sedert anderhalf jaar niet meer in staat geweest tot werken. Zooals trouwens niet meer dan billijk was, verbrak ik den op hem rustenden vloek, door het dagelijks toedienen van 1 gram chinine gedurende acht dagen. Hij herstelde toen binnen korten tijd volkomen, maar er kon geen kwestie van wezen een dergelijk dier weer gemaakt te krijgen en het „takoet parid" was sterker dan ooit te voren.

Zoolang de kinderen in huis wonen bij hunne ouders leven zij met dezen van den gemeenschappelijken arbeid en krijgen geen andere persoonlijke bezittingen dan nu en dan een geschenk. Alleen bij den dood van een der ouders worden de nagelaten goederen door den overlevende onder de kinderen verdeeld, zoowel de gewone als de barang poesaka of erfstukken. De laatste vallen in den regel toe aan den oudsten zoon of dochter, die met andere dingen van waarde de overigen schadeloos stelt.

Geldt het de erfenis bij een hoofd, dan heeft de oudste dochter het grootste recht op de lijfeigenen, omdat zij altijd in het huis blijft en lijfeigenen niet naar andere huizen mogen worden overgebracht. Een elders gehuwde oudste zoon verliest daardoor zijn recht op hen, maar wordt ook schadeloos gesteld.

In het huisgezin treedt de vader op den voorgrond, wat aangaat betrekkingen met de omgeving, den zwaren veldarbeid en alle werken, die voor de zwakkere krachten der vrouw en hare tijdelijke ongeschiktheid te bezwarend zijn. De vrouw helpt in bijna alles mede, maar zorgt toch vooral voor de huishouding.

De opvoeding der kinderen en hunne verzorging komen ten laste van beide ouders en met veel liefde kwijten zij zich van deze taak. Wanneer de spruiten eenmaal ter wereld zijn, draait de Kajan

huishouding veelal geheel om hunne belangwekkende persoonlijkheden. Met gelijke munt wordt deze genegenheid trouwens betaald en het is opmerkenswaardig, hoe weinig de jeugd aanleiding schijnt te geven tot tuchtiging, want slechts bij ziekte van een kind hoort men het schreien. Wekt de jeugdige onbezonnenheid ernstig de ouderlijke verontwaardiging op, dan achten de ouders eene bestraffing van den schuldige wel eens noodig door het toedienen van een paar klappen om de ooren of eene ernstige berisping in woorden. In de enkele gevallen, die ik zag, kwam het echter niet tot huilen van het wicht, maar wekte de straf meer een wat verschrikte uitdrukking op van het gezicht. Ook op later leeftijd blijft een innige band tusschen ouders en kinderen bestaan en hun bezit verzekert de eersten een goeden ouden dag. Daar de meisjes hiertoe dikwijls meer kunnen bijdragen dan de soms zeer lang afwezige mannen, ziet men liever de geboorte van een dochter dan van een zoon.

Vele malen veroorloofden de omstandigheden mij een blik te slaan in het innige der gevoelens, die de ouders hunnen kinderen toedragen. Als elders, behooren ook bij den Kajan ziekte en sterven onder de meest aangrijpende omstandigheden en bij weinige andere uit een achterhoudend mensch als hij, zich meer in zijn ware natuur. Dagen en nachten zag ik bij hen zieke kinderen verzorgen door vader of moeder, wie zich maar het meest daartoe geroepen achtten; of wel. door beiden gedurende maanden met onverflauwden ijver oppassen. Hoewel er onder hen weinig van goede geneesmiddelen sprake kan wezen, grijpen zij alles aan, wat daarnaar lijkt en trachten op hunne wijze door het opvolgen van diaetetische voorschriften aan verlichting van het lijden tegemoet te komen.

Bij vele gevallen van chronische ziekte, waarbij men mij riep na de eerste proeven, die ik had afgelegd van mijne wetenschap, waren alle Kajan-middelen reeds uitgeput en de Maleiers en Chineezen hadden er met hunne kwakzalversmiddelen al heel wat aan verdiend. Vandaar ook de verrassing en dankbaarheid met verdubbeld vertrouwen, wanneer dikwijls reeds na een paar dagen een geheele ommekeer in het beloop der ziekte intrad.

Altijd echter was mijn hulp niet voldoende en zoo stierf er een kind een paar dagen na mijne tweede komst, na een maanden lang

lijden. Lang bleef mij het erbarmelijk gehuil bij van de vrouw den volgenden morgen bij het ontwaken, en een maand lang zag ik de ouders niet terug, die zich slechts hoogst zelden vertoonden uit rouw over hun eenigst zoontje. Toen kwam de moeder 's avonds voor het eerst eens weer bij mij, en de tranen sprongen haar in de oogen, toen zij over den kleine begon te spreken. Vroeger had ik haar gekend als eene vroolijke, luidruchtige vrouw, nu was zij veranderd in een toonbeeld van langdurig verdriet met bleeke ingevallen wangen en gedempte stem. Zij vertelde mij, dat haar man hunne woning nog niet wilde verlaten, omdat het gezicht van kinderen van gelijken leeftijd als het zijne, hem te veel aangreep.

Aan een zoo ontwikkeld menschelijk gevoel zijn ook wel ten deele de strenge voorschriften toe te schrijven, die bestaan voor den rouw en de zorgen die men er aan besteedt, om het den dooden op weg naar Apoe Kĕsio en gedurende hun verblijf aldaar zoo aangenaam mogelijk te maken door eene uitrusting met alles, wat daarvoor noodig is.

Aardige voorbeelden van ontaarding der goede verhouding tusschen ouders en kinderen vond ik in de tyrannie door de laatsten soms uitgeoefend. Het ergst was dat van den ouderloozen kleinzoon van Oesoen, die zijne grootmoeder ergerlijk onder de plak had en weinig de zorgen vergoedde, die hij haar kostte. Daar hij voortdurend ziek was, genoot ik iederen dag het voorrecht, hem te helpen en weinigen waren zoo ongeduldig als zij, voor de bengel geholpen was.

Het schijnt, dat eene dergelijke kalme, dikwijls zwakke opvoeding volkomen voldoende is, om het karakter van een Kajan geschikt te maken voor het voldoen aan de eischen, die de samenleving hem stelt, want men vindt onder de volwassenen weinig personen, welke later ernstig in conflict komen met hunne omgeving. Wel is deze niet zoo samengesteld als bij meer ontwikkelde volken, maar een voortdurend leven in elkanders onmiddellijke nabijheid moet dikwijls tot moeilijkheden voeren, tenzij de menschen een aangeboren of verkregen inschikkelijkheid en beheersching hunner hartstochten bezitten, die den Kajans door eene strenge opvoeding zeker niet wordt bijgebracht. En toch woonde ik in de zes maanden van mijn verblijf slechts eens een onaangename woordenwisseling bij, doch in deze was een arakdrinkende Taman Dajak de hoofdpersoon.

Voor het minder prikkelbare hunner zenuwen pleit ook zeer opvallend de kalmte, met welke kleine kinderen ongewone, woeste tooneelen in een half donker aanzien; bij verschillende gelegenheden gaf geen hunner teekenen van schrik of neiging tot huilen; de ongewone prikkel behoefde bij de jonge Kajans blijkbaar geen uitbarsting om in hun gemoed te worden verwerkt.

Het meest viel dit op bij eene voorstelling bij gelegenheid van het noegal, toen de mannen zich met pisangbladen en gezichtsmaskers in onherkenbare gedaanten hadden veranderd, die in het halfdonker onder het uitstooten van alle geluiden, die de rol eischte, rondsprongen en een tooneel te zien gaven, dat de Europeesche jeugd zeker op de vlucht gedreven had.

Dat angst bij de Kajans niet een onbekend iets is, blijkt bij den omgang met hen iederen dag en wel zoo, dat zij eerder van vreesachtige dan van moedige inborst toonen te wezen.

Wanneer de man eenmaal getrouwd is, verliest hij een groot gedeelte van zijne neiging om te zwerven en velen hunner wijden zich dan geheel aan de nieuwe plichten, die zij op zich geladen hebben. In den aanvang eischt het huisgezin zijner schoonouders vooral zijne hulp, later kan hij zich daarin door zijne persoonlijke eigenschappen eene meer zelfstandige positie verschaffen en behalve door den rijstbouw, met het maken van booten, met smeden, het snijden van zwaardgrepen en dergelijke het bestaan der zijnen gemakkelijker maken. Handel drijven ligt minder in zijn aard en niemand hunner leeft er van. Gedreven door eene groote arbeidzaamheid werkt de huisvader dan zoolang het dag is, en wordt daarin door zijne vrouw en later door zijne grootere kinderen gesteund.

Hem valt echter het zwaardere werk toe, voor den rijstbouw vooral het boschkappen, terwijl ook in het dagelijksch verbruik van brandhout uitsluitend door hem wordt voorzien. Wanneer de vrouw zich zelf ontzien moet, zooals in 't eind harer zwangerschap en het eerste jaar na de bevalling, komt alle arbeid buitenshuis voor zijne rekening en veelal helpt hij ook nog in huis.

Wanneer iemand der nabestaanden gestorven is, geeft dit in een huisgezin te veel drukte, dan dat men zich kan overgeven aan droefheid. Trad de dood in na ziekte, en verhuist dus de ziel

naar Apoe Kĕsio, dan moet ieder zich haasten, om alles in orde te maken, voor wat voor die reis noodig is. Dat neemt verscheidene dagen in beslag; voor gewone volwassen Kajans twee of drie dagen, voor hoofden tot acht toe. Het lichaam ondergaat eerst eene reiniging, wordt daarop met bloemen gewreven en in fraaie kleeding gestoken, welke versierd is op de wijze, als vroeger ook bij de levenden in gebruik was, met zwarte arabesken en menschen- of dierenfiguren en het ontvangt eene evenzoo oude bedekking op het hoofd, een mutsje van boomschors, dat slechts met ongedraaide plantenvezels mag worden genaaid. Mannen en vrouwen hebben een verschillend model, zooals tegenwoordig anders niet meer gedragen wordt. De kleeding der dooden van de Kajans aan den Mendalam is heden nog de feestdosch van Pnihings en Kajans aan den Mahakam, die meer afgezonderd wonend, langer de oude gewoonten behielden.

Een kostbare tooi van sieraden, welke men daarvoor bij zijn leven reeds bestemt, dient den doode, om in het zielenrijk te gebruiken, vandaar dat halskettingen, armbanden, ringen en kralengordels van voortreffelijke hoedanigheden worden omgedaan.

Buitendien rust op de achterblijvenden de verplichting, om te zorgen, dat de booze geesten zich niet meester maken van het lijk; daarom worden in alle openingen, aan armen en beenen, kralen bevestigd, om ze te bevredigen. Alleen rijke lieden zijn echter in staat, om daarvoor oude kralen te gebruiken; men maakt alzoo:

Kali mata (op de oogen), 2 × 4 kraaltjes, geregen aan niet gedraaide plantenvezels op ieder oog.

Kali prŏ, een kraaltje, dat in de keel wordt geduwd.

Kali djĕla, een kraaltje, dat op de tong wordt gelegd.

Kali loöng, grootere kraal, die om het midden gebonden wordt.

Oesoet oesoe, kralen om de vingers van het lijk.

Tĕwèl boewah awong to, een kraal voor de duimen van het lijk.

Oesoet oedjong halubw. ijzer, dat op de knieën van het lijk wordt gelegd.

Oesoet toedak, 2 × 4 kralen, die men het lijk om de beenen bindt.

Wanneer dat alles klaar is, wordt de kist, die bestaat uit twee uitgeholde helften van boomstammen, in huis gebracht, de doode er ingelegd en daarna met gĕtah pertja luchtdicht gesloten. De

vrienden en bekenden, die aan de toebereidselen hielpen, worden in die dagen door de familie van den overledene onthaald, waarna mannen de kist naar den doodenakker dragen, waar men, al naar den stand van den persoon, de kist slechts op den grond nederzet, of er een houten stellage voor maakt, gedekt met een dikwijls fraai gesneden houten dak. Aan de boomen en struiken in de nabijheid worden gekleurde doeken en wimpels opgehangen, en dicht bij de kist de groote voorwerpen geplaatst, die ook voor het gebruik in het hier namaals bestemd, niet in de kist konden worden geborgen Voor de mannen komen daarvoor in aanmerking hunne wapens, roeiriemen, gongs, tempajans en dergelijke kostbaarheden; voor de vrouwen roeiriemen, gongs, hoeden en dergelijke.

Wanneer het voorname hoofden geldt, dan komt de kist te staan in een salong, een aan alle zijden gesloten huisje van ijzerhout, evenzoo met een fraai versierd dak bedekt en beschilderd met kunstig uitgevoerde figuren. Later worden in dien salong dan nog meer kisten bijgezet, tot hij gevuld is of vervallen.

Een belangrijk deel van de uitrusting van een doode voor den gang naar het hier namaals, vormt de draagmand of adjāt, van fijne rotan gevlochten en, evenals de kleeding, bedekt met zwarte figuren op wit katoen. Daar de adjāt bij het leven de meeste benoodigdheden voor een reis bevat, worden die ook voor den overledene daarin bijeengebracht.

Vooreerst het voedsel op het bezwaarlijk pad naar Apoe Kĕsio; daarvoor geeft ieder huisgezin een weinig rijst, visch, suikerriet, kip of maïs, die in drie kleine bamboe's worden gedaan; voor de vrouwen naaigereedschap in een samit, palmbladen werkzak.

Buiten op de mand hangen de voorwerpen, die beschermen tegen de geesten onder weg en onder welke die tegen de booze het talrijkst zijn: in zakjes bungelen eigenaardig gevormde steenen, honden- en tijgertanden, benevens schelpen door elkander; en daarnaast een enkele bamboe met wat suikerrietsap, bestemd voor de goede, die men ontmoeten mocht. Om moeilijke en gevaarlijke punten over te komen, dient een miniatuur-trapje, dat evenzoo in de rij is opgenomen.

Wanneer de ziel in Apoe Kesio is aangekomen, leeft zij daar

I, 80. Rimau of lĕdjo; houten beeld van een mythisch dier, dat een overleden hoofd in de lijkkist wordt medegegeven.

I, 86. Samit. Vrouwen-werkzakken der Mendalam Kajans.

evenals op aarde, maar in overvloed zonder den angst van opnieuw te zullen sterven.

Lijfeigenen, die geen familie hebben om voor de begrafenis te zorgen, worden eenvoudig naar de begraafplaats gedragen en daar in een mat gerold neergelegd. Zoo zagen wij eens op een avond het lijk van een afgeleefden man zonder verwanten, slechts enkele uren na zijn dood op den rug van een ander wegdragen naar de rivier, welke men in een boot afvoer, waarna de mannen reeds een uur later terugkeerden. Terwijl anders het natuurlijk geween der nabestaanden belangrijk versterkt wordt door bekenden, die de rol van klaagsters vervullen, had bij hem slechts eene enkele vrouw een korten tijd haar huilen doen hooren.

Zij evenwel, die op een andere wijze dan door ziekte om het leven komen, genieten noch het voorrecht van eene goede begrafenis, noch is hun, in de overtuiging der achterblijvenden, het verblijf in Apoe Kĕsio toegestaan. Langs bijzondere wegen komen de vermoorden, zelfmoordenaars, door de bevalling gestorvenen of dood geboren kinderen in twee andere verblijven, waar zij soortgelijke ongelukkigen ontmoeten als zij zelf.

Lijken dezer menschen worden geschuwd en slechts in een mat geslagen even onder den grond begraven; daarenboven zijn de lijken van kraamvrouwen zoo afkeerverwekkend, dat geen man of jongere vrouw ze zal aanraken en men haar met rotankoorden in een mat naar hare laatste rustplaats sleept. Anders vergezellen zoowel mannen als vrouwen de kist als een geleide, waarvan het vrouwelijk gedeelte verplicht is, luidruchtig getuigenis af te leggen van de algemeene droefheid.

Na het bijzetten begint de rouw, die in duur varieert tusschen 14 en 50 dagen; voor kinderen van beneden een maand, die derhalve nog geen naam dragen, rouwt men niet.

Gedurende den rouwtijd is het voor bezoekers van elders verboden, de woning der rouwenden te betreden, evenmin hunne rijstvelden, terwijl bij den dood van hoofden de geheele Mendalam boeling of lali verklaard wordt, wat men aanwijst door er rotan over te spannen. Wordt die door iemand verbroken, dan volgt daarop boete, maar het lali is dan geëindigd. Gedurende den rouwtijd is uitsluitend

kleeding van boomschors toegestaan zonder eenig sieraad, als halskettingen, kralengordels en dergelijke. De vrouwen dragen dan een groote rouwkap op het hoofd, bij welke een lange strook van voren naar achteren afhangt.

Bij ernstige sterfgevallen, wanneer de achterblijvenden uitdrukking willen geven aan hun smart, rouwen zij dikwijls veel langer dan noodig is; weduwen, die niet hertrouwen willen of ouders over hunne kinderen, soms een jaar en meer.

Aan het einde van den eigenlijken rouwtijd wordt dit door een mela gevierd, bij welke gelegenheid men varkens en kippen offert, die door de gasten en de huisgenooten als feestmaal worden opgepeuzeld. Vroeger had men daarvoor een gesnelden schedel of ander lichaamsdeel van een mensch noodig, maar slechts zelden gaat men die thans nog bij naburige stammen leenen. Na het mela, moet het huisgezin nog een dag melo of rusten, niet werken, waarop alles weer zijn gewonen gang herneemt. De dajoeng, die in functie was, krijgt voor hare moeite een zwaard, twee maten rijst en 4 of 5 kralen van meer of minder waarde.

Lijken en gesnelde hoofden worden geacht ongeluk te verspreiden wanneer zij zoo voorbijgaan, dat een huis of personen zich rechts bevinden; vandaar dat men te Tandjong Karang eens een boot tegenhield, waarin men dacht, dat een schedel naar boven werd gebracht. Om dezelfde reden gingen alle huisgenooten van het hoofd te Tandjong Koeda rechts van de jongelui, die als van een ajo of sneltocht thuiskomende 's morgens vroeg hun intrede deden in het huis.

Komt een sterfgeval voor in den tijd, dat het Kajangezin voor den veldarbeid op den ladang woont, dan mag het voor afloop van dat oogstjaar zijne woning in het huis niet weer betrekken en houdt het zich dan in den regel op in een tijdelijk hutje tusschen de rijstschuurtjes. Terwijl ik er voor de tweede maal was, verkeerde een gezin te Tandjong Karang in dat geval.

VIERDE HOOFDSTUK

De psychische en physieke ontwikkeling van de Bahau's van Centraal-Borneo

Om zich een beeld te vormen van een groep van stammen en dit te kunnen aanwenden bij eene vergelijking met andere, ten einde daaruit besluiten te trekken over hare plaats in het genus „mensch", dient men ze te beschouwen in verband met dat, wat hunne ontwikkeling van buiten af bepaalde, dat is, wat de Bahau's betreft, de hen omringende natuur. Deze beslist bij hen misschien evenzeer als hunne oorspronkelijke eigenschappen, wat er van den mensch in den loop der tijden wordt en daarom is het wenschelijk vooraf na te gaan, in welk land de Bahau's in de laatste jaren leefden.

Midden-Borneo kan men het best zich denken als een heuvelland, welks rivieren loopen op eene hoogte beneden 200 M., terwijl de hoogste bergtoppen 2000 M. niet te boven gaan. Daar waar menschen wonen, vindt men echter deze groote verheffingen niet in de nabijheid; vestigingen van stammen komen slechts voor aan de rivieren en op grootere hoogte dan 250 M. liggen zij in Centraal-Borneo niet.

Het geheele land is onafgebroken bedekt met eeuwenheugende wouden, die verschillen naar de hoogte, waarop zij voorkomen: die, waar de mensch mede in aanraking komt, vertoonen eenen uiterst weligen plantengroei, die tusschen een geraamte van reuzenstammen met alles overdekkend bladerdak een massa kleinere boomen, struiken en kruiden heeft gevormd, zoo dicht als overvloed van licht, hooge temperatuur en voortdurende vochtigheid slechts vermogen te scheppen op een humusrijken bodem. Op dit alles bedekkend kleed oefent

de werkzaamheid van den mensch weinig invloed uit; dun verspreid velt hij voor zijne betrekkelijk geringe behoeften het noodige bosch, welks bodem gedurende één of twee jaar als ladang gebruikt wordt, maar onmiddellijk daarna overdekt weer de alom heerschende welige plantengroei deze kleine leemte in de boschbekleeding en binnen betrekkelijk weinige jaren herkent alleen de ingewijde aan enkele sporen den vroegeren menschelijken arbeid. Zoo werd een groot gedeelte der lager gelegen bosschen in Borneo te eeniger tijd door de bewoners geveld, maar, zoo niet hier en daar steenen gereedschap achter gebleven was, zouden weinig teekenen daarvan getuigenis afleggen in deze zoogenaamde oerwouden.

Door de onverstoorde rust, die de verlaten rijstvelden genieten, hernemen het kreupelhout en bosch onmiddellijk hun rijk en nog geen grassoort, ook niet het elders in Indië zoo veelvuldig en uitgebreid voorkomende alang-alang, heeft zich op het heuvelland van Centraal-Borneo kunnen ontwikkelen. Eerst sedert 20 jaren ongeveer is gras in den Boven-Mahakam opgetreden, tot groote ergernis van de bewoners die het nu uit hunne rijstvelden moeten wieden.

Deze boschvegetatie bezit een machtigen steun in de ligging van het land onder den evenaar, waar de passaatwinden, die op hoogere breedte een drogen en een natten tijd veroorzaken, hunnen invloed slechts in geringe mate doen gevoelen. Daardoor ondervindt in Centraal-Borneo de plantengroei nooit de nadeelen van langdurige droogte, welke anders de grassen zou te hulp komen, en de groote uitgestrektheid der bosschen zelf schept, naast den aanvoer van waterdamp uit zee, een overvloed van vochtige luchtstroomen, terwijl in de koele ruimte onder het bladerdak voortdurend eene groote reserve aan vocht opgehoopt blijft.

Door deze aanhoudende vochtigheid gedurende het geheele jaar en de overvloedige regens, is de temperatuur in deze streken nooit bijzonder hoog en slechts daar, waar de bevolking voor het bouwen harer woning aan den rivieroever een klein gedeelte van het beschuttend plantenkleed heeft doen vallen, wordt gedurende den middag de temperatuur onder een kadjangdak 30° à 31° C., maar daalt ook des nachts zelden beneden 20°.

In de onmiddellijke nabijheid der bergen, aan den Mandai en den

Mahakam meer dan in de vlakte van den Mendalam, is de lucht veel betrokken en des nachts bedekken zeer laag hangende wolken en mist de oppervlakte van het bosch. In den regel treedt dit even na zonsondergang op en verdwijnt na zonsopgang; vandaar dat een heldere sterrenhemel des nachts in vele streken tot de zeldzaamheden behoort. Ook voor de kuststreken gelden deze verhoudingen met geringe verschillen; alleen geven de koele zeewinden daar soms minder warme nachten.

Merkwaardig snel verandert onder deze invloeden van vele en regelmatige regens de plantengroei in haar karakter, zoodra men eenigszins grootere hoogten bereikt. Tegen de bergen opstijgende, laten de met waterdamp sterk bezwangerde luchtstroomen aanhoudend hun water nedervallen in den vorm van regen en houden met hunne wolken de zonnewarmte tegen, daardoor koelen deze hooge streken zoo sterk af, dat men op eene hoogte van 1000 M. de dikke, alles overdekkende mosvegetatie met slechts dun en laag geboomte aantreft, welke men op Java eerst op 2500 en 3000 M. ontmoet. Beheerschte niet zulk een groote en regelmatige regenval het geheele centrum van het land, dan zouden nooit de groote stroomen zijn ontstaan, die in alle richtingen naar de kust vloeien.

In deze broeikasomgeving leven de Dajaksche stammen sedert eeuwen en moeten trachten als alle levende schepselen staande te blijven, wat hier vrijwel neerkomt op het zorgen voor voedsel en voor de zeer geringe middelen tot verdediging tegen het klimaat. Een samentreffen van zoo gunstig mogelijke omstandigheden voor den plantengroei en daarbij de vruchtbare grond der pas gevelde en verbrande wouden, eischen slechts geringe inspanning voor het verkrijgen van plantaardig voedsel, terwijl de bosschen voldoende stoffen opleveren, om met de eenvoudigste bewerking voor kleeding en woning te dienen. Zoo schijnt alles saam te werken om voor den mensch de voorwaarden te scheppen tot een weelderig gedijen en als een der eerste gevolgen daarvan zou men eene dichte bevolking verwachten; toch is het tegendeel het geval.

Zoowel aan den Kapoewas als aan den Mahakam leven slechts een gering aantal menschen, die zich in enkele vestigingen aan de rivieroevers samentrekken en over het algemeen een alles behalve wel-

varend bestaan voeren. Met dit eigenaardig verschijnsel heeft men zich reeds lang bezig gehouden en het in hoofdzaak verklaard uit de gewoonte van het koppensnellen, alsof de veel verschrikkelijker oorlogen in Europa met alle daarbij aangerichte verwoestingen den sterken aanwas der bevolking hebben kunnen tegenhouden. Veel grooter nadeel dan de hypothetische invloed van het betrekkelijk onschuldige oorlogvoeren op Dajaksche wijze ondervinden de bewoners van Borneo door den invloed van de daar endemische ziekten, en wel in de eerste plaats van malaria en in de tweede plaats van de zeer algemeen voorkomende venerische aandoeningen, syphilis en gonorrhoe.

Sedert wanneer de laatste hunne intrede gedaan hebben, is voorloopig niet na te gaan, maar van malaria mag men veilig aannemen, dat zij geheerscht heeft, zoolang het land bewoond werd.

Om den invloed te schatten van dezen schadelijken agens op den algemeenen toestand der bevolking, moet men in aanmerking nemen, dat deze geheel zonder bescherming staat tegenover het alom heerschend kwaad, dat reeds vóór de geboorte van het individu op hem kan inwerken en hem blijft bedreigen totdat de dood aan alle ziekten een einde maakt. Sedert jaren werkzaam in de ergste malariaklimaten van Indië, zooals Lombok tijdens en na de expeditie en de hooglanden van Borneo, heb ik mij als medicus aangesloten bij de opvatting, dat menschen, die leven in eene erge malariastreek, voortdurend geïnfecteerd zijn met de kiemen van deze infectieziekte, welke slechts dan zich uit, als het een of ander schadelijk werkend iets het organisme van een gedeelte van zijn weerstandsvermogen berooft. Bij den een lichter, bij den ander moeilijker, breekt malaria daardoor uit na de meest verschillende verzwakkende momenten, vooral echter door ernstig kou-vatten, sterke vermoeienissen, chirurgische operatiën en andere ziekten. Bij deze alle kan de eigenlijke laesie blijven bestaan, als de daarbij opgetreden koorts met chinine is weggenomen, en ook na het ophouden der medicatie wegblijft; bijv. de blanke of bruine patient kan na het wegnemen der malariakoorts nog verkouden blijven en ook eene buikaandoening nog niet genezen zijn. Vooral het soms zeer snelle optreden na het het inwerken van een schadelijken invloed, pleit sterk voor eene

dergelijke opvatting. Baden in koude bergbeken had, bijv. op mijne laatste reis, herhaaldelijk binnen zes uur een koortsaanval ten gevolge. Zeer aanschouwelijk kreeg ik een beeld van dezen verzwakkenden invloed van de malaria op de bevolking, bij een onderzoek naar hare verspreiding in het Sultanaat van Sambas op de Westkust van Borneo. Hier trok de afwezigheid van malaria in de veenachtige moerasstreken langs de groote rivieren, ook bij het intensief bewerken van virginalen grond, mijne opmerkzaamheid en gaf aanleiding tot een vrij uitgebreid onderzoek. toen deze ziekte wel bleek voor te komen in enkele dichtbij gelegen kampoengs.

Door het houden van vaccine-inspecties kwam ik in de gelegenheid, om in de meest verschillende deelen van het land ongeveer 3000 kinderen te onderzoeken beneden den leeftijd van 10 jaren en vond daarbij, dat alle kinderen in de heuvel- en bergstreek milttumors hadden, in dit geval een teeken van chronische malaria-infectie, terwijl de Maleiers der moerassige vlakten op het niveau van de zee. alleen daar er mede behept waren, waar zand in den bodem voorkwam, zooals aan de duinstreek ten Noorden der Sambasmonding. En niet alleen dat de milttumor dit aantoonde, zeer opvallend getuigde ook het algemeene voorkomen der bevolking van de infectie, zoodra de gelegenheid zich voordeed, bewoners van niet met die van wel geïnfecteerde streken onder overigens gelijke omstandigheden naast elkaar te zien. Het sterkst viel mij dat op bij de vaccine-inspectie aan den Teberau. een zijrivier niet ver van Sambas, waar de twee kampoengs. Loeboek Laga en Sorat, geen uur hemelsbreedte van elkaar afliggen en beide door Maleiers bewoond worden. Het eerste ligt in het moeras, het tweede een 40 M. hoog op de heuvels. Onder de 12 kinderen van het eerste had 1, onder de 25 kinderen van het tweede hadden 20 een harden milt, die onder den ribbeboog uitkwam. Bij deze laatsten en de hen begeleidende ouders lagen ziekelijkheid en zwakke lichaamsbouw in hun geheele voorkomen te lezen, in tegenstelling met het flinke. gezonde uiterlijk hunner buren.

In overeenstemming met deze verhoudingen leverden de bevolkingsstatistieken van den Sultan van Sambas. eenen levensduur van de bewoners der vlakte tegenover die van de heuvels. van ongeveer

3 : 2; bewijzen genoeg voor de bewering, dat de malaria een uiterst ongunstigen invloed uitoefent op de vitaliteit der bevolking.

Dat dit evenzoo het geval was in Centraal-Borneo, daarvan heb ik gelegenheid genoeg gehad mij te overtuigen gedurende een verblijf van bijna twee jaren te midden van de bevolking aldaar, door het behandelen van tallooze malariagevallen van acuten en chronischen aard. Bij de heerschende hygiënische toestanden zijn de meeste personen gedurende een groot gedeelte van hun leven min of meer lijdende, wat ook op de nog niet geboren nakomelingschap verzwakkend moet werken.

Bovendien lijden de Dajaks van Centraal-Borneo, gelijk reeds opgemerkt werd, nog onder een anderen vloek, die ten minste tegenwoordig wellicht nog veel ernstiger gevolgen heeft, vooral op de vermeerdering van hun ras. Zoowel aan den Kapoewas als aan den Mahakam heeft de verspreiding van syphilis en gonorrhoe eene afschuwelijke uitbreiding verkregen onder de stammen aldaar; het ergst kwam vooral syphilis voor onder de Kajans aan den Bloeöe, waar een verblijf van 7 maanden als onder hen praktizeerend geneesheer, mij tot het besluit deed komen, dat geen enkel gezin vrij was van deze aandoeningen. Hoelang die ziekte reeds onder hen moet geheerscht hebben, blijkt wel daaruit, dat zij zich alleen overplant van moeder op kind. In verreweg de meeste gevallen kwam men met gummeuze ulceraties bij mij of met de gevolgen van deze, terwijl ik mij geen enkel geval herinner van een primair affect of van secundaire huiduitslagen. Dat het niets anders kon zijn als luës, bewees de snelle werking van joodkali en kwikpreparaten, de laatste meestal echter minder dan de eerste.

Vooral onder de Kajans van den Mendalam kreeg ik een inzicht in het veelvuldig voorkomen van geslachtsziekten onder de vrouwen. Daar ik hier lang alleen onder eene talrijke bevolking woonde, overwonnen enkele hare aanvankelijke schaamte en kwamen mij voor allerlei afwijkingen om raad vragen, die bijna zeker op gonorrhoïsche infectie moesten worden teruggebracht, dikwijls bovendien met syphilis gecompliceerd. Steriliteit, abortus, menstruatiestoornissen en fluor albus traden bij deze klachten op den voorgrond en velen harer gaven aan, dat zij van het laatste het eerst last gekregen hadden

na het omgaan met de mannen. Trouwens de groote vrijheid, die de jeugd voor het huwelijk geniet, om zijnen hartstochten bot te te vieren, leent zich bij uitstek tot het verspreiden van geslachtsziekten. Evenzoo kreeg ik in de Maleische maatschappij aan den Boven-Kapoewas ruimschoots gelegenheid, om mij te overtuigen van den omvang, welken het kwaad ook hier had aangenomen, en bij de grootere vrijmoedigheid der Maleiers op dit gebied, viel het mij niet moeielijk ook de bron der infectie te ontdekken.

In getallen is niet weer te geven, hoezeer door deze factoren de vermeerdering der bevolking en de gezondheid van het individu worden geschaad, maar aangezien ongetwijfeld alle andere oorzaken tegenover deze in het niet verdwijnen, zoodra men een inzicht krijgt in den werkelijken staat van zaken door een vele maanden lange praktijk onder de stammen van Centraal-Borneo, geloof ik niet te ver te gaan, door hieraan de schaarschheid en den achteruitgang der bevolking toe te schrijven.

Daarbij mag niet uit het oog verloren worden, dat de Bahau's geheel machteloos staan tegenover al deze kwalen en er niets anders tegen weten aan te wenden dan bezweringen, ondersteund door somjuiste diaetetische maatregelen. Van syphilis weten zij zelfs niet, langs welken weg die in den regel ontstaat.

Dit stationair blijven der bevolking ontneemt haar den eenigen prikkel, die haar in deze omgeving zou kunnen dwingen tot inspanning in den strijd om het bestaan, die zooveel inspanning eischt bij de volken in ruwere klimaten, in de eerste plaats bij de Europeanen. Het klimaat dwingt hen nooit door zijne ruwheid om de vindingrijkheid te scherpen voor het vervaardigen van middelen ter bescherming tegen de kou, en de mededinging der natuurgenooten gevoelen zij in deze omgeving evenmin. Wanneer dan ook nog als in Borneo, bosch en veld het geheele jaar door tegen geringe moeite voldoende voedsel opleveren, dan ontbreekt daarmede de wellicht oorspronkelijk machtigste prikkel, om zich te ontwikkelen: die van het zelfbehoud.

Hierdoor bleef de Dajak de speelbal van de hem omringende natuur en mist hij het voorrecht van de hooger ontwikkelde rassen, die zich, oorspronkelijk door den nood gedrongen, met moeitevolle

pogingen zooveel kennis van die natuur hebben toegeëigend, dat zij haar met vrucht kunnen bestrijden en dienstbaar maken aan hun eigen bestaan.

Van hoeveel belang hunne ontwikkeling voor hoog staande volken is op het gebied van ziekte, komt het meest uit bij het onderscheid, dat tegenwoordig zich voordoet bij het optreden van vele besmettelijke ziekten. Zoodra cholera, pokken, typhus en dergelijke zich in Europa openbaren, weet men ze bijna altijd tot de plaats van hun uitbreken te beperken en hun invloed op de algemeene sterfte blijft onbeduidend.

Geheel anders ontwikkelt zich het beeld, wanneer deze ziekten niet door afdoende maatregelen in toom gehouden worden en geheel overeenkomstig de berichten, die wij daaromtrent uit andere streken en uit vroegere tijden van Europa bezitten, luiden die, welke de Kajans mij gaven over eene cholera-epidemie, die eenige jaren te voren hun huis aan den Mendalam had bezocht. Niet minder dan $\frac{1}{4}$ der bevolking moet toen aan deze ziekte ten offer zijn gevallen, waarvoor de voorwaarden bij ophooping der menschen in ééne woning geheel aanwezig waren.

Men zou nog kunnen meenen, dat dit gebrek aan vooruitgang zijn oorsprong heeft in een minderen aanleg der Bahau's, maar bekijkt men hunne geestelijke hoedanigheden nader, dan wordt deze veronderstelling zeer onwaarschijnlijk. In hunne levenswijze vinden zij wel den prikkel, om zich te ontwikkelen in de richting van het verkrijgen van spreektalent; op hunne reizen komen zij met vele stammen in aanraking en daardoor vinden zij aanleiding, zich het taalgebruik bij deze eigen te maken. Hoewel het mogelijk is, zich in geheel Noord Oost-Borneo met het Boesang te redden, spreken toch de meeste bereisde mannen verscheiden talen. Akam Igau onderhield zich bijv. met de Poenans, Tamans, Pnihings en Bloeöe Kajans in hun eigen talen en wellicht kende hij er nog een of twee Sĕrawaksche bij, terwijl Boesang en Maleisch dagelijks door hem gebruikt werden. Een vrouw der Longglats, Oeniang Pon, sprak goed Boesang, Bloeöe Kajansch, Longglatsch en verstaanbaar Maleisch en dit zijn slechts voorbeelden uit velen. Wanneer zij in aanraking komen met Maleiers verstaan en spreken de vrouwen het

Maleisch over het algemeen ook en hoewel de verschillende talen der stammen voor het gehoor onderling zeer veel onderscheid opleveren, geeft het toch blijkbaar aan de Bahau's niet veel moeilijkheid ze aan te leeren. Kenmerkend is hiervoor het feit, dat de kleine stammen, ook nadat zij zich reeds lang gesplitst hebben en met andere samenwonen, zooals onder de Longglats, toch vasthouden aan hun oorspronkelijke taal en zich voor den omgang met hunne buren bedienen van een hun beiden vreemde omgangstaal.

Zoo worden er aan den Mahakam onder de Longglats te Long Njiwoeng, Long Tĕpai en Long Deho twee tot vier talen gesproken op eene oppervlakte van enkele hectaren. Hun wederzijdsche taal is aan velen dezer menschen absoluut onverstaanbaar. Zoo spreken bijv. de Kajans van iets onverstaanbaars als van „dahaum Longglat" — taal der Longglats.

Hoe gemakkelijk zij zich bijzondere kundigheden toeëigenen, had ik gelegenheid op te merken bij het onderwijzen van een zoon van Akam Igau, die wel Maleisch lezen en schrijven kon, maar dit ook leeren wilde met Nederlandsche letters. Hoewel het onderwijs moeilijk den toets zou hebben doorstaan, schreef en las mijn leerling in een maand toch zoo, dat hij zich verder zeer goed helpen kon en ook een leesbaren brief wist saam te stellen.

Wat zuiverheid van uitspraak aangaat, viel het mij telkens op, dat Poenans en Boekats in het gebruik van een hun vreemde taal boven de Bahau's uitmuntten.

Dat de afwezigheid van nuttige uitvindingen niet altijd mag toegeschreven worden aan gebrek aan vindingrijkheid van het volk, zien wij aan het niet tot ontwikkeling komen van enkele rudimentaire vormen van gewoonten, die elders een belangrijke rol spelen:

1º zag ik de kinderen aan den Mandai spelen met slingers van lange grasbladen, waarmede zij stukjes aarde zoover mogelijk over de rivier wierpen. In het met bosschen bedekte Borneo heeft de slinger echter geen praktisch nut.

2º. de uitleggers, die aan de zeekust zulk een stabiliteit aan kleine bootjes verleenen, gebruiken de Bahau's slechts een enkele maal als boomen naast hun schuitje gebonden, bij het afvaren der watervallen.

3º. dijken, om het water te stuwen voor vischvijvers bezaten onder

de Bahau's alleen de 'Ma Soelings algemeen en wel eenvoudig en sterk gemaakte.

4°. blijkt uit het volgend verhaal, hoe soms het bijgeloof zich meester maakt van een goed denkbeeld, als de behoeften der bevolking zich daartegen niet verzetten. Volgens de Bloeöe Kajans trachtte een Kajan vroeger uit een sagopalm meermalen achtereenvolgens voedsel te krijgen. Hij liet hem daarvoor staan en boorde er slechts een gat in, waaruit toen de rijst, welke de boom in die tijden bevatte, den man toevloeide. Hij stopte de opening met een stuk boomschors, dat hij echter later door den inhoud van rijst heengegroeid vond, waardoor de rijst tot sagomeel werd.

Hieruit blijkt, dat den Bahau's het begrip niet ontbreekt, dat zij bij het gĕtah pertja zoeken de hen voor de gouden eieren slachten, als zij den geheelen boom vellen in plaats van hem slechts te kerven. Hunne handelwijze wortelt echter in de omstandigheden, die maken, dat iemand, door een boom te kerven in de uitgestrekte wouden en daarbij met de helft van het anders uitgevloeide sap tevreden te wezen, slechts zorgen zou voor een ander. Behoefte aan zuinigheid in die richting doet zich bij den grooten voorraad ook niet gevoelen.

In eene andere richting, die minder beheerscht wordt door het al of niet aanwezig zijn van een hevigen strijd om het bestaan, hebben de Dajaks in het algemeen en de Bahau's in het bijzonder, zeer veel geleverd en voor hun standpunt van ontwikkeling vervullen ons hunne voortbrengselen van kunst en smaak met bewondering.

Zoowel mannen als vrouwen munten in dezen uit en bij de vrijheid, die het individu in hunne maatschappij heeft, om verschillende zijner hoedanigheden te ontwikkelen, staat de blanke verbaasd over de algemeene verbreiding van deze kunstvaardigheid, die hij elders heeft leeren kennen als het eigendom van slechts enkelen.

De afwezigheid van ernstigen onderlingen wedijver heeft bij de Bahau's niet alleen eene sterkere ontwikkeling van bijzondere verstandelijke eigenschappen belet, zij behoedde hen evenzeer voor het op den voorgrond treden van het spel der hartstochten bij de de vorming van hun karakter. Dit heeft zich noch in opgaande, noch in neergaande richting zoo sterk ontwikkeld, als men dit vindt in hooger staande samenlevingen; men vindt onder hen noch de

boeven, noch de hoogstaande karakters uit deze; maar toch heeft hunne omgeving aan enkelen geleerd, dat deze als eerste eisch stelt een schikken van zichzelf naar de belangen van anderen en van het geheel, waaruit ook onze hooge moreele beginselen voor de maatschappij en voor den persoon geboren zijn.

Waar wij alle standen in de hoogstontwikkelde samenleving zoo zien worstelen met het in toepassing brengen van eene moraal, waarin zij geboren en opgevoed zijn, kan het moeilijk verwondering baren deze niet meer te zien uitkomen bij de Bahau's, wier persoonlijke vrijheid tegenover elkaar zooveel grooter is.

Veel meer is het opmerkenswaardig, dat wij ook bij hen onbaatzuchtigheid en rechtvaardigheid ontmoeten als eerste eischen, die zij stellen aan hen vooral, aan wie zij hunne belangen toevertrouwen, aan hunne hoofden en mantri's. Bij hen staan deze deugden in het belang van het algemeen ook hooger dan de meer persoonlijke bijzondere eigenschappen, als dapperheid in den strijd. Deze wordt wel op waarde geschat en bevorderd, doch meer in de tweede plaats. Vandaar dat de Bahau-hoofden er zulke dappere strijders op na houden als een soort van kampvechters, die aanvoerders worden, wanneer de stam in het veld verschijnt; maar de waardeering dezer eigenschap kan men nagaan aan het feit, dat bijv. bij de Bloeöe-Kajans ook lijfeigenen dien post kunnen bekleeden.

Zoo blijkt hieruit, hoezeer ook de Bahau's zelfbeheersching, dien grondsteen van alle maatschappelijke deugden, op hare waarde weten te schatten en dat de omstandigheden belet hebben, dit nog sterker in hun volkskarakter te ontwikkelen, kan men niet aan hunne persoonlijkheid wijten.

Hoewel Akam Igau veel gereisd en gehandeld en eene uitgebreide kennis opgedaan had van de weinig verhevene motieven, die de handelingen van de verschillende stammen aan den Boven-Kapoewas beheerschen, bezat hij toch nog zooveel gevoel van recht, dat hij mijne goederen tegen de vraaglust zijner eigen dochters ten slotte in bescherming nam; voordeel van mij trekken, behoorde ook tot zijne eerste pogingen gedurende mijn verblijf, maar mijne goederen bleven al dien tijd onder hem en de zijnen volkomen beveiligd tegen diefstal, wat van eene groote mate van zelfbeheersching getuigde.

Onder de Mahakam Kajans aan den Bloeöe had een der mantri's, Kwai genaamd, onder de zijnen den naam van een „lakè marong" (rechtschapen man) te wezen en hoewel ik door den grooten afstand van zijn woonplaats betrekkelijk weinig met hem in aanraking kwam, had ik toch enkele malen gelegenheid op te merken, hoe hij zich in mijne omstandigheden tegenover de belangen der zijnen wist te verplaatsen en daartusschen zeer goed het evenwicht wist tot stand te brengen. Met hem vooral kwam ik tot eene beslissing omtrent de belooning voor de Kajans bij het afvaren van den Mahakam; hij zag in en zeide ook, dat het voor mij te bezwarend zou wezen, om de groote boot, welke Kwing Irang mij vroeg, nog te geven bij alles, wat zij reeds van mij genoten hadden en toen men mij eens te veel op den mouw wilde spelden over de Kănja's, verklaarde hij, dat men er weinig anders van wist, dan dat zij menschen waren als zij zelve; dergelijke uitingen gaf hij meer ten beste.

Hoogst eigenaardig vooral tegenover andere Dajakstammen, is het vasthouden aan den eisch van volkomen huwelijkstrouw door de Bahau's en de gelijkheid van rechten van de vrouw tegenover den man bij het gevoel van physieke meerderheid, dat deze ook onder hen ongetwijfeld heeft, pleit voor eene mate van zelfbeheersching op sexueel gebied, als men op dien trap van beschaving lang niet altijd vindt.

Eéne uiting van het op zijde zetten van eigen wenschen hebben de eischen der Kajanmaatschappij weinig tot ontwikkeling laten komen, het zich onderwerpen aan den wil van hooger geplaatsten. Dit kennen de Bahau's alleen in zoover, als de omstandigheden van het oogenblik hen doen inzien, dat het voor hen zelf voordeelig is. Elk hunner heeft daarentegen een zelfbewustzijn en onafhankelijkheid, die van den minsten Bahau een persoon maakt, met wien men rekening moet houden bij het uitvoeren van plannen, waarbij zijne hulp vereischt wordt. Bij het voeren van onderhandelingen voor eene gezamenlijke onderneming geeft dit aanleiding tot onaangename moeilijkheden en maakt het een snel nemen en uitvoeren van besluiten onmogelijk; een hoofd heeft hiermede evenzoo te worstelen als een vreemde.

Voor hunne waarde als mensch geeft het den toeschouwer echter eene zekere voldoening, ook onder de lijfeigenen van den stam weinig

slaafsche naturen te vinden en het kweekt eenige eigenschappen, die voor de Kajans aan den Mendalam kenschetsend zijn tegenover hunne buren de Tamans. Zij bezitten een veel vaster stamverband dan dezen, wat wel daarop berust, dat het hoofd met behulp van niet bij de zaak betrokken leden van zijn stam beter twisten kan beslechten, omdat de personen, die op deze wijze veroordeeld zijn, zich licht onderwerpen uit vrees van zich door verzet in de achting hunner buren te benadeelen. Deze gevoeligheid voor kwetsing der persoonlijkheid bezit de Kajan vrij sterk en een paar maal deed dit een mantri zijn eigen voordeel tegenover mij over het hoofd zien. Zij boden mij toen eenige voorwerpen ten verkoop aan, wier waarde mij niet bekend was en gewoon overvraagd te worden, bood ik veel minder dan hunne matige prijzen. In plaats van nu met mij te gaan handelen, namen zij mijn bod aan en eerst later hoorde ik, dat de overweging voor hunne toestemming geweest was hun afkeer van lange onderhandelingen bij het miskennen hunner goede bedoelingen, waarom ik mij haastte die alsnog door het aanvullen van den prijs tot hun recht te doen komen.

Diezelfde gevoeligheid spreiden de Kajans ten toon in hunne uitingen van schaamte, die wel een anderen vorm aannemen dan bij volken in andere omstandigheden, maar toch evenzeer bij hen optreden, wanneer zij meenen door het een of ander in de waardeering van anderen te zullen deelen. Reeds vermeldde ik elders een paar gevallen, waarbij vrouwen hiervan eigenaardige voorbeelden leverden. Bij de mannen is dat niet minder het geval en het meest drukten zij dit hierin uit, dat zij het zoowel aan den Mahakam als aan den Mendalam zeer onaangenaam vonden, zoo slecht op de hoogte te zijn van Europeesche vormen en gewoonten, wat hen bij eene eerste ontmoeting met Europeanen zoo beschroomd maakte.

Eene groote voldoening schonk het den Bahau's dan ook, dat ik mij voegde naar hunne opvatting van wat behoorlijk was en wat niet. Kenmerkend daarvoor klonk de klacht van een armen drommel, die aan eene huidziekte leed en bezig zich te behandelen met eene zwarte stroopachtige vloeistof, rondliep met een ouden lendedoek, die wat kleiner van afmeting was dan gewoonlijk. In dit costuum vertoonde hij zich aan een ambtenaar van het civiel bestuur, die

hem daarvoor een standje maakte. Nog den volgenden dag bij mijne komst had de man dit niet vergeten en gaf mij zijne tevredenheid te kennen, dat mijne waardigheid niet leed onder zijne verschijning. Het ontbreekt den Bahau's trouwens niet aan vormen en zeer streng heeft men zich van het volksgeloof bediend, om deze te handhaven tegenover de lieve jeugd vooral. Deze mag zich niet luidruchtig vertoonen in de nabijheid van oudere personen of van vreemden; hunne goederen mogen zij niet wegnemen of zelfs aanraken, en in huis, zijn wapens, voorwerpen van den eeredienst en oud, kostbaar huisraad voor hunne nieuwsgierigheid evenzoo beschermd door het „takoet parid." Dit beduidt, dat de schuldige bij het overtreden van een dezer voorschriften zeer ernstig ziek zou worden, een soort van boeman, die ook op bijna volwassen Bahau-jeugd een grooten invloed heeft. Zoodra men aan het eten is, gevoelt zelfs een kind, dat het niet te pas komt te storen en ook behoort het niet tot den goeden toon, om al te sterk zijn graagte te toonen.

Wij waren eens te Batoe Sala, en Kwing Irang en de zijnen hadden na een vermoeienden dag lang moeten wachten voordat de vrouwen daar gereed waren met de toebereidselen van den maaltijd voor de vele onverwachte gasten. Toen men hem uitnoodigde, om te komen, bleef hij eerst nog een poosje niets doen en ging toen met bedaarden tred naar boven, waar de zonder twijfel reeds lang gewenschte spijzen hem wachtten. Geen der jongelui durfde zijn ongeduld daarbij te toonen. Evenzoo lieten zich de jonge mannen door de Pnihing vrouwen naar de aangerichte feestmaaltijden slepen, waarop zij zich zoozeer gespitst hadden.

Eerbied voor ouderen hebben alle Bahau's, en hoewel de jeugd ook hier dikwijls een groot woord voert, zwijgt die toch in hunne tegenwoordigheid. Op vergaderingen bij het behandelen van aangelegenheden van den stam, nemen jonge mannen slechts bij uitzondering het woord, naar de uitdrukking van een paar hunner aan den Bloeöe, zij zeggen ja en amen op alles wat de ouden wenschen.

Hoewel vroolijk van aard, worden de Bahau's toch nooit zoo uitgelaten, dat zij hunne zelfbeheersching geheel verliezen en men behoeft niet te vreezen, dat zij toegeven aan plotselinge opwellingen,

die hen verleiden tot onbedachtzame handelingen, wat eene groote zekerheid geeft aan het verkeer onder hen.

Aan eene zekere mate van zedelijke ontwikkeling ontbreekt het de Bahau's alzoo niet, maar hetzelfde gebrek aan prikkel om zich in andere richting verder te bewegen, heeft hen ook hierin op een zeker punt doen stilstaan. De onbaatzuchtigheid der hoofden bepaalt zich tot het geen misbruik maken van hun macht; van grootmoedigheid jegens verslagen vijanden of minderen zag ik niets in woord noch daad; daarentegen wordt hunne geheele samenleving onderling en die met hunne buren beheerscht door kleingeestigen naijver. Hebben zij echter gemeenschappelijke belangen tegenover derden te verdedigen, dan ondersteunen zij elkander trouw en slechts eenmaal kwam het mij voor, dat een individu voor zich voordeel trachtte te halen uit het bestaande verschil tusschen mij en de zijnen. Gedurende de moeilijkheden, die mijn vertrek uit den Bloeöe naar de kust voorafgingen, trachtte een Kajan mij te polsen over het naar beneden varen met hem en de zijnen, in plaats van met Kwing Irang en mannen uit den geheelen stam, hetgeen later groote verontwaardiging opwekte, toen het bij eene beraadslaging aan het licht kwam. Overigens ondervond ik altijd, dat de betrokken Kajans bij het verrichten van koeli-diensten bijv. zich solidair vertoonden, hetgeen bij Maleische koeli's in 't geheel niet was te vinden.

Ook de dapperheid der Bahau's gaat niet tot doodsverachting. Een doorgaande karaktertrek van hen allen is een zeer groote vrees, om dit ondermaansche te verlaten en zij beschouwen eene dapperheid, die niet een groote kans laat om het er goed af te brengen, als een daad van waanzin (lakin „oejow" = gek). Ik acht dan ook geen Bahau in staat, zijn persoon op te offeren voor de belangen van een ander en hoewel zij hun uiterste best zullen doen om opgenomen verplichtingen te vervullen, zoodra de quaestie van dood of leven in er bij in 't spel komt, zullen weinigen van hen vrijwillig standhouden.

Hunne wijze van oorlogvoeren heeft zich ook geheel in dezen zin ontwikkeld; nachtelijke overvallingen van enkele personen, zoodat de grootst mogelijke kans bestaat van zelf geen schade te lijden, en het plotseling optreden met groote overmacht zijn de meest ken-

merkende zijden van hunnen strijd. Reeds de dood van een enkele hunner of zelfs zijne verwonding beslist een strijd tusschen twee stammen en slechts het verbranden van huizen en het vermoorden van weerloozen door eene talrijke bende geeft soms aanleiding tot den dood van velen.

Maar de grootte van hun ongeluk kan ook deze zachte gemoederen tot wanhoop vervoeren; zoo stortte zich uit het huis der Mahakam Kajans in 1885 het hoofd Paren van eene vernietigde kampoeng, uit wanhoop op de Batang-Loepars, die ook dit huis belegerden en werd door dezen afgemaakt, omdat allen hem in den steek lieten. Zijn dood werd echter de aanleiding, dat de geheele Kajanstam onnoodig des nachts uit het huis vluchtte, ofschoon niemand hunner gewond was, waarop hun have en goed door de Batang-Loepars vernield werd.

Tegenwoordig houdt de aanwezigheid van boschproducten zoekende Sĕrawaksche Dajaks in het brongebied van den Mahakam voortdurend de lager wonende stammen in de grootste onrust en alle geruchten, in den regel zonder eenigen grond, omtrent hunne nadering kunnen honderden aan een vlucht doen denken.

Deze afwezigheid van tot een uiterste gedreven karaktereigenschappen heeft tot gevolg eene groote zeldzaamheid van uitbarsting der hartstochten en wanneer men deze tot maatstaf neemt, kan men zich moeilijk een vreedzamer samenleving denken dan die der Bahau's. Gedurende een bijna tweejarig verblijf onder hen, herinner ik mij niet, ooit een vechtpartij onder hen te hebben bijgewoond en zelfs de eenige hevige woordenwisseling te Tandjong Karang werd veroorzaakt door een dronken buurman, een Taman Dajak, die arak gedronken had. De vorige geslachten der Bahau's dronken evenmin alcoholische dranken als hunne nakomelingen tegenwoordig en het is voor een niet klein gedeelte daaraan toe te schrijven, dat deze zulk een kalm karakter bezitten en hun gezonde zenuwstelsel niet licht aan overprikkeling lijdt.

Onder de voornaamste uitingen van de geestelijke macht der volken behooren de denkbeelden, die zij zich maken van de natuur, waarin zij leven en de plaats, die zij er in innemen, wat onder den naam van hun godsdienst saamgevat wordt. Het gevoel van afhan-

kelijkheid van deze natuur, waaraan geen volk zich kan onttrekken, is in eene meer ontwikkelde samenleving tot den sterksten hefboom geworden, om het individu te brengen tot het voldoen aan de verplichtingen, die het samenwonen met zoovelen hem oplegt.

De godsdienstige overtuiging van den Kajan leert ons, in hoe hooge mate hij onder den indruk is van zijne afhankelijkheid van de omgeving, waarin hij leeft en de in zijne verbeelding inwerkende invloeden schildert hij zich af als uitingen van wezens, geesten of to, gelijk hij die zich het best kan voorstellen, herhalingen van zichzelf, maar machtiger door het bezit van eigenschappen, die hij niet of in mindere mate bezit. Deze to's beheerschen zijn lot en van deze overtuiging hebben de dienaren van den godsdienst zich in den loop der tijden ook onder de Kajans bediend, om daarmede hunne stamgenooten te binden aan hetgeen hunne maatschappij van hen vordert. Vandaar, dat ten huidigen dage hun eigenlijke godsdienstige overtuiging niet meer te scheiden is van hun zedeleer. Het hoofd van het heir hunner geesten draagt nu het karakter van een straffend god en zijn ingrijpen in het lot der menschen laat hij geheel beheerschen door hun al of niet opvolgen van de voorschriften van de adat, die voor een niet klein gedeelte hun oorsprong vinden in de verhouding der menschen onderling: De positie van het hoofd krijgt o. a. in den eeredienst een steun.

Naast het opvolgen van de adat valt ook het straffen voor ondeugden als stelen onder de uitingen der godheid, die daarnaar de welvaart en de gezondheid van den betrokkene afmeet. Een Kajan krijgt reeds gedurende zijn leven het lot, dat hij door zijne handelwijze verdient en de bezwaren in het bestaan der Bahau's schijnen nog niet zoo groot te wezen, dat men voor de zwakke zielen een hemel heeft moeten stichten, waar alleen de goeden na hun dood beloond worden. Slechts zelfmoordenaars, gesneuvelden en vrouwen, die bij de bevalling overleden, worden niet opgenomen in de Kajansche Elyseïsche velden; overigens is niemand onder hen zoo kwaad, of hij mag genieten van al het goede, dat ook de Kajanverbeelding zich in het hiernamaals voorspiegelt.

Eene uitdrukking van het feit, dat de Bahau's zich nog weinig hebben verheven boven de invloeden der natuur, en zich daarin ook

niet op een verheven standpunt wanen, geeft hunne voorstelling van de levende voorwerpen, die zij alle voorzien van een ziel met gevoelens van dezelfde soort als de hunne. Hiermede vullen zij voor zich de kloof, die in de meening van meer ontwikkelde volken dezen scheidt van dieren en planten.

Zoolang men geen inzicht heeft in deze wijze van opvatting, blijft het doen en laten der Bahau's onverklaarbaar en komt dit willekeurig, onlogisch en onberekenbaar voor. Bekeken met deze wetenschap doen zich hunne handelingen alle voor als een onmiddellijk gevolg van deze wereldbeschouwing, en het blijkt dan dat ieder individu zich vrij wat strenger houdt aan de leer zijner vaderen als in meer ontwikkelde, maar daarbij veelal minder stabiele maatschappijen.

Opmerkenswaardig blijft het, dat deze opvatting der dingen kan blijven bestaan gedurende langen tijd van aanraking met zooveel hooger staande godsdiensten als den Islam, maar tegen twijfel uit deze bron hebben de Kajans zich verschanst met de overtuiging, dat hunne geesten en goden slechts voor hen alleen bestaan, die uit Apoe Kajan afkomstig zijn, en daarnaast andere voor andere stammen. Voor zoover ik daarbij heb kunnen nagaan, vervallen zij daarbij niet in de bekrompen overtuiging, dat aanhangers eener andere opvatting dwazen zouden zijn.

Even logisch als de Bahau's zijn van hun standpunt in hun doen en laten, met dezelfde juistheid leggen zij hun maatstaf aan bij dingen, die zij voor het eerst ontmoeten. Zoo was ook hun uitleg van het doel van mijn verblijf bij hen en van mijne reizen naar den Mahakam. Zij maakten zich daarvan eene juiste voorstelling voor zoover zij bij zichzelf beweegredenen vonden voor eene dergelijke handelwijze, maar zoodra ik hun poogde uit te leggen, dat ook belangstelling in hun bestaan als zoodanig, mij dreef als gevolg van die van mijne landgenooten, dan ging dit hun begrip te boven en wilden zij mij niet gelooven ondanks herhaalde verzekeringen.

Na hetgeen boven gezegd is over de omstandigheden, waaronder zij leven, kan het geen verwondering baren, dat de Bahau's niet behooren tot de krachtige menschenrassen; noch zij, noch de meeste andere Dajaksche stammen, die ik ontmoette, geven den indruk van

menschen met eene groote levensenergie. De Kajans van den Mendalam evenals die van den Bloeöe behooren eer tot de kleine en tengere, dan tot de groote en forsche stammen; in lichaamsbouw doen zij in dit opzicht onder voor de Maleiers van Borneo, met welke zij zich ook in ondernemingsgeest en dapperheid niet kunnen meten.

Sterk komt dit uit tegenover de Maleiers, met wie zij hoofdzakelijk in Centraal-Borneo in aanraking komen, een staalkaart van misdadigers, ondernemende kerels, die niets te verliezen hebben en van de voor hen in de bovenstreken onaangename levensomstandigheden trachten te krijgen, wat er van te krijgen is. Vandaar dat een enkele Maleier onder een stam zich al spoedig een grooten invloed verzekert en met wat handigheid in staat is, om zonder veel te werken, ten koste zijner gastheeren te leven.

Van de Mendalam Kajans is het moeilijk een beeld te geven, want zij zijn zoo gemengd met stammen uit de omgeving, dat men de meest verschillende typen van het Dajaksch ras onder hen vertegenwoordigd vindt. Daarom vertoonen zij ook als kenmerk slechts de algemeene eigenaardigheden van den Dajak; tenger en goed geëvenredigd gebouwde gestalten, gespierd zonder aanleg tot overmatige vetvorming met kleine, fraai gevormde handen en voeten, zoolang deze nog niet door veelvuldig gebruik vervormd zijn. Hun karakter is veel levendiger dan dat der Maleiers, vooral dan dat van de onvermengde van de zeekust. De Kajans aan den Bloeöe steken ongunstig af tegen die aan den Mendalam, waarschijnlijk door de aan den Boven-Mahakam slechtere levensomstandigheden, die in de laatste twaalf jaar voor hen nog veel verergerd zijn en door de intensieve luëtische infectie, waaronder hun stam gebukt gaat. Vooral de vrouwen munten hier uit door leelijkheid, en hare korte, plompe gestalte met breed, plat gezicht schijnt die ongunstige verhoudingen weer te geven. Zeker zijn de Kajans aan den Mahakam wel de minst bedeelde van de daar wonende stammen.

De lichamelijke ontwikkeling van alle stammen van Centraal-Borneo is bij de mannen grooter dan bij de vrouwen, maar opvallend werd dit bij de Bongan-Dajaks, onder wie ik mannen aantrof, die bijzonder lang waren tot bijna zes voet toe, terwijl de vrouwen onder hen kort en gedrongen gebouwd waren.

De Kajans zoowel aan den Mendalam als aan den Bloeöe zijn oorspronkelijk lichtgeel van kleur, maar slechts weinigen beschermen zich tegen het zonlicht, zoodat dit al zeer spoedig overgaat in een meer of minder donkerbruin, behalve op de voortdurend tegen den invloed van het licht beschermde gedeelten der huid, zooals de okselholten en bij de vrouwen de huidstrook onder den gordel van haar rokje.

Aan den Mendalam bezitten de vrouwen in haar jeugd dikwijls regelmatige gelaatstrekken en hare gestalten kunnen soms fraai geëvenredigd wezen, het meest komen echter meer gedrongen gebouwde vrouwen voor met breede, platte gezichten en weinig ontwikkelde, beneden breed uitloopende neuzen. De levendigheid harer donkerbruine oogen geeft aan velen onder haar evenwel eene aantrekkelijkheid, die men bij de Maleische vrouwen zelden aantreft.

Het hoofdhaar van beide seksen is sluik en zwart, soms met eene lichte golving; zelden zijn onder de niet vermengde Bahau's personen met krullend haar. De schaamharen der mannen zijn krullend, de vrouwen verwijderen deze en de okselharen door epileeren met bijzonder daarvoor dienende tangetjes (tsup). De ontwikkeling van de beharing van het lichaam is eer gering dan middelmatig, vooral bij de vrouwen; onder de mannen treft men evenwel nog al eens een sterker behaard individu met goed ontwikkelden baard en knevel.

Een zeer gunstig effect op het voorkomen van de bevolking van Centraal-Borneo heeft de afwezigheid van rachitis en tuberculose, die ik in het binnenland beide in het geheel niet vond en aan de kust slechts de laatste in geringe mate, vooral onder vreemdelingen. Daardoor behouden ook de overigens ziekelijk ontwikkelde individuën eene gestalte, die vrij is van de leelijke vervormingen, die deze ziekten in het beenderenstelsel onder het blanke ras veroorzaken.

Eene andere eigenschap bewaart het vrouwelijk geslacht voor al te sterk zichtbare sporen van afgeloopen zwangerschap en zoogen. Hoewel in verschillende mate, bezit de huid der Dajaks tegenover deze twee processen een veel grooteren weerstand, dan men dien anders ontmoet en zeer verrassende staaltjes van niet meer zichtbare, voorbijgegane zwangerschappen kwamen mij op mijne reizen

voor. Het eerst werd ik daarop opmerkzaam in de nabijheid van Sĕmitau, waar het geheel naakte bovenlijf zich beter voor bezichtiging leende dan in Sambas. In een kampoeng bij den berg Kĕnepai liepen wel een tiental jonge moeders met kinderen om ons heen, wier buik niets bijzonders vertoonde, terwijl slechts het wat meer gevuld zijn der borsten te kennen gaf, dat zij haar eigen kinderen zoogden. Hetzelfde deed zich voor onder Oeloe-Ajar Dajaks aan den Mandai, waar ik gedurende een verblijf van zes weken onder geen der jonge moeders rekkingssporen kon ontdekken en eens eene jonge vrouw hare twee kinderen van verschillenden leeftijd tegelijk zag zoogen met eene gestalte, die maar zeer weinig afweek van die eener kinderlooze vrouw.

Onder de vrouwen der Bahau's gingen deze processen minder spoorloos voorbij en velen onder haar verschilden in dit opzicht niet van het blanke ras, maar als een voorbeeld uit velen diene een vergissing, die mij overkwam onder de anders niet bloeiende vrouwen der Bloeöe Kajans. Reeds meermalen had ik eene jonge vrouw onder behandeling gehad en haar altijd voor kinderloos gehouden, tot zij op een zekeren dag een driejarig dochtertje medebracht en mij op mijn eenigszins verwonderde vraag te kennen gaf, dat er nog een jonger kind van haar gestorven was. Ook daarop kon ik bij nauwkeuriger toezien slechts aan de areolae en tepels van de borst iets vinden, dat tot een besluit in die richting zou gewettigd hebben. Ook op dit zeer lichtgeel individu was geen spoor van verkleuring in het gezicht of op de linea alba te zien, gelijk ik dat ook nooit bij Dajaksche vrouwen heb opgemerkt. Zij zelve ontkennen trouwens zulk eene pigmentatie. Evenzoo wijzen een paar andere verschijnselen op groot weerstandsvermogen der huid: de afwezigheid van niet parasitaire huidziekten en van aandoeningen, die haren oorsprong danken aan eene vertraging van den bloedsomloop, vooral aan de beenen. Aderuitzettingen ontbreken onder de Dajaks trouwens niet.

Aan parasitaire huidziekten ontbreekt het daarentegen niet en bij sommige stammen is het voorkomen dezer meestal schilferende aandoeningen zoo veelvuldig, dat het voor een Europeaan zeer onaangenaam is, om aan te zien. In het Maleisch onderscheidt men op

Borneo drie vormen: loesoeng, koerab en panoe, die in het Boesang heeten: ki lān, ki oerib en litak. In de Europeesche wetenschap dragen deze ook elders in den Archipel voorkomende huidziekten de namen van: Tinea imbricata, Tinea circinata en Pityriasis versicolor. Alle drie worden veroorzaakt door schimmels, welker cultuur mij bij Tinea imbricata na mijne terugkomst gelukte in de laboratoria van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg.

Er bestaat onder de Dajaks nog een vierde herpetische parasitaire aandoening, die zich localiseert aan handpalmen en voetzolen en hier aanleiding geeft tot het verdwijnen van het pigment der huid. Slechts bij zeer langen duur der aandoening grijpt zij ook over op de aangrenzende dunnere huid, en verwoest bij haar binnendringen de nagels van teenen en vingers. Door eenigszins vluchtige parasiticide middelen zooals joodtinctuur en chrysarubine in alcohol en aether kan men deze aandoening genezen, waardoor haar parasitaire natuur hoogst waarschijnlijk wordt.

Minder dan de huid der Dajaks biedt het gestel weerstand aan de vele schadelijke invloeden, welke er bij hunne wijze van leven aanhoudend op inwerken. In aanmerking genomen, dat zij van kinds af aan gewend zijn aan hun klimaat en hunne kleeding, zijn zij zeer gevoelig voor den invloed van weer en wind. Zoowel tegen de zon als tegen de kou trachten zij zich te beschermen en bij het slapen van één nacht in de open lucht op een hoogte van 400 of 500 M. boven hun gewoon verblijf, vatten eenigen hunner onvermijdelijk koude. Eene dergelijke verkoudheid wordt veelal op den voet gevolgd door een meer of minder sterken malaria-aanval, die den Kajan in het geloof versterkt, dat hij in het gebied der booze geesten niet had moeten overnachten. Dergelijke aanvallen moet iemand, als hij zonder geneesmiddelen leeft, altijd met zijn eigen levenskrachten overwinnen; geen wonder, dat het individu op den duur niet krachtig ontwikkelt. Dit geeft tevens verklaring van het feit, dat hier niet alleen, als overal in Indië, de vrouwen spoedig oud worden, maar de mannen evenzoo. Het best komt dit uit op expedities, waar men oudere en jongere mannen bij elkaar heeft voor het verrichten van koeliediensten. Dan dragen zij in de eerste plaats niet meer dan 20 K.G. gedurende een dagmarsch en bij iedere

gelegenheid komt het uit, hoe al het werk, waarbij volharding en kracht te pas komt, wordt overgelaten aan nauwelijks volwassen mannen. Zoodra iemand een 25 jaar oud is, rangschikt hij zich gaarne onder de bedaagden en de flinksten mogen het wat langer uithouden, 30 jaren geloof ik aan te kunnen nemen als den leeftijd, waarop de periode van grootste krachtsontwikkeling voor een Kajan afgesloten wordt. Daarna laat hij het zware werk over aan de jongeren, hoewel hij in arbeidzaamheid op minder moeilijk terrein niet voor dezen onderdoet. Aanhoudende werkzaamheid behoort inderdaad tot de groote deugden der Bahau's en in dit opzicht winnen zij het verre van de Maleiers.

Eene andere reeks van ziekten oefent op deze stammen nog een zeer slechten invloed uit; namelijk oogaandoeningen, van welke de granuleuze oogontsteking en de staar het meest voorkomen.

Bijzonder sterk verbreid treft men de eerste onder hen aan en hoewel zij slechts op den duur vergezeld gaat van ernstiger laesies van de cornea, vindt men onder volwassen vrouwen en mannen toch altijd sporen van nog aanwezige of afgeloopen ontsteking van de conjunctiva, welke overblijfselen niet zelden sterk het zien belemmeren. De ernstigste gevallen, die ik het meest bij vrouwen waarnam, leidden tot volkomen obliteratie van de bovenste en onderste bindvliesplooi, wat den lijders het sluiten van het oog belette en de cornea vertoonde zich dan meestal zoo aangedaan, dat dit het gezichtsvermogen aanzienlijk verminderde. Twee vrouwen evenwel zag ik slechts, die tengevolge van eene meer dan twintigjarige ontsteking volkomen blind geworden waren, doordat de hoornvliezen harer oogen geheel in geel witte membranen waren veranderd.

Onverklaarbaar veelvuldig ontmoet men personen met staar, zoowel aan den Kapoewas als aan den Mahăkam en dat nog wel betrekkelijk jeugdige personen. Of dit misschien samenhangt met andere sterk verbreide ziekten, heb ik niet kunnen nagaan.

Geen wonder dat onder deze verhoudingen het dikwijls moeilijk is, om menschen te vinden met normale, laat staan met bijzonder ontwikkelde gezichtsscherpte. Voor oefening dezer laatste biedt hun land den Bahau's trouwens weinig gelegenheid aan, want vlakten vindt men er niet en hooge boomen beletten in de vlakte en op de

hoogste bergen het uitzicht. Evenmin heb ik iets kunnen merken van eene bijzondere scherpte der andere zintuigen, terwijl hun oriënteeringsvermogen slechts daar uitkomt, waar zij gewoon zijn rond te dwalen. Buiten hun eigen gebied of buiten de gewoonlijk gevolgde wegen begeven zich de Bahau's zeer ongaarne en voelen zich dan zichtbaar angstig en onzeker.

Tot slot zij eene eigenschap van deze stammen vermeld, welke mij à priori zeer onwaarschijnlijk voorkwam, maar die ik heb aangetroffen bij iederen Dajak, wien ik medicijnen toediende: de bijzonder groote gevoeligheid voor geneesmiddelen, wat bij chinine het duidelijkst uitkomt. Ook bij de hevigste gevallen ben ik slechts zelden gedwongen geweest, om meer dan 1 gram chinine per dag en per keer in te geven en ook sterk chronische malariagevallen luisterden na een paar dagen volkomen naar deze dosis. Slechts in den laatsten tijd der hongerperiode van de Bloeöe Kajans kon ik enkele koortsgevallen niet snel overwinnen, maar later herstelden deze personen toch. Op mijn eerste reis beperkte ik mij tot $\frac{1}{2}$ gr. en $\frac{3}{4}$ gr., doch, nooit nadeelige gevolgen bespeurende, werkte ik later bij volwassenen steeds met 1 gram per keer en per dag. Neemt men in aanmerking, dat voor het verkrijgen van dit effect bij Europeanen op Lombok zelfs 3 gram per keer niet altijd voldoende was, dan blijkt hieruit wel, dat de constitutie der Dajaks veel meer hulp aanbiedt bij het bestrijden der infectie dan die der Europeesche soldaten, die mijne patienten op Lombok vormden.

Een dergelijk groot onderscheid bestaat er in de genezing van wonden; reeds in Sambas kon ik mij daarvan overtuigen bij een paar Dajaks, die ik daar behandelde. Een van hen genas met een slechts weinig verkort volkomen bruikbaar been, hoewel ik hem eerst dagen na het ongeval in behandeling kreeg, dat hem op de varkensjacht overkomen was. Een dorpsgenoot, die ook op de loer lag, meende 's avonds in hem een varken te zien en schoot hem zijn tibia over een lengte van 4 cM. tot splinters. De geheele groote wonde was den achtsten dag overgegaan in eene purulente massa, waarin de versplinterde beenuiteinden staken. Eene hevige phlegmone compliceerde het geval en toch genas de man volkomen door een doeltreffende behandeling.

Bij mijn aankomst te Poetoes Sibau voor de tweede reis deed ik onmiddellijk navraag naar een meisje van een twaalf jaar, dat ik bij mijn vertrek van Tandjong Karang anderhalf jaar vroeger aldaar had moeten verlaten, met een goed granuleerend ulcus van de kniekeel, dat oorspronkelijk 10 cM. in doorsnede en wel 2 cM. diep geweest was. Eene oplossing van joodkali had ik haar voor verder gebruik achtergelaten en meende haar nu het best aan te duiden als een meisje met een krom been. Niemand der aanwezige Maleiers kende echter zoo iemand, en zoo zocht ik haar later uit te vinden te Tandjong Karang. Tot mijne verbazing liep zij daar rond met een geheel recht, goed bewegelijk been, hoewel de geheele achterzijde van de knie door litteekenweefsel was ingenomen, een geheel andere uitkomst dan bij een Europeesch kind het geval zou zijn geweest.

VIJFDE HOOFDSTUK

Behandelingswijzen van ziekte door de Kajans

Voor de vele kwalen, waaraan zij lijden, hebben de stammen van Centraal-Borneo weinig goede middelen, om die te bestrijden. De voornaamste rol speelt bij hun behandelingswijze de bezwering; het verjagen van den boozen geest, die de ziekte veroorzaakt, door de hulp der goede geesten, welke de dajoengs hierin bijstaan. De ontvloden ziel van den patient moet worden teruggebracht, om het evenwicht in het organisme te herstellen. Zij zijn echter niet zoo sterk verdiept geweest in hun vertrouwen op de geesten, of zij hebben ook hun eigen oogen gebruikt en gezien, dat verschillende invloeden gunstig of ongunstig werkten op het verloop der ziekte. Hieruit heeft zich bij de Bahau's een ingewikkeld diätetisch systeem ontwikkeld, dat zij bij iedere ziekte toepassen naast de bezwering hunner dajoeng.

Zij trachten de ziekte te bestrijden door zich te onthouden van verschillende spijzen, van baden, zwaren arbeid, enz. Voor de verschillende ziekten bestaan andere voorschriften, zoodat men ze tegenwoordig moeilijk kan opvatten als boetedoeningen en ten deele zijn ze zoo juist gekozen, dat het bepalen van de verboden zaken op aanschouwing en ondervinding moet berusten.

Verboden zijn bij diarrhoe: harde rijst, suikerrietsap, pisang, kleefrijst, gestoofde pisang, koud water drinken, sommige soorten van visch en baden bij hoog, d. w. z. koud water: toegestaan is het eten van zacht gekookte rijst en goede visch.

Verboden bij koorts: koud water, suikerrietsap, suiker, koekjes en baden bij hoog water.

Evenzoo bij hoesten: het eten van kĕladi (Colocasia antiquorum), suiker, suikerrietsap, geroosterde kleefrijst, augurken en komkommers, rooken, sirih kauwen, zwaar werken.

Bij de ontsteking van een knie verbood men: loopen, van een trap afdalen, droog en hard gekookte rijst, gedoornde visch, varkensvleesch, eieren, zout en eetbare boombladeren.

Neemt men in aanmerking, dat bij de Maleiers van Borneo eene dergelijke behandelingswijze niet of slechts rudimentair bestaat, dan is dit voor de Bahau's een te meer opmerkenswaardig feit en nog meer erkennen wij het belang van deze voorschriften, wanneer wij zien, dat een groot gedeelte der verboden zaken ook volgens onze medische begrippen in die gevallen moeten verboden worden. Voor de verhoudingen, waaronder de Bahau's leven, komt daar nog bij, dat, door de afwezigheid van eigenlijke geneesmiddelen en het sterker gestel der patienten, eene toepassing van een hierop steunende behandeling veel meer van gewicht moet zijn voor het herstel als bij Europeanen en hunne levensvoorwaarden.

Ook op de huidziekten is dit stelsel van onthouding toegepast en daar men hier wel geneesmiddelen tegen bezit, zijn de Bahau's even goed in staat als de Europeesche artsen om hunne huidziekten te genezen. Onder zulk een kuur mag niet gebaad, niet gezweet en niet gekrabd worden en de patient geen zoetigheden, jonge bamboe, kĕladi, varentoppen, zout, varkensvleesch, Spaansche peper en geen meel eten.

Daar de geneesmiddelen in oplossing op de huid gesmeerd worden, zoo zijn de drie eerste voorschriften rationeel, de verboden spijzen zouden zij met meer nut kunnen nuttigen dan er zich van te onthouden, want dit verzwaart het toch reeds moeilijke van de kuur zoo zeer, dat betrekkelijk slechts weinigen zich daaraan met de noodige volharding onderwerpen. Het effect van hun geneesmiddelen is dikwijls ook slechts tijdelijk, daar de Bahau's weinig begrip hebben van het besmettelijke dezer ziekten en zich met hun eigen kleeren, ligmatjes enz. opnieuw inenten.

Deze gewoonte van onthouding zit dezen stammen zoo in het bloed, dat zij mij bij het toedienen van mijne medicijnen onmiddellijk vroegen, wat „lali" was. Wat voor diätetische voorschriften ik dan ook

gaf, altijd kon ik merken, dat zij trouw werden opgevolgd. Dikwijls moest ik er toe overgaan, om het een of ander op te geven, teneinde het vertrouwen in mijne medicijnen niet te schokken. Een ander maal werd mij dit daarom van zooveel belang, omdat het nakomen van zekere diätetische voorschriften dan van meer invloed was dan de medicijnen en bij de behandeling van zeer kleine kinderen vormde het veelal de eenig mogelijke wijze van ingrijpen.

Gedurende mijn tweede verblijf aan den Mendalam kwamen er drie gevallen voor van zeer acute buikziekte in drie dagen. Het eerste te Tandjong Koeda verliep lethaal, zonder dat ik de patient zag; den volgenden dag werd een vrouw ziek in mijne nabijheid en hoewel zij alle verschijnselen aanbood van cholera, kon ik haar met groote doses laudanum door den aanval heen brengen. Een of twee dagen daarop riep men mij bij een man, die aangetast werd door dezelfde aandoening, waarop de toediening van dezelfde medicijn weer een uitstekenden invloed had, maar ik moest hem toen aan zijn lot overlaten met het gevolg, dat hij twee dagen later een recidief kreeg als gevolg van het eten van een gekookt mengsel van boombladeren en daaraan stierf. Daar deze gevallen veel geleken op cholera, meende ik in deze omgeving het best te doen door het gebruik van drinkwater te regelen.

Met behulp van Akam Igau en Tigang liet ik door de dajoeng eene groote bezwering houden, verbood gedurende vier dagen het gebruik van ongekookt water en waarschuwde voor het baden, dat echter moeilijk geheel was tegen te gaan en in het snel stroomende water van den Mendalam ook van minder gewicht. Met ongekookt water kwamen ook onrijpe vruchten op het lijstje en ik had het genoegen te zien, dat men, zoowel te Tandjong Koeda als te Tandjong Karang, zich hield aan het verbod en er geen gevallen meer voorkwamen.

Het voornaamste gedeelte der bezwering bestond daarin, dat men den boozen geesten, die de ziekte veroorzaakten, belette, van de rivier langs de paden, die naar het huis leidden, de bewoners van het huis te bereiken. Daarvoor spande men langs den oever vóór het huis en terzijde een rotan, ongeveer een Meter boven den grond, waaraan men op afstanden van twee meter bladen hing van het

booze geesten werende daoen long. Waar deze lijn de paden sneed, richtte men aan weerszijden van het pad een ruw, met den bijl gemaakt hoaten beeld op, één vrouwelijk en één mannelijk, die men beide met houten speren, zwaarden en schilden voorzag en die, al verder wapen om de booze geesten te verschrikken, sterk uitgewerkte genitalia bezaten, de man met op zijn Kajansch geperforeerde glans penis met een houten stift.

Een geruststelling was het voor mij, dat de familieleden er in toestemden, kleeding en ligmat der overledenen te vernietigen. Verbranden echter stond hun adat niet toe en daarom wierp men het in de rivier, zonder dat ik het wist.

De eenige vermeldenswaardige geneesmiddelen der Kajans zijn die, welke zij aanwenden voor de genezing hunner huidziekten en waarvan twee inderdaad spoedig tot genezing voeren:

1º. Orokup, de bladen van Cassia alata, dat ook elders in den Archipel veel wordt aangewend tegen huidziekten.

2º. Njerobw boelan (Boesang) of minjak pelándjau (Maleisch), een zwarte, teerachtig riekende olie, die uit het zwarte kernhout vloeit van een boom, die in Borneo denzelfden naam draagt en daar alleen inheemsch schijnt te wezen. Bij staan scheidt zich een half vaste massa af, die men tanah pelándjau noemt. Op de huid gebracht, veroorzaakt het ontsteking. Eens zag ik, dat het onvermengd op de buikhuid van een kind aangewend, deze geheel had doen afsterven, zoodat er eene diepe wonde was ontstaan.

Met órokup wrijven zich de Kajans dagelijks in en slagen er zoo in, langzamerhand hun loesoeng, maar veel sneller hun koerab te doen verdwijnen.

Njerobw boelan is daarom meer in gebruik tegen loesoeng, waarvoor men het vermengt met suikerrietsap: bij goed inwrijven en weinig baden kan iemand, die van top tot teen bedekt was met loesoeng, hetgeen veel voorkomt, in 14—20 dagen genezen zijn.

Een voor de Kajans wat kostbaar, maar zeer goed middel, is de petroleum, die, op de aangedane huid gesmeerd, binnen acht dagen genezing ten gevolge heeft.

Terwijl de loesoeng vooral door de sterk schilferende huid aan den zieke een witachtige kleur verleent, zien zij er na genezing roetachtig uit, een kleur, die anders onder de Bahau's niet voorkomt en die men onmiddellijk herkent. Een plek loesoeng, die ik in Sambas met sublimaatoplossing genezen had, vertoonde dezelfde kleur. Het best beviel mij echter joodtinctuur voor de bestrijding dezer ziekte en de huid der Dajaks kan daar beter tegen dan die der meeste Europeanen.

Andere behandelingswijzen der Kajans bestaan nog in het bloedonttrekken, tatouëeren en massage. Vooral op pijnlijke, gezwollen plekken past men de beide eerste toe.

Het bloedonttrekken geschiedt door het maken van korte scarificaties in grooten getale met een puntig mesje, de bloeding laat men van zelf ophouden; bloedstelpende middelen zag ik niet. Het aanbrengen van kleine tatouëeringsfiguren werkt waarschijnlijk op dezelfde wijze op het ontstoken deel in als de bloedsonttrekking.

Bij buikpijn en rugpijn wendt men vooral massage aan, dat meer in een kneden bestaat dan in een wrijven. Het zijn vooral de dajoeng, die zich daarmede evenals met het bloedonttrekken, bezig houden; enkelen hebben daarin een zekere vermaardheid verkregen.

Tegenover wonden staan zij hulpeloos en houden die slechts rein met water en kapok; ernstige bloedingen weet men niet te stillen. Alleen heeft men het zoover gebracht, dat een gescheurde oorlel door opnieuw wondmaken en deze wondvlakten op elkaar te binden, opnieuw aan elkaar groeien kan.

Bij bevallingen is het kneden van den buik met de handen de eenige hulp, die men weet aan te brengen. Hevige bloedingen zijn lethaal, als die van zelf niet ophouden.

Vervormingen brengen de Bahau's niet veel aan hun lichaam aan; het meest in het oog vallend zijn de groote oorlellen en de uitgeholde (Mendalam) of afgezaagde (Bloeöe) tanden. Zoodra de jonge mannen beginnen te denken, der jonge schoonen het hof te maken, moeten zij vooraf eene operatie aan hun penis ondergaan, zooals die op pag. 68 beschreven is. Het daar bedoelde metalen staafje wordt oetang genoemd.

ZESDE HOOFDSTUK

Kleeding

In onderscheiding van hetgeen men in Noordelijker landen ziet, dient de kleeding der Kajans als bescherming tegen de zonnewarmte; vandaar dat zoowel mannen als vrouwen zich het bovenste gedeelte van het lichaam slechts bij den veldarbeid en bij verre tochten op de open rivier bedekken. In huis daarentegen belast men zich zoo weinig mogelijk met bedekking, terwijl bij feestelijke gelegenheden het tooien de hoofdzaak uitmaakt bij het uitbreiden van de kleeding. Dikwijls komt dit niet voor, want slechts eenmaal 's jaars halen de Kajans aan den Mendalam hunne beste plunje te voorschijn, en wel aan het einde van den oogst met nieuwejaar, ongeveer in de tweede helft van Mei.

Niet alleen de warmte dwingt hen zich te kleeden, maar ook vooral bij de jonge vrouwen het donker worden der huidskleur, wanneer zij zich aan de zonnestralen blootstellen; hoezeer het donker bruine van velen hunner van die werking der zonnestralen afhankelijk is, komt het best uit, wanneer de altijd bedekte bekkenstreek bij het baden ontbloot wordt of wanneer men let op de lichte kleur der okselholten. Zoolang de zeer jonge kinderen gedurende de eerste maanden van hun leven in huis gehouden worden, blijft de bijna blanke kleur van hun huid bestaan; komen zij later in de buitenlucht en zijn zij blootgesteld aan den invloed van het licht, dan verandert dit spoedig.

Met de ontwikkeling der kleeding hield die van het schaamtegevoel gelijken tred, en zelfs in vrij sterke mate, te oordeelen naar den leeftijd, waarop de kinderen gedwongen worden, kleeren

te dragen. Dit begint reeds in den laatsten tijd, dat zij nog gedragen moeten worden of zoodra zij loopen; enkelen weigeren dit tot groot verdriet van hunne omgeving, welke mij meermalen vroeg hen te belezen, d. i. door het lezen uit een boek den boozen geest te verdrijven, aan welks invloed die weerbarstigheid was toe te schrijven. De kleeding vervaardigt men tegenwoordig, voor zoover die van doek is, uit katoen van Europeesch maaksel, dat door Maleische en Chineesche kooplieden wordt aangevoerd, of van boomschors, die dun en murw geklopt en daarna in stroomend rivierwater van alle weeke deelen bevrijd wordt.

Vroeger weefden de vrouwen doek voor de leden van haar huisgezin, maar sedert den invoer van de goedkoope Europeesche producten leggen zij zich niet meer toe op dit moeilijk te vervaardigen eigen weefsel, waarvan het mij slechts gelukte een enkel oud kleedingstuk te verkrijgen. Het vertoonde dezelfde bewerking als nu nog onder de Mahăkam-stammen gebruikelijk is.

Naast hun eigen kleeding schatten de Kajans die van Europeesch of Maleisch maaksel zeer; dit geldt niet de rijkversierde jassen en broeken, zooals uniformen, die elders zooveel opgeld doen, maar meer eenvoudige en goed gemaakte kleedingstukken als katoenen jasjes en broeken. Deze dragen zij iederen dag, terwijl zij versieringen slechts aanbrengen op hun kleeren van eigen maaksel, en voor deze versieringen gebruiken zij ook alleen die, welke voor hun smaak karakteristiek zijn.

Naast hun gewone kleedij en die op de feestdagen bij het vieren van nieuwjaar, bezitten de Kajans er nog eene voor den rouw en een bijzondere uitrusting voor hunne dooden. Gelijk elders, zoo vindt men bij deze laatsten de vormen terug, die in het dagelijksch leven reeds verdwenen zijn. Gedurende den rouw is het slechts geoorloofd kleederen te dragen van boomschors, terwijl de kleederen, waarin men nu een doode wikkelt, op dezelfde wijze versierd worden, als nog bij feesten onder de Mahakam-stammen: de Pnihings en Kajans, pleegt te geschieden.

De meest eenvoudige en in gewone omstandigheden gedragen kleeding der mannen bestaat in den lendedoek, die bij zwaren arbeid, bij tochten door het bosch of in watervallen, slechts een enkele maal

om het middel wordt gewonden, daarentegen in huis of bij feesten, vooral bij meer welgestelden, een lengte van een 12 M. bereikt. Zulk een lang stuk doek haalt men altijd slechts eenmaal tusschen de beenen door en windt de rest om het midden. Tegenwoordig geniet wit, blauw of rood katoen de voorkeur voor het gebruik als lendedoek, maar zoodra de veldarbeid een sterker kleedingstuk vereischt, heeft de boomschors de voorkeur. De grootere weerstand van de laatste stof moet de voornaamste reden uitmaken, waarom ze nog niet geheel door de zooveel aangenamer katoentjes is vervangen. Een lendedoek of ba wordt in den regel niet versierd en ontleent zijn fraaiheid aan zijne lengte en aan de gebruikte stof.

Een hoofddoek of lawong gebruikt een Kajan slechts, wanneer hij zich eenigszins op zijn gemak bevindt; de hoofden echter ook buitendien, om hunne waardigheid op te houden. Dezen doek slaat de Kajan als een ronden band om het hoofd en haalt zijne anders loshangende haren er binnen doorheen, zoodat zij met de punt er over heen en in een lis er onder hangen. Behalve kapoewa of boomschors gebruikt men voor hoofddoeken vooral gekleurd katoen en Europeesche gebatikte stof.

Zooals gezegd, zijn de Kajans tuk op katoenen jasjes, maar hunne vrouwen maken ook in vrij goede modellen jasjes van boomschors, om bij het werken op het veld gebruikt te worden. Om de vezels van den schors te beletten uit elkaar te dringen gedurende het dragen, doorrijgt men zoo'n buisje met stevig garen of dun touw, waardoor een nieuw jasje in uiterlijk en stevigheid veel wint. Soms versiert de vrouw de boorden met rood katoen, maar de netheid van zulk naaiwerk laat veel te wenschen over; wellicht wegens de slechte kwaliteit en weinige duurzaamheid van het nu meestal gebruikte katoen, ging met het weven ook de kunst van goed naaien en borduren verloren. Het eerste vond ik nog terug aan een oud strijdjasje en het laatste zag ik nog op bewonderenswaardige wijze verrichten door enkele Kajan-vrouwen aan den Mahakam.

Wat de mannen verder aan hebben, moet onder de versierselen gerangschikt worden: de ringen onder de knie en boven den elleboog, de halskettingen (tewesing) en de ringen in de ooren (hisang). De arm- en beenringen vlechten zij zelf of de Poenans van zeer

dunnen rotan en van kĕbalan, een donker bruinen of zwarten, zeer buigbaren kernbundel uit den stam van een slingerplant in het gebergte, welke op een varen schijnt te gelijken. Een goudgele plantenvezel verlevendigt soms de dunne om arm en been gedragen ringen, van welke één persoon soms tot twee honderd tegelijk draagt. Zij worden naar de stof, waaruit zij gemaakt zijn, lakoe kĕbalan of lakoe oewè (rotan) genoemd.

Als armringen bezigen de jongelui, die naar Serawak in de streken der Batang Loepars gereisd hebben, houten of ivoren ringen, welke zij zelf zeer goed weten te maken of met fraai snijwerk te versieren. De gewoonte schijnt echter eerst in lateren tijd overgenomen te wezen. Ook de vrouwen vervaardigen armversiersels voor de jonge mannen, maar van kralen, welke zij met de haar eigen kunstvaardigheid tot sierlijke, kleurenrijke patronen in den vorm van smalle banden verwerken.

De halskettingen der mannen bestaan alle uit kralen, oude, die als zoodanig soms groote waarde hebben, of nieuwe soorten als louter sieraad. De smalle halskettingen, welke vast om den hals sluiten, vlecht men in den regel van veelkleurige kleine kraaltjes en sluit ze daarna met een rozetje; die, welke tot op de borst hangen, bestaan uit verscheidene snoeren grootere kralen tot die ter grootte van een erwt; bij hunne samenstelling neemt men een zekere regelmatigheid in acht, die evenwel soms, wanneer het oude exemplaren betreft, moet worden opgeofferd, omdat deze zelden meer in voldoend aantal van gelijken vorm te krijgen zijn. Voor snoeren, saamgesteld uit rijen van gelijksoortige oude kralen, betaalt men dan ook zeer hooge prijzen.

Behalve de tatouage valt verder bij de mannen het meest op de vervorming, welke zij hunne ooren doen ondergaan; evenals de vrouwen rekken zij de oorlellen tot het uiterste uit en brengen het inderdaad in dat opzicht tot een hoogen graad van volkomenheid. Zoodra het kind geboren is en gereinigd, steekt eene oude vrouw met een scherp aangepunt bamboestaafje gaatjes in de oorlellen en laat het staafje er in zitten, tot de verwonding geneest. Dan vervangt een vrij dikke tinnen ring den bamboe en maakt door zijne zwaarte de opening grooter; treedt geen roodheid op, welke op ont-

steking wijst, dan wordt zoo spoedig mogelijk bij dezen eersten een tweede gevoegd en zoo vervolgens, zoodat kinderen van een half jaar reeds verscheidene onsen tin in hunne ooren hebben hangen. Later gebruikt men voor de belasting ook dikke koperen ringen, en tot het kind volwassen is, wordt het zwaarste gewicht in de ooren gehangen, dat nog geen aanleiding geeft tot pijn of ontsteking. Hierop letten de ouders zorgvuldig, daar anders de dunne strooken huid gevaar loopen van te scheuren; dit komt op jeugdigen leeftijd nog al eens voor bij stoeiende kinderen. Soms bereiken de ringen zulk een hoog gewicht, dat de kleinen ze bij iedere snelle beweging steunen met de hand. Het doorscheuren van een oorlel vat men dan ook op als een ernstig gebrek aan schoonheid, en hoewel de Kajans het in chirurgische richting niet ver gebracht hebben, verstaan enkele mannen het toch, de twee einden weer aan elkaar te doen groeien; zij maken aan ieder der te verbinden einden met hun gewone mesje eene wonde oppervlakte, leggen ze op elkaar, winden er eerst een zacht strookje van een boomblad omheen en bevestigen het geheel met een daarom gewikkelde draad. Verscheidene op deze wijze genezen ooren zag ik, die uit een aesthetisch oogpunt wel veel te wenschen overlieten, maar de einden, die een 6—8 mM. op elkaar gelegd waren, droegen toch weer ringen.

Wanneer door verwonding of huidziekte de huidstrooken dikwijls ontsteken, geeft dit wel aanleiding tot het ontstaan van dikke bindweefselmassa's, heloïden, welke zeer het effect bederven. Een overigens welgevormd jong meisje hield de zoo ontsierde ooren meestal zorgvuldig met een omgeslagen doek bedekt.

Terwijl de vrouwen zich bepalen tot deze vervorming, laten de mannen zich op lateren leeftijd nog boven in de oorschelp eene opening aanbrengen ter grootte van een dubbeltje en dikwijls ook een tweede boven het achterste einde van de gerekte lel. In deze openingen mogen oude, dappere mannen de slagtanden (ipen) dragen van den Borneo'schen panter (lědjo) een vrij zeldzaam roofdier, waarom dikwijls berentanden, al of niet in den goeden vorm geslepen, ook nog al eens gedragen worden. Wellicht om het verliezen te voorkomen verbindt men de tanden dikwijls door een kralensnoertje om het achterhoofd en den nek heen.

In de groote openingen der oorlellen dragen de Kajans in het algemeen ringen van ingevoerd tin of koper, terwijl in den laatsten tijd de neiging bestaat, om zich de gewoonte der Mahakam-stammen eigen te maken en dunne zilveren ringen in grooten getale te dragen. Behalve deze ringen komen vooral bij feestelijke gelegenheid andere soorten van oorhangers voor van hout of metaal, die den vorm bezitten van een peervormig lichaam, dat met een grooten haak om de huidstrook heengrijpt. Terwijl de ringen bijna zonder uitzondering geen verdere versiering dragen, heeft zich aan de eigenlijke oorhangers de kunstzin der Kajans geuit en zoowel het lichaam als de haken vertoonen in vorm en inlegwerk van metaal eene groote en fraaie verscheidenheid.

Wat het minst opvalt zijn de vervormingen der snijtanden, die bij de Mendalam Kajans in de boven- en onderkaak van voren hol worden uitgeslepen; evenwel ontmoet men ook nog al eens individuën, die naar de gewoonte der Poenans gouden of koperen stiftjes midden door een of meer snijtanden geslagen hebben. Het uitvijlen der tanden geschiedt eerst op lateren leeftijd gedurende de puberteit en zoowel mannen als vrouwen ondergaan deze bewerking.

Wanneer de mannen zich kleeden voor feesten, dan gebruiken zij voor de bovengenoemde kleedingstukken het fraaiste, wat zij bezitten; bovendien echter komt dan nog een gebatikte saroeng of een ander stuk fraai doek te voorschijn, dat en bandoulière over den linker schouder gedragen wordt. Aan den Mahakam gebruiken de jongelieden dit dagelijks als zij niet werken.

Hoeden gebruiken de mannen alleen tegen zonneschijn of hevigen regen; zij hebben denzelfden vorm als die der vrouwen, maar hebben zelden meer dan eene doorsnede van 50 cM. Ook in deze geven de vrouwen uiting aan haar smaak in kleuren en vormen, want aan met zorg bewerkte exemplaren is in het midden een oplegsel van borduur- of kralenwerk aangebracht, terwijl het veld met fraaie figuren van zwart katoen belegd is. Zwart gebruikt men slechts voor aanzienlijke personen en voor de dooden en alleen oude mannen mogen de staartveeren van den rhinocerosvogel op de hoeden dragen. Deze veeren hangen dikwijls aan kralensnoeren.

Voor het gewichtigste van het strijdcostuum van den man geldt

een dikke jas zonder mouwen, die bestaat uit twee lagen katoen, stevig opgevuld met kapok en in vierkante ruitjes doorgestikt. Een dergelijke vechtjas beschut tegen speersteken en zwaardslagen en vormt met de strijdmuts van stevigen rotan de voornaamste beschutting van den strijder. Veelal zijn deze mutsen voorwerpen van bijzondere zorg, wat betreft het opsieren met kralenpatronen op den bol en eigenaardige versierselen aan den rand, die van voren met een blinkende metalen plaat of de nabootsing van maskers voorzien wordt. Bovenop mogen lange veeren niet ontbreken en de meest gewilde daarvoor zijn de staartveeren van twee soorten rhinocerosvogels (Buceros rhinoceros), den argusfazant en den haan. De met een breede zwarte streep voorziene witte staartpen van den Buceros rhinoceros mag alleen een krijger dragen, die zich moedig getoond heeft en slechts aan enkelen is het geoorloofd, er acht in het midden van voren naar achteren te dragen.

Een eigenaardig wapenkleed treft men bij de Kajans aan in den vorm van twee mouwen, die verbonden zijn door een bovenste gedeelte van een jasje, dat echter niet meer dan twee decimeter hoog is. Het wordt van gewoon doek vervaardigd en schijnt te moeten dienen om te voorzien in eene bedekking der armen.

Evenals door geheel Borneo, komt ook bij de Kajans een van dierenhuiden vervaardigde strijdmantel voor, welken zij dragen over de andere kleeding heen; het meest in trek is daarvoor de huid van den panter, maar wegens de kostbaarheid en zeldzaamheid worden ook dikwijls in plaats daarvan geitevellen met lang haar gebruikt. Vroeger schijnt men met dierenfiguren geborduurde boomschorsmantels in den vorm van zoo'n dierenhuid gedragen te hebben, ten minste een dergelijke werd mij te koop aangeboden, van achteren versierd met een rij van acht staartveeren van den neushoornvogel. Men noemt dezen strijdmantel van boomschors soenoeng kapoewa.

De vrouwen kleeden zich in huis in een vierkant stuk doek, taä, dat met banden aan de bovenhoeken vastgebonden wordt om de bekkenstreek, zoodat zij onder de darmbeenkammen komen te liggen. De taä ligt aan de rechterzijde over elkaar bij de Mendalam Kajans, bij de stammen aan den Mahakam van achteren. Dit rokje reikt bij de Kajan-vrouwen tot op de voeten, in onderscheiding van de vrouwen

der andere Kapoewas-stammen, bij alle welke het de onderbeenen onbedekt laat. Wanneer een vrouw loopt of met gekruiste beenen op den grond zit, komt een deel harer onderste extremiteiten vrij en tegelijkertijd de fraaie tatouëering harer dijen.

Al naar de welgesteldheid en naar de gelegenheid, waarbij het gebruikt wordt, heeft zulk een rokje een meer of minder fraai uiterlijk, maar het bestaat altijd uit een veld, waaromheen vier randen van ongeveer 1 dM. breedte. Voor het middenstuk kiest men in een kleedingstuk, dat bij feesten gedragen wordt, een stuk fraai effen katoen of zijde, terwijl de randen meestal uit rood flanel bestaan of, bij armere vrouwen, uit de eene of andere roode of gebloemde katoenen stof. Den bovenrand of kohong taä neemt men wel eens wat breeder en het mooiste, dat vertoond wordt, bestaat in een stuk zilver passement, dat de kohong aan de onderzijde boven het middenstuk afzet.

Bij den arbeid op het veld, of wanneer de vrouw zich tegen de zon wil beschermen, gebruikt zij een jakje (basong) met of zonder mouwen. Dat zonder mouwen eindigt van achteren in een slip, die ter lengte van 1 dM. ongeveer beneden de voorpanden uitsteekt. Bij feesten in huis hebben de vrouwen deze jakjes nooit aan, maar dragen bij het nieuwjaarvieren, al naar hare plaats in de maatschappij, eene verschillende kleeding.

De vrouwen, die geen dajoeng zijn, bedekken zich dan het bovenlichaam met een lang stuk fraai doek ter breedte van ± ½ M. op deze wijze, dat zij de beide einden voor en achter recht laten afhangen tot op het midden der dijen ongeveer, en het middengedeelte zoo plooien, dat het onder den rechter oksel ligt en twee opgenomen plooien van den linkerkant van den doek op den linker schouder aan elkaar genaaid worden. Het waren vooral roodbruine zijden, met goud doorwerkte draagdoeken (Maleisch sĕlendang), welke ik in Tandjong Karang zag gebruiken.

De vrouwen, die de functie van dajoeng bij die feesten vervulden, droegen ook zulke doeken, maar om het lichaam gevouwen van boven de borst onder de armen door tot op den taä. Alleen de hoofdpriesteres Oesoen bedekte deze deelen niet.

Twee vrouwen, die de waardigheid van dajoeng nog niet geheel

bereikt hadden, onderscheidden zich door de witte velden harer taä, welke zij gedurende de geheele nieuwjaarsfeesten droegen.

Behalve door de kostbaarheid der stoffen munt tegenwoordig de feestkleedij der Kajan-vrouwen weinig meer uit, zeer in tegenstelling met de vrouwen aan den Mahakam, die slechts eenvoudige effen of gebloemde katoentjes ter beschikking hebben, maar daarmede door het aanbrengen van fraaie uitgeknipte figuren op hare taä en basong en door ze te borduren met verschillend gekleurd katoen, een heel wat eigenaardiger en verdienstelijker effect bereiken.

De borst- en buikbedekking der priesteressen dragen alle vrouwen der Bahau's, zoodra de zwangerschap uitwendig zichtbaar begint te worden; het stuk doek (djad boetit) nemen zij dan zoo breed, dat het ook de borsten nog bedekt. Vooral in de laatste maanden geeft het aan de buikbekleedselen door vast omknoopen een grooten steun; na de bevalling leggen zij den djad boetit spoedig af, maar gaan voort nog vele maanden met een smalleren doek (djad oeso) de borsten te bedekken. Naar mij verteld werd, gebruiken de vrouwen in het stamland Apoe Kajan deze borstbedekking voortdurend, zoodra de borsten zich beginnen te ontwikkelen, maar loopen overigens in hare woning zonder verdere kleeding. Deze vrouwen schamen zich niet voor hetgeen zij mede ter wereld brachten, maar wel voor hetgeen zich later ontwikkelde.

De ringen en hangers in de ooren der vrouwen hebben denzelfden vorm als die der mannen, maar de eersten laten zich in de eigenlijke oorschelp geen gaten aanbrengen.

Wanneer de Kajans van beide seksen zich uitdossen voor een feest, besteden zij een eigenaardige zorg aan de aangezichtsharen, zoowel de wenkbrauw- als de oogharen worden met zorg uitgetrokken door middel van tangetjes. Is bij sommigen de knevel- en baardgroei ontwikkeld, dan behoort het ook tot den goeden toon deze af te scheren, hetwelk geschiedt met hun gewone mesje zonder water of zeep. De mannen verwijderen in den regel oksel- en schaamharen niet, wel de vrouwen.

Het hoofdhaar strijkt men zonder verdere verzorging naar achteren; men houdt er echter uit bamboe gesneden kammen op na, om het te ontwarren. Vooral bij de vrouwen stelt men het bezit van lang

hoofdhaar op hoogen prijs en wanneer zij wat kokosolie kunnen krijgen, aan den Mendalam eene groote zeldzaamheid, laten zij nooit na, dit op haar coiffure aan te brengen. Evenzoo geeft het bezit van een stukje zeep onmiddellijk aanleiding, om het hiermede eene extra-reiniging te doen ondergaan.

Over het algemeen moet de gebrekkige reinheid der Bahau-stammen meer worden toegeschreven aan het ontbreken van het daarvoor benoodigde dan wel aan onverschilligheid in dat opzicht; zij baden in de rivier, zooveel het noodig is en wasschen daarbij ook hunne kleederen. Aangezien zeep echter in hunne streken een kostbaar artikel vormt, kunnen de Bahau's die zelden aanwenden; van daar het uiterlijk van hun dagelijksche kleeding, dat iederen Europeaan zeer moet tegenstaan, en hunne gewoonte om die niet te vervangen door eene nieuwe, voordat een volkomen verslijten dit onvermijdelijk maakt, verbetert dien indruk niet.

De gewoonte, om hunne overtollige haren te verwijderen, komt overeen met den afschuw, waarmede zij harige menschen aanzien, en als uitdrukking daarvan dossen zij hunne booze geesten uit met een sterken haargroei over het geheele lichaam. Vandaar ook dat het bezit van een langen baard en knevel een Europeaan bij de stammen van Centraal-Borneo tot een persoon maakt, die bijzonderen schrik inboezemt. Zoolang het bezit van zeep dat eenigszins mogelijk maakte op mijnen tocht, schoren wij allen ons regelmatig, om de gevoelens onzer gastheeren niet te veel geweld aan te doen.

Meer nog dan de mannen, houden de vrouwen er van, zich op te schikken met fraaie kralen kettingen, arm- en vingerringen. Zij zijn het ook, die bijzonder veel ervaring hebben in het onderscheiden en de kennis der oude kralen, welker vele soorten alle een bijzonderen naam dragen en voor welker bezit zij gaarne al het andere opofferen. Reeds op haar dagelijksche kleeding draagt de Kajanvrouw aan den Mendalam een dubbel snoer dikwijls zeer kostbare oude kralen en uit de kleinere soorten worden de vele halskettingen samengesteld, met welke de meisjes en de vrouwen zich zoo gaarne tooien. Na het huwelijk houdt deze lust tot opschik niet op en, voor zoover mij bekend, mogen getrouwde vrouwen alles blijven dragen, dat jongen meisjes tot opschik dient.

Behalve de halskettingen en heupsnoeren van oude kralen, behoort een stel ivoren armbanden (lakoe toelang) tot de rijkdommen van een Kajan. Deze armbanden of liever armkegels bestaan uit 16 tot 60 gladde ivoren ringen, die samen een afgeknotten kegel vormen, welke den onderarm bedekt van den pols tot 1 dM. onder den elleboog. Zij worden in China gemaakt en zijn in gebruik bij alle Bahau's en eenige der aangrenzende stammen.

Evenals deze armbanden worden ook de meest gewilde nieuwe kralen en zijden stoffen vervaardigd in China, wellicht een uitvloeisel van de vroegere Chineesche vestigingen op Borneo's Noordkust.

De vingerringen leveren niets bijzonder opmerkenswaardigs op dan dat vooral die met gekleurde en schitterende steenen gewild zijn, zoowel bij de mannen als bij de vrouwen. Zoodra eene Kajanfamilie in den rouw gaat, moeten echter alle sieraden worden afgelegd en niet alleen slaat dat op de eigenlijke sieraden, maar ook alle kleederen, die gekleurd zijn, worden daaronder begrepen. De kleeding uit vroegere tijden van boomschors, kapoewa, wordt dan weer door allen gedragen en zoo men deze niet bezit, moet alles van gewoon wit katoen gemaakt zijn. Na het „bet lali" of „boewang pantang", het eindigen van den rouw, staat het allen vrij weer hun gewone kleeren te dragen, maar dikwijls komt het voor, dat de naaste betrekkingen nog maanden en jaren daarna door het dragen van deze rouwkleeding uitdrukking geven aan hunne smart over het geleden verlies. Weduwen geven daardoor te kennen niet meer te willen huwen.

Bij de eigenlijke rouwkleeding bestaat er alleen voor de vrouwen een bijzondere kap van kapoewa, saamgesteld uit een vrij breed lang stuk, dat eerst als een hoofddoek boven om het haar wordt gelegd en dan met het eene einde van voren naar achteren afhangt tot op het midden van den rug; mannen dragen niets dergelijks.

Het afscheren van het hoofdhaar voor het toonen van rouw, schijnt bij de Kajans aan den Mendalam niet te bestaan, mogelijk zou het wezen, dat de lijfeigenen daartoe verplicht zijn na den dood van het hoofd, zooals dit nog plaats vindt bij de Kajans aan den Mahakam.

Voor een jonge moeder geldt ook gedurende de maanden, die

moeten verloopen voor het kind met dangei zijn eigenlijken naam krijgt, het verbod, om zich met fraaie kleeren op te schikken en ook het kind zelf wordt vóór dien tijd niet met kralen behangen.

De liefde, die de achterblijvenden hunnen dooden toedragen, gaf bij de Kajans aanleiding tot de gewoonte, hen zoo goed zij kunnen uit te rusten voor de reis naar hun hemel Apoe Kĕsio en voor het verblijf aldaar. In de eerste plaats speelt daarbij eene fraaie kleedij de voornaamste rol. Bij deze gelegenheid alleen heeft zich de gewoonte gehandhaafd, om de kleederen met veel moeite te versieren naar de mode der voorouders, welke tot op den huidigen dag nog wordt gevolgd door de Westelijke stammen aan den Boven-Mahakam.

Het kenmerkende dezer kleeding is het aanbrengen van uit katoen geknipte patronen op rokjes en jasjes, welke voor de dooden altijd gemaakt worden van wit katoen, terwijl de figuren zwart zijn; deze kleur wordt door de Kajans aangezien als schrikverwekkend voor de booze geesten, die de ziel onderweg mochten belagen. Ook hoed en draagmand versiert men op deze wijze. De in katoen uitgeknipte patronen ontwerpen de mannen en knippen ze ook uit; de vrouwen brengen ze op de door haar gemaakte goederen aan. Hetzelfde geschiedt bij het vervaardigen van andere voorwerpen, van hoeden of van samits bijv., waarop teekeningen voorkomen; deze laatste zijn altijd van de hand der mannen, en de vrouwen verwerken ze slechts.

Evenals op versierde vlakken van anderen aard, gelden bij het ontwerpen van doodenkleeding vooral de motieven van den hond (aso), mensch (kelóenan) en die, welke afgeleid zijn van deze. Ook hier treden alleen op den voorgrond de meest essentiëele bestanddeelen van het hoofd; de rest wordt in zoo sierlijk gebogen lijnen vervormd, dat het op het eerste oogenblik niet te herkennen valt.

Veel fraaier dan men die in het leven dragen ziet, monstert men de hoeden uit, die aan de dooden worden medegegeven en de met zwarte figuren voorziene hoofddeksels, welke alleen de afstammelingen van het voornaamste hoofdengeslacht mogen dragen bij hun leven, komen na den dood bij het graf van veel minder aanzienlijken te liggen.

I, 130.

Doodenkleedjes der Mendalam Kajans.

q en *r* rokjes. *p* buikgordel.

Het lijk zelf krijgt als hoofddeksel in de kist een eigenaardig mutsje van kapoewa, dat hieruit niet met nieuwerwetsch garen maar met een ouderwetschen ongedraaiden plantenvezel moet aangeregen worden. Het is verschillend van vorm voor een man en voor een vrouw; voor den man dient een wat hoog in een punt toeloopend mutsje, dat voor de vrouw is een kap, die van achteren wat langer uitloopt dan van voren.

De fraaiste halskettingen, armbanden en ringen krijgt een doode mede voor het verblijf hier namaals naast allerlei benoodigdheden uit het dagelijksche leven, maar veelal veel fraaier bewerkt dan gewoonlijk. Vandaar dat een graf van een voornamen doode een groote aantrekkingskracht uitoefent op den roofgierigen Maleier en aan den Kapoewas zijn de daar opgerichte praalgraven van ijzerhout niet sterk genoeg om tegen dit gespuis den inhoud te beschermen. Zoo werd het graf van Akam Igau's eerste vrouw reeds kort na de begrafenis door Maleiers opengebroken en beroofd, terwijl in Serawak hetzelfde ook dikwijls voorkomt.

De hoofdwapenen der Kajans zijn het zwaard en de speer, terwijl het schild hun dient als beschermend wapen. Daarnaast ziet men in hunne handen de blaaspijp (mpoet) en den daarbij behoorenden bamboekoker (tĕlanga) met vergiftigde pijltjes. Dit laatste wapen treedt bij de Mendalam-Kajans meer op den achtergrond, zij gebruiken het zelden, slechts enkelen hunner weten er goed mede om te gaan en geen der eigenlijke Kajans is op de hoogte, hoe het pijlgift te verzamelen. Het zijn meer de afstammelingen van de Poenans onder hen, welke zich vooral bedienen van de blaaspijp

Daarentegen speelt het zwaard (malat) niet alleen in den krijg, maar ook in het dagelijksch leven van deze Bahau's een zeer belangrijke rol en kan het in dezen opnemen tegen het kleine mesje (njoe), dat aan de binnenzijde van de schede van het zwaard in een afzonderlijk omhulsel altijd wordt medegedragen. Al het werk, dat niet met dit mesje verricht kan worden, omdat het daarvoor te zwaar is en niet in aanmerking komt om met de bijl beëindigd te worden, verricht de Kajan met zijn zwaard, dat hem daarom nooit verlaat. Bij den veldarbeid gebruikt hij voor het opruimen van het kreupelhout en het verwijderen der takken der gevelde boomen wel bepaald

daarvoor gemaakte eenvoudige zwaarden, maar bevindt hij zich op verre tochten in het bosch, dan beschut zijn zwaard hem tegen den aandringenden vijand en doet te gelijker tijd dienst, om planken te bekappen en brandhout te hakken. Geen van hen neemt bij zulke gelegenheden een strijdzwaard en een voor het houthakken mede, maar ieder zorgt dat hij één exemplaar bezit, dat voor beide kan dienst doen.

Vandaar dat op werkelijke krijgstochten zoowel aan den Boven-Mahakam als aan den Kapoewas de voorkeur geschonken wordt aan eenvoudige, maar soliede bewerkte klingen, terwijl de fraai met koper en zilver ingelegde exemplaren een zeer geschatte bezitting uitmaken, om er mede te pronken. Slechts enkele oorlogzuchtige hoofden als het Pnihing-hoofd Bĕlarè wezen mij op enkele fraaie wapens als strijdzwaarden, maar het zou mij niet verwonderen, dat hij er, zoo noodig, ook een boompje mede omhakt.

Evenzoo ontmoet men den Kajan zelden zonder zijn speer, en in de woningen bezit men veelal een geheele reeks van deze nuttige voorwerpen. Vroeger kostte een speerijzer heel wat arbeid, voor het goed was afgewerkt, tegenwoordig vergenoegt men zich met eenvoudige speren en vindt men het in den regel niet de moeite waard, den stok afzonderlijk daarvoor passend te maken. Een met snijwerk versierden speerstok zag ik onder de Bahau's nooit, op zijn hoogst had men hem regelmatig rond en glad gemaakt.

Wanneer men mag oordeelen naar de zorg, die aan beide wapenen besteed wordt, dan geniet het zwaard (malat) verreweg de voorkeur boven de speer (bakir).

Bij het verfraaien van zwaarden en toebehooren ontwikkelen de Kajans, zoowel mannen als vrouwen hun meesten smaak en kunstvaardigheid, de mannen bij het snijden der grepen en scheeden, de vrouwen bij het maken van kralen, wollen gordelkwasten en belegsels. De rotangordel wordt altijd gevlochten door mannen. De samenstelling van een Kajanzwaard is bekend genoeg, minder wellicht de aanhangsels welke een goed toegeruste strijder heeft bengelen aan den zwaardgordel. De belangrijkste zijn twee bamboedoosjes met vuurslag en rookbenoodigdheden: tabak en pisangbladeren, verder een paar fleschjes met geneesmiddelen, in den regel van Maleischen

I. 132.

Malat, zwaard, en drie grepen der Mendalam Kajans.

oorsprong en ten slotte allerlei zaken, die geacht worden de booze geesten af te weren: riviersteentjes, die opvallen door hun bijzonderen vorm, bijv. over hun vlak sterk gebogen zijn of in het midden een natuurlijk ontstaan gat bezitten; honden- en beren-lagtanden, die aan snoeren oude kralen in een bosje naast elkaar hangen; ook belletjes, vooral die van oud ijzer, schijnen bijzonder beschermend te werken. Een eigenaardig voorwerp ontmoette ik nog onder deze merkwaardigheden: een zoogenaamd hanenei, het onvruchtbare laatste ei van een kip en bijzonder klein van stuk. Geen Kajan durft zich op het krijgspad te begeven zonder een dergelijk ei, dat soms tientallen jaren oud in een doekje gewikkeld medegedragen wordt in een afzonderlijk bamboedoosje. Zonderling genoeg heerscht ook onder de Bahau's het geloof, dat zulk een ei gelegd wordt door een haan en aan den Mahákam verdedigde een jonge Kajan met veel ernst deze zijne overtuiging. Al deze kleinigheden hangen aan de zijde, waar de gordel met een sluitschijf (hoelow boekar) gesloten wordt, aan de rechter alzoo, terwijl het zwaard links gedragen wordt Tenminste wanneer de betrokken persoon niet linkshandig is, wat nog al eens voorkomt; dan gebruikt hij een zwaard, dat een vorm bezit, bepaald voor menschen met die eigenschap vervaardigd: de holle zijde van het lemmet ligt dan niet links, maar aan de rechterzijde en men draagt het dan ook rechts en niet links. Ook gewone werkzwaarden smeedt men voor linkshandigen.

De speren (bakir) der Kajans bezitten niet alle de gedaante van een scherp aangepunt tweesnijdend ijzeren blad. Zulke ziet men wel in het dagelijksch gebruik bij den gang naar het veld, maar onder de speren, die in den oorlog dienst doen, komen ook vele voor, die er uitzien als holle beitels en den roep hebben van bijzonder gemakkelijk de schilden te doorboren. Op de jacht neemt men de laatste echter nooit mede.

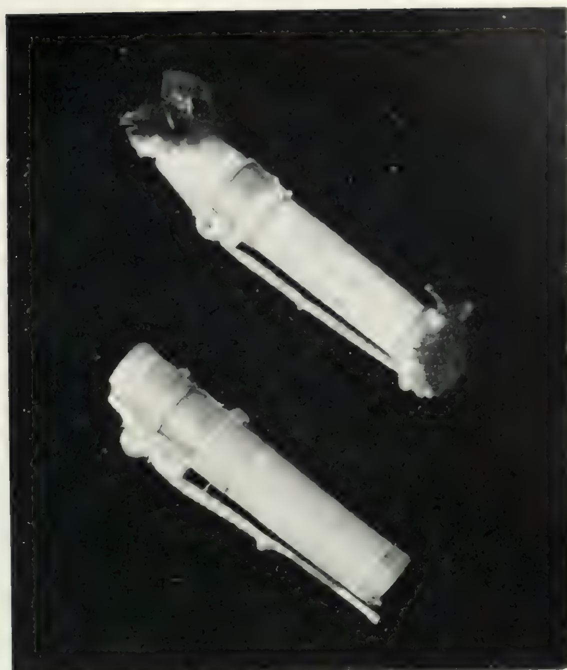
Een licht en kort soort speren, bij welke een kort lansblad aan een langen ijzeren hals zit, dient den Kajans om mede te werpen, terwijl de lange den krijger niet verlaat.

Belangwekkend om de kunstvaardigheid welke voor de vervaardiging vereischt wordt, zijn de blaaspijpen: tot twee meter lange buizen, welke een zeer glad en gelijkmatig wijd kanaal bezitten.

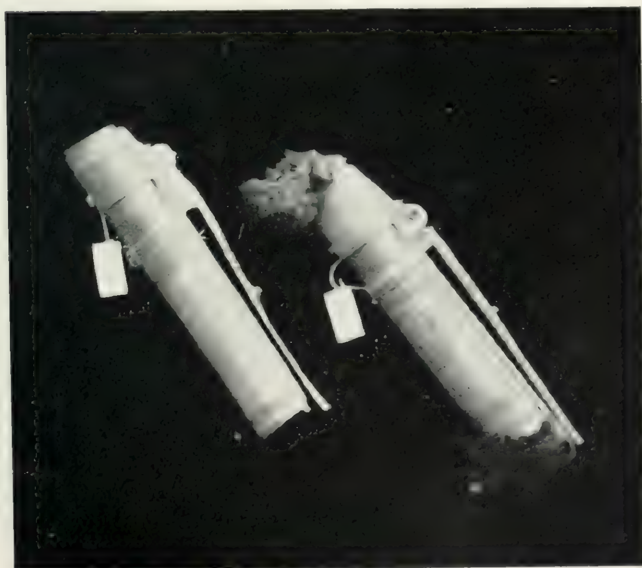
dat dikwijls een weinig gekromd is over eene zijde, maar met een er aan verbonden speerijzer van het juiste gewicht weer te herstellen is; vaak zijn zij ook onberispelijk recht. Onregelmatig gekromde zag ik nooit. De meeste stammen van Centraal-Borneo vervaardigen deze blaaspijpen zelf van een stuk hard hout, dat horizontaal goed wordt vastgelegd en eerst bewerkt met een twee meter lang ijzer, dat aan eene zijde uitloopt in een beitelvormig stuk, dat scherp, maar aan de twee zijden schuin afgeslepen is. Dit ijzer, dat dunner moet wezen dan de opening der pijp, ligt in de richting van het gewenschte kanaal, gesteund door verscheidene gekruiste bamboes tegen het blok, waarin de beitel langzamerhand door voortdurend er tegen aan te stooten, een kanaal maakt. Een man, die doorwerkt kan in één dag met zulk een ijzer een kanaal boren, maar voor de blaaspijp bruikbaar is, moet deze nog heel wat bewerkingen ondergaan. Vooreerst hakt en snijdt men het overtollige hout aan de buitenzijde weg, geeft den wand eene gelijkmatige dikte, waarna men met raspen in het kanaal de vereischte gladheid aanbrengt. Het eerst gebruikt men een dubbel gevouwen staafje ijzer, dat zoo de gewenschte dikte heeft en waarin men met een zwaard of een beitel kerven heeft gehakt, welker opstaande randen als rasp moeten dienst doen. Met een dunnen langen steel van taai hout voert men deze ijzeren rasp zoo lang door het kanaal, dat het geen houtdeeltjes er meer uit verwijdert.

Voor het fijnere afwerken maakt men gebruik van de scherpe harde randen van den bamboe, waarvan men twee ongeveer 2 d.M. lange stukken, die samen juist in de opening passen, aan denzelfden steel bindt en door deze lang in het kanaal heen en weder te bewegen dit bijna de vereischte gladheid kan verschaffen. De laatste hand wordt er aan gelegd door het gebruik van bladeren, die in hun opperhuid zulk een groote hoeveelheid kiezelzuur bezitten, dat zij geheel aanvoelen als fijn schuurpapier. Men bindt deze om het boveneinde van den steel en poetst hiermede de laatste oneffenheden uit de binnenholte weg.

De buitenoppervlakte, die om hare afwerking ook onze bewondering verdient, behandelt men op overeenkomstige wijze; wanneer het mes er ten slotte niets meer aan verbeteren kan, komt een

I, 135.
Tĕlanga, gesneden bamboe-kokers voor blaasroerpijltjes der Mendalam Kajans.

I. 135.
Als boven, keerzijde.

soort van bamboe rasp aan de beurt, bestaande uit dunne reepjes bamboe, die zoo naast elkaar aan twee touwtjes geregen zijn, dat zij evenwijdig naast elkander, een scherpen kiezelhoudenden rand naar binnen keeren. Deze scherpe randen omsluiten de bijna afgewerkte blaaspijp en schuren, wanneer men ze een dag lang- de buitenoppervlakte heen en weer beweegt, er alle oneffenheden af. Tot slot polijst men haar met dezelfde bladeren als de binnenzijde.

Alle blaaspijpen hebben een kanaal met ongeveer hetzelfde lumen, alleen de lengte verschilt binnen beperkte grenzen. Van hoorn, tin of koper, maakt men aan de goede exemplaren dikwijls een mondstuk en van boven dient een opstaand ijzeren staafje als richtmiddel voor den schutter. Bij het gebruik plaatst men op het boveneinde een speerijzer, dat door zijn zwaarte dikwijls een ongewenschte buiging in het wapen herstelt.

De pijltjes, welke met de blaaspijp geschoten worden, zijn zonder uitzondering vergiftigd en verschillen in vorm naar het doel, waarvoor zij gemaakt worden. De schacht wordt vervaardigd uit den bladsteel van palmbladen, in den regel van den sagopalm.

Aan het achtereinde dragen zij een kegelvormig zeer licht stukje hout, dat dient, om den pijl in het kanaal te doen sluiten, terwijl de spits voor het dooden van kleine dieren wordt aangepunt, dan gehard, door haar bij het vuur wat te verschroeien en vervolgens bestreken met het gif, dat er als een zwart laagje op zit. Wanneer men pijltjes wenscht voor groote dieren als herten en wilde varkens, dan plaatst men in een gleuf van de schacht losse punten van dunne plaatjes bamboe, het liefst echter van blik. Aan deze smeert men dan eene dikkere laag van het vergif, dat te gelijkertijd de spits in de schacht bevestigd houdt, maar niet zoo vast, of zij blijft in de wonde steken, wanneer de weerhaken in de huid gedrongen zijn. Ook ringt men de schacht wel eens om die gemakkelijk te doen breken. In een goed voorzienen pijlkoker (tĕlanga) zitten alle pijltjes afzonderlijk in dunne bamboes gestoken, zoodat zij elkaar niet beschadigen kunnen; door verschillende kleuren of door achterop geschoven kraaltjes, onderscheidt men de pijltjes voor grootere en kleinere dieren.

Het vergif, dat in Centraal-Borneo wordt gebruikt, om de door

de pijltjes veroorzaakte wonden doodelijk te maken, wint men daar van drie soorten planten: men onderscheidt scherp van elkaar twee verschillende vergiften: het tasem en het ipoe. Het eerste werkt minder snel en sterk dan het ipoe en is daarom veel minder gewild; om het te verkrijgen kookt men de schors van Antiaris toxicaria uit met water, na haar fijn geraspt te hebben: het uitgewrongen vocht wordt daarop tot stroopdikte ingedampt en verhardt bij bekoeling. Voor men het tasem kan aanwenden, moet het fijngewreven en vermengd worden met de bladeren van gambir oetan (Euphorbiaceae Sp.), waarvoor bijzondere plankjes met wrijfstokken bestaan. Het tasemgift dragen de Kajans op verre jachttochten in vierkante mandjes aan den gordel mede, en hangen het in den warmen rook van het vuur, om de harde massa voor het gebruik wat zacht te maken.

Ipoe is het sap uit de schors van twee verschillende planten, die naar bladeren en vruchten te oordeelen, dicht bij elkaar staan en alleen voorkomen in het brongebied van den Kapoewas en den Barito. Aan den Boven-Mahakam verkrijgen de stammen hun ipoe uit deze streken, zelf bezitten zij slechts het tasem. De wijze van bereiding van het ipoe is dezelfde als die van het tasem, maar voor het gebruik behoeft het niet vermengd te worden: veelal draagt men het met zich in een stukje pisangblad gerold en maakt men de oppervlakte zacht door er een stroom waterdamp tegen aan te laten komen. De pijltjes strijkt men dan er langs en droogt de donkerbruine laag op een afstand van het vuur. Een stroom waterdamp verschaft zich een man door water in een groenen bamboe aan de kook te brengen en over het open gedeelte een trechtervormig gevouwen pisangblad te plaatsen; de opening aan de punt laat de damp door, waarboven het stukje ipoe dan week gemaakt wordt.

Ook de werkende bestanddeelen van het ipoe schijnen vooral te bestaan uit strychnine-achtige lichamen; ten minste naar ik eens zag aan een hond, die door een pijltje vergiftigd was, maar niet doodelijk. Het dier lag bij bewustzijn op zijde met de tong uit den bek en zooals de snelle oppervlakkige ademhaling aanduidde, had hij ademnood. Nu en dan kreeg hij spontaan convulsies, waarbij het geheele lichaam zich strekte, afgewisseld met meer tonische krampen. Stampte men

op het andere einde van de eenigszins losliggende plank van den vloer, op welke hij lag, dan werden de convulsies zoo hevig, dat het dier tot op de hoogte van ½ M. opsprong, De hond gaf daarbij geen geluid van zich.

De kennis van het verzamelen van ipoe is onder de Kajans zeer weinig verbreid en ook de andere gezeten stammen zijn daarvan weinig op de hoogte. Slechts de afstammelingen der zwervende Poenans en Boekats onder hen zijn in staat, planten en vruchten te verzamelen van de giftleverende boomen. Gedurende mijn eerste verblijf gelukte het mij dit gedaan te krijgen van twee zonen van Poenans, die onder de Kajans leefden, maar de collectie viel ongelukkig in handen, die er geen verder werk van maakten. Bij mijn tweede verblijf vond ik de Poenans niet terug en zoo kon niemand mij een tweede verzameling bezorgen. Aan den Mendalam onderscheidt men de twee soorten, als ipoe tanah en ipoe ăka, welke laatste naam duidt op den oorsprong uit een liaan (ăka).

Het groote voordeel bij het jagen en krijg voeren met de blaaspijp bestaat daarin, dat men zonder het slachtoffer te verontrusten verscheidene pijltjes kan afschieten tot er één treft. Overigens zijn er vele nadeelen aan verbonden, vooral bij wat grootere dieren, voor welke de gemaakte wonde nooit doodelijk is, terwijl het vergif op hen niet onmiddellijk zoo sterk inwerkt, dat zij zich niet meer bewegen kunnen. Daardoor blijven zij krachtig genoeg om nog over vrij groote afstanden te vluchten: een zeer groot bezwaar in de dichte bosschen, waar de dik met bladen, takken en lage struiken bedekte bodem het vinden van in de nabijheid gevallen wild reeds zeer moeilijk maakt. Op de juistheid van het schot werkt de lichtheid van het pijltje zeer nadeelig, zoodat deze op een open terrein bij wind bepaald gering wordt. Onder de gezeten Dajaks ontmoette ik er nooit een, die bijzondere vaardigheid aan den dag legde in het hanteeren van de blaaspijp: beter konden dit de Poenans; maar voor zoover zij voor mij proeven aflegden, schoten zij de pijltjes wel 40 à 50 M., doch de richting liet nog al te wenschen over en was niet te vergelijken bij de zekerheid van een geweerschot met kogel. De mogelijkheid om vele pijltjes op een zelfde dier af te geven en de weinige luchtstroomen in hunne bosschen, maken de

blaaspijp voor de jagerstammen een praktisch wapen, waarvan zij zich tegen menschen ook zeer goed weten te bedienen.

De schilden (klĕbit) der Bahau-stammen hebben den bekenden langwerpig vierkanten vorm, van boven en van onderen met een driehoek verlengd. Men ziet naar Europa het meest versierde exemplaren uitvoeren, waarop menschen en dierenfiguren en maskers zijn aangebracht. Zelden vond ik die onder de stammen van Centraal-Borneo, die op tochten zich altijd bedienen van eenvoudig gladgemaakte schilden van licht, bruin en taai hout, in het midden en op de zijden, in de lengte en op de vlakken in de breedte voorzien van versterkingsbanden van rotan. Bij de Kajans vond ik nog een oude vierhoekige ijzeren plaat met twee punten, om te dienen voor het bevestigen op de voorvlakte van het schild in het midden ter bescherming van de plaats, waar de hand zit. De eenvoudige schilden (klebit) worden ook niet versierd met haar; dit is wel het geval met de beschilderde, die dan klebit bok (haarschild) heeten. Tegenwoordig bezit men aan den Kapoewas geen haar meer van verslagen vijanden, maar het blijft verboden voor de versiering van schilden of zwaarden menschenhaar te gebruiken uit den eigen stam: het zijn vooral de Taman Dajaks, die hunne haren voor dit doel aan de Kajans verkoopen. Voor de zwaarden gebruikt men trouwens veel ingevoerde, gekleurde dierenharen.

ZEVENDE HOOFDSTUK

Godsdienst.

De godsdienstige overtuiging der Mendalam Kajans draagt een verschillend karakter, al naarmate men hooger of lager staande personen daaromtrent ondervraagt: terwijl de hoofden, priesteressen en priesters, volgens hunne wijze van zich te uiten, den hoofdgod of geest Amei Tingei, hooge vader, den voornaamsten invloed op hun leven toeschrijven, hoort men den gewonen Kajan slechts over zijne geesten, to, die voor de hooger staanden de volvoerders zijn van den wil van den bestuurder aller dingen. Deze troont boven allen en alles boven het hemelgewelf, terwijl de rijken der lagere goden, geesten, zielen en menschen, in verschillende hoogten zich daar beneden uitstrekken.

De eeredienst der priesteressen en priesters (dajoeng) teekent dezen toestand in zoover, dat hij zich vooral aansluit bij de opvatting der menigte en zich slechts zelden schijnt te wenden tot den hoogsten troon.

Eene der voornaamste in het leven ingrijpende instellingen van dezen eeredienst is het stelsel van verbodsbepalingen, pemali, onder welken term men niet alleen alles verstaat, wat den eeredienst betreft, maar in 't bijzonder ook de vele voorschriften, die bij verschillende ceremoniën en toestanden allerlei zaken lali (Boesang), pantang (Maleisch), taboe (Polynesisch) of verboden maken. Dit heeft onder de Kajans een zeer groote uitbreiding gekregen en beheerscht geheel het leven dezer menschen. Van de wieg tot het graf leven zij onder deze banden, omdat de priesters een groote rol spelen in ieder tijdvak van het leven en de eeredienst dan met zijne bepa-

lingen ingrijpt. Daar de dienaren van den godsdienst tevens de bezitters zijn van een groot deel van het geestelijk eigendom van den stam, worden zij bij ziekte eveneens geraadpleegd. Hunne behandeling bestaat dan deels uit bezwering, deels uit een reeks van verbodsbepalingen, die in haar geheel een belangwekkende hygiënische behandeling van ziektetoestanden in zich sluit.

Gelijk verwacht kon worden van een volk, dat uitsluitend van den landbouw leeft, beheerscht de cultuur van het hoofdproduct, de rijst, de geheele Kajanmaatschappij, terwijl in de landbouwfeesten de eeredienst zijne voornaamste uiting vindt.

Bij de groote moeilijkheid, die men ondervindt om van de enkele competente leden van een stam eene duidelijke verklaring te verkrijgen van hunne godsdienstige overtuiging, die ook voor die enkelen grootendeels bestaat in de kennis van een godenleer en de daarmede in verband staande voorschriften, is het ontleden der ceremoniën van groot belang, om den logischen gedachtengang der Kajans over de natuur, waarin zij leven, en de invloeden, waaraan zij onderworpen zijn, te leeren kennen. De dajoengs der Kajans maken dit wat gemakkelijker door hunne gewoonte, om zich behalve met niet van hen te verkrijgen bezweringsformules, tot de geesten te wenden met stoffelijke beden in den vorm van voorwerpen, die door hun samenstelling aan de wenschen uitdrukking moeten geven.

Uit deze „pĕmali" blijkt, dat zij zich de inwerking van hun omgeving op hun bestaan verklaren door deze omgeving te bevolken met een heir van geesten, die als goede en booze gedeeltelijk een gunstigen en gedeeltelijk een ongunstigen invloed uitoefenen. Zij dossen hen uit met eene menschelijke gedaante en met alle eigenschappen en hartstochten, die zij zelf bezitten.

Van de goede geesten herinner ik mij niet, eene nauwkeuriger gedaantebeschrijving gehoord te hebben; zij leven echter, als de Kajans zelf, in lange huizen vereenigd onder bepaalde hoofden, zoowel mannelijke als vrouwelijke.

De booze worden uitgemonsterd met alles, wat den Kajan verschrikt: een groot, krachtig, harig lichaam met dikken buik, lang woest hoofdhaar met vollen baard, groote oogen en zware slagtanden. De meesten hunner spreken niet, slechts de Belarè veroorzaakt het

I, 140.
Oesoen, hoofdpriesteres van Tandjong Karang.

geluid van den donder en de bliksem is de flikkering zijner oogen.

De voornaamste goede geesten of goden zijn, met Amei Tingei aan het hoofd:

Dó Tĕnangan, vrouw van de voorgaande.

Djaja Hipoei, moeder van de Kajan-wereld.

Támei Angoi, getrouwd met

Boering Oenè,

Támei Awi, die beneden de rivieren woont.

Voor de ontwikkelde Bahau's is Amei Tingei degeen, die het leven der menschen beheerscht, die reeds hier op aarde straft dengene, die zich schuldig maakt aan overtredingen van den adat of aan andere vergrijpen. Hij is alwetend en heeft onder zich het heir van booze geesten.

Hoewel de Bahau's het voortbestaan der ziel na den dood erkennen, is er bij hen van een vergelding van de op aarde bedreven misdaad in het leven hier namaals geen sprake. De booze geesten zijn voor de meeste Kajans de eenige, met welke zij zich in hun godsdienstige overtuiging bezighouden. Voor hun woonplaatsen gelden alle plaatsen, die op het gemoed van het volk een onverkwikkelijken indruk maken, als rotsholen, zwaar begroeide bergen, donkere bosch-partijen en bijzonder gevormde rotsen en steenklompen. De booze geesten hebben een veel ruimer blik dan de menschen en hebben daardoor meer macht.

Djaja Hipoei wordt vereerd als de moeder van den Bahau en heeft in Apoe Lagan de heerschappij over de wereld der goede geesten.

Boering Oenè schijnt de godin van den oogst te zijn.

Támei Awi woont in den grond onder de rivier.

Verder is het mij niet gelukt, eenige inlichtingen hierover te krijgen.

De goede geesten wonen in Apoe Lagan in vele groote, lange huizen op de wijze der Kajans. Men telt er 12 boven- en 12 benedenstrooms van het huis van het voornaamste hoofd Djaja Hipoei. De eerste twaalf heeten van boven af Ingan I, Boea Koedja, Oelow Lawin, Parèn Tingin, Parèn Baloei, Batang, Oeniang Awang, Oetan, Ingan II, Boea Kaping, Tijoeng en Apoe Lagan.

De streek van dit geestenrijk verleggen de Kajans boven hun stamland, Apoe Kajan, het brongebied van de Kajanrivier, wat

lager dan het hemelgewelf. Daarbeneden ligt het Kajansch zielen- of schimmenrijk, Apoe Kesio, waar allen heengaan, die op gunstige wijze gestorven zijn, d. w. z. niet door zelfmoord, strijd of bij de bevalling.

Djaja Hipoei, het vrouwelijk hoofd der geestenwereld, woonde vroeger op aarde als echtgenoote van Amei Awoei, een hoofd van de Kajanrivier, waar zij in den regel overvloedig rijst en heerlijke vruchten hadden. Een jaar echter bracht hongersnood en Amei Awoei ging daarom in gezelschap van zijn zoon Těkwan, ook wel Soeweng Koelè genoemd, naar het land Lagan Paoe, om daar voor gongs, zwaarden en kralen, rijst in te koopen. Hier echter was ook groote rijstnood, zoodat zij ongetroost moesten terugkeeren. Tot overmaat van ramp kwam Těkwan om, op den terugweg in de watervallen van het riviertje de Lirong. Vandaar groote treurigheid bij de terugkomst in het lange huis, waar allen deelden in het verlies, door hun hoofd geleden. Na afloop van den rouw vond Amei Awoei onverwachts een ladder, welke naar boven voerde in het geestenland Apoe Lagan en in zijn nood trachtte hij nu daar met dezelfde ruilmiddelen zijn volk van rijst te voorzien. Na de ladder bestegen te hebben, kwam het hoofd bij Boering Bango, de vrouw die in dat land regeerde; het gelukte hem niet alleen, overvloed van rijst te krijgen, maar hij vond er ook zijn zoon Těkwan. Deze mocht hem echter niet naar beneden volgen; hoewel vergenoegd over het resultaat van zijn handelstocht, wierp dit laatste een schaduw op zijne stemming.

Toen Djaja Hipoei hoorde, dat haar oudste zoon boven woonde, was zij beneden niet meer te houden, en hoewel noch Amei Awoei, noch haar jongere zoon Imoe Djoatoet het land wilden verlaten, waar zij tot nu toe tevreden hadden gewoond, besloot de moeder toch te gaan verhuizen naar Apoe Lagan. Een groot deel der bevolking van haar huis trok met haar mede naar boven, waarna zij de ladder afbraken.

In Apoe Lagan echter wilde Boering Bango haar niet opnemen. Daardoor ontstond een strijd: Boering Bango werd overwonnen en zag zich genoodzaakt naar Poeoe Sioe te vluchten en aan Djaja Hipoei, Apoe Lagan over te laten.

Van de op de aarde gebleven Amei Awoei en Inoe Djoatoet stammen de Bahau's af.

Als uitvloeisel van de werken der booze geesten hebben de menschen te lijden van tegenspoed, slechte droomen, ziekte en dood. Vandaar dat men tegen alle deze de hulp inroept van lieden, die de goede geesten kunnen overreden en de kwade kunnen bezweren, namelijk de priesteressen en de priesters, de dajoengs.

De goede geesten kunnen door hun grootere kennis de menschen waarschuwen tegen ongevallen en doen dit door middel van de dieren, die voor de Kajans heilig zijn, verscheidene vogels, herten en enkele slangen. Vandaar het groote gewicht, dat de Bahau's aan deze voorteekens hechten. Na hun dood worden deze dieren onder de goede geesten opgenomen.

De geesten van Apoe Lagan worden verder door de dajoengs aangeroepen, om bij ziekte en tegenspoed te helpen voor het terugbrengen der menschelijke ziel.

De menschen hebben namelijk twee zielen of broewa: mata kiba en mata kanan genoemd. Deze zijn niet aan het stoffelijk omhulsel gebonden, maar kunnen het verlaten, hetgeen met de mata kanan nog al licht geschiedt, door alles wat het gemoed van den Kajan verschrikt of in beroering brengt. Met behulp der goede geesten van Apoe Lagan weten de dajoengs deze ziel echter in het lichaam van den patient terug te voeren en het lichaam weer gezond en voorspoedig te maken.

Deze angst voor het ontvluchten van hun broewa merkte ik het best aan de schuwheid, waarmede zij het hun zoo vreemde photographeeren en het nemen van anthropometrische maten aanzagen. Werden hunne zielen door een geschenk gestreeld, dan was het gevaar minder. Het is die vrees, welke het ons zoo moeielijk maakt de dajoengs aan het spreken te krijgen; de oude Oesoen overwon die vrees, maar geld, kralen en doek, al was het nog zoo weinig, moesten er altijd wezen, om haar ziel niet te doen ontvlieden.

Trouwens bij al dergelijken omgang heeft men verscheidene beletselen te overwinnen, die wortelen in de eigenaardige sociale en psychische verhoudingen van het individu.

Het best kon ik dit ontleden bij mijn langdurigen omgang met Oesoen.

de oude hoofdpriesteres van Tandjong Karang. Zij was een der weinigen, die in de lange woning den geheelen schat van overleveringen omtrent de geestenwereld en de geschiedenis van den stam bezaten. Volgens de overtuiging der Kajans, was haar doen en laten dan ook van bijzonder gewicht voor de belangen van den stam, voor de stemming der geesten, en dus voor tegenspoed, ziekte en dergelijke. Daarom schaadde zij door bijzondere handelingen niet alleen haar eigen belangen maar ook die harer omgeving, in aller opvatting; niet het minst door zich met mijne profane persoonlijkheid te onderhouden over haar gewijde wetenschap. Behalve de vrees voor haar stamgenooten speelde ook die voor haar eigen welzijn een groote rol en had zij wat bijzonders verteld of gebracht, dan moest ik mij haasten haar ziel te streelen met wat geld, katoen en kralen, om kwade droomen en ziekte af te weren. Verder speelde haar kleinzoon nog een rol in de angsten van haar gemoed; het was een wees, maar een ondeugende bengel van een jaar of twaalf, die zijn grootmoeder nog al onder de plak had en, evenals de andere Kajans, niets op had met haren omgang met mij.

Tegen alle deze moeielijkheden streden bij haar een zeer ontwikkelde geldzucht, ijdelheid over haar wetenschap en positie en, naar ik mij vleien durf, ook een vrij groote ingenomenheid met mijn persoon.

Door deze verhoudingen ontwikkelde zich onze omgang zoo, dat zij, ten einde de omgeving het spoor bijster te maken 's avonds bij mij kwam, als de anderen thuis waren; dan pakte zij haar wetenschap of hetgeen zij voor mij gemaakt had van gewijde voorwerpen uit en nam weer mede wat zij er voor kreeg. Wanneer zij wat bang was in 't donker, kwam de kleinzoon mede, die dan ook een kleinigheid tegen de innerlijke onrust kreeg. In de stilte van mijn hutje, slechts gestoord door de enkele geluiden van buiten uit de dommelende Kajan-woning of van de immer levendige krekels, hoorde ik dan in een afschuwelijk mengsel van Kapoewas-Maleisch en Boesang de sage van Oesoen's geestenwereld, waaraan het energieke gezicht der oude Dajaksche vrouw nog een eigenaardige bekoring bijzette. Niet minder belangrijk waren hare uitleggingen omtrent een nieuw heilig product harer verdorde handen met aanmaningen tot stilzwijgen en later bij het optreden der concurrentie, waarschuwingen tegen deze ongewenschte mededinging.

Werden wij door nieuwsgierigen gestoord, dan had zij onmiddellijk een onverschillig onderwerp bij de hand. Vond zij de kust bij haar komst niet vrij, dan had zij het medegebrachte van buiten reeds door de matten omwanding van mijn slaapplaats geschoven; dat werd dan later door ons verrekend.

Over dag liet zij haar gevoel meer den vrijen teugel, kwam dikwijls bij mij oploopen en moest tot groot vermaak van de omringende jeugd door den dokter dikwijls op allerlei kwalen onderzocht worden.

Na mijn vertrek bij het eerste verblijf bij hen, bracht zij mij naar Poetoes Sibau nog een extra mooi gewerkten hoed en nam daar onder heete tranen afscheid van mij.

Bij mijn later verblijf had zij de attentie, om te Poetoes Sibau te komen en zich te laten photographeeren, wat geen harer dorpsgenooten had willen laten doen. Om haren kleinzoon tevreden te stellen, moesten wij haar echter een afdruk zenden, ten einde te voorkomen, dat de ziel het beeld volgen zou. Deze vrees was het groote beletsel voor de photographie, zelfs de afdrukken waren daartegen in den regel niet voldoende.

Niettegenstaande de soms groote moeilijkheden, die vooral de geldzucht mijner oude vriendin mij berokkende, kan ik haar niet dan met waardeering herdenken. Zonder haar zouden de godsdienstige begrippen der Kajans ook na een verblijf van vijf maanden, mij grootendeels een gesloten boek gebleven zijn en haar voorbeeld deed concurrentie ontstaan in de levering van voorwerpen van eeredienst, welker bestaan mij anders nu nog onbekend zou wezen.

Evenals de Bahau's de inwerkingen hunner omgeving als handelingen van wezens opvatten, die op hen zelven gelijken, zoo schrijven zij aan alle levende en levenlooze voorwerpen dier omgeving, hun eigen menschelijke eigenschappen toe en als uitdrukking daarvan stellen zij ze zich bezield voor. Vandaar de eigenaardigheid, dat de Bahau's er moeilijk toe te brengen zijn een voorwerp bijv. door verbranden te vernietigen, doch het zonder bezwaar in de rivier werpen. Zoo worden ook alle voorwerpen, die een belangrijke rol in iemands leven gespeeld hebben, bewaard en na diens dood in een groot pak, opgeborgen, waarna niemand er meer naar omkijkt, van vernietiging is evenwel geen sprake.

Bij den bouw van een nieuw huis, waarbij zooveel boomen zijn mishandeld, doen de Kajans een jaar lang boete, hebben een tijd, waarin veel lali is, o. a. het dooden van eetbare dieren als beren, tijgerkatten, slangen en meer.

Bij de Oeloe-Ajar Dajaks aan den Mandai bestond een dergelijk gebruik, maar nog strenger. Hier hing de duur der boete af van de hoofdzakelijk gebruikte houtsoort; voor een huis van ijzerhout had men drie jaar zich van verschillende lekkernijen te onthouden. Het slot van zoo'n periode wordt bij de Kajans nog door eene plechtigheid (het afwerpen van den verbodstijd) gevierd en het voor den vorm gaan snellen, speelt hierbij ook nog een rol; men leent dan evenwel een ouden schedel bij een naburigen stam.

Daar ook de rijst bezield en de goede stemming der ziel voor het slagen van den oogst van het grootste belang is, hebben de dajoengs een uitgebreid ceremoniëel voor het behandelen van de rijst; iedere nieuwe behandeling van de rijst gaat hiermede vergezeld.

De zielen, broewa, van door afvallen verloren of van door dieren gegeten rijst, tracht men door middel van de dajoengs ook weer tot zich te trekken.

De boomen der pijlvergiften zijn ook evenzoo bezield en o. a. is de tasemboom (Antiaris toxicaria) in het bezit van een moeilijk te bevredigen ziel. Vandaar dat men zelden het kernhout van dien boom hoogst welriekend vindt; dit is wel het geval, als degeen, die hem velt, de gewenschte offers weet te brengen.

In het algemeen wordt alles geofferd, wat de Kajans mooi en lekker vinden, in hoofdzaak doen fraaie kleeren, sieraden en voedsel, als varkens, kippen en eieren, dienst, om de goede geesten te lokken en de booze tevreden te stellen. Men houdt deze dieren uitsluitend voor dit doel en doodt ze anders nooit. Gelukkig voor de Kajans zijn de geesten tevreden met het meer etherische van het offer, zij zelven behouden of eten het stoffelijke deel. Naast deze middelen heeft men er vele, om de booze geesten op de vlucht te jagen. Vooreerst meent men dit te kunnen doen met de gewone middelen van tegenweer, zoals het werpen met steenen en hout; op reis deden mijne dragers dat in alle holen en naar alle rotsen waar booze geesten huisden. Een ander maal grepen alle Kajans naar

hun zwaarden bij een donderslag in onze onmiddellijke nabijheid als tegenweer tegen den Belarè, die zoo in de nabijheid was. Eens spuwde een hunner tegen de maan, ik weet echter niet waarom.

Bij een zonsverduistering, wanneer volgens hen een gedrocht de zon dreigt op te eten, slaan zij geweldig op de groote gongs, schieten geweren af en schreeuwen om het gedrocht te verjagen. Om ze te verschrikken kunnen menschelijke wangestalten dienst doen, bij welke dan de genitalia bijzonder groot worden uitgewerkt. Vooral bij ziekte worden zulke beelden gemaakt en aan den rivierkant langs de voetpaden opgesteld, om de indringende tò te verjagen. Men rust ze dan bovendien uit met schild, speer en zwaard.

Ook de genitalia alleen zijn in staat tegen een binnendringer te beschermen en men vindt ruwe nabootsingen veel op trappen en loopplanken aangebracht; daarop worden van oneffenheden zoowel vrouwelijke als mannelijke bij de bewerking met den bijl uitgespaard. Zooals onder kunst vermeld is, heeft dit aanleiding gegeven tot eigenaardige motieven voor het versieren van huizen, wapens en andere zaken.

Het plantenrijk levert evenzoo velerlei middelen op voor het afweren der booze geesten. Het meest gebruikt men daarvoor de daoen long (Aroïdeae Sp.), welke bij veel gelegenheden tot tegenweer aangewend wordt. Moeders met kleine kinderen o. a dragen een hoofdband van tika, met stukjes van den wortelstok van daoen long. Zij zullen zich ook nooit mèt de kleinen buitenshuis begeven zonder een brandenden bundel plĕhiding, de bast van een Anonacea, welke een onaangenaam riekenden walm afgeeft.

De ronde, gladde vruchtjes van Coïx-soorten, die bruin en zwart zijn, worden door de moeders in plaats van kralen gebruikt voor halskettingen, aan welke verschillende soorten land- en zeeschelpen nog een sterk afwerend vermogen ontwikkelen. Men ziet deze ook steeds aan de hawats, naast de tanden van honden, wilde katten, beren en van den Borneo'schen panter. Deze zijn echter in den regel te kostbaar en vormen den fraaisten tooi voor de ooren der mannen.

De voorstelling, die de Kajans zich maken van hun omgeving,

is een weerspiegeling van die van hun eigen persoon, voor hen een stoffelijk omhulsel, dat twee zielen herbergt, mata kanan en mata kiba, welke vrij los aan dat omhulsel verbonden zijn, daarin slechts vertoeven, zoo lang zij zich daarin behagelijk gevoelen en door allerlei onaangename inwerkingen tot ontwijken kunnen worden gebracht. Verlaat een of beide (?) het lichaam, dan uit zich dat in een onbehagelijk gevoel; de Kajan voelt zich ziek, hij heeft slechte droomen of tegenspoed en gelukt het niet de ziel terug te halen, dan sterft het stoffelijk omhulsel. Bij benauwde droomen ziet de ziel op haar vlucht het gedroomde.

De dajoengs zijn in staat de ziel (broewa) weer terug te brengen door middel van alles, wat de Kajans op hoogen prijs stellen; dikwijls echter hebben zij daarvoor de hulp noodig der geesten (tó) van Apoe Lagan. Heeft de dajoeng de ziel doen terugkeeren en gevangen, dan wordt zij 's avonds, als alles gesloten is, uit de voorloopige gevangenschap in een mandje met deksel bevrijd en in het hoofd geblazen van den zieken mensch, die na dit mĕla nog een dag moet rusten en dan spoedig hersteld zal wezen, tenzij de ziel opnieuw gaat zwerven.

Bij den dood verlaten beide broewa het lijk, de mata kanan onderneemt den tocht naar het zielenrijk, Apoe Kĕsio, terwijl de mata kiba hier op aarde blijft en waarschijnlijk overgaat in de door de Kajans niet gegeten herten, grijze apen (Macacus Cynomolgus), slangen en den tinggang (Buceros Rhinoceros L.). Het waarschijnlijkst is dit, omdat zij in de wilde zwijnen bijv., die voor hen de grootste lekkernij zijn, de zielen van de menschen van de zee (Maleiers) plaatsen. Eigenaardig is het, dat zij er niet tegen op zien, die dieren met vergif te dooden, wanneer zij te veel schade op de rijstvelden aanrichten. Kinderen, die nog niet volwassen zijn, nog niet gingen ajo, eten deze alle echter wel.

De vogelsoorten en de roodkoppige slang, die hen in 't bijzonder als afgezanten uit Apoe Lagan waarschuwen, ontzien zij echter altijd en wenschen die ook niet door anderen gedood te zien. Wanneer na den dood de mata kanan den weg naar het zielenrijk Apoe Kĕsio onderneemt, heeft hij een moeilijken en gevaarlijken weg af te leggen en daarom wordt aan het lijk

alles mede gegeven, wat zoowel op dezen weg als in het zielenrijk van nut kan wezen.

Een volledige uitrusting van fraaie kleeding naar oud model, bijzonder mooie sieraden, wapenen en gereedschap, die men daarvoor bij zijn leven reeds zorgt bijeen te brengen, verdere bezittingen als gongs, worden in de kist gelegd of bij het graf geplaatst. Behalve deze eischt de weg nog voedsel van allerlei aard en de middelen, om de ernstige hindernissen te overwinnen; ook is men dan nog niet beveiligd tegen booze geesten en daarom geeft men tegen deze aan de draagmand, brioet, mede eigenaardig gevormde steenen en dierentanden naast een bamboe met suikerrietsap voor de goede geesten en een miniatuur trap, om de ziel in staat te stellen, rotsen te beklimmen, over kloven te komen enz.

De weg vangt aan onder den grond en loopt behalve over de gewone terreinmoeilijkheden, over sterk zwiepende boomen als bruggen, over wegen zoo scherp als zwaarden. Komt de ziel deze niet goed over, dan kan zij geheel te gronde gaan: stort zij bijv. van de brug in de rivier, dan eten de visschen haar en is zij vernietigd. Op één punt splitst zich de weg in drieën: één voert rechtuit naar Apoe Kĕsio, de tweede tak, aangeduid door zwaarden, en de derde door gongs, geleiden naar andere verblijven, dienende voor hen, die een gewelddadigen dood gestorven of voor vrouwen en kinderen, die overleden zijn bij of kort na de bevalling en geboorte. Over het pad der zwaarden bewegen zich de gesneuvelden, vergiftigden naast zelfmoordenaars of verongelukten.

Zij, die niet naar Apoe Kesio verhuizen, worden ook niet op de gewone wijze begraven, maar slechts in een mat gerold en op of in den grond neergelegd. Vooral de lijken van de kraamvrouwen worden zeer geschuwd, slechts oude vrouwen pakken die aan en bij het wegbrengen worden zij met rotans gesleept. In Apoe Kĕsio wonen de zielen evenals hier op aarde, maar zij baden zich in overvloed en weelde en genieten het eeuwige leven, de maatschappelijke verhoudingen blijven echter ook daar bewaard, zoodat hoofden ook daar als hoofden optreden. De zielen hebben de macht als zij willen, op aarde terug te keeren.

Hoewel de Kajans door hunne priesters niet worden verschrikt

met het vooruitzicht van eeuwig branden in een hel, boezemt hen het denkbeeld van den dood toch een grooten schrik in en over alles, wat daarmede in verband staat, laten zij zich liever niet uit.

Het kostte aan Oesoen dan ook geen geringe overwinning, om met mij dat zielenpad te gaan bewandelen en toen ik haar zoover had, moest er nog een plaats uitgezocht worden, waar wij van wal zouden steken. Op het terrein van Tandjong Karang was zoo iets onheilbrengends niet vertrouwd, en daarom namen wij, als met den rimaw, onze toevlucht tot het huis der Tamans en spraken af, elkaar daar op een geschikt uur te ontmoeten. Ik vond mijn oudje in een vertrek met een Taman-vrouw en weldra waren wij op reis, ik ingespannen luisterend, om zooveel mogelijk te verstaan en zij met de eigenaardige onzekerheid van iemand, die zich op verboden terrein beweegt. Nog meer echter bleek de Taman-vrouw onder den indruk van het verhaal, hoewel de Tamans overigens niet erg veel voelen voor het Kajan geloof; wij waren bijna aan het einde, toen Oesoen plotseling afbrak, daar de getuige van ons onderhoud zoo ontsteld er van werd, dat zij in haar angst ons dringend verzocht op te houden. Ik wist echter genoeg, om het belangwekkendste te kunnen onthouden.

De Kajansche priesters en priesteressen, de dajoengs, die geroepen zijn om met de geesten te verkeeren, dezen wenschen kenbaar te maken en tot hulp verleenen bij ziekte en ongeluk aan te sporen, zijn bepaalde personen, meestal vrouwen, slechts enkele mannen. In het huis van Tandjong Karang met een 50 woningen waren 12 vrouwelijke en twee mannelijke priesters. Alle standen kunnen het worden en wanneer zij goed bij de hand zijn, kunnen lijfeigenen ook wel invloed op die wijze verkrijgen. In den regel zijn de nieuwelingen reeds vrij oud, een was een meisje van ± 20 jaar en één een vrouw van bijna dertig.

Deze dajoengs spelen door hun aanraking met de geestenwereld bij oogstfeesten de groote rol; evenzoo raadpleegt men hen bij slechte droomen, tegenspoed en ziekte. Behalve dit zijn zij het vooral, die de oude overleveringen bewaren, de adat kennen en ook het best op de hoogte zijn van de medische kennis der Kajans.

Zij houden daarvoor samenkomsten, waar vooral de jongeren

onderwezen worden gedurende de twee eerste jaren, na een beproevingstijd doorstaan te hebben, welke gepaard gaat met allerlei onaangename verrichtingen, bijv. aarde eten en dergelijke. Gedurende den leertijd vertoonen zij zich bij feesten in rokjes met een wit veld.

Hoewel ik alle godsdienstige oogstfeesten medemaakte, kwamen mij extatische toestanden der dajoeng, waaruit bezieling moet blijken, slechts zeer rudimentair voor. Eigenlijk zag ik slechts eenmaal eene vertooning bij nangei, (nieuwjaar vieren), die er aan deed denken: de voornaamste jongere priesteres droeg de gaven, welke op den lasa uitgespreid waren, in een danspas op aan de geesten, met ook in ons oog welsprekende gebaren; de dans werd toen sneller en sneller, tot zij een paar dwarslatten van den lasa besteeg en het geheel met hare handen schudde, als om de gaven te doen opstijgen

Voor het bezield zijn der dajoengs pleitte ook nog, dat op een dag van dangei een nieuwe priesteres de keten voor den lasa vasthield, waarlangs de geesten moesten afdalen, onderwijl door eene oudere werd toegesproken en in de geheimen van de priesterwetenschap ingeleid. In verband met hetgeen ik zag aan den Mahakam, moet men dit opvatten, als bezield worden van de dajoeng. Hoewel geëxalteerde vrouwen niet ontbraken en ook andere zenuwziekten als epilepsie voorkwamen, zoo merkte ik die niet onder de dajoengs. Deze waren alle soliede huismoeders en al hare verrichtingen, die ik bijwoonde, hadden op de kalmste wijze plaats.

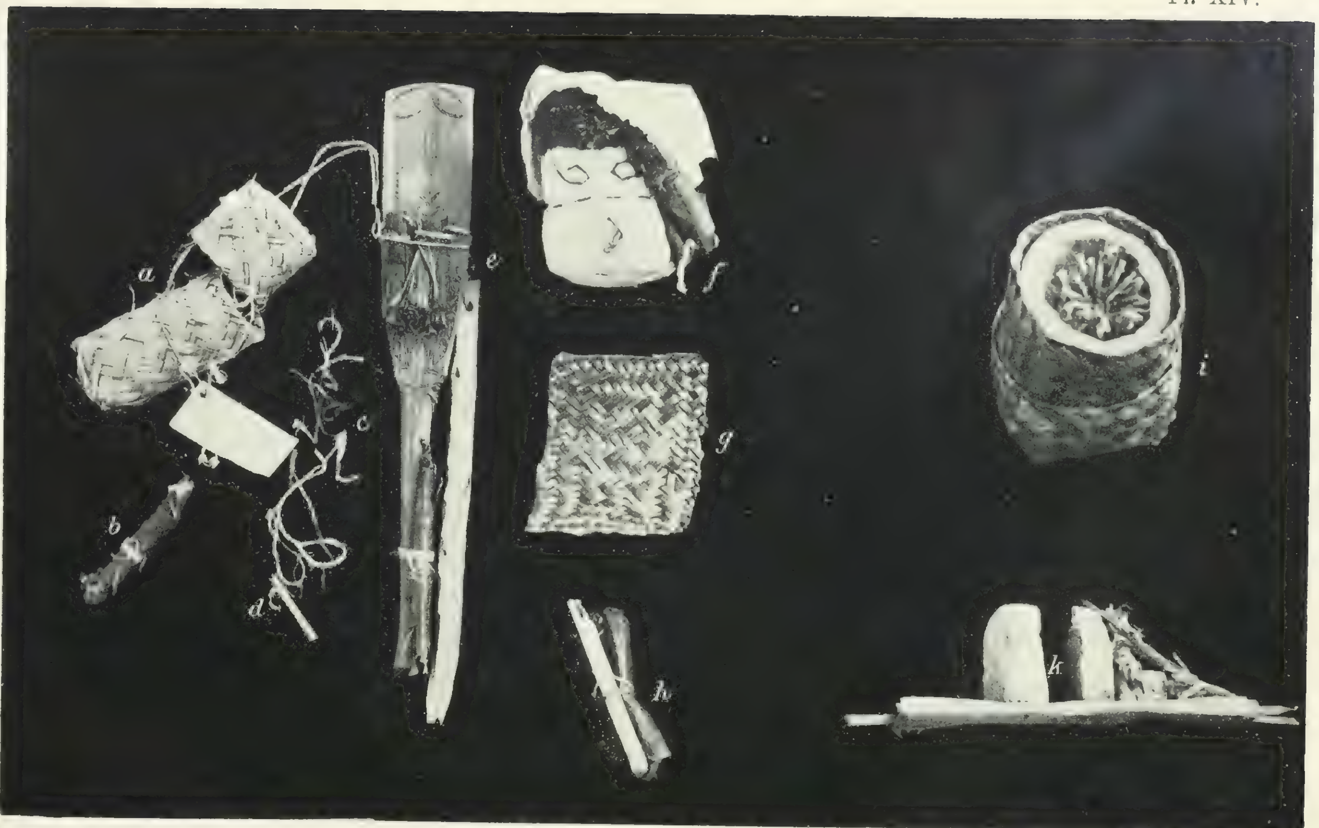
De dansen van haar, die blijk gaven ook de beteekenis harer handelingen te begrijpen, waren altijd ter begeleiding van bewegingen, die ten doel hadden, de offers aan de geesten op te dragen. De anderen echter sprongen vrij wel, zonder beteekenis in den dans te leggen, rond, doch dienden nooit tot vermaak der tegenwoordige menigte. In hun werkzaamheden is ook geen spoor te vinden van de erotische rol, die de blians (of balians) en de basirs aan den Barito vervullen. Zij hebben evenmin bijzondere voorrechten boven hunne omgeving, maar het mela verschaft aan haar, die in trek zijn, een groote bron van inkomsten waarvan zij echter weer zelf

een goed deel moeten offeren aan de of haar geesten. Bovendien zijn zij verplicht, om, meer dan gewone Kajans, de voorschriften en verbodsbepalingen van den eeredienst streng op te volgen. Slechts in functie zijn zij aan een kleinigheid in de kleeding te onderscheiden van andere personen; zij dragen dan een of meer bijzondere armbanden. De oudste staat aan het hoofd der anderen en vervult de voornaamste rol bij de plechtigheden. Ieder huis aan den Mendalam heeft zijn eigen dajoengs die met die der andere niet in verband staan en een eenigszins gewijzigden eeredienst hebben. Daarbij bedienen zij zich van een oudere taal, die nog al van de tegenwoordige verschilt en daháun to, geestentaal, genoemd wordt.

Behalve door middel van de taal, treden zij met de geesten in gemeenschap door het maken van voorwerpen, die ten deele dienen om hunne wenschen uit te drukken, ten deele om aan de geesten hunne offers aan te bieden. Zij worden alle gemaakt met zeer eenvoudig materiaal, dat de Kajans aan het plantenrijk ontleenen.

Wanneer de priesteressen en priesters zich met de geesten willen onderhouden, worden deze altijd gewaarschuwd door het slaan op oude bekkens, veelal dunne ronde koperen platen van 3—4 dM. middellijn en opstaanden rand van een 5 cM. Iedere werkzaamheid der dajoengs gaat met het rammelend geluid dezer instrumenten gepaard en bij geene andere gelegenheid hoort men ze. Behalve het dienst doen bij oogstfeesten, is het helpen bij ziekte, slechte droomen en tegenspoed, de voornaamste bezigheid dezer dajoengs. Als het meest in aanzien hebben de oudsten daarbij de voorkeur. Naar een der voornaamste verrichtingen, het bestrijken van het lichaam van den patient met een gewijd oud zwaard of speer, noemen de Kajans dergelijke werkzaamheden hunner priesteressen „mĕla."

Wanneer het mĕla plaats heeft bij een gewonen Kajan, doet ééne dajoeng den dienst in de amin of woning van den betrokkene. 's Morgens tegen acht uur begint de zitting met een bijzonder goeden maaltijd, waaraan zoowel het gezin als de priesteres deel neemt en bestaat uit kip, visch, rijst en soep van groenten. Van dat alles wordt voor de geesten wat opzij gelegd en dit verwerkt in kawits, welke al naar het ziekte of slechte droomen of tegenspoed geldt, met bijzondere toevoegsels worden vereenigd

I, 153—163.

Barang Boelit.

Museum Batavia.

a. Ingan met inhoud:
b. Kawit.
c. Plantaardige haken en strikken.
e. Aŏ lali met sān lali.

i. Bĕtoengoel.
k. Angan.

tot een blaka, de stoffelijke uitdrukking van hetgeen van de geesten gewenscht wordt. Enkele kawits worden aan den hawat en aan het dakvenster gehecht, waardoor de geest moet binnenkomen. Met het vervaardigen van dit alles verloopt de voormiddag; dan keelt een der mannelijke huisgenooten een klein varken en het bloed daarvan wordt opgevangen op pisangbladen en daoen sawang (Cordyline javanica Bl. ?) om later aangewend te worden bij het eigenlijk mĕla en als voedsel voor de geesten. In dien tijd heeft de dajoeng zich op een fraaie rotanmat geplaatst onder het geopende dakvenster, naar Kajanwijze met gekruiste beenen en de rechterhand onder het hoofd. Voor zich heeft zij een uitstalling van allerlei mooi's: doeken, koralen halskettingen, oude zwaarden en gongs benevens de blaka. Aan het dakvenster hangt een alan broewa of zielenweg, om aan de ziel het afdalen door het venster gemakkelijk en aangenaam te maken; langs dezen tracht de dajoeng al zingend de rondzwervende ziel met behulp der geesten van Apoe Lagan terug te krijgen. Meent zij hierin geslaagd te zijn, dan doet zij de ziel eerst in een gesloten mandje van het model van een ingan, waarin kawits met voeding. Nadat zij het in een donkeren hoek gedeponeerd heeft, nuttigen de aanwezigen weer een hartig maal, waarvan nu het vleesch van het biggetje de hoofdschotel uitmaakt. Wordt het donker, dan is de tijd aangebroken voor het eigenlijke mĕla, waarvoor alles gesloten wordt en een oud zwaard en een oude speerpunt met kawits en daoen sawang met varkensbloed worden voorzien en de patient als 't ware daartusschen geplaatst met den voet op het zwaard, terwijl de priesteres met de speerpunt den arm van den zieke bestrijkt van boven naar beneden. Deze bewerking, het mĕla, dient, om de ziel, die de dajoeng vooraf in het hoofd van de behandelde persoon geblazen heeft, met al dat goede in aanraking te brengen en over te halen, om het lichaam niet weer te verlaten.

Daarna worden ook de huisgenooten met hetzelfde doel bewerkt en dus voor hun gezond blijven gezorgd, waarna de dajoeng huiswaarts keert met de belooning van een zwaard en 4 of 5 oude kralen, die een waarde hebben naar de welgesteldheid der familie, maar soms 3 rijksdaalders het stuk kosten.

Op dezen dag en den volgenden is het aan de huisgenooten verboden te werken en evenzoo mogen zij na het mela geen omgang hebben met hun dorpsgenooten, hun woning wordt lali. Zij dragen als teeken van dit gewichtig werk alleen de lakoe mela, een kralen armband van bijzondere samenstelling; in 't midden acht roode kralen, waarvan aan weerszijden vier gele, vier blauwe en vier zwarte kleinere kralen, die door twee der geestverdrijvende bruine vruchtjes boven genoemd worden afgesloten. Eerst aan het het einde van den tweeden dag leggen zij die kralen af.

Met een gering verschil gaat men op dergelijke wijze te werk, wanneer het iemand geldt, die slecht gedroomd of met tegenspoed te kampen heeft. Geldt het een hoofd of de belangen van het geheele huis, dan is één dajoeng niet voldoende, maar drie of vier der oudsten vereenigen haar invloed op de geestenwereld; zij gaan dan eenigszins te werk als bij dangei en richten in plaats van den lasa een bamboe op, waaraan kleine bamboe's met geestenvoedsel hangen. Evenzoo geldt voor het hoofd bij andere gelegenheden een andere wijze van handelen.

Bij een volk als de Kajans, dat uitsluitend leeft van den landbouw, neemt deze een voorname plaats in in den godsdienst en eeredienst. De landbouwfeesten verschaffen de beste gelegenheid, om den eeredienst te leeren kennen. Daarom zien wij ook de dajoengs haar voornaamste werkzaamheden verrichten met het einde van den oogst, dangei, en bij den aanvang van het zaaien, toegal.

Door de afhankelijkheid van hun rijstbouw van den regen en den drogen tijd, duurt de verbouw van de rijst een jaar, en daar iedere overgang tot eene andere werkzaamheid bij den rijstbouw voor de Kajans het begin van een nieuw tijdperk vormt, bepaalt de verdeeling van den rijstbouw die van het jaar. Ieder van die tijdvakken wordt door een grooter of kleiner feest ingeleid, waaraan de geheele bevolking deelneemt.

Een hoofdrol spelen echter de dajoengs daarbij, die telkens dan voor het hoofd en de geheele gemeenschap de gunst der geesten op dezen arbeid inroepen. Dit geschiedt niet alleen door bezweringen, maar, evenals bij het mela, door het maken van voorwerpen (pĕmali) welke deels moeten dienen, om symbolisch de wenschen van het

volk aan de geesten kenbaar te maken, deels meer gewijd zijn aan de verzorging der geesten van de verbouwde rijst.

Bij de hoofdfeesten, dangei, einde van den oogst en begin van het nieuwe jaar en toegal, begin van het zaaien, ontwikkelen de dajoengs hunne voornaamste werkzaamheid tegenover de hoofdgeesten, die het slagen van den oogst beheerschen. Later bij het binnenhalen, in de schuur brengen en bij het verbruiken, komen de dajoengs telkens in functie, maar hebben dan vooral hun aandacht te wijden aan de zielen van de rijst zelf (broewa parei), opdat die verzoend blijven met het doen en laten der menschen. Om de belangrijkheid heeft men hiervoor talrijke voorzorgen en inrichtingen uitgedacht en het zijn de dajoengs die bij de vervaardiging en in gebruikstelling hunne hulp moeten verleenen, wat ook met den naam van mĕla wordt aangeduid.

Het aanbieden van verschillende soorten voedsel aan de goede geesten, om ze te lokken, vormt voor de dajoengs een der gewichtigste hulpmiddelen, om met de to te verkeeren. Als echte godenen geestenspijs gelden varkens, kippen en eieren, welke alleen voor hen gedood worden. Bij eenvoudig mĕla zijn het jonge biggetjes en kuikens, welke men gebruikt; voor dangei en toegal worden de groote dieren bewaard. Behalve van de kuikens, biedt de dajoeng slechts kleine hoeveelheden van deze en van alle andere Kajanspijzen aan de geesten aan, en doet dit in rolletjes pisangbladen, die bestaan uit het in den eeredienst heilig getal van 8 lagen. Ieder van deze heeft van onder een vierkant stuk blad ter grootte van een hand, daarop een wat kleiner uitgerafeld stuk, waarop een stukje vleesch, visch, kip, mais of rijst gelegd wordt, dat men met een vingerbreede bladstrook toedekt. Liggen acht van deze bladstelsels op elkaar, dan rolt men ze in den vorm van een sigaar, houdt ze bijeen met ongedraaide plantenvezels, waarvan de einden niet geknoopt, maar om elkaar heen worden gewonden. Zoo'n rolletje noemt men een kawit en het doet dienst bij alle plechtigheden, waarbij de geesten betrokken zijn; zulke kawits en verder kleine bamboe's met vochten, vormen de gewone offers.

Bij het noegal (vieren van toegal) zagen wij reeds, dat op het rijstveld, voor deze plechtigheid ingericht, een pĕmali werd geplaatst,

die als van meer algemeene strekking straks zal beschreven worden.

Vooraf de eenvoudiger pĕmali bij den eigenlijken oogst. Wanneer de rijst rijp is en het oogsten (ngĕleno) begint, bereidt de Kajan zich op dezen arbeid ook zelf voor en hij laat, terwijl het hoofd op zijne wijze voor het eigenlijke oogstfeest zorgt, zich en zijne familie door een dajoeng bezweren, mĕla. Wie niet aldus voorbereid is, mag niet deelnemen aan den gemeenschappelijken maaltijd. Als gewoonlijk heeft de plechtigheid 's avonds plaats, maar vooraf heeft de priesteres over dag daarvoor drie bijzondere voorwerpen gemaakt: de kahè parei, de toehè lali en de aŏ lali.

De kahè parei is een stuk van den houtigen bast van een vrucht in den vorm en de grootte van een oesterschelp, waaraan hangen twee kawits en verscheidene oesoet, elk bestaande uit een lis van niet gedraaide plantenvezels met twee kralen. Vijf dezer oesoet heeten oesoet parei (rijst), oesoet baha (gepelde rijst), oesoet kanen (gekookte rijst), oesoet ata (water) en oesoet apoei (vuur). Voor alle zijn bepaalde, liefst oude kralen noodig.

Oesoet noemt men een geschenk of boete voor het bevredigen van een verontruste ziel, bijv. men geeft een oesoet, wanneer men als vreemdeling bij een klein kind komt.

Toehè lali is een oud model lepel, gemaakt van een kleine kalebas, voorzien van vier kawits, waarin meel, ei, visch en gekookte rijst voor de geesten.

Ao lali, een houten spatel, zooals bij het rijstkoken door de Kajans altijd wordt gebruikt, ook voorzien van een kawit.

Met de kahè parei worden de leden van het huisgezin bestreken; eerst het gezicht, daarna de borst, wat in dit geval met pĕlĕsăt wordt aangeduid. Daarna eet ieder met de ao lali een paar korrels bijzonder gekookte rijst en drinkt met de toehè lali wat water.

Hierop volgt de eigenlijke feestmaaltijd. Al deze voorwerpen worden goed bewaard als alle, die bij plechtigheden gediend hebben.

De bovengemelde bijzonder gekookte rijst is de eerste van den nieuwen oogst, die gebruikt wordt. Zij moet gaar worden als in vroeger tijden in een pan op steenen steunsels, die voor deze gelegenheid in 't vuur gebakken worden. Deze steenen zijn drie in getal: twee groote of angan banga en een kleine steen angan tĕpa.

I, 156—158.

Museum Batavia.

a. Tĕloe, *b*. Hĭkup Boelit.
c. Inhoud van *a*, een trap (sān) met Kawits.
d. Sān lali der 'Ma Soeling's.
e. Tawè lèpo parei en Tĕha hatŏ tŏkŏ hawŏ.
f. Toehè lali, *h*. Aŏ lali.
g. Kahè parei.

De twee groote steenen staan op hun kant in den haard en steunen de pan, de kleine ligt tegen een der groote aan en draagt een kawit voor de goede geesten. Tot afweer van de booze, dient een gerafeld bamboestokje, oedak awak, dat bij het gebruik tegen den kleinen steen aanleunt. Het maken dezer steenen is met nog een ander baksel het eenig overblijfsel van de vroegere pottebakkerskunst, die de stamverwanten, maar verder van de Maleiers wonende stammen der Bahau nog uitoefenen.

Bij den eigenlijken feestmaaltijd wordt een deel van de nieuwe rijst op bijzondere wijze toebereid voor dappere oude mannen; men vouwt die in pisangbladen, zoodat er lange platte pakjes van worden, welke men oprolt en kookt. Een achttal van die rollen aan een snoer wordt aan ieder der gerechtigden gegeven.

Evenals het eerste gebruik, heeft ook het eerste binnenbrengen van de rijst in de schuur plaats met behulp der dajoeng, die met de rijstzielen moeten onderhandelen, hen gunstig stemmen voor het verblijf in de schuur. Verschillende pĕmali komen daarvoor in aanwending.

Naar hun verschil in eeredienst gebruiken de dajoeng van Tandjong Karang, Tandjong Koeda en 'Ma Soeling de barang boelit of de teloe met hikup boelit of de sān lali. Zij hebben alle ten doel, de ziel der rijst, broewa parei, te doen overgaan in een mandje of een bamboe, waarin zij dan verzorgd wordt met kawits en in de rijstschuur opgehangen.

De barang boelit bestaat uit een miniatuur-trap, een spatel en een gesloten mandje, de eerste twee met kawits voorzien, in het mandje een kawit om de broewa te voeden benevens plantendeelen met haakvormige doorns en strikken van plantenvezels, om de broewa parei als 't ware mede vast te houden. Bij hare bezwering strijkt de dajoeng met de spatel de broewa parei langs de trap in het mandje (figuurlijk de ziel in de op palen staande rijstschuur brengen).

De tĕloe met hĭkup boelit is een bamboedoos (tĕloe) met wit katoen dichtgebonden, waarin kawits, een strik en een miniatuurtrap. Langs deze wordt nu de broewa parei met de hikup boelit (schepnet) in den bamboe geschept, door de dajoeng met den strik

vastgebonden en deze bamboe in de rijstschuur opgehangen. Ook hier zijn hĭkup en trap van kawits voorzien. Naast deze heeft men te Tandjong Koeda voor hetzelfde doel nog een anderen vorm, twee bamboes met kawits, die naast elkaar aan een snoer hangen in de rijstschuur (lĕpo parei); men onderscheidt daaraan de tawè lĕpo parei of ketting van de rijstschuur (alān broewa) en de tĕha hatŏ tŏkŏ hawŏ of omhulsel voor het vasthouden van de ziel, die opgevangen is.

De sān lali der 'Ma Soeling bestaat, behalve uit den bamboe en de trap (sān), uit een kippenveer, die hier dienst doet om de broewa parei in den bamboe te doen overgaan.

De 'Ma Soeling hebben als omhulsel voor de rijstziel de njina broewa parei; letterlijk streelen van de rijstziel. Njina noemt men het dagelijksch streelen der kinderzielen door de moeders met het lisje aan den hawat.

Het is een eenvoudige bamboe met wit katoen omgeven en met drie kawits als inhoud. Men hangt het ook in den rijstschuur op.

Niet alleen echter wenscht men de broewa van de aanwezige rijst te bezitten, doch, voor het welslagen van den volgenden oogst, ook die van afgevallen en door herten, varkens en apen gegeten rijst. Hierop hebben de dajoengs een middel gevonden: zij maken de teloe hinā. een bamboe met kawits, om welken men vier haakjes van vruchtboomenhout heeft gehangen, waarmede als 't ware de verloren broewa uit de verte naderbij worden gehaald en in de bamboe geborgen, welke men dan in de woning ophangt.

De 'Ma Soelings hebben voor dit doel een andere pĕmali, de oesoe broewa, letterlijk zielenhand. Het zijn twee handen van vruchtboomenhout, welke met katoen omhuld, tegen elkaar worden gebonden met een kralensnoer en die acht kawits tusschen zich houden. Zoo moeten zij ook de door de dajoengs gelokte rijstzielen vasthouden. Het wordt zoo geladen ook in het woonvertrek opgehangen.

Barang oesoet komt in de schuur als deze gevuld is met rijst. Zooals de naam aanduidt, is het een mandje, waarvan de inhoud dienen moet, om de verontruste rijstziel te streelen. Daarvoor vindt men in het mandje drie kleinere. waarin fraaie groote en kleine

I, 158—159.

Museum Batavia.

a. met inhoud *b*, *c*, *d*, *e* en *f* te zamen Barang lali.
a. mandje, *b* brat lali ala parei, *c* rijsthalm.
d. kawits, *e* bundel houtspaanders met ei.
f. bamboe met suikerrietsap.

n. met inhoud Barang Oesoet
h., *m*. en *k*. oesoet, inhoud van de twee mandjes.
Het derde bevat *i*, planten-haken.

roode kralen als eigenlijke oesoet, benevens wat toppen van een kruid en als embleem voor het vasthouden der ziel, eenige plantaardige kromme dorens.

Halen de Kajans rijst uit de schuur voor hun gebruik, dan dragen zij zorg, de broewa parei niet te verbitteren. Hiervoor bezitten zij de barang lali, welke in de rijstschuur hangt en telkens gebezigd wordt voor het wegnemen van de rijst. Een bundel spaanders van vruchtboomenhout en een vierkant mandje van tika vormen gezamenlijk deze pĕmali. In de spaanders hangt een ei als offer en onderaan een kleine bamboe met suikerrietsap. Het mandje houdt in een matje, brat lali ala parei (offer matje voor het halen van rijst) en vier kawits, die eveneens namen hebben: barang bal ok, pakan lepo halam, pakan lepo parei, bal ok a dĕsak, benevens een rijstaar. Komt de vrouw nu rijst halen, dan begint zij het suikerrietsap te gieten op de houtvezels als offer voor de broewa parei. Daarop vertelt zij dan het doel van haar komst door het mandje te openen, het matje er uit te nemen, op den grond uit te spreiden en den rijsthalm daar op te leggen. Van deze laatste eet zij een enkelen korrel, terwijl zij een paar spreuken prevelende, voor het matje neerknielt. Na alles weer opgeborgen te hebben, kan de rijst zonder bezwaar worden weggenomen. Daar matten bij het drogen en stampen der rijst een voorname rol spelen, is het waarschijnlijk, dat deze voorwerpen en het eten van den rijstkorrel een voorstelling moeten geven van de volgende bewerking der rijst.

Aan het begin van een nieuwen oogst vervangt men deze voorwerpen door andere, maar de barang lali wordt met de kahè parei zorgvuldig bewaard met een eierschaal, met rijst gevuld, en bij iederen nieuwen jaartijd weer te voorschijn gehaald. Mocht het wegraken, dan heeft men een mĕla der dajoengs noodig, om den broewa parei weer tot zich te lokken.

Voordat men de rijst gaat snijden, worden de geesten van het veld voor deze daad gunstig gestemd door ze van voedsel en water, wellicht een aftreksel van voedingsbladeren, te voorzien. Kinderen brengen dit er heen in kleine bamboes, die door de dajoeng met eenvoudig snijwerk versierd zijn en tawa lali loeno

heeten. In drie korte bamboes geeft men gekookte rijst, visch en kip, het water in een langeren. Alle zijn, gelijk altijd, met kawits voorzien.

's Avonds worden dan de eerste afgesneden aren naar huis gebracht in een ingan lali, gewijde rijstmand, onder begeleiding van bekkenslag en met een zekere plechtigheid doet de rijst haar intrede in de woning. Deze is daarvoor wat gereinigd, honden en katten er uit verwijderd en de deur gesloten door een rotan hekje dat uit twee deelen bestaat, die met een rotan strik en een houten hanger als handvat er aan, tegen elkaar gehouden worden. Wanneer de mand binnen zal komen, schuift men den strik van den bilit door middel van den hanger in de hoogte, de beide vleugels van den bilit springen open en dan doet het graan zijn intrede.

De plechtigheden, die met nangei en noegal gepaard gaan, hebben meer betrekking op de vereering der hoofdgeesten Amei Tingei en Djaja Hipoei en de daarbij gebruikte pĕmali ten deele ook een meer algemeene strekking dan de voorgaande. Nu geldt het ook niet alleen het tevreden stellen der betrokken geesten, maar men vraagt van hen welvaart, een goeden oogst en gezondheid. Hiervoor bezitten de dajoengs der Kajans een bijzonder soort pĕmali, den „pĕmali bliang", welken men opricht op den loema lali, het kleine rijstveld, dat voor de plechtigheden wordt gebruikt bij de dangei en bij de lasa.

Met geringe verschillen, al naarmate de gelegenheid, bestaat deze pĕmali uit stokjes van vruchtboomenhout, die door hun vorm den geesten de wenschen moeten duidelijk maken van het volk der Kajans.

Middenin staan vier ± 20 cM. lange, ronde paaltjes naast elkaar, van onderen aangepunt om ze in den grond te planten. De twee middenste dragen ieder een krans van acht kleine haakjes, terwijl aan weerszijden van de rij een miniatuurtrapje als op de palen voert, die worden gedekt met twee smalle plankjes. Voor en achter deze steken schuin wat langer houtjes in den grond met een haakvormig boveneinde.

Van de hoofdgeesten vragen de dajoengs nu met de vier rechtopstaande paaltjes een lang leven, met de twee kransen van acht haakjes het bijeenhalen van veel rijkdom, met de twee trappen het

te boven komen van moeilijkheden, met de schuine stokjes voor en achter, dat veel schatten (oogst) voor hen uit den grond mogen worden opgeheven.

In dezen vorm wordt deze pĕmali opgericht als pelale bij noegal en aan den voet van den dangei bij het nieuwjaar-vieren, nadat met de aarde vooraf wat bloed van een kuiken als voedsel voor de geesten is gemengd.

De pemali bliang heeft in de hoofdbestanddeelen alleen dit verschil, dat de hakenkransjes vervangen worden door acht langere haakjes, die om de hoofdrij heen in den poeloet of de kleefrijst steken, afgewisseld met kleine vischjes als offer. Op den derden dag van nangei maken de dajoengs deze pĕmali, voor ieder der aanwezige dajoengs één, welke men dan de volgende dagen gezamenlijk aan den voet van de lasa plaatst.

De rij houtjes staat in kleefrijst in een mandje van tika, gesloten met een dergelijk deksel. Het geheel wordt omwonden met een strook wit katoen en er wordt een miniatuur tekok, twee bamboes en een matje, waarmede men bij nangei de geesten oproept, tegenaan gebonden, blijkbaar een middel, om de attentie der geesten te trekken uit Apoe Lagan. Na afloop van het nangei bewaart ieder dajoeng haar eigen pĕmali bliang.

Het groote feest van dangei geeft behalve tot het maken van deze, aanleiding tot het vervaardigen van verschillende andere pĕmali.

Dan is de bovengenoemde tĕkok iederen dag in gebruik. Men roept er mede de geesten op als met de gong bij andere gelegenheden; het bestaat uit een brăt lali, een tika matje, en twee middelmatig dikke einden bamboe, 3 dM. lang en door een lid van onderen gesloten. In de dangei roept de priesteres 's morgens en 's avonds de geesten op, door in een bepaalden rythmus met de beide bamboe afwisselend op de uitgebreide mat te stampen, waarbij zij de wenschen en nooden der bevolking al reciteerend kenbaar maakt.

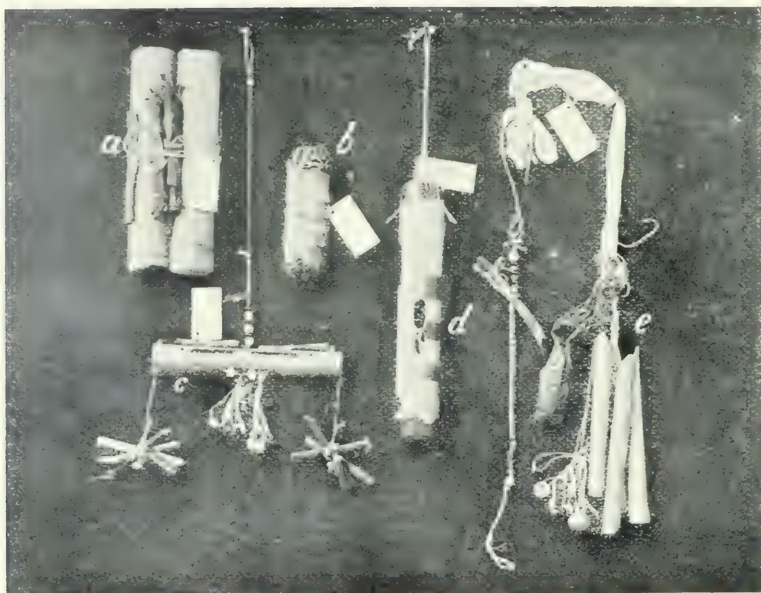
Bij het maken van de lasa, het hekwerk, waaraan de offergaven voor de goden worden opgehangen, zorgt men daarvoor aan een rotan-strik te binden de tawè nangan, een ketting, die moet dienen als alăn to, weg der geesten, waarlangs de opgeroepenen moeten

afdalen. Aan een koperen haak hangt een strook wit katoen, eindigende in een paar roode en blauwe, aan welke ieder der aanwezige dajoengs een bamboe met suikerrietsap bindt, naast een soort van kralen halsketting met verscheidene oesoet en strikken, waarvan mij de beteekenis onbekend is.

Naast de strook wit katoen is een met kawit voorzien kralensnoer, eindigende in een lis. Langs deze alăn to, geestenweg, daalt de geest af in de nieuwe dajoeng.

Bij den aanvang van dangei maken de dajoengs voor de geheele bevolking de hatŏ kawit broewa, een bundel van acht haakjes van vruchtboomenhout en drie kawits, die saamgebonden in een wit katoenen zakje steken. Een lis van niet tot touw gedraaide plantenvezels komt uit het zakje te voorschijn en dient, om de ziel van den dorpsgenoot te streelen door diens vinger in de lis heen en weer te schudden, hem innig in contact te brengen met den inhoud van het zakje, ook wel door van die lis op zijn hoofd dien gunstigen invloed te blazen. De kawits streelen met hun voedsel de ziel, de houten haakjes wenschen het vergaderen van veel goederen toe.

Bij het marong oeting vervaardigen de dajoengs in de amin van het hoofd voor de dangei de „bŏwŏ nangan", aan welke den geesten het varkensvleesch in kawits wordt aangeboden. Een wat uitgesneden bamboe, horizontaal hangende aan een kralensnoer en van binnen en van buiten met vele kawits met rijst en visch voorzien, draagt in het midden acht oesoet, waarvan mij de beteekenis niet duidelijk is. Aan weerskanten hangen gekruiste stokjes met kettinkjes en hieraan bindt men de kawits met het varkensvleesch en kip. Nadat de bŏwŏ nangan over dag in de dangei heeft gehangen, brengt men hem 's avonds terug in de woning. Terwijl men bij andere gelegenheden een oude speerpunt of zwaard gebruikt bij het mĕla der dajoeng, eischt het marong oeting daarvoor de „tĕlingan oeting", een schijf uit een schelp (hoelow) geslepen, waaraan een snoer van oude kralen en een kawit hangen. Deze schijven van schelpen (Nautilus soorten) en de oude kralen zijn bij de Kajans zeer hoog geschatte voorwerpen en dus, evenals oude ijzeren wapens, zeer geschikt om de ziel te streelen, vooral in

I, 158.

Verbiddingsmiddelen der Mendalam Kajans.
a tĕkok bl. 161, *b* oesoe broewa bl. 158. *d* tĕloe hină bl. 158.
c bŏwo nangan bl. 162. *e* tawè nangan bl. 161.

I, 163.

Hblen lali. Voorwerp voor den eeredienst.

verbinding met den invloed van het geliefkoosde varken-vleesch.

De Kajans hebben, als alle stammen van Centraal-Borneo, de gewoonte, om van woonplaats te veranderen, wanneer de grond voor rijstbouw schaarsch wordt. Bij het betrekken van het nieuwe huis wordt door de hoofddajoeng de zegen van Amei Tingei afgesmeekt en als uitdrukking daarvan maakt zij de „bĕtoengoel", een pĕmali soeka (opperhoofd). Evenals de pĕmali bliang wordt het gemaakt in een mandje van tika en bestaat in een gebakken aarden pannetje, taring ladang, waarin 2 × 8 haakjes van vruchtboomenhout staan, om te vragen het samenvloeien van vele schatten, terwijl tusschen deze in 8 geknikte bamboestrookjes kleine vischjes als offer worden geplaatst. De taring ladang zelf richt de vraag wellicht meer in 't bijzonder op voedsel. Hij is met de angan, die bij het koken der eerste rijst dienst doen, alles wat van de oude pannebakkerskunst onder de pĕmali nog is overgebleven. In het gewone leven merkt men daar niets meer van. Bij verhuizen blijft de bĕtoengoel evenals de lĕgan der gestorvenen in het verlaten huis achter.

Voor het mĕla bij andere plechtigheden, gebruiken de dajoengs soms in plaats van het oude ijzer bijzondere voorwerpen, welke ook in een ander huis nog al eens verschillen.

Zooals bij alle gewichtige gebeurtenissen in het leven, moet de ziel van het kind dat een naam krijgt, met nangei bevredigd worden en bij het mĕla voor deze gelegenheid, bestrijkt men te Tandjong Koeda het wicht met een door middel van kawits en kralen gewijden kalebas. Evenals dit te Tandjong Karang geschiedt, ondergaan de voetjes een extra bewerking door het baden met water, dat in twee daarvoor bestemde bamboes met kawits is medegebracht. Kalebas met bamboes heeten samen „tawè anak ok".

De „hblen lali" is een der voornaamste pemali, die aan de dajoeng eigen zijn. Het is een langwerpig hoofdkussen van wit katoen, soms met zwarte katoenen figuren versierd, dat de vrouw vervaardigt bij hare opname onder de dajoengs. Het komt vooral te voorschijn bij nangei en wordt ieder jaar met een kawit voorzien; naast deze kawits, die het aantal jaren aangeven, zijn verscheidene kralensnoeren gehecht, vooreerst de kamang toekan, de lakoe dajoeng

of armband der priesteres. Deze mag nooit van het kussen worden verwijderd en is alleen aanwezig op dat van de oudste priesteres.

Drie oesoet: één met roode, één met gele kralen en één knoopje of hoelow vindt men op alle kussens. Is de eigenares in functie, dan draagt zij deze oesoet. Die met de gele kralen. bertingalan dienen tevens voor het eigen mĕla der dajoengs; voelt zij zich ongesteld en vreest zij het ontvluchten van haar ziel, dan tracht zij die vast te houden door deze gele kralen goed in de hand te nemen.

De oesoet lali, die naast de drie vorige aangehecht zijn, en uit kleine kraaltjes bestaan, moeten gedurende nangei iederen dag worden aangepakt. Dan ook worden de huisgenooten gezegend door aanraking van het hoofd met het kussen, dat anders zorgvuldig in een kist bewaard wordt.

Wanneer de Kajans de hulp der geesten inroepen door bemiddeling der priesteressen (mĕla), dan wordt daarbij gemaakt de blaka mela en verder gebruikt men de pemali kaja, de kawit mĕla en de malat kadja, die ook opnieuw worden saamgesteld.

Dikwijls is het voornaamste doel een dwalende ziel terug te roepen, wat de dajoeng doet met haar offer en de te hulp geroepen to van Apoe Lagan. Om het terugkomen gemakkelijk te maken, wordt aan het venster opgehangen een soort van zieleweg, de pĕmali kaja, die is vervaardigd uit een snoer van kostbare kralen, waaraan een oesoet van twee gele. Op de snoer volgt een uit acht lissen bestaanden strik, die eindigt en vastzit in een pakje van acht vruchtboomenhouten haakjes, vier kraaltjes, vier kleine kawits, een kippeveer en een stuk daoen hoegoel. De kraaltjes en de kawits dienen met de in varkensbloed gedoopte daoen sawang voor het bevredigen van de aankomende ziel, de haakjes voor het vragen van voorspoed, de kippeveer voor het eigenlijke mĕla.

De dajoeng strijkt de ziel langs dezen zieleweg naar beneden in den bundel, welke dan tot 's avonds in een zakje en dit in een mandje wordt geborgen. In het donker blaast dan de dajoeng de ziel in het hoofd van den patient, welke daarna even met de kippeveer wordt bestreken.

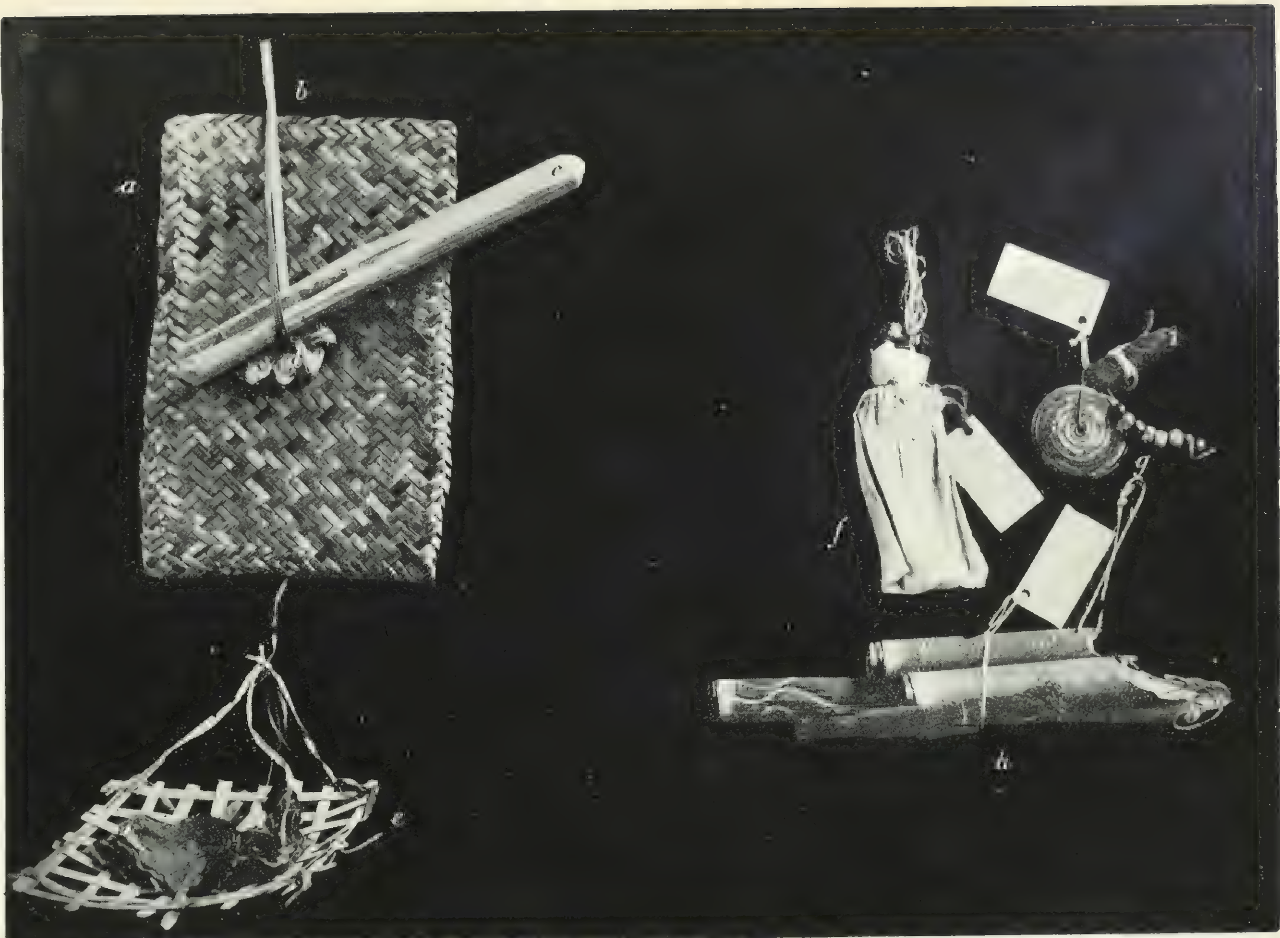
I, 164.

Museum Batavia.

Blaka.

a. Bamboe omhulsel.
b. Tawè.
c. Oekoer oeting.
d. Oekoer manok.
e. Kawits.

f. Kawit mĕla.
g. Ingan broewa.

I, 159—165.

Museum Batavia.

Blaka ajo.

a. b. c. en *d.* oude vuurmaker.
a. tika matje.
b. gespleten rotan.
c. houten vork.
d. zwam.
e. horde van gevlochten rotan.

f. Hato kawit broewa.
g. Tĕlingan oeting.
h. Tawè lali loenŏ.

De kawit mela en de malat kadja dienen evenzoo bij die gelegenheid voor het bevredigen der zielen van de huisgenooten, de eerste een oud speerijzer, omgeven met vier kawits en twee stuk daoen hoegoel, met varkensbloed besmeerd, de tweede een oud zwaard evenzoo met kawits voorzien. De patient zet den voet op het op den grond liggend zwaard en wordt vervolgens met het speerijzer op den arm bestreken.

De blaka, die des morgens evenals de voorgaande pĕmali gemaakt is, dient vooral om den opgeroepen geesten allerlei te vragen, wat een mensch noodig heeft en bestaat in hoofdzaak uit een dun bamboe vlechtwerk in den vorm van een matje van 1½ d.M. in 't vierkant, dat dubbel geslagen als omhulsel een inhoud heeft van acht zorgvuldig gemaakte kawits, een pakje van vier kippeveeren (oekoer manok), een opgevouwen lang stukje rotan (oekoer oeting) en twee korte bamboe (tawè). Deze drie drukken de wenschen uit: oekoer manok vraagt veel kippen, de oekoer oeting veel varkens, de tawè is de uitdrukking van het verzoek om een lang leven.

De blaka ajo komt in gebruik bij den terugkeer van een langen tocht, na welken de deelnemers zich gedurende vier dagen moeten afzonderen in een bepaald daarvoor gemaakt hutje, voor zij het huis betreden. Dan laat de aanvoerder een blaka ajo maken door de dajoengs, bestaande in een van rotan gevlochten horde van 2 d.M. in 't vierkant, waarop is vastgeklemd een pak bladen van daoen long, 2×8 in getal, om de booze to af te weren. Tusschen deze bladen wordt rijst gestrooid.

Verder heeft men er bij, een zeer bijzonder bestanddeel in den ouden vuurmaker der Kajans, welke reeds lang in het gewone leven door staal met vuursteen verdrongen werd, maar tot nu slechts voor het vuurmaken gedurende de afzondering mag worden gebruikt. Men doet dit, door de helft van een stuk rotan sĕga heen en weer te trekken langs de twee tanden van een gevorkt stuk droog licht hout. Door de wrijving ontstaat een groote hitte, die de afgewreven houtdeeltjes in gloeienden toestand brengt, welken zij mededeelen aan een stukje fijne vezels van boomschors, dat onder het wrijfpunt gelegd is op een matje van tika. De houten vork wordt met den voet op zijn plaats gehouden.

Bij deze reeks van pĕmali sluit zich aan de lĕgen, het mandje ook weer van tika, waarin een Kajan alles bewaart, wat van den beginne af aan in zijn leven van belang was. Dit redden van vernietiging is een uitvloeisel van de overtuiging, dat ieder voorwerp bezield is en dus zaken van belang niet dienen te gronde te gaan. Men vindt in zoo'n mandje:

1°. Een bamboe met den afgevallen navelstreng (oboet) en een met bezweringspemali (haboeng awoet) om te voorkomen, dat het kind te veel eet en daardoor te veel ontlasting krijgt.

2°. Haling oboet, bamboe mesje en aanbeeld voor het afsnijden van den navelstreng.

3°. Tĕwĕsing, de halsketting der moeder met kraaltjes en 2 × 4 vruchtjes tegen booze geesten. Zoolang het kind nog jong is en de hawat gebruikt, hangt de tĕwĕsing aan dat draagplankje om dienst te doen bij ongesteldheid van het kind, met hetwelk de moeder dan „ujina"; zij streelt de ziel van het wicht, door het vingertje te steken in de hinä ana', een strik aan den halssnoer bevestigd, en het hiermede heen en weer te bewegen. Behalve deze hinä ana' hangen er nog aan: de lekoe krawa, de eerste armband tegen stuipjes en lĕkoe pĕla, het armbandje, dat het kind omgedaan wordt van de 1e tot de 2e naamgeving.

4°. Tol. zaaistokje, wanneer het kind den eersten keer het zaaien medemaakt.

5°. Asing of tol bij het eerste spelen met de tol of pasing bij het zaaifeest.

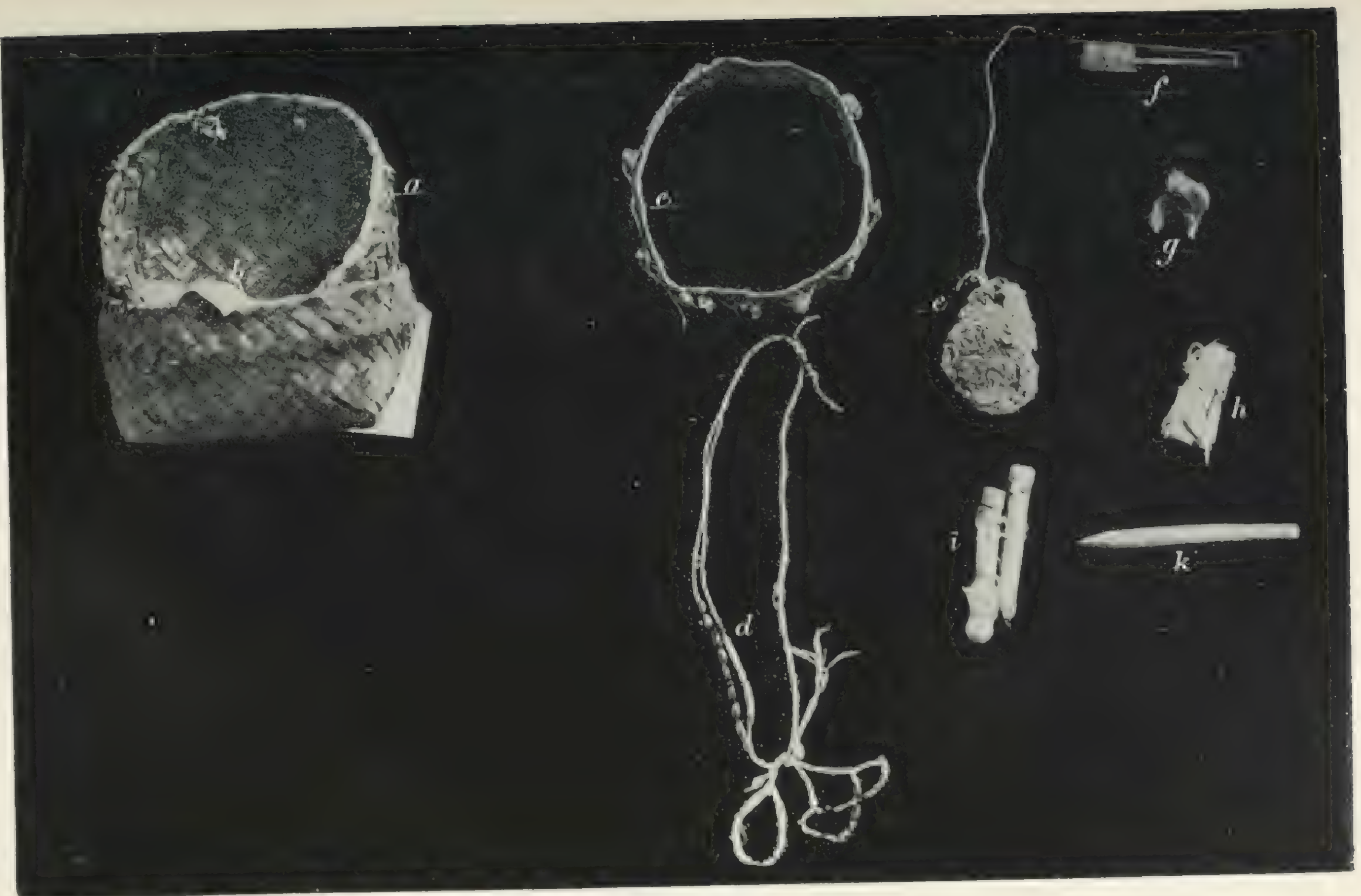
6°. Tĕlo lali, de eierschaal, met welke men het kind heeft mĕla bij de eerste naamgeving.

7°. Taä, rokje bij den aanvang van het kleeden. } beide bij de eerste naamgeving voor het eerst aangedaan.

8°. Bajang, baadje bij idem. }

9°. Hapin hawat, een stuk doek, dat in de hawat wordt gelegd onder het kind.

10°. Oewit lali, het bordje van houtachtige schil, waarop aan het kind telkens een paar korreltjes rijst worden gegeven als de vader en de moeder eten.

I, 166—167.

Museum Batavia.

a. Legèn.
b. Telo lali, eierschaal.
c. Lawong tika akar.
d. Tewesing.
e. Oewit lali.
f. Haling oboet
g. Pi.
h. Taa en Bajang.
i. Haboeng awoet.
k. Töl.

11°. Natap tĕlinga voor het doorprikken der ooren, onmiddellijk na de geboorte.

12°. Pi, stukje boomschors met de eerste ontlasting van het kind.

13°. Lawong tika akar, hoofdband door de moeder gebruikt tot het een jaar oud is.

14°. Bamboe, waarin het eerste badwater voor den kleine is gehaald.

ACHTSTE HOOFDSTUK

Inrichting van den stam der Mendalam Kajans

De Kajans aan den Mendalam vormen niet één stam, wel behooren zij allen tot de Bahau's, die hun stamland plaatsen in het bergland aan den bovenloop der Kajan-rivier of Apoe Kajan (brongebied van den Kajan). De stammen, die er nu nog wonen, noemen zij gezamenlijk Kĕnja, naar hunne gewoonte om dikwijls krijgsdansen uit te voeren (kĕnja). Deze Kĕnja zijn weer onderverdeeld in verschillende stammen, of liever groepen familiën, die bij elkaar wonen in lange, hoog boven den grond gebouwde huizen (oema), welke in den regel den naam dragen naar het riviertje, waaraan zij oorspronkelijk woonden. Zulke groepen trekken als één geheel of in gedeelten uit het stamland dikwijls weg, maar behouden toch hun naam, zoolang zij bij elkaar blijven. Zulk een vereenigd aantal huisgezinnen staat onder een hoofd; welke hoofden in Apo of Apoe Kajan weer meer of minder onderworpen zijn aan een opperhoofd, vroeger Bo Sorang, nu diens zoon Amoen Koeling.

De hoofden ontleenen namelijk hunne waardigheid in 't algemeen aan hunne geboorte, maar naast deze overweegt men bij de opvolging nog de vraag, wie van de zonen of dochters van den overledene de meest geschikte is. Dit bepaalt het hoofd zelf dikwijls reeds bij het leven en zoodra de vermoedelijke opvolger volwassen is, hoort men hem meer noemen dan zijn vader. Dit neemt evenwel niet weg, dat toch de vader of ook wel de moeder den meesten invloed blijft behouden, wanneer ten minste de persoonlijkheid van den zoon die zijner ouders niet te veel in de schaduw stelt.

Tot de physieke gebreken, die een zoon ongeschikt maken voor de opvolging, behooren doofheid en blindheid. Het eerste belette namelijk Adjäng, den oudsten zoon van Sĕniang, hoofd van Tandjong Koeda, om hoofd te worden en daarom koos Sĕniang zijn tweeden zoon Tigang daarvoor uit. Naast deze staan psychische eigenschappen, welke iemand, tenzij in geval van ziekelijke aandoeningen, wel niet van de opvolging uitsluiten, maar toch aanleiding geven tot hevige oppositie der leden van den stam en die niet zelden voeren tot splitsing. De meest gewenschte hoedanigheden voor een hoofd zijn onbaatzuchtigheid en rechtvaardigheid; daarnaast stelt men ook de dapperheid en welbespraaktheid op prijs, maar deze wegen tegen de eerste niet op. Mildheid wint hem in hooge mate de gunst der zijnen, evenals deze ook bij anderen, die met de Bahau's in aanraking komen, bijna als eisch gesteld wordt voor een gunstige ontvangst.

Niet alleen zonen, maar ook dochters kunnen hoofden zijn; de eersten genieten echter de voorkeur. Kort geleden deed zich aan den Mendalam het geval voor, dat een stam zich door oneenigheid splitste. Tot dusver had de stam der 'Ma Aging bij elkaar gewoond te Tandjong Karang, maar onder hen bezat naast Sĕniang, den man van het eigenlijk hoofd Boelan, ook Akam Igau, de echtgenoot van zijn reeds overleden zuster, veel invloed, en de beide zwagers konden het niet altijd best met elkaar vinden.

Toen nu de zoon van Sĕniang, Tigang, met heftigheid optrad in den strijd, verhuisde een groot deel der vrije Kajans en lijfeigenen met Akam Igau naar den anderen oever en de overigen bouwden eene woning hooger op aan de rivier te Tandjong Koeda. Sedert een jaar of acht wonen deze huizen of stammen op korten afstand van elkaar en de onderlinge strijd en de naijver zijn er niet beter op geworden.

Het hoofd vertegenwoordigt zijn stam naar buiten, bezit de eigendommen van het algemeen, zooals de oude, dikwijls half heilige erfstukken (dawan oena) en de lijfeigenen (dipen) en oefent door het opleggen van straffen de gerechtigheid uit in den stam.

Niet alleen tegenover de menschelijke omgeving, ook tegenover de goede en kwade geesten neemt het hoofd de belangen der zijnen

waar. Daarom gaat het hoofd voor bij alle gewichtige plechtigheden van algemeen belang, in de eerste plaats de godsdienstige oogstfeesten, welke de vrije Kajans eerst na hem vieren. Daar iedere bewerking bij den rijstbouw met godsdienstige plechtigheden wordt ingeleid, geeft het hoofd voor iedere periode het sein.

Ook de kosten der maaltijden en de belooningen der dajoengs, daaraan verbonden, vallen te zijnen laste en meer dan de anderen moet hij met zijn gezin de voorschriften volgen, die de adat oplegt bij het vieren der landbouwfeesten; evenals voor de dajoengs zijn de dagen van afzondering voor hem talrijker. Wordt de stam beboet door een vijandelijken of door het civiel bestuur, dan zorgt het hoofd, dat de boete wordt voldaan. Alle inwendige aangelegenheden, zooals onderlinge twisten in huis, worden beslecht door hem; een groot onderscheid met de nabijgelegen stammen der Taman, Sibau en Kantoek Dajaks, die geen ander gezag kennen dan dat van den ambtenaar van het civiel bestuur en dezen dan ook met de kleinste zaken komen lastig vallen. Slechts wanneer de hoofden onderling twisten, ontbreekt ook bij hen de autoriteit, om hierin op te treden en dan vervoegen zij zich eerst bij dien ambtenaar. Wanneer vreemdelingen een bezoek brengen in het huis, dan rust op het hoofd de verplichting, hen te voeden en hun hulp te verleenen, al blijven zij een maand lang; komen zij in te grooten getale, dan verdeelt hij de gasten onder de verschillende huisgezinnen, welke schadeloos worden gesteld door de hulp, die de vreemden bij allerlei werkzaamheden verleenen. Zulk een langdurig verblijf kan bijv. voorkomen door het invallen van een verbodstijd bij oogstfeesten of bij den dood van aanzienlijken, wanneer vreemden niet alleen niet in het huis mogen komen, maar evenmin daaruit vertrekken.

Tegenover deze verplichtingen geniet het hoofd in de eerste plaats het bezit van alle lijfeigenen van den stam, uitsluitend krijgsgevangenen of afstammelingen daarvan; zij vormen een deel van het huisgezin van het hoofd en zoolang zij nog niet te talrijk zijn, wonen zij ook met het gezin in éene woning. De Kajan-vestigingen bezitten er evenwel zoovele, dat aan de families met veel kinderen afzonderlijke woningen gegeven worden. Deze lijfeigenen

moeten zorgen voor al het werk zoowel op het veld, in 't bosch als in huis; veelal verdeelt men die taak onder hen, zoodat de mannen en vrouwen zonder jonge kinderen meer buitenshuis werken en zij, die telgen te verzorgen hebben, belast zijn met eten koken, rijststampen, het reinigen van de woning en dergelijke. Zij werken onder de leiding van de leden van het huisgezin van het hoofd of onder enkelen hunner, die daarvoor door het hoofd worden aangewezen. De verhouding tusschen heer en knecht is evenwel zoo, dat men reeds lang onder de Kajans moet hebben verkeerd, om te weten, wie onder hen lijfeigene is. Eenige van hen verheugen zich in grootere welvaart dan vrije Kajans; vooral zij, die door hunne bekwaamheden uitmunten boven andere. Eenigen van zulke slaven zendt het hoofd soms maanden lang van huis, om bij verwante stammen aan den Mahakam of Batang Rĕdjang handel te drijven met een aandeel in de winst.

Naast dit werk mag een lijfeigene arbeiden voor zichzelf; vroeger schijnt een deel van zijn winst ten voordeele van het hoofd gekomen te zijn, tegenwoordig maakt het hoofd Akam Igau te Tandjong Karang slechts zelden van dit recht meer gebruik. Anders moet dit nog wezen, waar het hoofd arm is, als te Tandjong Koeda. Voor honderd dollars kan een lijfeigene aan den Mendalam zich loskoopen, maar tot dusver moet dit nog niet zijn voorgekomen. Even zelden komt het voor, dat de lijfeigenen pogingen doen, om weg te loopen wegens ontevredenheid met hun lot; de meesten der tegenwoordigen zijn in den stam geboren en kunnen elders moeilijk een beter leven krijgen. De kawan bezit echter niet het recht, zich buiten den stam ergens te vestigen, tenzij een ander hoofd hem onder zijne bescherming neemt; wegens den daardoor dreigenden strijd komt dat echter zelden voor. Evenals er voor alle Kajans veel gelegenheid bestaat, zich door hunne persoonlijke bekwaamheden invloed onder de bewoners van een huis te verschaffen, bezit de lijfeigene of kawan deze ook; zelfs worden zij opgenomen onder de priesteressen en priesters en vooral als zoodanig kunnen zij door het uitoefenen hunner functie een belangrijk inkomen verkrijgen. In de woning van het hoofd eten zij evenwel afzonderlijk en hebben ook als slaapplaats een afzonderlijk afgeschoten hokje.

De kawans huwen (ngahawa') veelal onderling, maar een verbintenis met vrije Kajans behoort niet tot de zeldzaamheden; volgens de uitdrukking huwen deze dan in de amin aja (groote woning) en zij nemen daarbij de verplichtingen van een lijfeigene op zich; volgt er scheiding, dan treedt de vrije in zijn vroegeren stand terug, terwijl de aanwezige kinderen gedeeltelijk den vader, gedeeltelijk de moeder volgen; regels hiervoor heb ik niet kunnen opsporen. Als eigenlijk bezit van den stam worden de kawans nooit verdeeld en slechts zelden staat men hun toe te huwen met personen buiten het huis.

Het hoofd straft verder hen, die zich hebben schuldig gemaakt aan overtreding van het gewoonterecht; de straffen bestaan bijna uitsluitend in het opleggen van boeten, welke gedeeltelijk dienen om de benadeelde partij schadeloos te stellen, gedeeltelijk aan het hoofd vervallen. Naar het meer of minder opleggen van boeten beoordeelt men vooral een hoofd en mocht hij hierbij blijken geven van hebzucht, dan is het gevaar voor het verspelen der volksgunst zeer groot.

Vóór de beslissing valt, moet de zaak eerst van alle kanten bekeken worden en niet alleen door hem zelf, maar de betrokken partijen en de geheele bevolking van het huis, de lijfeigenen en vrouwen inclus, hebben het recht zich er over in eene vergadering te uiten. Zulk een vergadering laat het hoofd samenroepen in overleg met de voornaamste vrije Kajans, mantri's, in den regel vrij bejaarde mannen, welke het hoofd over adat-kwesties hoort en aan ieder van welken hij een deel van de te behandelen zaken opdraagt. Deze mantri's, welke in aantal zeer verschillen, waken voor het handhaven van het gewoonterecht, oefenen dikwijls een beslissenden invloed op den gang van zaken uit en vormen de uitvoerende macht in de Kajan-gemeenschap. Dit laatste is echter niet zoo gemakkelijk, want de vrije Kajans genieten een groote vrijheid van zich te gedragen zooals zij willen, en hebben tegenover het hoofd geene andere verplichting, dan hem voor iedere bijzondere bewerking van het rijstveld een dag te helpen, verder bij het maken of het uit het bosch sleepen van booten en bij het bouwen of herstellen van de hoofdwoning.

Wordt een geheel nieuw huis gebouwd, dan levert iedere familie een paal, een paar planken en een honderd dekplankjes voor het bouwen van amin aja. Daar staat tegenover dat het hoofd met zijne kawans te hulp komt aan hem, die om de een of andere reden zijn veld niet heeft kunnen bebouwen of anders in moeielijkheden zit.

Dit onderling hulp verleenen komt onder de Kajans veel voor en bij alle bijzondere uitgaven of werkzaamheden wordt een beroep gedaan op de offervaardigheid in geld of arbeid van de huisgenooten. Gaat een kind van het hoofd trouwen, dan dragen allen in de kosten der feesten bij, voor het houden van groote maaltijden brengt ieder een weinig gewone- of kleefrijst aan; heeft een hoofd een aanzienlijke boete te betalen, zooals Akam Igau omdat hij te spoedig hertrouwde, dan draagt ieder daarvoor wat bij. Bij gewone vrije Kajans komen voor het verleenen van hulp het eerst familieleden in aanmerking, maar ook van het hoofd wordt verwacht, dat hij zoo noodig bijspringt.

De vergaderingen, in welke de mantri's belangrijke zaken voorbrengen, worden veelal gehouden 's avonds of op dagen, gedurende welke het verboden is zwaar te werken of ver van huis te gaan. Zij duren dikwijls den geheelen nacht en soms vordert de beraadslaging nog een tweeden er bij; ook de vrouwen nemen hieraan deel en energieke leden der schoone sekse krijgen bij huwelijksquaesties en dergelijke dikwijls een grooten invloed op de beslissing. Deze wordt naar aanleiding van het op de vergadering besprokene door het hoofd genomen en zijne mantri's zorgen daarop voor de uitvoering. Dwangmiddelen bezitten deze echter niet, maar de gewoonte zich neer te leggen bij de beslissing en voor een niet gering deel de vrees voor de openbare meening, maken het volhouden van weerbarstigen tot eene uitzondering. Bij eene dergelijke organisatie komt aan de bijzondere eigenschappen der individuën een groote invloed toe, vandaar dat een hoofd onder al zijn huisgenooten slechts met enkelen heeft rekening te houden. Komen evenwel bijzondere gebeurtenissen voor, zooals o. a. mijn tocht naar den Mahakam, dan voelt zelfs iemand als Akam Igau zich op onveilig terrein, want zoodra het gewoonterecht hem in den steek laat, dan heeft ieder Kajan gelijke rechten en van een beslissend overwicht van het

hoofd blijkt dan ook weinig. Wel kan men het dan niet stellen zonder zijne medewerking, maar hij is niet in staat de zijnen te dwingen, voor een dergelijke onderneming hunne gezinnen in den steek te laten en ieder beslist, of hij mede wil gaan of niet. Aangezien zijn gezag voor een goed deel afhangt van de goede gezindheid der ondergeschikten jegens hem, trekt een Kajan-hoofd zich gaarne terug, als het er op aankomt, iets bijzonders door te drijven en laat hij dit liefst aan een ander over.

Tegenover deze zorg van het hoofd om het den zijnen zoo weinig mogelijk lastig te maken, dragen de Kajans hem een groote genegenheid toe en voelen zij zich in buitengewone omstandigheden in hooge mate van zijne leiding afhankelijk. Dit komt het meest uit bij gelegenheid van verre tochten, waarbij een woord van het hoofd voldoende is, om al de mannen van zijn huis in beweging te zetten. Zelfs zeer jonge hoofden bezitten dan een afdoenden invloed op ouderen, die met hen medetrekken en ook onder hen gaat het niet aan, zonder deze autoriteit iets van de mannen te eischen.

Trouwens ook in het gewone leven speelt het hoofd in ieder huisgezin een rol: de kinderen, die met nieuwjaar een naam krijgen, brengt men het eerst bij hem, om ze met water te besprenkelen; wil een jonge man uit het huis gaan huwen met een meisje in een ander huis en dus daar zijn intrek nemen, dan moet het hoofd daarin gekend worden en zulk een nieuw aangekomene geeft zoowel aan het hoofd als aan zijne schoonouders een geschenk. Sterft een huisgezin zoover uit, dat een kind onverzorgd achterblijft, dan treedt hij op als voogd en beheert den boedel, tot de wees dit zelf doen kan.

Deze verhouding tusschen de bestanddeelen der Kajan-gemeenschap verzekert aan het individu een groote vrijheid van handelen in zijne gewone omgeving en behoedt het er voor, dat het op zeer gevoelige wijze in aanraking komt met boven of naast hem staanden. Daardoor heeft ieder de gelegenheid, zich naar zijn aanleg te ontwikkelen en behoudt een gevoel van onafhankelijkheid, dat in een samenleving, die aan hare leden een sterker zelfbeheersching oplegt, onbestaanbaar zou wezen. Hoe groot dit voordeel voor den Kajan ook moge zijn, de gemakkelijkheid, om van hen als een

geheel wat gedaan te krijgen, wint er niet door, en het kost heel wat moeite overeenstemming onder hen tot stand te brengen.

Ook bij de Kajans schijnt de behoefte bestaan te hebben, hunnen hoofden een bijzonder hooge afkomst toe te dichten, ten minste het geslacht van Akam Igau, wiens vader van den Mahakam afkomstig was, stamt naar de legende af van de goede geesten van Apoe Lagan. In vroeger tijden gebeurde het, dat een huis aan de Boven Kajan-rivier toegal vierde; het hoofd Lawing had daarvoor met zijne dajoengs de plechtigheden op de loema lali verricht en den pèlalè opgericht, toen hij bij het thuiskomen bemerkte, dat hij zijn njoe, bij het vervaardigen van de bestanddeelen gebruikt, vergeten had. Daarom spoedde Lawing zich alleen terug en vond op het veld tot zijne verrassing een gansche schaar vrouwelijke geesten van Apoe Lagan, die aan de oproepingen der dajoengs gevolg gegeven hadden en zich nu te goed deden aan de bij den pèlalè nedergelegde spijzen. Allen vluchtten echter bij zijne nadering behalve eene, die met hare lange fraaie haren vast raakte aan het hout van den pelalè en zoo in handen viel van het hoofd. Deze nam de fraai gevormde maagd met de lichtkleurige huid mede naar huis en slaagde er in, haar over te halen om bij hem te blijven. De jonkvrouw Mãng schaamde zich echter voor meer innige betrekkingen, omdat het in die tijden in het land der Kajans altijd dag bleef. Zij wenschte de bescherming van de nachtelijke duisternis en steeg daarom weer naar den hemel, om deze van daar te gaan halen. In een samit bracht zij de duisternis mede van boven en legde die in het vertrek neer, om zich wat op te frisschen na den langen tocht. Een kind dat nieuwsgierig werd en wilde zien, wat in den zak stak, sneed er een opening in. Daaruit ontsnapte toen de duisternis en verbreidde zich tot groote ontsteltenis der Kajans over hun gansche land. Zij wisten in hun angst niet, wat te doen en hadden reeds vele plannen geopperd, om dit ongeluk af te weren, toen de hanen begonnen te kraaien en het weder licht werd. Sedert komt de duisternis onder de menschen telkens terug.

In dien tijd ontbrak er aan het echtelijk geluk van Mãng niets meer en het duurde niet lang of zij werd zwanger. Na verscheidene maanden bevond zij zich met velen van haar stam, op een groote

rolsteenbank, om te visschen, toen Māng voelde, dat hare stonde naderde. Daarom trok zij zich van de anderen terug en hurkte in de verte, om de geboorte te doen plaats hebben. Haar man en de zijnen verkeerden echter in de meening, dat zij slechts hare behoefte deed, want tot dusver bestond onder hen de gewoonte, om voor het doen geboren worden van een kind de zwangere vrouw den buik open te snijden. Zij leerden nu evenwel van Māng hoe het beter ging, want deze bracht aan haar man een dochtertje, dat beiden opvoedden. Nadat het kind groot genoeg geworden was, keerde Māng naar Apoe Lagan terug, haar dochter Dŏ achterlatende, welke later huwde met een jongen man Hāng uit den stam, wien zij een zoon schonk. Bij inwendige twisten in den stam werd Hāng echter gedood en zijne vrouw moest vluchten. Naar Apoe Lagan wilde zij hare moeder evenwel niet volgen en zij trok daarom met haar zoontje naar den Mahakam, waar het geslacht van Akam Igau uit dezen voortsproot.

NEGENDE HOOFDSTUK

Landbouw

De Kajans aan den Mendalam zijn een landbouwend volk bij uitnemendheid en verreweg het voornaamste van het verbouwde is rijst. Van deze kennen zij een 17 soorten: gewone en kleefrijst, welke zij uitzaaien al naarmate zij wenschen een vroeg rijp of een smakelijk of een groot handelsproduct. Voor eigen gebruik houden zij zeer goede soorten er op na met langen, smallen korrel. Ook voor hen is gewone rijst het dagelijksch voedsel, kleefrijst wordt als lekkernij vooral gebruikt bij feesten.

Hunne rijstvelden zijn ladangs, droge velden, die afhankelijk zijn van den gewonen regenval, sawahs zijn in het Dajaksche Borneo bijna onbekend.

Zij kiezen voor den rijstbouw gronden uit, die de laatste 8 of 10 jaar niet bewerkt zijn, 't liefst boschgrond, die echter in de vlakte aan den Mendalam vrij zelden is.

In den aanvang van den drogen tijd wordt door de mannen het hout gekapt, dat zij laten liggen tot het door de zon voldoende gedroogd is, om verbrand te worden. Dit duurt dikwijls langer dan een maand en na een paar goede, warme dagen steekt men de houtmassa op verschillende punten aan. De asch levert, met de ook verzengde aardkorst, den voedingsbodem voor de rijst, die men met enkele korrels tegelijk in gaten legt, welke door middel van pootstokken er in gestooten zijn. Daar alle zware takken en boomen slechts oppervlakkig verbrand zijn en blijven liggen, is er van regelmatigen aanplant geen sprake.

Wanneer de rijst begint te groeien, bestaat de grootste zorg ver-

der, om het onkruid te wieden, een werk, dat hoofdzakelijk voor de vrouwen komt. Daar onkruid het minst opschiet uit den bodem van oud bosch, zoo gebruikt men dit voor den rijstbouw het liefst en dan dikwijls twee jaren achter elkaar.

Behalve rijst, worden als voedingsmiddel vooral maïs en bataten geplant, welke echter slechts bij gebrek van het eerste in gebruik komen. Meer voor versnapering, maar bij schaarschte van andere stoffen ook als voedingsmiddel, heeft iedere Kajanfamilie ook velden met suikerriet, benevens wat tabak voor eigen gebruik, waarvoor deze fijn gesneden, gedroogd en in droge pisangbladen als sigaretten gerold wordt.

Naar geschikten grond voor een ladang gaat de Kajan zoeken in een streek, die hem geschikt toeschijnt en laat zich daar door bepaalde vogels vertellen, waar hij met zijn aanleg beginnen zal. Hij slaat daarvoor met een stok tegen een boom, roept den vogel aan, tot deze zich laat hooren; komt het geluid van rechts, dan is de plaats gunstig, van links duidt het op een slecht stuk aldaar en begint hij het onderzoek dus elders opnieuw. Gelijk ieder huis een eenigszins anderen eeredienst heeft en ook de families onderling daarin verschillen vertoonen, zoo geldt ook in dezen niet dezelfde vogelsoort voor allen; wellicht staat dit in verband met de sterke vermenging der Kajans met andere omliggende stammen. Van den grond, dien de vogel als geschikt heeft aangegeven, neemt de Kajan wat mede naar huis en heeft ieder huisgezin zoo'n stuk gevonden, dan is het Kajanhuis gedurende 4 dagen lali, geen vreemdeling mag het betreden en evenmin een huisgenoot, die een nacht niet thuis is geweest. Elders overnachten heet san. De bewoners van het huis moeten gezamenlijk melo; zij mogen geen groote werken uitvoeren, geen bijl gebruiken en 's nachts niet van huis. Daarop wordt op het terrein gedurende drie dagen de eerste arbeid verricht, waarop weer vier dagen „lali" volgen. Tien dagen na deze, zoekt men den gunstigen roep van een anderen vogel, offert hem weer vier dagen en daarop begint de arbeid voor goed.

De rijstvelden der Kajans worden slechts op sommige plaatsen voorzien van dichte omheiningen, tegen het binnendringen van herten en wilde zwijnen. Zijn deze niet al te talrijk, dan offert men liever

een gedeelte van den oogst op, dan het bij de groote uitgestrektheden zeer moeilijke omheinen te beginnen.

Behalve deze richten apen en vogels de meeste schade aan; vooral drie soorten rijstdiefjes bewegen zich bij het rijpen van den rijst in zwermen over het veld. Slechts met roepen en het slaan op bamboe, weten de Bahau's zich gedeeltelijk tegen deze te beschermen.

Bij het oogsten wordt de rijsthalm met een eind van den stengel afgesneden, waarvoor de vrouwen haar gewone huishoudmesje gebruiken. In dien vorm draagt men het graan naar huis, waar het 's avonds reeds met de voeten wordt uitgetreden op groote matten, wat ons dorschen vervangt. De afgezonderde korrels bewaart men in manden, of bij groote hoeveelheden in cylinders van boombast, waarvoor stukken van 1 à 2 M. breed in de lengte omgebogen en met de einden aan elkaar gehecht dienst doen als wand, die op een ronden bodem van hout of schors met rotan wordt bevestigd.

Bij het bewerken der rijstvelden, evenals bij het uitvoeren van andere groote werken, vereenigen zich de bewoners van een huis, in de huisgezinnen, als zij talrijk genoeg zijn, in groepen van 5 en meer of alleenstaanden met elkander. Deze verrichten gezamenlijk hunnen arbeid (pala dow). Wanneer het veld van den een moet worden toebereid, tijgen zij er met hun allen heen en werken tot het af is. De eigenaar komt dan bij de helpers voor zooveel werkdagen in schuld, die hij met werken op dezelfde wijze inlost.

Met de hulp van anderen bebouwt ook het hoofd zijne velden: hij heeft tot zijne beschikking den arbeid zijner slaven, wat voldoende is voor gewone werkzaamheden, maar voor drukke tijdperken van den rijstbouw roept hij ook de vrije Kajans te hulp, die verplicht zijn bij het boschkappen, bij zaaien, bij wieden en bij het oogsten een of twee dagen telkens voor den kost te werken. In den regel roept hij uit ieder huisgezin één man op en heeft weinig middelen om nalatigen te dwingen.

Zijn zijne velden gereed, dan staat hij ook anderen bij.

Daar de Kajans geheel en al landbouwers zijn, staat hun eeredienst in nauw verband met den rijstbouw en de groote godsdienstige feesten van het jaar vallen op het begin der verschillende werkzaamheden. Deze worden onderscheiden in nebas (houtkappen), noe-

toeng (branden), noegal (zaaien), nawo (wieden), ngelenö (oogsten), nèwoeko (einde van den oogst) en nangei (het vieren van nieuw jaar en begin van een nieuwen rijstbouw). De feesten bij noegal en nangei zijn de voornaamste.

Behalve bij het zoeken der velden, houden de Kajans zich bij iedere afwisseling in de werkzaamheden van den rijstbouw, aan de waarschuwende stem van bepaalde vogels, die door hen worden aangezien als boden der zooveel meer wetende geesten. Ziet iemand bij den eigenlijken aanvang van het boschkappen, zaaien of oogsten den vogel, die door links opvliegen waarschuwt, dan wordt er verder in 't geheel niet aan zoo'n veld gewerkt en moet de eigenaar door het planten van maïs in kleine veldjes, van oebi en suikerriet, in het onderhoud der zijnen trachten te voorzien. Teneinde zoo'n hinderlijk toeval te voorkomen, begint men in den aanvang de werkzaamheden 's nachts. Ook de kidjang of het ree, verbiedt de verdere bewerking van een gebrand veld door er zich op te vertoonen.

Gedurende den overigen tijd van den rijstbouw heft eene waarschuwing van dit dier de werkzaamheden slechts op voor een enkelen dag. De slangen spelen dan ook een groote rol, vooral een slang met een zwart lichaam, rooden kop, staart en buik en twee witte strepen over den rug. Ontmoet men deze, dan regelt het al of niet doorgaan, zich naar de houding van den kop van het dier; wijst die naar huis, huiswaarts keert dan de Kajan, anders vervolgt hij welgemoed zijn weg. Een willekeurige slang in 't ladanghuisje bij aankomst op 't veld 's morgens, doet alle arbeiders dien dag terugkeeren. In de drukste tijden verhuizen de gezinnen zeer dikwijls naar de ladangs.

Daar de Kajans zich voorstellen, dat de rijst een ziel heeft, die gevoelig is voor dezelfde indrukken als wij, zijn in den eersten tijd na het zaaien verschillende dingen verboden. In de eerste plaats mag men geen dieren dooden, uit vrees dat het bloed de rijstziel verschrikken zou. Om dezelfde reden is het dan niet geoorloofd te huwen of zich te laten tatouëeren.

Groote werkzaamheden, als het maken van eene omheining, zouden dan de rust te veel verstoren; de vrouwen mogen geen kleederen naaien, de mannen ook een maand lang niet in hertshoorn snijden. Bij

de verschillende werkzaamheden van den oogst moet het hoofd met zijn gezin voorgaan; hij zelf zoekt het eerst de plaats voor zijn ladang, een paar dagen later beginnen de anderen; zijn allen daarmede klaar, dan geeft het hoofd ook weer het sein tot het rooien van het bosch en zoo vervolgens. Vooral bij de groote landbouwfeesten, welke met groote plechtigheden gepaard gaan, komt de rol van het hoofd uit. Hij betaalt de dajoengs, wier hulp bij ieder feest noodig is; voor de maaltijden levert hij de meeste groote varkens en kippen. Vóór men overgaat tot wieden, moeten allen met zaaien klaar zijn en zoo vervolgens. Zaaien daarna is lali.

Bij de oogstfeesten kan men het best onderscheiden het eigenlijke godsdienstfeest, waarbij de dajoengs aan de geesten, die invloed hebben op den rijstbouw, een goeden oogst vragen benevens allen anderen voorspoed en het volksfeest, dat bestaat uit een bijzonderen maaltijd en bijzondere spelen, die voor de verschillende feesten karakteristiek zijn. Maar het zijn niet alleen de menschen, die dan genieten van den overvloed, ook de huisdieren varkens, honden en kippen, worden in die dagen gevoed met overvloedige en zeer goede, gekookte rijst, voor hen, die anders van den afval leven, een ongekende weelde. Akam Igau, wien ik eens vroeg, waarom de Kajans zich onthielden van gegiste dranken, gaf mij als een der redenen daarvoor op, dat zij anders geen rijst genoeg zouden hebben, om ook de dieren in de extra maaltijden te doen deelen. Daarnaast wees hij op de treurige gevolgen, die het gebruik van toewak had, bijv. op zijne buren de Tamans. Gelijk bij al hunne godsdienstige plechtigheden, was men te Tandjong Karang ook bij noegal bang voor de tegenwoordigheid van vreemdelingen, die de opgeroepen geesten zouden kunnen verschrikken en ontstemmen. Vandaar dat Maleiers nooit tot dergelijke werden toegelaten.

Hoewel ik altijd zorg droeg, mijne tegenwoordigheid niet aan mijne gastheeren op te dringen, als die niet gewenscht werd, zoo kwam mij het bijwonen van het zaaifeest te belangrijk voor, om er hun ongenoegen niet voor te trotseeren.

Op de vele schuchtere vragen, die mij in de voorafgaande dagen gedaan werden, of ik van plan was de plechtigheden bij te wonen, had ik mijn bepaald voornemen daartoe te kennen gegeven. Op den

dag zelf was echter reeds een goed deel van het gezin van het hoofd met de dajoengs vertrokken naar het veld, toen Akam Igau zelf mij nog aan de praat hield en mij beloofde, later de boot van zijn oudsten zoon ter beschikking te zullen stellen. Deze bleef echter uit en daarop stapte ik in de boot, die de oudste dochter er heen brengen zou. Zij had in het geheele huis van Tandjong Karang den meesten invloed, telde onder de voornaamste dajoengs en aan haar vooral had ik de groote moeilijkheden te danken, die mij bij het onderzoeken naar meer intieme zaken van het Kajanleven voorkwamen. Hoewel fanatiek, was Tipong Igau echter niet boosaardig, en hoewel zij mijn medegaan allesbehalve scheen op prijs te stellen, verzette zij er zich toch niet tegen. Blijkbaar had zij ook reeds een reden gevonden, om zich met het geval wat te verzoenen, want midden op de rivier riep een voorbijvarend Maleier haar plagend toe, dat ik niet bij de plechtigheid hoorde, waarvoor zij dadelijk het antwoord klaar had, dat ik Kajansch sprak en dus onder de Kajans hoorde.

Hoezeer het trouwens als een bijzonderheid door allen werd opgevat, bleek mij bij het terugkomen, toen een tot den Islam overgegane Kajan mij vroeg, of ik mede was geweest naar de overzijde. Op mijn bevestigend antwoord greep hij mij zwijgend bij de hand, glimlachte mij van terzijde toe en ging verder, als uitdrukking van waardeering, dat ik het in de volksgunst reeds zoover gebracht had.

Gerustgesteld door die opname in den stam, besteeg ik met de anderen den hoogen oever en bevond mij daar weldra op de loema lali, het kleine rijstveld, dat dicht bij het huis aangelegd was, om er de plechtigheden te kunnen verrichten. Daarnaast lagen kleine stukjes van de andere gezinnen, die morgen zouden noegal.

Onder een afdak op vier palen hielden twee mannelijke en vier vrouwelijke dajoengs zich bezig met het in orde maken van alle pemali, die dien morgen gebruikt zouden worden; de vrouwen rangschikten pisangbladen en allerlei voedsel tot kawits, terwijl de mannen van vruchtboomenhout de bestanddeelen sneden van den pelalè, die moest worden opgericht. Dat duurde een geheelen tijd, gedurende welken het meer profane gedeelte van het gezin, in de nabijheid zich meer met de behoeften der menschen bezighield door in groene

bamboes kleefrijst te koken en in andere kippen- en varkensvleesch, dat uit het huis was medegebracht, even als het bloed. De jonge jeugd was om deze lekkernijen ijverig in de weer, terwijl de oudere jeugd in de schaduw van wat afgelegen boschjes, de behoefte van lichaam en ziel onder zoeten minnekout vergat.

Voor den op te richten pĕlalè bouwden twee mannen een dicht pyramidevormig omhulsel van dik hout, waaromheen de oudste dajoeng wat rijst zaaide en daarop de jongens en meisjes te voorschijn riep, om verder het geheele veld te bezaaien. Daarbij traden de onderlinge sympathieën spoedig te voorschijn, want terwijl de jonge mannen den pootstok hanteerden, voegde zich achter ieder van hen een jonge schoone, met wie zij schertsend hun deel van de taak volbrachten.

Daarna waren de bamboes gedeeltelijk verkoold en was de inhoud gaar, zoodat allen zich aan een extra-maal te goed konden doen. Ik moest echter eerst mijn deel van het maal genuttigd hebben, wat ik ter wille van de jongeren van het gezelschap zoo spoedig mogelijk volbracht en kon mij toen verlustigen in het gezicht, hoe allen zich te goed deden aan de staven kleefrijst uit de bamboes en aan het zoo zeldzame varkens- en kippenvleesch. Na afloop vroeg mij Tipong of ik niet naar huis wilde terugkeeren, daar nu alles was verricht, maar niemand maakte toebereidselen om ook te gaan en zoo meende ik nog verder een wissel op haar lankmoedigheid te moeten trekken en verklaarde haar nog wat te willen blijven. Zij maakte toen van den nood een deugd en haalde met de andere dajoengs een grooten bak met kawits voor den dag en begon met er hier en daar eenige op het veld in kleine bamboes neer te leggen, na ze voor den vorm wat verwarmd te hebben in het vuur. Bij iedere plaats bleef zij met de hoofdpriesteres eenigen tijd prevelen tot de geesten, waarvan echter door het slaan op een gong niets te verstaan was.

Daarop volgde het oprichten van den pĕlalè onder het pyramidevormig omhulsel; vijf dajoengs knielden neer voor de opening van het houten gebouwtje; de oudste nam uit een bak de gesneden houtjes en plaatste die, zooals onder het hoofdstuk godsdienst beschreven is.

Er overheen zette hij nog een horizontaal afdak, dat tegelijkertijd

diende om tusschen de vier naar boven uitstekende steunpaaltjes een groote hoeveelheid kawits te dragen. In den grond er omheen werd wat kippebloed gemengd en enkele rijstkorrels gezaaid, waarna de kegel gesloten werd met een paar houten. Ook hierbij was door de deelneemsters aan de geesten een lang verhaal voorgepreveld, dat eerst ophield na het planten van een paar bamboe- en vruchtboomentakken, aan welke nog een paar gedoode kuikens, enkele eieren en kleine bamboes met varkensbloed, als offers aan de geesten kwamen te hangen.

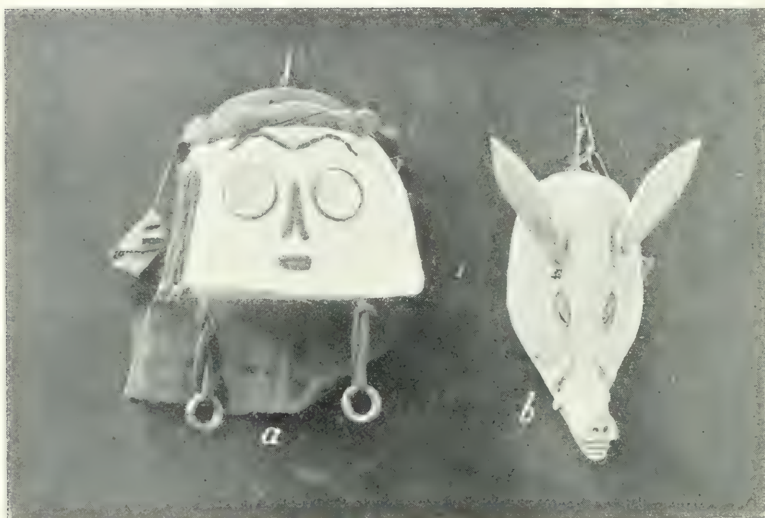
De eigenlijke plechtigheid liep hiermede af, maar de deelnemers waren nog niet bevredigd en vooral de moeders met jonge kinderen beijverden zich voor hare wichten gebruik te maken van den bijzonderen invloed, welke van den pĕlalè uit moest gaan. De bak met de overblijvende kawits werd ons eerst aangeboden, om er de hand in te steken en daarna een schoteltje met water, ook voor het bevredigen onzer zielen.

De kawits werden daarop onder de vrouwen verdeeld, die nu met de kinderen in de hawats of met deze alleen naar den pĕlalè gingen, onder het prevelen van enkele woorden op de strikjes (hina) van den hawat daarvan den invloed deden overgaan en daarna een kawit op den grond er bij legden. Met het hechten van een kawit aan den hawat, kwam er aan de geheele plechtigheid een einde.

Eerst heel op 't laatst was de oudste zoon van het hoofd, die reeds Maleier geworden was, met zijn vrouw aangekomen, zoodat ik, recht tevreden over mijn volhouden, met het gezelschap naar huis kon terugkeeren.

Deze eerste dag van het zaaifeest eischt van de geheele bevolking, voor zoover zij tot de jaren des onderscheids is gekomen en deze nog niet achter den rug heeft, eene opoffering, doordat het haar niet geoorloofd is te baden van 8 uur 's morgens—6 uur 's avonds; hiermede begint eene periode van tien dagen, die weer gewijd is aan melo, niet werken en geen verkeer hebben met de omgeving; men verkeert dan in den toestand van lali. Den tienden dag is het evenals den eersten weer niet geoorloofd te baden voor 's avonds. Men houdt „pongan", waarna men acht dagen het eigenlijke rijstveld bezaait. Den tienden dag is het opnieuw pongan, niet gevolgd

Pl. XXI.

I, 185—186.

Hoedó, maskers der Mendalam Kajans.

a Hoedó adjāt *b* Hoedó bawoei.

door mĕlo en met den 30sten dag nog een pongan te houden, is de tijd van het zaaien der rijst afgeloopen.

Behalve den grooten maaltijd op den eersten dag en het noegal van de mindere Kajans op den tweeden, hebben zij gedurende het eerste tijdperk van afgeslotenheid verschillende gelegenheden om zich bijzonder te vermaken. Zij laten zich daarbij niet ter neer slaan door het gedwongen opzij leggen van bijl en dissel, door de noodzakelijkheid, om 's avonds en 's nachts niet buiten te blijven (san) of door de afwezigheid van vreemden. Zij vinden in huis met snijwerk in hout, bamboe, wat vlechten van bamboe of rotan genoeg te doen en de vrouwen kunnen zich dan wijden aan haar geliefkoosd maken van kralenpatronen. Buitendien heeft het jongere geslacht veel te doen, om zich voor te bereiden op het maskerspel in het laatst der lali periode; mannen en vrouwen maken daarvoor een geheel verschillend tooisel. Dat der mannen bestaat in een nabootsing van de booze geesten, waarvan zij de woeste hoofden nabootsen in houten maskers en het sterk behaard zijn, in het omwinden van het geheele lichaam met sterk gerafelde pisangbladen. De vrouwen vervaardigen hoedo adjăt, maskers van draagmanden (adjăt). Dit zijn cylindervormige manden van fijne rotan gevlochten, welke met wit katoen worden overtrokken, dat in ruw borduursel een menschelijk gelaat nabootst en aan de zijden de groote oorhangers der Kajans draagt. De mand wordt met de opening naar beneden op het hoofd geplaatst en verder het geheele lichaam zoo gedrapeerd met doeken, dat de vrouw geheel onkenbaar wordt en slechts onder den mand kan doorkijken.

Buitendien is het zaaifeest de tijd, wanneer de mannen zich met het tollen vermaken, waarvoor zij een platten, ovalen priktol gebruiken, met welken zij dien van den voorganger trachten uit te gooien, waarbij hun eigen tol moet blijven draaien, om het slachtoffer te worden van een opvolger. De oudere mannen hebben soms tollen van ijzerhout van verscheidene kilo's zwaarte. In de dagen, toen de meesten hunne tollen voor deze gelegenheid opnieuw hadden gesneden, was er op het pleintje voor de woning van het hoofd, tegen den avond altijd een gezelschap jonge mannen tot 30 jaar oud, die voor de vrouwelijke toeschouwers van boven, hunne vaardigheid en kracht ten toon spreidden.

De 8ste dag was voor de Kajanmagen een bijzondere, toen had opnieuw een feestmaal plaats, waarvan de geliefde kleefrijst den hoofdschotel vormde. Den daarop volgenden hadden de vrouwen een groote drukte met het verzamelen van allerlei eetbare bladen, uit hunne kleine, tegen de varkens zwaar omheinde tuintjes bij het huis en van de ladangs. Als altijd bij godsdienstfeesten, dienden groene bamboes, om deze bladen met water te koken, met welk vocht zij tegen den avond naar de overzijde togen, om er de aarde van de loema lali mede te besproeien. De geledigde bamboes werden platgeslagen en naast de pĕlalè nedergelegd.

De tweede pongan was meer in 't bijzonder gewijd aan het maskerspel, maar het werd vrij laat, voor men er mede aanving. Eerst tegen den avond begonnen de bewoners van het huis, waaronder een schaar van kinderen, zich te verzamelen voor de amin van het hoofd in de galerij en zochten zich een plaatsje uit, om goed te kunnen zien, wat er komen zou. Dit vertoonde zich het eerst in den vorm van eenige in een groene massa van pisangbladen veranderde mannengestalten met houten masker en strijdmuts, welke zwijgende op de maat der gongs dansen uitvoerden met bewegingen als het tandakken der Javanen. Na hen volgden meer dergelijke, waarvan een paar op groteske wijze krijgsdansen nabootsten, wat hen door de hinderlijke massa bladeren spoedig vermoeide. In tegenstelling met den eigenlijken krijgsdans, lieten de mannen hierbij geen kreten bij grootere sprongen weerklinken.

Het was onder deze vertooning reeds vrij donker geworden, toen dit kalme tooneel werd afgewisseld met een opgewonden voorstelling van een varkensjacht. Een man had daarvoor een varkenskop als masker gesneden, een paar doeken omgewonden en zag er door de goed nagebootste bewegingen en geluiden vrij varkensachtig uit. Een paar jongeren deden dienst als honden, die den ouden ever tot staan gebracht hadden en met aanvallen, terugwijken en janken een leven als een oordeel maakten in de vrij nauwe en donkere ruimte De anders vrij kalme omstanders namen in het lot van den „bawoei" een levendig aandeel en gedurende een korte poos heerschte er onder de menigte een vroolijke verwarring, welke het varken door zijsprongen tusschen de vrouwelijke jeugd, zijn best deed te ver-

meerderen. Ondanks de vele kinderen en de woestheid van het tooneel, was er geen kwestie van angst of schrik onder de kleine toeschouwers. Uit aller mond klonk mij een luiden en fijnen schaterlach tegen, waar in eene Europeesche omgeving zeker reeds lang een algemeene vlucht van de jongeren zou hebben plaats gehad. En toch wordt zoo iets slechts eens per jaar vertoond en moesten vele kleinen het voor het eerst bewust bijwonen. Eene obscene voorstelling van een man, die het vooral op de vrouwen begrepen scheen te hebben, vormde den overgang tot het optreden van de jonge meisjes met haar hoedó adjāt.

Des middags had Paja, de tweede dochter van Akam Igau, mij dit reeds met veel gratie vertoond, maar zij had toen slechts een harer vriendinnen kunnen overhalen, het mij bij daglicht goed te laten zien. Nu traden er een achttal op, allen op gelijksoortige wijze uitgedoscht, wat bij de enkele ontstoken harspit niet nauwkeurig te onderscheiden was. Bijzonder duidelijk echter bleek ook hierbij, hoe groot het verschil is onder de deelneemsters in het talent van dansen. Bij de zachte tonen van een soort mondharmonica, die een der omstanders bespeelde, voerden allen achter elkaar langzaam voortschrijdende danspassen uit, begeleid met bewegingen der armen. Slechts twee of drie harer echter bleken te begrijpen, wat zij deden en voerden voor iemand, die gewend is Indische dansen te zien, aangename bewegingen uit, terwijl de anderen daarentegen met onverstaanbare en hoekige bewegingen maar medeliepen.

Met den laatsten pongan sloot de zaaitijd van de rijst en leidde men tegelijkertijd dien van het wieden in, waarvoor wij uit de woning van het hoofd, met eenige dajoengs weer naar de loema lali overstaken. Daar werden weer kawits gemaakt als vroeger en, onder het prevelen in oud Kajansch en het rammelend geluid van den gong na het openen van den pĕlalè, bij die van het noegal gevoegd, welke nu verdroogd nederlagen. Onderwijl had de oudste priesteres Oesoen met een van een kawit voorzien wiedijzer de ruimte om den pelalè gewied, waarna de anderen van het gezelschap hetzelfde deden op het andere gedeelte van het veld. Het onderging daarna nog eene besproeiing met een aftreksel van eetbare blaren, de bamboes werden platgeslagen bij de andere gevoegd en nadat de hawats der kin-

deren weer met kawits voorzien en onze zielen door het doopen der vingers in hetzelfde water bevredigd waren, konden wij weer onzen oever opzoeken en het offer en het veld overlaten aan de zorgen van de opgeroepen geesten.

Evenals deze hier, deden wij ons in huis te goed aan een extra maaltijd van kleefrijst, voor welken de vrouwen van de hoofden zelf de rijst hadden gestampt.

Zoo wordt iedere verdere bewerking van den ladang onder godsdienstig en culinarisch ceremonieel ingeleid, waarbij de gemeente altijd eenige dagen lali is, gedurende welken tijd men zich met bepaalde spelen vermaakt. Onder het noegal heeft de Kajan tollen en het maskerspel; bij het eerste binnenhalen van de rijst bestookt men elkaar met kleipropjes uit kleine blaasroeren, terwijl men daar vroeger nog spiegelgevechten met houten zwaarden bij had en gedurende het grootste feest van het jaar, het nangei, zijn lichaamsoefeningen in het worstelen, hoog- en ver-springen en hardloopen het meest in zwang onder de mannen, die ook met de vrouwen hevige gevechten leveren, waarbij onder groote vroolijkheid bamboezen met water de hoofdwapenen zijn.

Het glanspunt van het jaar is voor den Kajan het nangei, het vieren van Nieuwjaar, wanneer de oogst zijn opbrengst geleverd heeft en in alle woningen overvloed heerscht. Alleen dan komen de fraaie kleeren voor den dag, die gedurende den overigen tijd opgeborgen zijn en gedurende acht dagen leeft de bevolking voor haar genoegen. Zij verkeeren dan ook niet als bij andere oogstfeesten in den toestand van lali en zien gaarne gasten van elders. De voornaamste gebeurtenissen in het leven, voor welke maaltijden worden aangericht, worden in dezen tijd van overvloed gevierd: de in dat jaar geboren kinderen krijgen nu voor goed een naam, de tot nu uitgestelde huwelijken worden dan voltrokken, waarvoor de adat gezorgd heeft door aan de jong gehuwden vele verbodsbepalingen op te leggen voor den eersten dangei. Om die moeilijke wittebroodsweken wat te ontgaan, vinden de huwelijken vlak voor nangei plaats.

Vandaar, dat in het lange huis reeds te voren van niets anders sprake is dan van die veelbelovende dagen en menigeen offert dan vele maten rijst, om bij de Maleiers, welke van Poetoes Sibau komen

handelen, nog iets bijzonders tot verfraaiing van de feestkleedij te verwerven.

Alle benoodigdheden voor maaltijden en godsdienstplechtigheden worden in groote hoeveelheden aangebracht van de velden en bosschen; de mannen halen booten vol brandhout en versche bamboe kokers, om rijst in te koken, waarvoor nu geen pannen mogen worden gebruikt; de vrouwen zwoegen onder groote manden vol pisangbladen, welke als onderlegsel voor stapels rijst en als materiaal voor de pémali moeten dienst doen.

Den 24sten Mei begon het ernst te worden; vier mannen uit de woning van het hoofd, dat de geheele leiding van het feest op zich neemt en de kosten in hoofdzaak draagt, togen uit, om een vruchtboom te vellen en daarvan vier planken te hakken, de tasoe nangei, essentiëele bestanddeelen van het feest, omdat de dajoengs op deze als vloer de godsdienstige ceremoniën in hoofdzaak verrichten. Zij zijn 2½ M. lang, aan weerszijden aangepunt en dragen boven ieder einde een ruwe menschenfiguur. Na het gebruik bewaart het hoofd ze tot het volgende nangei, wanneer ze door anderen worden vervangen.

Des avonds kwamen de tien voornaamste dajoengs in de woning van het hoofd, om den geesten van Apoe Lagan te verhalen, dat men dangei ging vieren. Zoolang het feest duurt, worden zij gehuisvest door het hoofd en keeren eerst na afloop in hare eigen woning terug. Om de geesten te verwelkomen, hing een bamboe met voedsel aan het nog gesloten venster, daaronder oude zwaarden en speerpunten van het hoofd, ijzer dat als van den Baloei of Batang Redjang stammende, zeer hoog geschat wordt. Maar niet het hoofd alleen was de feestvierende; van alle voornamere woningen werden draagmanden gehaald, welke er vooraf met kostbare voorwerpen gevuld waren en op een mat onder het venster bij elkaar geplaatst. Eerst na afloop van het feest worden zij teruggebracht.

Mijn oude vriendin Oesoen gaf op, bij wie een mand moest gehaald worden, maar scheen ook in hare functie het profane krakeelen niet te vergeten. In dien tijd leefde zij in onmin met een harer buren Anjè Do, die haar hevige concurrentie had aangedaan in den handel met mij en nu trachtte zij zich te wreken door de mand van Anjè

Do niet te laten halen. Tipong Igau was er echter bij, doorzag de gemoedsaandoeningen van de oude en kwam haar geheugen te hulp, zoodat ook die mand niet ontbrak. De vrouwen, die ze gingen halen, deden dit onder bekkenslag en droegen een brandend hout vooruit, maar niet tot verlichting, daar het dag was. Daarop kleedden de dajoengs zich met een doek over de borst onder de armen door, openden het venster in het dak en hielden allen tegelijk eene langdurige redevoering tot de to van Apoe Lagan, waarbij de oude Oesoen voorging. Hetzelfde geschiedde daarop onder het geopend dakvenster voor op de galerij, waarna zij in een kring gingen loopen om een strijdmuts en mantel, welke op een mat in haar midden lagen. Door het voortdurend slaan op het bekken, was er van hun taal niets te verstaan. Den 25sten was het eigenlijk begin van het feest en ieder was druk in de weer. Alle vrouwen moesten zorgen voor voldoende kleefrijst, die nu in gepoften toestand als kertap met of zonder suiker bij den maaltijd gegeten werd, bij welken de gerookte tapa goede diensten bewees. De mannen hadden het meest te doen voor den op te richten djèhè nangei (paal voor het nieuwjaar vieren). Deze moest ook een vruchtboompje wezen en werd met den top in den grond geplaatst door de dajoengs, nadat in het gat vooral rijst, kip en visch gelegd was. De vier tasoe nangei waren daarop bij de opening gelegd als vloer voor alle dajoengs, die bij deze plechtigheden den grond niet mogen aanraken. Nadat de hoofddajoeng op deze kleine ruimte achtmaal om de anderen was heengeloopen, ving zij met een stuk wit katoen een ziel op, wellicht die van den vruchtboom. Vlug stortte zij die in de opening, welke daarop gesloten werd met een stuk pisangblad en een rotanring, nadat het blad eerst met een oud zwaard was doorstoken. Onder deze bedrijven zat iets terzijde een dajoeng gehurkt, die op een matje twee stukken bamboe afwisselend liet weerklinken en hierdoor de attentie der geesten opwekte voor de plechtigheid. Onder dit zoogenoemd tĕkok verhaalde zij aan de geesten de plannen van het zoogenoemd feestvieren benevens hunne nooden en wenschen. De twee mannelijke dajoengs namen daarna het boompje op, plaatsten het onderste boven in de opening en zetten het hierin vast, zoodat de wat behakte wortels een drie of vier meter boven den grond uitstaken.

I, 190.

Dangei, opgericht vóór de woning van het hoofd.
De ruimte voor de plechtigheden bevindt zich binnen de omwanding van houtkrullen.

Daarnaast zetten andere mannen nog zeven boompjes van gelijke afmetingen, plaatsten er op een goeden meter afstand een rij van acht tegenover, welke twee rijen op halve hoogte met een anderen kleinen boom dwars werden verbonden. Alle gebruikte boompjes waren even boven de wortels zoo bekapt, dat zij op een plat vlak acht inkervingen vertoonden. Op de dwarsliggers kwamen de vier houten, die tot steun dienden voor de tasoe nangei, welke den vloer vormden van een kleine vierkante ruimte boven den grond tusschen de twee rijen van acht palen. Deze zijn zoo geplaatst naast een trap, die van het huis naar beneden voert voor de woning van het hoofd, dat men hieruit gemakkelijk in dat kamertje kan afdalen.

Met meters lange houtkrullen van een bijzonder hout, welke met groote kunstvaardigheid worden afgesneden, wordt de plaats, waar de godsdienstplechtigheden vooral zullen plaats hebben, aan de zijden gedekt, terwijl bamboe takken er een lichte schaduw in werpen. Aan de vier zijden wordt het geheel met gekruiste houten bevestigd en zoo blijft de dangei gedurende de feesten en het volgende jaar staan, tot wind en weer hem grootendeels hebben gesloopt en de naderende feesten de plaats voor een volgende eischen.

Later op den middag werd er onder den dangei bij den vruchtboom een pĕlalè opgericht als op het veld bij noegal, echter zonder de vele kawits. In plaats daarvan offerde men tegen vier uur een biggetje, dat in zijn geheel aan een dwarsbalk werd opgehangen en daar verging. Ook bij deze pelalè kwamen de moeders met hare kinderen, doch het eerst de twee oudste kleinzonen van het hoofd, de jongste in zijn hawat, fraai uitgedoscht met hoofddoek van Chineesche zijde en doeken van anderen oorsprong, op den rug van een jong meisje, evenzoo in hare beste kleeding. De andere kleinzoon werd, als te oud, vertegenwoordigd door zijn hawat, waarvan hij vervolgens den gunstigen invloed genoot, doordat zijn wijsvinger in het strikje van den hawat werd heen en weer bewogen. De beide draagsters brachten daarop nogmaals de draagplankjes bij den pĕlalè en vingen op de strikjes den gunstigen invloed daarvan op onder het prevelen van enkele woorden.

's Avonds na den ondergang der zon was er een algemeen mĕla van allen, die in de woning van het hoofd vertoefden, dus de familie-

leden in engeren zin, de lijfeigenen en de dajoengs. Eerst de mannen, daarna de vrouwen, de lijfeigenen en het laatst de dajoengs daalden uit de galerij een voor een af in de kleine ruimte van den dangei, in welken een dajoeng stond met een oud zwaard; de te bewerken persoon plaatste den voet op een ouden gong en werd daarop op den arm van boven naar beneden bestreken. Hoe aanzienlijker en ouder, des te langer duurde het strijken. Allen hadden voor deze gelegenheid bijzonder mooie kleederen aan, terwijl de dajoengs haar fraaien borstdoek omgeslagen droegen. Wanneer zij het mĕla ondergingen, plaatsten zij zich een groote strijdmuts op het hoofd met een kop van den rhinocerosvogel voorop en diens staartveeren er achter. Haar werden vooral handpalm en voetzool bestreken. Ook de dienstdoende dajoeng nam op het laatst op den gong plaats en liet zich door een andere „mĕla". Zij was dus minder dan het bestrijken zelf het inwerkende der plechtigheid.

Den 26en 's morgens weerklonk van uit het dangei-hutje het geluid van de bamboes bij het tĕkok. Evenals dat iederen dag verder 's morgens en 's avonds gedurende een drie kwartier of langer geschiedde, was daar een dajoeng bezig met den geesten te verhalen vooreerst wie deze Kajans waren, van wie de familie van het hoofd afstamde, vervolgens wat men op dat oogenblik deed en vooral welke behoeften men had. Hierbij werden ook de kastijdingen der vijanden, de Batang Loepars, opgedragen aan de geesten. Het geheele verhaal werd in rijm voorgedragen op een zingenden toon, waarbij het rijmwoord zeer lang hetzelfde einde behield ten koste van den gewonen vorm van de taal.

Onderwijl was alles in de galerij in beweging, daar ieder huisgezin eene hoeveelheid meel van kleefrijst moest stampen. Dit gebeurde door de jonge meisjes, die echter bij het wannen en zeven nog tijd genoeg hadden, om een uitval te wagen op de jongelui in de nabijheid en deze duchtig met water en meel te besproeien, wat door de volgende wraakoefeningen tot groote vroolijkheid aanleiding gaf. Sommige zeer ijverige jonge schoonen hadden als watervat daarvoor een bootje naar boven gesleept en het voorbijgaan was voor een gekleeden Europeaan bepaald onveilig. Het meel werd in de galerij voor de woning van het hoofd op een hoop geworpen, waar

jongens er met breede pandanbladen driekante pakjes van maakten, die er in een rechthoekig omgebogen lijn naast werden gelegd. Nadat de voorraad voldoende was, kwamen de dajoengs volgens haar ouderdom uit de deur van het hoofd te voorschijn, namen elkaar bij de hand en vormden een rij langs het meel (dinoe), waarbij Oesoen voor de reeks meelpakjes kwam te staan. Nu volgde een mĕla over deze heen; de leden van het huisgezin van het hoofd reikten van de andere zijde aan Oesoen de hand, die daarop met haar oude zwaard den arm bestreek. Vervolgens de lijfeigenen en vooral de jonge kinderen, de twee kleinzoons weer gedragen door een paar jonge meisjes. Nu kregen ook de moeders met kleine kinderen uit de andere woningen een beurt, terwijl zij, wier kinderen reeds te groot waren, de hawats brachten en daarvan de strikjes met vruchthouten haakjes bij het meel brachten, om den zegenenden invloed daarvan op te vangen. Ook de dajoengs zelf lieten hare zielen op die wijze streelen. Allen kregen een paar pakjes meel mede naar huis, terwijl de rest werd verdeeld onder de leden van de hoofdenfamilie en de dajoengs.

Voor het eerst vertoonden zich hier de moeders met kinderen van dat jaar; zij lieten deze voor het mĕla door jonge meisjes in den hawat op den rug dragen, zelf het strikje van den hawat nog eens naar het meel keerende en daarin het kindervingertje schuddende. 's Avonds was er bij haar een kleine maaltijd in de eigen woning.

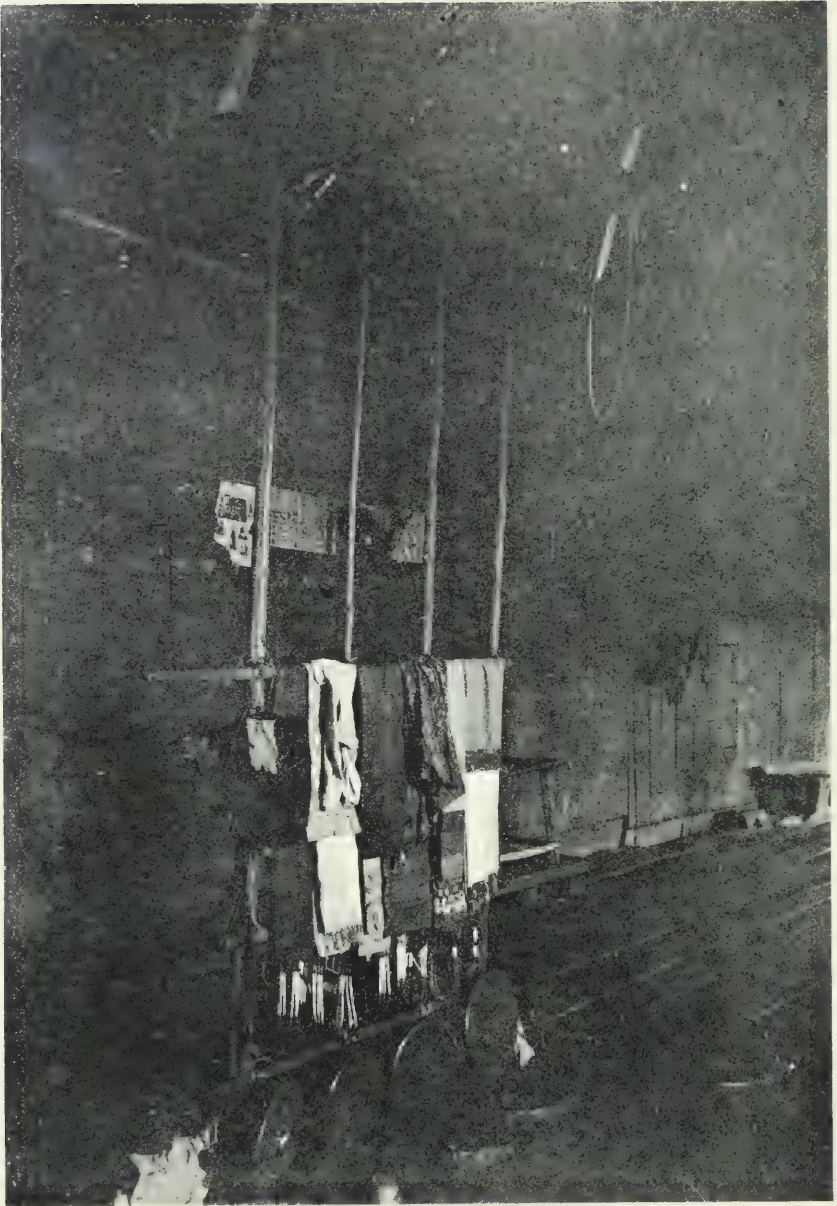
27sten Mei verliep de dag vrij rustig na het tĕkok van den morgen; eerst tegen twee uur in den middag weerklonk de gong der dajoengs ten teeken, dat er weer iets bijzonders aan de hand was en spoedde ik mij dus uit mijn hut naar de woning van het hoofd, waar de dajoengs bezig bleken te zijn met het vervaardigen van hun pĕmali, wat een paar uren aanhield. Na de grootste hitte van den dag kregen de grootere kinderen een feestje, waarbij de meisjes van een jaar of zes zeven haar eerste schreden deden met een draagmand voor rijst, welke in klein model en met kawits voorzien leeg de jeugdige ruggetjes belastte. Zij vertoonden zich hier en daar op de galerij, maar schenen haar eerste schreden op dit gedeelte van haar levenspad met wat verlegenheid te doen.

Des avonds was de eerste ernstige nangeian, een kalme marsch

van dajoengs en leeken, elkaar aan de hand houdende om een bijzonder middelpunt. Dit werd nu ingenomen door een mat, waarop weer de dajoeng-strijdmuts of haoeng lali en een doek lagen. De oude Oesoen trad voorop met geheel naakt bovenlijf, maar fraai rokje, de andere dajoengs met bedekte borst, behalve de twee, die haar leertijd van twee jaren nog niet achter den rug hadden. Deze droegen een lang rood kleed, dat van voor en achter recht afhing en voor het hoofd een opening in het midden had. Haar rokje had in onderscheiding der anderen een wit veld. De dajoengs begonnen eerst den rondgang, tot er langzamerhand meer jonge mannen en vrouwen gekomen waren, die eerst met doeken tusschen zich, later met menschen alleen een kring vormden om de mat, waarop de vermoeide dajoengs zich hadden neergezet.

Zoowel de dajoengs als de leeken hieven onder den rondgang een reciteerend gezang aan, waarin Oesoen voorging en de anderen het refrein herhaalden. Na een paar uur wisselden de dajoengs weer van plaats met de anderen in den kring, deze plaatsten zich langs de wanden van de galerij om toe te zien, hoe de jongste dajoeng bezield werd. Deze stond daartoe voor de mat en hield een soort van keten vast (alān tö), waarlangs een geest in haar zou afdalen. Een der oudste dajoengs stond naast haar voor het onderricht in de geheimen der wetenschap, terwijl de oude Oesoen de haoeng lali had opgezet en, al declameerende en dansende, om haar heen liep: aan iedere zijde voerde een mannelijke dajoeng een krijgsdans uit, alle drie vertooningen wellicht, om booze geesten af te weren. Niet langer dan een kwartier hield deze scène aan, waarna de leeken hun marsch weer tot over eenen 's nachts voortzetten. In de verschillende amins met jonge kinderen hield de vroolijkheid de deelnemers wakker tot bij den morgen.

De 28e was voor de priesters en priesteressen een dag van verademing, want, in plaats van alle bewoners van Tandjong Karang, lagen nu zij alleen onder den druk van verbodsbepalingen en een der ergste daarvan was, dat zij tot nu niet hadden mogen baden en overdag ook geen water drinken. Deze dag gaf hun vrijheid, zich van buiten op te frisschen, terwijl ik in de laatste dagen als reddende engel was opgetreden door voor hun inwendigen mensch

I, 195.

Lasa, offerstellage, opgericht bij het nangei en behangen met doeken, strijdmantel, een ouden speer, armringen, kralen gordels en gongs.

in flesschen water eenige druppels zoutzuur te doen, welke medicijn het vocht zoo veranderde, dat zij het met hun geweten konden overeenbrengen het te drinken. De groote hoeveelheden, die verbruikt werden, pleitte voor een sterk gevoelde behoefte.

Na het tĕkok van 's morgens werden de varkens, welke geofferd zouden worden, opgevangen onder het huis, een der glanspunten van den feesttijd, waarvoor het hoofd vijf dieren gaf, terwijl door ieder der woningen, waarin de kleine kinderen dat nieuwjaar een naam kregen, een groot varken geslacht werd. Wat later op de tonen van de dajoeng-gong naar boven gaande, vond ik daar in de galerij de varkens van het hoofd naast elkaar neergelegd en de dajoengs voor de dieren neergeknield, in geestentaal hen opdragende aan de bewoners van Apoe Lagan. Achter hen had men voor het venster en den rotanstrik van den alăn to van gisteren, een hekwerk opgericht van vier vertikale en vier horizontale houten (een lasa), waarop fraaie doeken, een strijdmantel en verscheidene gordels van oude kralen hingen als offer van het hoofd aan de geesten, en verscheidene fraaie koperen gongs aan den voet voor hetzelfde doel. Daarnaast stond een mandje met de pemali der dajoengs, om hare wenschen den geesten kenbaar te maken. Na het opdragen der varkens, plaatsten de priesteressen zich om den lasa en begonnen langdurige dansen hier omheen, die door de uitvoering bij daglicht zeer belangwekkend waren te zien.

Alle priesteressen namen deel aan den dans, ieder dezelfde bewegingen uitvoerende van het opdragen van het offer op den lasa en van vier varkens aan de geesten boven zich. Eerst tooide zich de voornaamste, daarna de anderen met de twee haoeng lali en een strijdmantel van tijgervel, terwijl de twee priesters aan weerszijden een krijgsdans uitvoerden, gewapend met een zwaard, om booze geesten af te wenden. Met hetzelfde doel veranderde ook nu en dan het karakter der bewegingen van de priesteressen. Opvallend was het in deze echter, hoezeer zij verschilden naar het individu, dat ze uitvoerde en hoe zij gelijken tred hielden met de ontwikkeling, die ieder als priesteres bereikt had. Allen poogden in hare bewegingen de beteekenis te leggen van het opdragen der offers aan de hemelbewoners, maar slechts de drie voornaamste: Oesoen,

Tipong Igau en een zekere Oeniang slaagden daarin. Oesoen had een bijzondere rol en moest met een speerijzer al dansende de beweging namaken, alsof zij den lasa daarmede als met een hefboom wilde oplichten. Tipong daarentegen volvoerde een kalmen dans met bevallige bewegingen, die de broewa van het offer uitnoodigden opwaarts te gaan. Hare corpulente gedaante bewoog zich daarbij met een bewonderenswaardige lenigheid, waaraan de anderen met gunstiger vormen in de verte niet nabijkwamen. Deze sprongen en huppelden onbeholpen om den lasa heen en slaagden er slechts enkele oogenblikken in, beteekenis in hare bewegingen te leggen. Behalve het opdragen van de voorwerpen op den lasa lag ook dat der varkens in de bedoeling en sommige priesteressen verleidde dit tot het geven van allerzonderlingste vertooningen. Terwijl Tipong als het ware iets van de dichtbij liggende dieren opnam en dit met enkele bewegingen in de hoogte dreef, meenden anderen, dat ook het meer stoffelijke er bij behoorde, gingen huppelende met de strijdmuts op naar de varkens, namen het kleinste bij de achterpooten op en brachten het gillende dier met inspanning van alle krachten in danspas naar den lasa en terug. Tegen het einde liet ook Tipong zich tot eenige opgewondenheid vervoeren, schudde een paar malen aan den lasa, om den broewa te doen stijgen en steeg daarna op het hekwerk zelf en bewoog het met alle macht heen en weer. Over het algemeen waren de bewegingen veel sterker dan bij het dansen van de Javanen en eischten een groote krachtsinspanning, in welke de oude Oesoen op dezen dag wonderen deed.

Na de priesteressen volgden jonge mannen en vrouwen, die onder hetzelfde gezang van den vorigen dag den dans kalmer om den lasa voortzetten, wat tot den avond aanhield. Men had zich nu bij uitstek fraai uitgedoscht, de mannen vooral met bijzonder mooien hoofddoek en lendedoek benevens een soort sëlendang en bandoulière om de schouders. De vrouwen droegen eveneens een sëlendang, maar met losse einden van voren en van achteren afhangende, terwijl het doek zoo geplooid was in het midden, dat het onder den linkerarm doorging en twee plooien boven den rechter waren aan elkaar genaaid. Vooral zijden doeken met gouden figuren waren hiervoor in den smaak, terwijl onder den bovenband van den rok

een stuk zilver passement was aangebracht. Bijna allen bleken nu ook ivoren armringen en vingerringen te bezitten. Behalve dit hadden velen hare wenkbrauwen en oogharen voor deze feestelijkheid uitgetrokken.

Even voor het donker werd, slachtten de mannen de varkens, welke hier gekeeld werden en dien men niet den hals afsneed als bij de Oeloe-Ajars. Ook hier scheen men echter niet te houden van het geschreeuw der dieren; men had hun niet alleen den bek dicht gebonden maar hield dien bovendien nog dicht. De oudste kleinzoon van het hoofd moest bij dat dooden voorgaan; hij kreeg het mes in de hand, dat daarna door een anderen man werd gehanteerd. Ook voor de woningen der jonge kinderen werden de offers afgemaakt en daarop met een dwarse snede over den buik geopend, om aan de ondervlakte van den lever te zien, of de kleur gunstig of licht, dan wel ongunstig of donker was.

Op dezelfde plaats werden de dieren ontdaan van hunne haren door ze te schroeien in hoogvlammende vuren, bij welke ook verder het uitweiden en afhakken geschiedde, wat op de inmiddels duister geworden galerij aanleiding gaf tot zeer fantastische tafereelen. Dien nacht mochten mannen noch vrouwen slapen, ondanks het vermoeiende van den dag, die den 29en niet minder inspanning eischte. Het was toen „aron oeting" (varken), waarop vooral van het varkensvleesch gesmuld werd met pakjes kleefrijst, die men vanwege het hoofd des morgens in groote ijzeren pannen gekookt had beneden in de vrije lucht. Het tĕkok duurde dien morgen bijzonder lang, tot de moeders met hare nieuw benaamde kinderen reeds haar rondgaan door de andere woningen begonnen waren. Het kind werd daarbij door een meisje op den rug in den hawat gedragen, rijk uitgedost onder den haoeng lali; terwijl de moeder in fraaie kleeren de beide gewijde bamboes met water en de klapper droeg voor het mela van het kind in de woning van het hoofd en vervolgens in ieder der andere woningen.

Uit de amin aja, die van het hoofd, ging een geheele rij van kinderen rond, eerst weer de beide kleinzonen en daarachter de jongste lijfeigenen met de moeders. Wel waren de eersten reeds te oud, maar als zonen van hoofden moesten zij verscheiden jaren

mela, terwijl de oudste Tingè reeds op den leeftijd was, om daarbij een miniatuur schild en houten zwaard mede te nemen, dat een meisje voor hem droeg. Een der slavinnen vergezelde den stoet met een gong.

Des middags waren de pakjes kleefrijst en het varkensvleesch gereed voor het gebruik en de eerste als vroeger op een hoop in de galerij gelegd, waarover opnieuw alle familieleden als toenmaals en bovendien nu ook de moeders, die om hunne spruiten mèla, (offerden aan de geesten) werden bestreken. Ieder kreeg daarop een deel van den voorraad, waarop men in de woningen zich ging te goed doen. Wellicht door het overlijden van een zeer klein kind den vorigen dag, liep dit groote feest echter uiterst kalm af, ook ondanks het feit, dat de Kajans zeiden arak gedronken te hebben; zoowel hun bedaardheid als de bereiding van dit vocht in twee dagen, pleitten meer voor suikerwater.

Voor het mela oeting van dien middag had ik nog een belangwekkende worstelpartij van de jonge mannen bijgewoond; de vorige dagen maten zij zich wel eens even, maar nu waren allen op de galerij vergaderd en kwam het eene paar na het andere voor, dat zich aan elkaar gewaagd achtte. De strijders waren slechts gekleed in hun lendedoek, welken zij stevig om zich snoerden, opdat hij aan de tegenpartij een goed houvast zou opleveren. Men omvatte elkaar eerst bedaard, pakte aan weerszijden achter den gordel beet en trachtte daarna den ander van den grond te lichten en met of zonder beentje lichten, met den rug op den vloer te werpen. Dat kwam nog al eens erg hard aan op de ijzerhouten planken, en van een paar moeders liet het zich best begrijpen, dat zij haar zoons uit vrees voor gebroken armen en andere wonden, van het gevaarlijk spel trachtten terug te houden. Dat gelukte echter in 't bijzijn der kameraden in het geheel niet en menigeen was er reeds met een hevigen bons neergekomen, toen een der forsch gebouwde slaven met het succes van den dag scheen te zullen gaan strijken. Hij geraakte zelf onder den indruk van al zijne overwinningen en liet na zijne laatste met groote opgewondenheid een luiden juichtoon weerklinken in eene uitdagende houding, als geen Europeaan hem verbeteren zou. Maar ook onder de Kajans komt hoogmoed voor

den val; een der toeschouwers, die tot nu toe niet had medegedaan, werd daardoor geprikkeld en met versche krachten trad hij in 't strijdperk. Wellicht hierdoor en door zijne aanzienlijker grootte duurde het niet lang, of hij had zijn tegenstander van den grond gelicht en hield hem in de hoogte op zijn rechterarm, steunende op de rechterknie. De spartelende had echter met zijn beenen op diezelfde knie steun gezocht en zoo was het omdraaien niet gemakkelijk. Met een forsche poging, waarbij beiden onder de toeschouwers terecht kwamen, slaagde hij ook hierin en met een hevigen slag op den grond werd onze worstelaar weer tot kalmte terug gebracht. De gebruikelijke revanche had voor hem geen beter gevolg.

30 Mei, het „aron kertap" (kertap = gepofte kleefrijst) bracht weer hetzelfde schouwspel van het mĕla, (offeren aan de geesten) maar nu van pakjes met rijst en gepofte kleefrijst zonder varkensvleesch, waarvan ieder weer een gedeelte kreeg. 's Avonds was het bijzonder stil onder den invloed van het overlijden van het jonge kind, waaraan de moeder door er mede rond te loopen, om te mela, den laatsten stoot naar Apoe Kesio gegeven had.

Om niet in den rouw te komen, werd het eerst na nangei begraven.

De 31ste was de laatste dag van het feest. Acht dajoengs begaven zich 's morgens in de kleine ruimte van den voor het huis opgerichten dangei, namen elkaar bij de hand en begonnen daar gezamenlijk in een kring staande, met de geesten te spreken op den gewonen toon van het tĕkok, met de wederzijds gesloten handen door heen en weer slingeren de maat aangevende. Nadat zij zoo meer dan een uur zich hadden laten beschijnen door het warme zonnetje, werd er een gesloten mand gebracht, waarin allerlei kawits en acht aan elkaar geregen eierschalen. Oesoen ging daarop met de geopende mand naar den hoek, waar men iederen dag in een trechter uit een gespleten planten-stengel vervaardigd, voedsel voor geesten had neergelegd, en noodigde deze nu uit in de mand over te gaan, welke daarop gesloten naar huis werd gebracht.

Na eenige rust in de amin aja en een flinke teug van het door mij geprepareerde water kwamen zij weder te voorschijn, schikten acht niet geschonden pisangbladen naast en op elkaar als onderlaag

voor het voedsel, dat in de gesloten mand was geweest en dat er opgelegd werd, nadat men er boven een opening in het dak gemaakt had, door de houten dekplankjes wat op zij te schuiven. Na een tijdlang gepreveld te hebben over dit voedsel, vormden de dajoengs weer de fantastische rij er langs voor het mela, dat opnieuw dezelfde menschen ondergingen. Ieder kreeg daarna een klein deel van het voedsel, ook van de eierschalen en van kleine kuikentjes, die er bij waren. Na de moeders met haar jonge kinderen volgde een voor mij interressante vertooning, toen men uit de amin aja eene verzameling bracht van oude hawats en haoeng lali, waarvan de gebruikers gedeeltelijk reeds lang gestorven waren. Op de hawats kwam nog doek voor, dat vroeger door de Kajans zelf gekleurd was met figuren, eenigszins gelijkende op de patronen der Batang Loepar weefsels; nu kende niemand dien arbeid meer. Eerst werden de hawats, daarna de hoeden zorgvuldig over het voedsel bewogen en weer weggebracht, waarop alle Kajanvrouwen met hare hawats kwamen aandragen, om op het lisje den weldadigen invloed op te vangen. Na het vertrek der dajoengs viel toen iedereen op het overblijvende voedsel aan, om er nog iets van machtig te worden.

Daarop volgde de slotplechtigheid bij den dangei voor het huis, waaromheen men planken gelegd had voor de dajoengs, die ook nu den grond niet mochten aanraken. Allen waren ook hierbij in haar beste kleeding en Oesoen met de strijdmuts en een strijdmantel, gewapend met een zwaard. Aan haar kwam de hoofdrol toe, die daarin bestond, dat zij verscheidene malen dansende om den voet van den dangei heen liep, met bewegingen als bij tandakken en onderwijl met haar zwaard bewegingen maakte, alsof zij het gebouwtje op wilde heffen uit den grond. De overige dajoengs, waarvan de voornaamsten even als de mannen met speren waren gewapend, ondersteunden haar hierin en weerden bovendien de booze geesten af, die hare werkzaamheden mochten willen storen. Geen dajoeng ging echter van de planken af voordat het tegen den middag liep, toen van de jongste af de een na de andere met eenige tijdruimte daartusschen verdween. De ouderen gingen onderwijl met haar opdracht van den dangei aan de geesten voort tot

de zon op het hoogst was; na zich hiervan overtuigd te hebben, kwam ook Oesoen langs de trap naar boven. Welverdiend was dan ook de gelegenheid, die zij nu kregen, om zich weer voor het eerst te baden sedert drie dagen. Dit moet in elk opzicht een groote kwelling voor haar geweest zijn bij het vermoeiende dier periode, waarin vooral de oude Oesoen zich verwonderlijk goed gehouden had.

Dien avond zou er tot slot een nangeian gehouden worden, de rondgang om den lasa, die weer was opgericht in den vroegeren vorm. Volgens ouder gewoonte moest dit weder volgehouden worden tot de dag den volgenden morgen weer aangebroken was. Tegen zes uur 's avonds bereidde men zich in de hoofdenfamilie daarop voor, door te baden, d. w. z. door eene reiniging te ondergaan in het kamertje van den dangei; waar ook de dajoengs, ieder op haar beurt na het plaatsen van den voet op een oude gong, daarop begoten werden met gewijd water uit een bamboe. Tegelijkertijd werd onder het begeleidende slaan op een gong uit een paar groote manden de afval naar beneden geworpen, welke van de gemaakte pĕmali was overgebleven en tot nu zorgvuldig bewaard.

's Avonds tegen negen uur weerklonken opnieuw de gongs als sein, dat de dajoengs begonnen te dansen en te zingen bij den lasa en begonnen met nangeian, wat zij bij mijne komst boven nog voortzetten, tot de toevloed van leeken zoo groot werd, dat deze een kring om den lasa konden vormen en onder de begeleidende gongs en een aanhoudend melodieus maar eentonig gezang, den rondgang voortzetten. Nu namen veel meer personen daaraan deel dan vroeger, ook reeds bejaarden schaarden zich bij de jongeren in den kring, allen in hun beste plunje, de mannen met het zwaard op zijde, de vrouwen met de eigenaardige bedekking van het bovenlijf. Onder het nangeian der anderen, zaten de dajoengs in het midden en hielden zich met sirihkauwen en zingen onledig, tot het weer haar beurt werd, onder de versterkte begeleiding der gongs op te treden. Door haren eenvoud en den ernst, waarmede allen deelnamen aan de plechtigheid, maakte deze op den toeschouwer een plechtigen indruk, meer dan een dergelijke omgeving en

zulk een ons vreemde reeks van ceremoniën zou doen verwachten.

Allen zetten onvermoeid deze bezigheid tot den morgen voort, doch ik meende mij na eenige uren te slapen te moeten leggen, waarin ik enkele malen gestoord werd door een sterker slaan op de gongs. Bij het aanbreken van den dag weerklonk het gezang luide van boven uit de woning van het hoofd en, nieuwsgierig naar het slot van deze gewijde feestviering, spoedde ik mij naar boven en vond allen in de amin zelf vereenigd, die door het gesloten houden van het venster nog donker was. Hieronder stonden alle deelnemers om de dajoengs heen en hieven onder haren voorgang een gezang aan, dat aan plechtigen ernst in deze omstandigheden niets onderdeed voor vele in een andere omgeving. Na afloop verwijderden allen zich stil naar hunne woningen en ik naar de mijne, meer dan overtuigd, dat de indruk van dergelijke plechtigheden op de deelnemers niet in verhouding staat met het verhevene der voorstellingen, die er aan ten grondslag liggen.

Die 1e Juni begon voor allen met een flinken slaap, om uit te rusten van de vermoeienissen der laatste dagen. Gedurende deze vertoefden de dajoengs nog in de hoofdenwoning en keerden daarna terug naar hare eigen vertrekken, waar zij nog acht dagen moesten leven op bijzondere wijze. Van de rust in de galerij maakten wij gebruik om er eenige photografieën te maken en namen de deur van het hoofd onder magnesiumlicht op. Vlak er bij stond de lasa nog in zijnen vorm en hoewel met weinig hoop op succes, vroeg ik den aanwezigen ouderen mannen, deze ook te mogen opnemen. Hoewel zeer schoorvoetend zeide Akam Igau niet neen, van welke halve toestemming en den slaap der meer bijgeloovige vrouwen wij gebruik maakten, om ook hiervan een cliché te krijgen. Wat ik gevreesd had, gebeurde echter en reeds 's avonds had ik Akam Igau bij mij, die met een benauwd gezicht vertelde, dat onze opname een storm van verontwaardiging van de ontwaakte priesteressen op zijn arm hoofd had doen nederdalen. Bij het hooge belang, dat ik had bij eene gunstige stemming mijner Kajans aan den vooravond van den eigenlijken tocht naar den Mahakam, meende ik hem met een paar dollars te moeten schadeloos stellen.

Of dit dan wel werkelijk onze handelwijze zoo verontrustend werkte, weet ik niet, maar den volgenden morgen verschenen Oesoen en Tipong Igau bij mij, zetten zich met een ernstig gezicht bij mij op den grond en verklaarden, dat slechte droomen haar dien nacht hadden gewaarschuwd voor het ongenoegen der geesten. Tipong had gedroomd, dat men haar in haar doodkist gelegd had naar de heerschende gewoonte, Oesoen, dat haar boot aan land getrokken was, welke beide zaken op haar naderenden dood duidden. Ik was eerst bang, dat men zou wenschen, dat de clichés vernietigd werden, maar haar Dajaksch geweten bevredigde zich ook door het betalen van een boete Tegenover mij wilden zij echter bovendien eenige clementie gebruiken en zoo vroeg Tipong slechts een zielbevrediging van drie dollars. Van weerszijden kwam de moeielijkheid zoo uit den weg, maar ik hoopte toch, dat mijne opnamen in den vervolge minder kostbaar zouden wezen.

In die acht dagen had ik te Tandjong Karang een opwekkenden tijd doorleefd, waarin de jeugd mij in worstelen, springen en hardloopen heel wat nieuws had te zien gegeven, wat kracht en vlugheid aangaat. Het meest had het elkaar werpen met water van de meisjes en jongens hen en mij vermaakt: bij het baden in de rivier, op den weg, in huis tot boven in de boomen zat men elkaar met waterbamboezen achterna en tot reeds grijze vrouwen haalden bij die gelegenheid haar rokjes tusschen de beenen door en in de hoogte om niet meer dan de mannen in haar bewegingen gehinderd te worden. Zeer trof het mij daarbij te zien, hoezeer de mannen er op uit waren, de vrouwen te sparen voor pijn of te groote vermoeidheid en een paar gaven mij ook uitdrukkelijk te kennen, dat men haar daarvoor moest behoeden. In zwemmen en hardloopen zag ik ze echter proeven afleggen, voor welke geen jonge man zich had behoeven te schamen. Voor de dajoengs waren de volgende dagen nog niet vrij, den eersten dag moesten zij mělo broewa (rusten voor haar ziel), den 2en gingen allen naar de overzijde in groot kostuum met strijdmuts en zwaard, om daar het lali, haar verbodstijd af te werpen, waarvoor zij den 3en weer mělo. Den vierden dag verzamelden zij zich allen weer in de amin aja, waar 's morgens en 's avonds een groot měla plaats had met

gesloten deuren, waarna men den 5en en 6en weer moest rusten. Ook voor anderen in Tandjong Karang was al het bijzondere verboden. Dit trof de vaccinateur niet, die van Poetoes Sibau voor het inenten was overgekomen, want ondanks hun verlangen naar zijne komst, liet niemand zich inenten voor een paar dagen later, toen zij bij tientallen opkwamen.

Den 7en dag moesten de dajoengs een mĕla-offer houden in eigen woning in groepen van 4, waarvoor zij den 8en dag weer mĕlo, (rusten) waarop zij hare lakoe lali, den armband van den verbodstijd voor goed konden afleggen. Dit waren armbanden van vier rijen groote kralen van waarde, welke zij allen van de familie van het hoofd als voornaamste belooning hadden gekregen.

TIENDE HOOFDSTUK

Vischvangst en jacht

De Kajans aan den Mendalam verheugen zich evenals de andere stammen van den Boven-Kapoewas, in een grooten vischrijkdom van het door hen bewoonde land en naast hun hoofdvoedsel rijst, neemt visch bij hunne maaltijden een voorname plaats in. Niet alleen de Kapoewas en zijne bijrivieren bevatten veel visch, maar als vele rivieren in zeer vlakke landen windt de stroom zich in tal van kronkelingen door het lage land, dat hij nog al willekeurig behandelt. Verscheidene malen verlegt zich de bedding bij hooge vloeden, hier een grooten boog afsnijdend door het wegspoelen van de basis, elders een nieuwen kronkel vormend. Aan weerszijden van de rivieren in de Kapoewas-vlakte treft men dan ook langwerpige meren aan, die al of niet met den stroom nog in verbinding staan en welke zonder uitzondering zeer vischrijk zijn. Vooral bij hoog water, als het in de rivieren moeilijk is visschen te verschalken, gaan de Kajans uit dien voorraad putten, hoewel zij aan die uit stroomend water de voorkeur geven. Voor het bemachtigen van dit bestanddeel van hun dagelijksch voedsel bezitten de Kajans vele middelen: den angel, het schepnet (hĭkup), het werpnet (djela), de speer met één punt (bakir) of met meer punten (sĕrapang) en fuiken van verschillenden vorm; bovendien visschen zij met toeba of visch-vergif.

Dagelijks worden de angel of het ronde werpnet gebruikt: de eerste vooral door kinderen en oude mannen, het laatste door volwassen mannen, die dit staande voorop in hun lange smalle, uit één boomstam gemaakte bootjes uitwerpen, waarbij een ander stil het vaartuigje stuurt naar de plaats, waar beweging in het

water of iets anders, dat het scherpe oog van den visscher treft, buit doet verwachten. Zoowel in heldere nachten bij maanlicht, als over dag is het werpnet in gebruik. in donkere weet men zich te helpen met den sĕrapang.

Daarvoor heeft men echter de hulp noodig van licht, dat de visschen aanlokt en ze zichtbaar maakt. Bij deze visscherij is het vooral op groote exemplaren gemunt; men laat zich dan met twee of drie in alle stilte de rivier afdrijven, vóór in de boot de tapong liroei houdende, het plankje, waaronder de harspit, damat liroei, brandt, welke zoo den visschenden niet hindert. Aan het plankje dient een greep, tagin, om het vast te houden. Worden visschen zichtbaar, dan tracht de man ze met den sĕrapang te spietsen.

Fuiken worden vooral bij hoogwater geplaatst daar, waarheen de visch vlucht tegen den fellen stroom. Zij hebben den gewonen Maleischen vorm, behalve ééne soort, die de gedaante heeft van een rond vogelkooitje met een ronde opening er in. Daarin steekt een aan eene zijde gesloten bamboe met ronde opening van boven, in welke men als lokspijs gekookte rijst legt, waardoor de kleine vischjes worden overgehaald door den bamboe in het kooitje te zwemmen. Naar elkaar toegebogen twijgjes in het open einde van den bamboe beletten niet het zwemmen in, maar wel uit het kooitje.

Ook de hikup, een in cirkelvorm gebogen rotan van $^1/_2$ M. middellijn, waarin een touwnetje is uitgespannen, wendt men vooral bij hoog water aan, om tusschen het oevergras de daarin gevluchte vischjes te vangen. Evenals het vorige is dit instrument vooral in gebruik bij vrouwen en kinderen.

Hoewel de Kajans ook de voorkeur geven aan groote visch, zijn zij toch niet zeer kieskeurig en eten tot de kleinste visschen toe, welke tevens als offermiddel een uitgebreide toepassing vinden. Men eet bij de rijst de visch in den regel gekookt in water of wel men roostert ze boven het vuur; bakken is, evenals voor andere spijzen, ook voor dit voedingsmiddel onbekend, hoewel het daarvoor bruikbare tengkawang-vet veel voorkomt en ook gegeten wordt als bijspijs. Aangezien zout ook aan den Mendalam zeer duur is, worden grootere hoeveelheden gevangen visch door rooken en drogen boven vuur voor langdurig gebruik geschikt gemaakt.

Terwijl bij bovengenoemde wijze slechts enkele personen betrokken zijn, is het visschen met toeba of vischvergif en dat op den tapa eene aangelegenheid van een of meer huizen.

De tapa is een groote, donkerbruin gekleurde visch, die tot 1 M. lang wordt en een zeer breeden, platten kop bezit met een wijd gapenden muil, gewapend met vele rijen scherpe tanden. Omstreeks de maand Augustus trekt deze visch uit den hoofdstroom de kleine riviertjes op, om daar kuit te schieten, welk oogenblik de Kajans afwachten, om achter de soms groote scholen der visschen het riviertje af te sluiten met een hekwerk.

Dit kwam voor gedurende mijn eerste verblijf te Tandjong Karang, toen het een der mannen van Tandjong Koeda gelukte de visschen op te sluiten in den Samoes, een rechter zijriviertje van den Mendalam. Den eersten dag hadden onze naburen boven, de huisgenooten van den gelukkige, het recht zooveel van de visschen te vangen, als zij wenschten, den volgenden zouden wij ons opmaken tot dat feest. Men had ook mij uitgenoodigd tot medegaan en gewapend met mijn onafscheidelijken wandelstok en dito revolver nam ik 's morgens vroeg in het smalle schuitje plaats, hield mij zeer rustig, om de slechts eenige c. M. boven water uitstekende boorden er niet onder te doen geraken en, voortgeboomd door twee jonge Kajans, ging het snel de Mendalam op.

De Samoes mondt beneden uit, maar het eigenlijke jachtterrein bevond zich in den bovenloop van het riviertje, zoodat wij, om het tijdig te bereiken eerst een eindweegs een ander zijriviertje opvoeren en daarna over land gingen. Een paar honderd passen geleek het op land, hoewel de weg volgens Dajaksche gewoonte meer over liggende boomen liep dan over den met gras en struiken bedekten bodem.

Er was mij echter eene verrassing bereid, want de boomen vormden al spoedig de eenige begaanbare plaats, terwijl ze niet als gewoonlijk van takken ontdaan op den grond lagen, maar over elkaar lagen in één richting en wel zoo, dat ze van 1 tot 4 M. en soms van meer, boven de aarde den weg vormden.

Deze leidde namelijk naar vroegere rijstvelden door een dicht bosch, dat in den natten tijd zeer moerassig moest wezen en daarom

had men met prijzenswaardige behendigheid den eenen boom over den anderen laten vallen, er de noodigste takken afgekapt en zoo een voor Dajaks begaanbaar pad gevormd, waarop men nooit den grond aanraakte. Er waren reuzenstammen bij van verscheidene meters doorsnede, waarover men een 40 M. zonder bezwaren liep, dan echter stapte men er op een, wiens lichtgrijze, gladde stam zeer bewonderenswaardig was, om te zien, maar die van een geschoenden Europeaan wel wat veel koelbloedigheid eischte, om er zich op een vrij groote hoogte over te bewegen. Vooral bij het dunne gedeelte van het boveneinde werd het soms kritiek bij het stappen over plaatsen, waar takken gezeten hadden; dan moesten de achter mij loopende Kajans hun tred wel eens wat matigen, wat echter het nadeel had, dat daardoor de zwiepingen van ons pad onregelmatig werden en op de eene of andere wijze het evenwicht dreigde verloren te gaan. En dat was niet wenschelijk, want beneden ons lagen alle afgehouwen takken over elkaar geworpen tusschen heesters met en zonder doornen, zoodat een val hoogst bedenkelijke gevolgen zou hebben gehad.

Gelukkig was dit niet mijn eerste proef op een boompad in moerasbosch, maar anderhalf uur, zooals hier, achter elkaar was mij nog nooit voorgekomen en tegen het einde werd het meer dan tijd, dat wij den grond weder bereikten, omdat ik van vermoeidheid door deze ongewone wijze van loopen bijna geen kans meer zag mij staande te houden.

Aan degenen, die voor mij liepen, merkte ik geen inspanning op, maar wat mij betreft, geloof ik, dat menig acrobatisch stukje mij op dien weg eer heeft aangedaan. Mijne bruine geleiders waren echter te veel onder den indruk van de verwachte vischvangst, om zich te verdiepen in de moeilijkheden van het loopen met schoenen over gladde boomen zonder leuning.

Met een gevoel van verlichting legde ik dan ook den verderen weg door een oud, dicht begroeid rijstveld af, wat anders reeds tot de beproevingen behoort.

Niet heel veel te laat kwamen we aan den oever van den Samoes, want de menschen, die hier reeds verzameld waren, hadden hun maaltijd van rijst en zout nog niet gereed.

De witte oevers van de sterk kronkelende beek waren hier zeer zandig en daar de zon nog niet te heet scheen, leverden de tooneeltjes van de bedrijvige mannen, vrouwen en kinderen een aangenaam schouwspel op in 't midden van het hooge woud. Ook de 'Ma Soelings van boven hadden dezen dag voor de jacht uitgekozen en ik ontmoette er eenige vreemde gezichten, die hunne schuwheid door de vrijmoedigheid der anderen spoedig aflegden. Onder het eten kwam de boodschap, dat de visschen zich, hoewel niet in grooten getale, dezen keer nog meer naar boven in de beek bevonden. Nu waren de mannen spoedig weg, doorwaadden het riviertje en verdwenen in het bosch, zoodat ik met moeite eenige jongens bij mij hield, om mij den weg te wijzen. Om te beginnen liep die door het water, dat mijn bruine geleiders doorzwommen, maar dat ik trachtte te doorwaden, om niet dadelijk geheel nat te worden. Veel hielp het echter niet, want ik moest er tot de borst toe in, maar eene opfrissching gaf het zeker en schade deed het bij de voortdurende beweging evenmin. Door vrij licht bosch en na meermalen de beek overgetrokken te zijn, kwamen wij op het tooneel van actie: een paar meter beneden ons tusschen steile oevers stonden de mannen der Kajans in het water, gewapend met groote vischhaken, die op lange stokken gestoken waren, doch zoo los, dat zij bij het terughalen in het lichaam van den visch bleven zitten. Daar de haak buitendien aan een touw verbonden was, dat eerst om den stok heenliep, zoo kon de visscher het dier gemakkelijk naar zich toe halen. Bij mijne komst waren reeds vele exemplaren gevangen, hoewel zij niet, als vroeger wel eens het geval moest geweest zijn, zoo talrijk waren, dat hunne ruggen boven het water uitstaken. Nu gold het, in holen van den oever of onder in de beek gestorte boomen de dieren op te zoeken, die echter, al was het wat langzamer, toch in vrij grooten getale te voorschijn werden gehaald.

En zeker leverde de visscherij nu een levendiger schouwspel op, want het vangen van een exemplaar gaf den gelukkigen een veel grooter voldoening en was er een visch opgejaagd, die met krachtige slagen tusschen de visschenden doorschoot, dan waren allen er op uit, om de eersten te wezen met hun speer en vielen over elkaar

heen, soms wel wat op 't gevaar af een mensch in plaats van een visch te vangen.

Spartelde er een visch aan den haak, dan was de eerste zorg, het woeste dier met zijn verschrikkelijk gebit door een hevigen zwaardslag achter den kop het ruggemerg door te kappen en zoo onschadelijk te maken; op het droge werd dan de kop geheel van den romp gescheiden en de ingewanden er vervolgens uitgehaald. Zijn de visschen zeer talrijk, dan waagt men zich niet in het water uit vrees van gebeten te worden; eenige groote litteekens aan de beenen der Kajans toonden mij, dat die vrees niet ongegrond was. Er schenen slechts groote exemplaren den Samoes opgezwommen te zijn, want er werden slechts visschen van minstens 10 K. G. te voorschijn gehaald, zoodat men na het schoonmaken toch aan een paar een goede vracht had.

Na een paar uur bezaten allen dan ook voldoenden voorraad en aangezien de weg naar huis nog al ver was, begonnen toen de deelnemers aan den terugtocht te denken. De jongens hadden de visschen reeds vooruit naar de plaats gebracht, waar de vrouwen al 's morgens gezorgd hadden voor het gereedmaken van een maaltijd; geroosterde tapa vormde nu een voornaam bestanddeel van het maal. Daarom smaakte het dubbel goed en velen gevoelden geen grooten lust zich te haasten, wat vooral mij goed te stade kwam met een tocht als die van 's morgens in 't vooruitzicht.

Een paar bekende vrouwen van 'Ma Soeling hielden hare siësta onder een der weinige hooge boomen en ik nam de vrijheid mij daar ook in de schaduw neer te vleien; haar slaap scheen daardoor gestoord te worden, want al spoedig begonnen zij te praten. Een van haar bleek bekend te wezen om haar zingen en liet zich gelukkig niet lang bidden, om daarvan eenige proeven ten beste te geven.

Op den rug gelegen met de handen onder het hoofd droeg zij eenige stukjes voor, gedeeltelijk reciteerende, gedeeltelijk op onze wijze van zingen; in deze omgeving vooral klonk het heel aardig en hoewel het geen Europeesche zang was, maakte het toch een vrij wat beteren indruk dan dat wat men hoort van Javanen of Maleiers; het kwam onzen zang in melodie vooral meer nabij. De woorden

kon ik niet verstaan, wat mij speet, want zij gaven onder de toehoorders tot veel hilariteit aanleiding en daar ik er een paar maal mijn naam in onderscheidde, droeg zij blijkbaar een improvisatie voor. Aan alles komt een einde en zoo ook aan deze idylle: men had gegeten, de manden waren alle volgepakt met visch, waarvan alle mannen, vrouwen tot kinderen toe een goede vracht mede kregen en zoo togen wij in een lange reeks weer huiswaarts over denzelfden weg van 's morgens. Ook nu beschermden de geesten van het moerasbosch mij en kwam ik zonder gebroken ledematen thuis; maar op het laatst was mijn evenwicht uiterst labiel. Nog dagen lang waren mijne heupspieren pijnlijk, maar de voldoening van het meemaken van de jachtpartij maakte veel goed.

Na een dergelijke vischvangst is die met toeba ook iets, dat eene geheele bevolking aangaat. Aan den Boven-Kapoewas worden slechts de kleinere zijrivieren met toeba afgevischt, aan den Boven-Mahäkam de hoofdrivier ook.

Toeba is een verzamelnaam voor verschillende wortels van planten en verschillende soorten boomschors, waarvan men het narcotisch melksap gebruikt voor het bedwelmen van visch in de rivier, om die vervolgens te vangen en te eten. Gedeeltelijk worden de planten welke men gebruikt voor toeba visscherij aangeplant, gedeeltelijk haalt men ze uit het bosch, wat vooral het geval is voor de soorten boomschors.

Toen de bewoners van het huis besloten hadden een kleine zijrivier met toeba af te visschen, kwam iedereen in beweging, want om voor allen een voldoende hoeveelheid visch te krijgen, moest ook elk huisgezin zijn deel leveren in de gebruikte toeba. Men toog daarom naar den ladang, om er enkele pakken van 1 voet lang en een 2 d. M. dik te halen van zwarte, vingerdikke wortels, welke men in dien vorm samenbond.

Binnen een paar dagen waren er een tweehonderd bosjes verzameld en den volgenden morgen zou de vischpartij een aanvang nemen.

Met zonsopgang vertrokken vele mannen, de toeba in hunne schuitjes medevoerende, om vooraf de plaats te bereiken, waar het visschen zou beginnen. Wat later daalden ook de vrouwen, meisjes

en jongens van het huis naar de rivier af en nam ook ik in een der wankelende vaartuigjes plaats, waarin een paar mannen mij naar boven boomden.

De vischplaats bleek een klein riviertje te wezen, waar ons bootje al spoedig hier en daar over de rolsteenbanken moest getrokken worden. Het slingerde zich tusschen met oerwoud begroeide heuvels door, waarvan de oeverboomen een dicht gewelf vormden over het niet meer dan 20 M. breede stroompje. Na een uur varens kon de boot niet verder en geleidde een pad door het bosch langs den oever ons verder naar boven. Op een hoek in de rivier, waar beneden een wat breeder gedeelte begon, vonden wij de mannen van 's morgens terug, druk in de weer hunne pakken toeba met stukken hout murw te kloppen. Zij veranderden ze daardoor in eene witachtige vezelige massa, die een scherpen bedwelmenden reuk verspreidde. Alles werd verzameld in daartoe medegebrachte manden, die na een half uurtje alle gevuld waren. Ondertusschen hadden zich de overige deelnemers aan de partij in schilderachtige groepen op de rotsen aan den oever neergevleid; onder hen waren vooral de vrouwen en meisjes uitgelaten door den verwachten overvloed van visch en het genot van deze zoo gemakkelijk te kunnen verschalken. Daarvoor hadden zij allen een schepnet, terwijl de mannen, behalve hunne wapens, lansen met weerhaken gebruikten als bij de tapavangst. Een mand van rotan hing elk hunner over den schouder, maar verder werden zij door overmatige kleeding niet in hunne bewegingen belemmerd. De mannen droegen alleen hun lendendoek in kleine afmeting, de vrouwen ~~hunne~~ rokjes zonder jakje of hoofddoek.

Dit bleek al spoedig zeer praktisch te zijn, want de mannen hadden hun klopperij geëindigd en begaven zich met de gevulde manden in de rivier, waar zij in een rij, dwars er overheen door beurtelings onderdompelen en opbeuren de geklopte wortels uitspoelden. Het water stroomde dan ook melkwit uit de vezelige massa, waardoor de geheele breedte van het riviertje melkachtig gekleurd werd, terwijl de bedwelmende geur zich dubbel sterk in den omtrek verspreidde.

In het breede gedeelte der bedding, dat meteen vrij diep was,

stroomde het water langzaam en had het vergif dus gelegenheid, zich tot op den bodem toe goed met de geheele massa te vermengen. Binnen eenige minuten zagen wij daarvan de uitwerking op kleine visschen, die boven kwamen, uit het water trachtten te springen en kort daarop hunne witte buiken inplaats van hunne soms zeer fraai metaalglanzende ruggen vertoonden.

Dit was het sein voor allen, om zich met hunne schepnetten en harpoenen in beweging te zetten; men verdeelde zich door het stroompje, de jeugd langs den oever, de ouderen in het midden. Spoedig echter was er geen orde meer te herkennen, want de visschen bleken wel wat bedwelmd, maar volstrekt niet bewegingloos te zijn, zoodat er bij de grootere voor het vangen eerst een voorzichtig naderen en, als het dier toch wegzwom, een jacht met duiken, struikelen over de rolsteenen in de bedding en in ieder geval veel vlugheid noodig was.

Op die wijze liep, viel en dook alles door elkaar heen: hier zag er een een fraai stuk buit in een hoekje tusschen de rolsteenen en kon het met voorzichtigheid zonder moeite vermeesteren, daar zagen er drie plotseling iets wits zich in het water bewegen, wierpen zich van verschillende zijden er op, om de eerste te wezen en verschrikten daardoor hun prooi, die nog juist in staat was, om door duiken en eene zwenking aan het drietal te ontkomen, doch om wat lager in het netje te dwalen van een kalmer visscher, welke het dier bedaard naar zich toe liet drijven.

In het eerst kwamen er slechts weinige grootere visschen boven, of zij waren er niet, of zij geraakten later onder den invloed der bedwelming en konden nog vlieden voor de drukke menigte in de rivier. Daar het vergiftigde water langzamerhand naar beneden stroomde, bewoog men zich tegelijkertijd daarheen en aangetrokken door het levendige van het tooneel, nam ik ook een plaats in tusschen de opgewonden bende. Aan visschen echter kon ik niet denken, want gekleed met schoenen aan door een bergstroom naar beneden te loopen is minder gemakkelijk, terwijl duiken en vallen niet in mijne bedoeling lag, wel om mij bij deze vochtige pret zoo droog mogelijk te houden. Erg goed ging dat echter niet, want hier en daar werd de rivier zoo diep, dat ik er tot het midden toe

inging en alle moeite had staande te blijven. Niemand dacht er aan, of hulp mij ook aangenaam kon wezen, wat trouwens ook niet noodig was, omdat een langzaam voortgaan voldoende bleek te wezen voor het volgen van het vergiftigde water, dat opgehouden door de vele rolsteenen opvallend langzaam zich bewoog. Wij liepen er een anderhalf uur in, duidelijk door den reuk geleid, welke tot op het laatst was te onderscheiden. Was men er boven of beneden, dan ontbrak dadelijk de onaangename prikkel in den neus, waarvan echter niemand veel last scheen te hebben. Eindelijk werd de rivier te diep en heesch ik mij in een boot, die aan den oever lag, om mij te laten drijven in plaats van te loopen.

Het schouwspel werd echter niet minder levendig, want hier kwamen de groote visschen te voorschijn, die soms vrij moeielijk te krijgen waren. Met bewonderingwaardige vlugheid en zekerheid dook een man het dier achterna en wist het in het heldere water ook beneden aan zijn speer te steken, om den vluchteling in triomf mede boven te brengen. De vrouwen en meisjes deden trouwens in vaardigheid voor het sterkere geslacht niets onder en doken zoo noodig met hetzelfde succes tot onder de booten door, om haar slachtoffer machtig te worden.

Niet licht zal ik een der liefste meisjes van het huis vergeten, dat eens als een echte najade naast mijn boot opdook. Ik had haar niet naar beneden zien gaan en kreeg zoo onverwachts het lieve gezichtje met de van vreugde tintelende oogen voor mij, omgeven met de lange loshangende zwarte haren, die nu als een druipenden mantel over den rug geworpen, de helderbruine kleur van schouders en welgevormden boezem des te fraaier deden uitkomen. Niet zonder eenige coquetterie verhief zij zich half uit het water en spoedde zich daarop naar den oever, om den veroverden visch te bergen, een beeld bij mij achterlatende, als men slechts zelden in zijn leven ontmoet.

Op de plaats, waar de rivier in den hoofdstroom vloeide, scheen het water, dat zich zoo langzaam van boven naar beneden had bewogen, te stuwen, ten minste een menigte grootere visschen vertoonden zich hier bedwelmd en gaven aan de vele mannen met hunne harpoenen genoeg te doen. Op eene betrekkelijk kleine

oppervlakte, waar het meters diep was, doken en zwommen zij hier door elkaar met eene vlugheid en opgewondenheid, dat het een wonder scheen, geen verwondingen te zien gebeuren, als de mannen in hunne vervolgenswoede hunne harpoenen wierpen. Aan dit laatste gevaarlijk en vermoeiend spel deden de vrouwen niet mede, maar zochten voldaan over het succes van den dag hare booten op en vleiden zich druipnat en vermoeid, maar toch opgewekt naast hare vischjes neer.

Gedurende de geheele vischpartij had ik mij verlustigd in de algemeene vroolijkheid en eensgezindheid; door geen enkele kibbelarij was die onderbroken en met dezelfde gunstige gemoedsstemming toonden zij mij op aandringen van het hoofd hunne schatten, zoodat ik voor de zoologische verzameling spoedig een dertig soorten visch bij elkaar had, meest in kleine exemplaren, maar bij geene gelegenheid zoo gemakkelijk en goed te krijgen als bij deze. Echter wordt bij geene andere wijze van handelen een stroompje zoo geheel uitgevischt als bij deze en daar de jongste vischjes het ergst onder het vergif lijden, duurt het lang voor de vischstand zich herstelt. Daarover bekommerden de Dajaks zich niet en algemeen voldaan zakten zij in hun vloot de rivier af, terwijl ik mij thuis snel verkleedde en spoedig vergat, een halven dag nat geweest te zijn.

Wanneer de af te visschen rivieren grooter en dieper zijn, sluit men hare monding af met een hoogen bamboepagar, waarvan de stokken nauw aan elkaar sluiten, om de groote visschen, die slechts half bedwelmd zijn op te houden. Dan speelt alles zich in booten af, wegens het gevaar door de visschen of door een toevallig opgejaagden krokodil verwond te worden.

Ten slotte verzamelen dan allen zich voor het hekwerk, dat van voren en van achteren voorzien is van bamboe vangkorven, om de visschen op te vangen, die trachten er over te springen. Hiervan ziet men dan bijna ongeloofelijke dingen: bij eene gelegenheid zag ik tusschen de booten plotseling visschen van een voet lengte zich in de lucht verheffen en over den meer dan twee meter hoogen bamboewand verdwijnen. De meesten die niet zoo ver sprongen, kwamen in de korven terecht. Ook sommige zeer groote soorten kunnen dit.

Hoewel de Kajans van den Mendalam in hoofdzaak landbouwers zijn, beoefenen zij toch ook de jacht. Dit geschiedt echter geheel als bijzaak: gaan de mannen naar de rijstvelden of op andere tochten door het bosch, dan vergezellen hen de honden altijd, terwijl de medegenomen wapens, vooral tegenwoordig, dienen, om zoo mogelijk eenig wild af te maken.

Van het artikel wild sluiten zij echter alle dieren uit, die zij niet mogen eten: alle herten, den gewonen grijzen aap (Macacus Cynomolgus) en slangen. Zoo komen in hoofdzaak wilde zwijnen, de soorten wilde katten en kleinere zoogdieren voor de jacht in aanmerking.

Vooral het eerste is een zeer geliefkoosd voedsel, waarvoor veel moeite gedaan wordt, maar dat door het uitbreken van eene hevige epidemie in 1888 of 1889, die ook de tamme varkens deed uitsterven, nog zeer schaarsch was in Centraal-Borneo.

De honden spelen bij deze jacht een groote rol en zijn er best op berekend, het wild tot staan te brengen en op te sporen. Daar zij evenwel niet grooter worden dan een voet hoog, kunnen zij slechts kleinere dieren onder den voet halen en blijven zij varkens slechts van verre aanblaffen of maken zich van de jongen meester.

In alle door mij bezochte streken van Borneo was onder de Dajaks hetzelfde hondenras in gebruik, kortharig, slank maar krachtig gebouwd, met steile opstaande ooren en langen spitsen kop. Bij stammen, die de honden niet als gewoonlijk zelf hun onderhoud lieten zoeken, bezaten de hoofden mooie, krachtige exemplaren. Overal ook hebben zij de eigenschap, heel weinig te blaffen en nooit tegen vreemde menschen; ontmoeten zij deze, dan gaat de staart tusschen de beenen en kiest het dier het hazenpad of het neemt er geen notitie van. Hun kort keffen op de jacht hoort men bij andere gelegenheden niet, dan munten zij echter uit in het uitstooten van een hoogst onaangenaam gehuil, waarmede in een groot Dajaksch huis, als er één begint, alle anderen instemmen. Eenigszins in de verte maakt zoo'n concert in den beginne den indruk van het schreeuwen eener menschenmenigte; van de inheemsche honden op Lombok hoorde ik hetzelfde en op het oorlogsterrein was dit gehuil een eersten nacht angstwekkend genoeg.

Onder de Dajaks hinderde het slechts in het slapen, wat in nachten met helderen maneschijn, die bijzonder op dit hondengemoed scheen te werken, alleronaangenaamst kon wezen.

Slechts enkele hoofden, die bijzonder van de jacht hielden, behandelden hunne honden goed, gaven hun voldoend voedsel en volgden niet de gewoonten der andere Kajans, om te doen, alsof de dieren geen gevoel hadden. Het gevolg is, dat de meeste honden er mager uitzien, zeer schuw zijn en op streelen weinig antwoorden. Toch zijn hond en meester op hunne wijze aan elkaar gehecht en als een hond medegaat op een tocht, drukt hij zijn blijdschap duidelijk uit. De huidskleur is bij de dieren zeer verschillend, evenals bij de Europeesche honderassen.

Bijzondere wapens voor de jacht heeft de Kajan niet; hij gebruikt zijn zwaard en speer, die hij altijd bij zich draagt, terwijl voor vogels en kleine zoogdieren het blaasroer met vergiftigde pijlen dienst doet. De keeren, dat ik ze deze zag gebruiken, bleken de jagers er slecht mede overweg te kunnen en troffen zelden, ook op kleinere afstanden. Er zijn wel leden van den stam, die daarin handiger zijn, maar dit zijn allen Poenans en Boekats, die met Kajanvrouwen getrouwd, hunne gewoonte van zwerven in de bosschen getrouw bleven; deze brengen geregeld een groot deel van den dag of langeren tijd jagende in 't bosch, in plaats van werkende op de rijstvelden door, en onderhouden hunne huisgezinnen met de opbrengst van hun jacht, waarvan een gedeelte een groote handelswaarde heeft.

Onder deze zijn het voornaamste de horens van herten voor snijwerk; de galblaas (umpĕdoe) en klauwen der beren als medicijn voor de Chineezen, benevens de tanden van den Borneoschen panter, de huid voor krijgsmantel en de tanden voor oorversiering der mannen; bij alle deze en bij apen, stekelvarkens en slangen de ronde en ovale steenen uit het darmkanaal en in den lever, die onder den naam van gliga (goeliga) hoog in prijs zijn en vooral voor de Chineesche apotheek worden opgekocht.

Voor het dooden van dieren wordt de speer het meest gebruikt, slechts enkele Kajans bezitten geweren, nog minder voldoende kruit, om er veel mede te schieten. Daar de geweren in den regel slecht

zijn en er nog al eens ongelukken mede gebeuren, zoo schiet een Dajak veelal met afgewend gelaat, hetgeen niet bijdraagt tot de juistheid van het schot.

Eigenaardig onbedreven zijn de Kajans in het strikken zetten voor vogels, terwijl vallen voor grootere dieren bij hen, in onderscheiding van andere stammen, niet in gebruik schijnen te wezen.

Gedurende mijn eerste verblijf wenschte ik eenige argusfazanten te hebben, wier fraaie roep mij in 't bosch telkens tegenklonk, die echter om hun schuwheid bijna niet dan met strikken te vangen zijn. Slechts zeer enkelen bleken daartoe kans te zien en in de eerste weken slaagde niemand. Ik ging er toen toe over, om zeer hooge prijzen uit te loven, 10 dollar voor een mannetje en 5 dollar voor een wijfje en daarop ging de schoonzoon van het hoofd het bosch in gedurende eenige dagen met twee lijfeigenen, zonen van een Poenan. Deze hadden met het bloed ook de vaardigheden van hunnen vader geërfd en zij slaagden er in, mij na drie dagen eenige fraaie exemplaren te vangen. Het waren ook deze twee alleen, die mij de verschillende soorten pijlgift uit het woud wisten te vinden met de vier plantensoorten, waaruit zij worden bereid.

Bij mijn tweede verblijf in 1896 waren beiden op verre reizen en van het verkrijgen van eene collectie pijlgift of van argusfazanten was toen geen sprake.

ELFDE HOOFDSTUK

Industrie en Handel

Hoewel zij vreemdelingen zijn in het gebied van den Kapoewas en niet bijzonder talrijk, hebben de Kajans een deel der om hen liggende stammen van zich afhankelijk gemaakt door enkele bijzondere kundigheden, welke hen tot nu toe voor de industrie aan den Boven-Kapoewas van belang doen blijven. Het zijn vooral booten en snijwerk in hertshoorn, welke buiten hun eigen stam gezocht worden, terwijl dit vroeger evenzoo het geval was met de voortbrengselen hunner wapensmeden, zwaarden en speren. Met andere kundigheden ging ook dit laatste achteruit door voortdurende aanraking met de Maleiers, die producten brachten, welke gemakkelijker te koopen dan te maken waren en aanbevolen werden door fraaier uiterlijk en door het gebruik, dat zij lieden van meer ontwikkeling zooals de Maleiers er van zagen maken. In plaats van hunne booten en hunne zwaardgrepen heeft de Europeesche industrie de Kajans echter nog niets gebracht en daarom zijn zij er zich tot op den huidigen dag op blijven toeleggen.

De booten zijn lange, smalle, ondiepe vaartuigen en verschillen zeer in lengte al naar het doel, waarmede zij gemaakt worden. De kleinste schuitjes, die dienen voor dagelijksch gebruik bij het gaan naar den ladang, of om te visschen, meten dikwijls niet meer dan 6 of 7 M.; de middelmatige doen dienst op lange tochten naar het brongebied der rivieren. Zij worden bij děpa, vademen, gemeten en bereiken er zoo 6—8, hetgeen overeenkomt met 11—14 M. bij eene breedte van 75 tot 90 c.M. en een zelfde diepte. De grootste boot, welke ik zag, was een fraai stuk werk van 21 M. lang, 1.25 M.

breed en 1 M. diep, vooral merkwaardig om de regelmatigheid, waarmede het geheel uit een boom gehouwen was. Dergelijke booten zijn evenwel alleen bruikbaar voor het vervoer op groote rivieren van landbouwproducten, handelswaren of als krijgsbooten. Voor bodems van grootere handelsvaartuigen, die men er uit maakt, door ze met planken op te boeien, koopen de Maleiers deze ook zeer gaarne.

Een boot van middelmatige afmetingen loopt aan weerszijden, over een lengte van ongeveer 3 M. smaller en ondieper wordend, spits toe, terwijl het middenstuk gelijkmatig van gedaante blijft; hetzelfde geldt met geringe verschillen ook voor die grooter en kleiner zijn. Daar alle booten uit een boom gehakt worden, treft men alleen de vaartuigjes van geringere grootte beneden aan de rivieren, waar de bosschen spoedig de voor booten geschikte boomen niet meer opleveren. Want ondanks de bijzonder talrijke houtsoorten van een tropisch bosch, zijn er toch maar weinige, die zich leenen voor het maken van vaartuigen en deze worden nog weer verdeeld naar het doel, dat men heeft met het gebruik van de boot.

Op de groote rivieren, waar de boot weinig te lijden heeft van het stooten op steenen zooals in den bovenloop, verkiest men hard, stevig hout, dat lang weerstand biedt aan de inwerking van lucht en water. Dergelijke houtsoorten hebben het nadeel van licht splijtbaar te wezen, en bovendien worden zij bij wat grootere dikte zwaar voor het gebruik. Geldt het booten voor het ondernemen van tochten naar den bovenloop der rivieren, dan is taaiheid en lichtheid bij dikkeren wand een hoofdvereischte en offert men de duurzaamheid daaraan op. Voor het stooten tegen rotsen en het schuren over rolsteenen zouden de ijzerhouten bootjes van veel minder waarde wezen dan het veel minder duurzame, maar lichte en buigbare hout, dat men daarvoor verkiest.

Wanneer in 't bosch een geschikte boom geveld is, wordt hij met een soort kaapstander, van welken de Kajans verscheidene soorten weten op te noemen, in de goede ligging gebracht, om hem tot een boot te kunnen verwerken. Eenige mannen, die zich tot dit werk vereenigd hebben, kappen hieruit in ruwen vorm de boot in drie of vier dagen, doch met hooge, sterk naar binnen ge-

bogen randen. Het gereedschap, dat voor deze bewerking in aanwending komt, zijn de Dajaksche lange, smalle bijl en verschillende soorten dissels, welke de Kajans zelf kunnen smeden, maar tegenwoordig liever koopen.

Ook de bootenmakers weten reeds, dat het hout, op stam gestorven, het best is, om bewerkt te worden en daarom ringen zij hem vooraf, als zij hun vak verstaan. Op deze wijze verzekert zich iemand ook het recht op een boom, welken hij in 't bosch gevonden heeft en dien hij later wil gebruiken.

Zoo wordt de boot dan uit het bosch gesleept, dikwijls van hooge berghellingen over valleien, met behulp van zeer veel menschen en dan over de rivier naar huis gebracht, om verder afgewerkt te worden. Dit bestaat vooreerst in het brengen van den wand op de gewenschte dikte met dezelfde werktuigen als vroeger dienden, waarbij te gelijkertijd de wanden glad gekapt worden. Geldt het booten voor de vaart op de riviertjes met weinig water, dan laat men den bodem wat dikker. Van binnen spaart men tegen de zijwanden steunsels uit voor het aanbrengen van zitbankjes.

De boot, die naar den ronden vorm van den boom overdwars te veel gebogen is en waarvan men de zijwanden ook naar boven rond heeft behakt, wordt nu eenigen tijd liefst buiten de felle zon aan zichzelf overgelaten, doch het regenwater er uit verwijderd. Nadat het hout voldoende uitgedroogd is, moet de bewerking geschieden, die den waren vorm te voorschijn roept, het uitleggen door middel van vuur. Aan zijn beide einden laat men hem een eind van den grond opheffen en legt de spitsen op dwarsliggers, zoodat de bodem zweeft. Op een paar d.M. afstand wordt nu langs de geheele boot sterk vlammend hout gelegd en dit aan beide zijden te gelijk aangestoken.

Door het vuur lang genoeg te onderhouden, in den regel 6 tot 8 uur worden de wanden van de boot verhit, doch meer door straling dan door contact, waarbij men met natte groene takken ze moet beschermen tegen verbranding en als uitwerking van die hitte strekken zich de zijden en komt de bovenrand van de boot in één vlak. Later tracht een boot wel weer opnieuw eenigszins te krimpen, maar daartegen dienen de onmiddellijk aangebrachte dwars-

zitbankjes als goede steunsels. Tegenwoordig spijkert men deze vast; vroeger was daarvoor rotan in gebruik, gelijk nu nog aan den Mahakam.

Ongelijkmatigheden in de verbreeding van de boot worden door herhaalde en plaatselijke verhitting hersteld. Het komt voor, dat men houtsoorten kiest, die in 't geheel niet willen strekken door het vuur, er wordt dan heel wat werk voor niets gedaan.

Evenals bij andere kundigheden zijn ook bij het vervaardigen van booten een of twee man derzake bijzonder kundig en aan dezen wordt dan ook meestal de leiding der werkzaamheden bij zeer groote booten opgedragen, wanneer het er bijzonder op aankomt.

In den regel is dit een onderneming van het hoofd, bij welke de anderen verplicht zijn hunne hulp te verleenen. Onder het verbreeden met vuur komt het ook nog al eens voor, dat een boot splijt van een der einden af, wat de waarde sterk vermindert.

Goed afgewerkte booten van plm. 12 M. lengte kosten aan de Boven-Kapoewas 12—14 dollar, wanneer zij zijn van licht hout; die van hard hout zijn hooger in prijs, terwijl kleine bootjes veel lager zijn te krijgen, een enkele meter meer lengte de waarde echter sterk doet stijgen.

In dezen vorm gebruiken de Dajaks van Centraal-Borneo hunne booten op kalme rivieren; daar zij echter zeer laag op het water liggen, moeten zij worden opgeboeid bij de vaart over bergstroomen en wanneer zij zwaar beladen worden. De Kajans binden dan met rotan twee of drie d.M. breede planken langs de boorden, zoodat zij loodrecht opstaan en dus niet in het verlengde van den wand liggen. Met een smallen, hollen bijtel worden dan gaten geslagen in den rand en daartegenover in de plank, door welke openingen men met repen schors van rotan bindt, van welken men de binnengedeelten verwijdert.

Planken ziet men de Kajans het snelst bewerken zoo, dat zij een boom in vier segmenten splijten en door van binnen en van buiten van de koorde het hout weg te hakken deze als plank overhouden. Voor breedere neemt men een boom, die in tweeën gespleten wordt en krijgt men zoo slechts twee stuks uit het dikste gedeelte. Daar schaven niet bekend is, worden dissels gebruikt voor het gelijk maken der beide oppervlakten.

Naast het maken dezer booten leggen de mannen der Mendalam-Kajans zich nog toe op de vervaardiging van zwaardgevesten uit hertshoorn, die vooral onder de Kapoewas-Maleiers bijzonder gezocht zijn en daardoor vrij hoog betaald worden. Er zijn meer stammen, die dergelijke vervaardigen, maar slechts de Kajans munten hierin bijzonder uit en hunne mooie gevesten zijn aan den vorm onmiddellijk te herkennen. Bijna alle mannen zijn in staat, voor zich zelf een eenvoudig houten gevest aan hun zwaarden te snijden, waarvoor zij hard, donkerkleurig hout nemen. Anders wordt het evenwel in de hoogere graden van bedrevenheid in die kunst. Deze bereiken slechts enkelen en naast hun noodige oefening heeft de gewoonte nog verschillende moeilijkheden aan de kunstenaars in den weg gelegd: slechts aan hen, die reeds verscheidene tochten medemaakten, staat men toe, fraaie hertshoornen gevesten te snijden: de jongeren hebben door het uitwerken van houten grepen en het snijden in apenbeenderen de gelegenheid zich te oefenen.

In den aanvang blijft het snijden beperkt tot de uren, die Maleiers zoo gaarne verluieren: later legt ook een ouder man zich wel eens geheel en al toe op het vervaardigen dezer gewilde handelsartikelen. Behalve de eigenlijke bewerking heeft ook de witheid van den hoorn veel invloed op den prijs, die 7 dollar en hooger bedraagt voor fraaie stukken. Daar de Kajans zelf weinig herten dooden, leveren de omliggende stammen de geweien.

Gedurende noegal en de zwangerschap der echtgenoote mag niemand in hertshoorn snijden, telkens uit vrees voor het afsterven der vrucht. In hout en bamboe blijft het echter geoorloofd.

Behalve de gevesten der mandau's worden ook de scheeden verkocht naar buiten; men stelt ze samen uit twee helften, die met fijn gespleten rotan of met kebalan, de mergvezels van een lange varensoort uit het gebergte, worden saamgebonden. Alleen de buitenste plaat, voor welke mooi hard of gevlamd hout wordt uitgezocht, versiert men met snijwerk, dat bij de Kajans eene groote variatie in motieven vertoont. Men betaalt van drie tot vier dollar voor eene scheede.

Zooals nog tegenwoordig van verscheidene Bahau-stammen, waren vroeger ook de zelfgesmede zwaarden der Kajans zeer gezocht: nu

is het nog slechts een enkele man, die naast het smeden van gewone messen voor den landbouw en verder ijzeren gereedschap, zoo nu en dan een strijdzwaard smeedt van zeer twijfelachtige hoedanigheid. Zijne wijze van graveeren herinnert aan die van andere zwaarden van verwante stammen, doch de uitvoering is veel minder goed.

De vrouwen maken niets, dat zich voor veel geld naar buiten laat verkoopen; in hare vrije uren leggen zij zich toe behalve op het vervaardigen harer huishoudelijke voorwerpen, op het vlechten van fijne matten en het maken van kraalpatronen voor zwaardkoorden en belegsels voor de binnenzijde van de scheede.

In vroeger tijden, vóór de Europeesche katoentjes voldoende werden ingevoerd, was het weven en kleuren van doek een harer hoofdbezigheden; nog enkele dezer weefsels van hetzelfde karakter als nu aan den Boven-Mahakam worden vervaardigd, zijn nog over en deze zijn zoo fijn gestikt, als geen Mendalam vrouw het meer uitvoeren kan. Op het gekochte katoen ziet men tegenwoordig slechts rijgsteken, met welke de kleeren eveneens worden genaaid.

De matten, die voor de huishouding en den veldarbeid door de vrouwen gevlochten worden, spelen daarin een groote rol en worden in den oogsttijd nog wel eens aan andere stammen overgedaan. De sterkste hebben rotan voor grondstof, breed of smal gespleten, al naarmate het grove of fijne matten geldt. Het is het werk der mannen, den rotan uit het bosch te halen en door splijten en gladtrekken tusschen twee mesjes geheel gereed te maken voor het gebruik. Als bij alle huisarbeid gebruiken de Kajans bij het splijten van den rotan hun scherpgepunt, langwerpig mesje, njoe, dat zij aan de binnenzijde van de zwaardscheede altijd bij zich dragen en waarmede de rotan op de gewenschte dikte wordt gebracht. De beide mesjes, welke vervolgens moeten dienen voor het gelijkmaken, staan op eenigen afstand van elkander, met hun punten rechtop in een stuk hout en vormen met de scherpe kanten een hoek zoodanig, dat de rotan er tusschen door getrokken, alle oneffenheden verliest. Zoowel voor de fijne ligmatjes als de grove oogstmatten, moet het materiaal deze bewerking ondergaan.

Vergelijkt men het werk der Kajanvrouwen met dat van de stammen aan den Mahakam dan blijkt ook deze kunst van het

mattenvlechten in den Mendalam vrij wat minder ontwikkeld te wezen dan ginds. Dat zij dit zelf ook inzien, blijkt wel daaruit, dat de hoofden gaarne matjes medebrengen uit den Mahakam; de patronen van het vlechtwerk aan den Mendalam zijn nog wel dezelfde, maar de gebruikte rotan is minder fijn en de uitvoering minder regelmatig.

Naast de natuurlijke kleur houden de Kajans er van, rood en zwart te zien in hun vlechtwerk, welke beide kleuren aan de grondstof gegeven worden door ze te koken met bepaalde planten: voor het zwart met een soort Acanthacee, voor het rood met een Pithecolobium. Om de zwarte kleur nog donkerder te maken, begraaft men de vlechtstrooken gedurende twee dagen in den grond, waar deze zeer modderig is. Dit wordt ook gedaan met het harde, donkerroode hout, waarvan zwaardgevesten dikwijls gesneden worden; deze komen er dan uit, alsof ze van ebbenhout waren.

Een bijzondere plaats in de huishouding van de Kajans neemt als materiaal, om de meest verschillende dingen van te maken, een soort waaierpalm in, die alleen voorkomt in het brongebied van de rivieren van Centraal-Borneo en daar samit genoemd wordt. De deelen van het waaiervormige blad hebben een lengte van ± 80 c.M., zijn aan het benedeneinde 3, van boven 10 c.M. breed en daarbij steviger en buigzamer dan de meeste andere palmbladen in drogen vorm. Voor het gebruik worden de bladen afwisselend met top en ondereinde naast elkander, in de lengte nauwkeurig met den naad vereenigd, waardoor men een sterk, licht en waterdicht, bovendien goed buigbaar substraat verkrijgt, dat vooral op reis veel in gebruik is voor ligmatjes en dakbedekking. Door meer strooken naast en op elkaar te hechten, vervaardigt een Kajanvrouw in korten tijd matten tot 3 M. lang en 1½ M. breed, welke dubbel gevouwen en opgerold, gemakkelijk mede te nemen zijn. Behalve hiervoor, vindt de samit in de huishouding nog eene uitgebreide toepassing voor regenschermen, groote zonnehoeden en voor het vervaardigen van zakken, die waterdicht en dus zeer geschikt zijn voor het opbergen van kleinigheden als kralenwerk, armbanden, tabak, naaigereedschap enz.

Behalve rotan en samit, zijn nog verschillende langwerpige

bladen in gebruik voor het vervaardigen van matten: daarvan zijn de voornaamste de bladen van Pandanus-soorten, van welke men de stekels aan de zijden afsnijdt, en er dan lange twee c M. breede strooken van maakt als vlechtmateriaal voor oogstmatten, welke evenwel slechts één jaar dienst kunnen doen als onderlaag, waarop de rijst wordt gedroogd.

Een ander blad is dat van een Pandanus, dat zachte ligmatjes geeft en onder den naam van tika ook vooral gebezigd wordt, om er voorwerpen van te maken, die bij den eeredienst in gebruik zijn. Wellicht wijst dat op hoogen ouderdom van dit vlechtwerk, waarvan sommige hol gewerkte patronen zeer kunstig worden uitgewerkt.

Alles wat zich in de huishouding daartoe leent, als kleeding, ligmatjes en doosjes voor sirih benevens de samitzakken, versieren de vrouwen gaarne met strooken van bont katoen en met figuren, in bonte wol uitgevoerd, maar, voor zoover ik in den Mendalam zag, zonder veel handigheid. Het ontwerp liet wat smaak aangaat, dikwijls niet te wenschen over en het effect der bonte kleuren was zelden onaangenaam, maar de bedrevenheid in het hanteeren van de naald was er in de laatste tijden blijkbaar niet op vooruitgegaan.

In het verkeer der Dajaks onderling, vormen de producten van de nijverheid der vrouwen dikwijls een bron van inkomsten voor het gezin; men ruilt ze dan in tegen andere gewenschte artikelen, daar tot voor kort geleden zilvergeld alleen als hooge zeldzaamheid aan den Mendalam verscheen, tot de werkzaamheden van den topografischen dienst, die veel Dajaks als koeli's gebruikte, een grootere hoeveelheid geld in het land brachten. Vandaar dat nu nog alleen het toen uitbetaalde groote zilver onder de Kajans bekend is en zij pasmunt liever niet aannemen. Kopergeld heeft voor hen in 't geheel geen waarde, terwijl het wat lager aan den Kapoewas bij de arme Maleiers het voornaamste ruilmiddel uitmaakt. Vooral voor den handel met de kooplieden van Poetoes Sibau, spaart een Kajan de dollars op, die hij bemachtigen kan; onderling bezigen zij liever hun oud ruilmiddel, de kralen, die uit vroeger tijden tot hen overgekomen, in hunne schatting eene groote waarde vertegenwoordigen. Al deze kralen bestaan uit eene meer of min doorzichtige massa,

waarop bloempjes en streepjes geëmailleerd zijn, terwijl voor het vervaardigen van andere, verschillende soorten glas in staafjes door elkaar gesmolten de hoofdmassa doordringen. Tegenwoordig schijnt de industrie niet in staat te wezen deze oude kralen of agrijperlen na te maken, of er geen voordeel in te zien; ten minste de nieuwere kralen van Chineesch maaksel gelijken er wel veel op, maar kunnen onmiddellijk worden onderkend. Het meest waarschijnlijk is wel, dat zij van Venetiaanschen oorsprong zijn.

Ieder van die kralen, aan een lisje van ongedraaiden plantenvezel gebonden, vertegenwoordigt in den regel, een waarde van 1-4 dollar, sommige zeldzame soorten verhandelt men tegen veel hoogere prijzen. Eene soort, de lĕkoet sĕkala, ter grootte van een dikke erwt en zwart met een paar rosetjes, doet nog tegenwoordig 50 gulden, eenige jaren geleden echter 100. De sultan van Koetei, die een zeer kostbare verzameling bezit, liet mij een gele kraal zien met een doorsnede ter groote van een tienstuiverstukje, welke hij op een waarde van tienduizenden guldens schatte. Halskettingen, slechts gedeeltelijk van oude kraaltjes, niet veel grooter dan gierstkorrels, zag ik verhandelen voor meer dan 100 gulden. Het verkrijgen van deze hooggeschatte kralen, die aan den Boven-Kapoewas schaarsch zijn, was voor mijne koeli's naar den Mahakam het voornaamste motief, waarom zij nog doortrokken naar verwante stammen beneden aan de rivier, welke reis hun maanden kostte.

Wanneer een aanzienlijk Bahau begraven en voor de reis naar het hier namaals uitgerust wordt, behoort hij een aantal dezer kralen mede te krijgen onder de versierselen in zijn kist, vandaar dat de voorraad bij een stam voortdurend vermindert en de navraag blijft bestaan, niettegenstaande Maleische invloed de waardeering er van meer en meer naar afgelegen stammen terugdringt.

Zeer vele dezer kralen dragen de sporen van haar langdurigen omloop onder de bevolking, zijn afgesleten en vertoonen groeven en gaatjes aan de oppervlakte; eigenaardig is het, dat deze kralen niet gezocht zijn bij de Barito-stammen, welke aan roode agaten voor armbanden en halskettingen de voorkeur geven.

Bij handelaren als Chineezen en Maleiers, zijn deze kralen als ruilmiddel slechts in beperkte mate gangbaar. Behalve voor een

klein gedeelte in geld, betalen de Kajans hun schulden vooral met rijst, die voor hen de voornaamste bezitting vormt.

Vooral voor de vrouwen der Kajans, welke, in scherpe tegenstelling met de mannen, den Mendalam zeer zelden verlaten, brengen genoemde handelaren in hunne booten de meest gewilde artikelen als katoen, zout, Javaansche tabak, Chineesche kralen de rivier op en na hun aankomst duurt het dan ook niet lang of de vrouwelijke jeugd komt poolshoogte nemen, later door de ouderen gevolgd en na afloop van de inkoopen verschijnt de een na den ander weer uit het huis, met maten rijst, om aan de boot het verschuldigde te voldoen.

Ook bij dezen handel komt de onverbeterlijke vraaglust der Kajans sterk in beweging en de kooplieden moeten er altijd op rekenen goedkoope snuisterijen en snoepgoed mede te nemen, om tenminste de voornaamste der vragers te voldoen. Zij laten die trouwens later dubbel betalen.

Bij gebrek aan contanten zijn de Kajans lang niet afkeerig van schuldenmaken. Volgens de oude wijze van handelen wordt het betalen dan uitgesteld tot de rijstoogst afloopt of de schuldenaar verplicht zich, gĕtah pertja en rotan uit het bosch te gaan verzamelen. Daar de handelaren hun risico kennen, vooral wat betreft het verlies van tijd, betalen de Kajans hunne benoodigdheden op schuld zeer duur en ook bij onmiddellijke voldoening komen ze hun zelfs op Poetoes Sibau hooger te staan dan aan Europeanen en Maleiers.

Evenals bij andere aangelegenheden merkt men hier, dat den bewoners van Centraal-Borneo de waarde van den tijd nog niet in het begrip doordrong en wanneer het afdoen van hun schuld hun niet gelegen komt, stellen zij het zonder gewetensbezwaren uit tot een betere gelegenheid, welke zich soms eerst na vele maanden voordoet. Van vergoeding voor dergelijke handelwijze, in den vorm van rente, kwam tot dusver niets in, soms moet de hulp van het hoofd ingeroepen worden, om de schuld te doen vereffenen.

Aanlokkend ziet de Maleische opvatting van handelen er voor de Kajans ook niet uit, want bij hen bestaat de gewoonte van 30 pCt 's jaars te berekenen, die nog slechts als zeer gewoon geldt.

Op kleinere plaatsen aan de kust vindt men hetzelfde bij transacties van geringen omvang.

Het niet betalen van een schuld komt echter hoogst zelden voor, omdat, bij onvermogen, familie en dorpsgenooten schulden aan vreemden steeds helpen voldoen. Soms verloopen er jaren voor een aangegane verbintenis tot afdoening komt; even voor het begin van mijn tocht naar den Mahakam kwam er een gezelschap 'Ma Soelings vandaan, die de lange reis vooral hadden ondernomen, om een schuld te innen, voor jaren door een Embalau Dajak met hen aangegaan. Nu vroegen zij den controleur een pas, om den Kapoewas af te mogen varen en trotseerden daarop alle moeilijkheden in een hun vreemde landstreek, om de zaak tot een einde te brengen. Twee maanden later kwamen zij mij aan den Mahakam achterop en vertelden, dat de schuldenaar aan den Embalau werkelijk aan zijne verplichtingen had voldaan.

De hoofdrijkdom der Kajans, waarin zij hunne bezittingen omzetten, bestaat in Javaansche tawaks of koperen gongs van een bepaald model en de bovengenoemde oude kralen. De oude tempajan van Chineeschen oorsprong treft men wel soms aan, maar deze zijn hier toch veel minder in trek dan elders. Het ontbreekt hun toch niet aan gevoel voor alles wat oud is, het krijgt daardoor voor hen een waarde onafhankelijk van de innerlijke.

Daar de verschillende huisgezinnen in een groot deel van hunne behoeften zelf voorzien en er onder hen geen bepaalde handelaren voorkomen, blijft de onderlinge handel tot kleinigheden beperkt; slechts het betalen der dajoengs, waarvoor bepaalde zaken volgens de adat voorgeschreven zijn, en van haar die tatouëeren of snijwerk maken, geven aanleiding tot ruilhandel. Hulp bij belangrijke werkzaamheden vergoedt men met werkdagen.

In verband met de zucht tot reizen, bestaan er echter met elders wonende verwante stammen voortdurende betrekkingen, waarbij ook de handel een zekere rol speelt. De tochten, die deze betrekkingen onderhouden, dragen echter een ander karakter dan die in meer ontwikkelde landen.

De Kajans van den Mendalam strekken ze tegenwoordig vooral uit tot de Bahau-stammen aan den Boven-Batang Redjang en aan

den Boven-Mahakam; in laatstgenoemde streek voorzien zij zich vooral van zwaarden, en fijne rotanmatten, terwijl daar vooral Chineesche ivoren armringen, katoen en kralen gewild zijn. Zoowel de hoofden als andere voorname Kajans ondernemen deze reizen in gezelschappen van zes tot acht man, in het eerste geval vooral lijfeigenen, die het hoofd bij geschiktheid ook wel alleen uitzendt. Na afloop der oogstfeesten in den drogeren tijd, voor Centraal-Borneo onzen zomer, gaan de mannen er het liefst op uit en komen dan eerst maanden later terug.

Bahau's kunnen zeer snel reizen, maar verliezen soms veel tijd naast het oponthoud, veroorzaakt door hoog water in de bergstroomen, door hun geloof aan voorteekens van vogels en slangen. Voor de Kajans zelf spelen de tsit en de tĕlandjang daarin de grootste rol, maar door hun vermenging met Pnihings, Boekats en andere stammen, houden zij voor belangrijke ondernemingen ook rekening met de vogels van dezen. Allen echter geven op dezelfde wijze hunne waarschuwing: eene gunstige door rechts, eene ongunstige door links op te vliegen; het oor der reizigers krijgt door het voortdurend acht geven op het geroep zulk een oefening, dat ik slechts zelden met hen den eersten roep hoorde en eerst aan hun stilhouden bemerkte, dat zij dien vernomen hadden.

Wanneer zij alleen reizen, houden de Kajans een dag stil op de plaats, waar een der waarschuwende vogels een slecht voorteeken gaf en trekken eerst na een nacht verblijven verder. In mijn gezelschap bleven zij slechts korteren tijd liggen, al naar den ernst van den ondernomen tocht; bij een eerste oponthoud van dien aard rookten allen dan een sigarette, bij een volgend werd een kleine hoeveelheid rijst in een bamboe snel op een vuurtje gekookt, waarvan de aanwezigen een enkelen korrel aten. Het maakte op mij den indruk alsof men dit deed als voorstelling van het blijven op de plaats. Wanneer er groote haast is bij het vooruitgaan, dan brengen zij zelf deze gewoonte ook wel in toepassing; voor ernstige ondernemingen handelt men echter geheel naar de ontvangen waarschuwing.

Dit in verband met de vaste gewoonte, geen huis voorbij te reizen zonder er aan te gaan, voor het hooren en vertellen van

nieuws van algemeenen en persoonlijken aard, veroorzaakt dikwijls groot oponthoud, vooral omdat dergelijke bezoeken soms tot dagen zich rekken. In gewone tijden zijn zij overal zeker van een gastvrij onthaal, waarvoor het hoofd zorgt, al naar de grootte van het gezelschap, met of zonder hulp der overige bewoners van het huis.

Ontwikkelt zich handel bij die gelegenheden, dan levert dat een voorname reden op voor een langer verblijf, want in den regel eischt dat onderhandelingen van dagen lang.

Wanneer jonge mannen voor het eerst deelnemen aan tochten van langen duur, dan moeten zij zich onderwerpen aan verschillende bepalingen, die schijnen ontstaan te wezen uit het streven om ze te harden. Zij mogen o. a. geen deken of dik buis gebruiken, maar slapen ook des nachts, ondanks de dikwijls sterke kou, slechts onder een samit; wel is hun toegestaan het gebruik van een soort van lang hemd, hapet. Ook eten zij nooit zout bij den maaltijd. Aan oudere Kajans is op een tocht het gebruiken van het vleesch van tamme varkens (oeting) verboden; dat van het wilde zwijn (bawoei) en visch (masik) echter geoorloofd. Wanneer de nood hoog klimt, eten de Kajans op reis ook wel eens hertenvleesch.

Na een bepaalden duur van de reis, heft men voor de jonge lui echter de verbodsbepalingen op, zooals in plechtigen optocht 's avonds ook eens geschiedde op onzen tocht.

De voedingsmiddelen leveren nooit een bezwaar op voor een langer verblijf bij bevriende stammen, want deze beschouwen de reizigers steeds als gasten, die gedurende hun oponthoud gevoed worden door hunne gastheeren: de familie van het hoofd. Is het getal aangekomenen daarvoor te groot, dan helpen de huisgezinnen ook hierbij elkaar en ieder van hen krijgt er een paar ingekwartierd. Nemen deze nu voor geruimen tijd hun intrek, dan genieten de gastvrije families al spoedig van hunne tegenwoordigheid, omdat de gasten met dezen naar het veld trekken en in alles helpen, wat er te doen valt. Zoo ging het met mijn Kajan escorte van den Kapoewas naar den Mahakam, dat doortrok naar verwante Kenja stammen aan een bijrivier, de Tabang, van den Beneden-Mahakam. Gelijk het dikwijls gaat, was het bezoek van langen duur, daar de handel ook vele dagen in beslag nam; zij vertoefden nog daar, toen de

zaaifeesten invielen en dus twee maanden van verbod (lali), waarin die Kenja moeten afgezonderd blijven; dan mogen geen vreemdelingen hunne huizen betreden, doch evenmin ondernemen dan zij, die er wonen, groote reizen: hierdoor zagen mijne Kajans zich genoodzaakt, als gasten veel langer aan den Tabang te vertoeven dan oorspronkelijk in hun plan lag. Eerst vier maanden later voeren zij den Mahakam weder op naar huis, en kwamen toen juist aan den Mendalam terug op het oogenblik, dat hun stamgenooten hun oogstfeest vierden. Gelijk zij aan den Tabang niet hadden mogen vertrekken, zoo sloot hen hier de week van lali de deur hunner eigen woning en wat er bij kwam: er mocht hun van uit het huis geen rijst of ander voedsel gegeven worden, hetgeen voor de hongerigen na een reis van een halfjaar een onaangename aankomst geweest moet zijn. De controleur van Poetoes Sibau nam hen in bescherming en zorgde, dat zij geen gebrek leden in het gezicht van hun eigen volle rijstschuren.

Gelijk dikwijls voorkomt, keerden ook nu niet allen terug; een tweetal mannen, die geen sterke banden naar den Mendalam terug deden verlangen, vonden in schoone oogen bij hunne gastheeren een goede reden, om ginds als echtgenooten te blijven. In den regel echter, keeren zulke mannen jaren later toch terug en laten dan, als zij kinderen kregen, deze bij de moeder achter.

Gewone tochten naar den Mahakam brengen de Kajans van den Mendalam in den regel niet verder deze rivier af dan tot aan den Merasè, waar de 'Ma Soelings hun nader verwant zijn. Naar den Batang Redjang bepalen zich hunne reizen tot de Kajanstammen, die den bovenloop innemen.

Al deze verhoudingen maken, dat de stammen, die zoo met elkaar in betrekking staan, volkomen op de hoogte zijn van wederzijdsche zeden en gewoonten en van de wegen, die men het best volgen kan voor het bereiken dezer streken.

Op dergelijke wijze onderhouden de Oeloe-Ajar Dajaks aan den Mandai ten zuiden van den Kapoewas verbindingen met de stammen aan den Boven-Barito en den Boven-Mĕlawi, zoodat zij de aangewezen koelies vormen voor tochten van uit den Kapoewas hierheen. Even goed als men hen op de hoogte vindt van alles wat deze

bekende landstreken betreft, zoo weinig weten zij van hetgeen daar buiten ligt en voelen zich daar dan ook niet op hun gemak. Een voorname factor voor scheiding levert nog de omgangstaal op, die tusschen verwante, in onderling verkeer staande stammen dezelfde is, echter niet begrepen wordt in vreemde streken. De verschillende kleine stammen van Noord- en Oost Borneo bezitten alle hun eigen dialect, dat den buurman dikwijls onverstaanbaar is, doch zij bezigen het Boesang voor den omgang met elkander en overal kan men daarmede terecht. Ook de niet verwante volken, als de Maleiers, Poenans en Boekats, die in hetzelfde land zwerven, bedienen zich van deze taal.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Tatouage.

Tatoueeren is bij de Mendalam-Kajans evenals bij de meeste stammen van Centraal-Borneo eene zaak van veel gewicht; voor de mannen gedurende den jongelingsleeftijd en dien van den volwassen man, voor de vrouwen gedurende een of meer jaren in den aanvang der puberteit.

Het draagt, op een enkele uitzondering na, geheel het karakter van het versieren van het lichaam, en heeft, niet meer dan vele andere gebeurtenissen van het leven, met den godsdienst uit te staan. Zoowel mannen als vrouwen wenden dezen pijnlijken tooi aan, welke door het verschil in de aangebrachte figuren, een der voornaamste onderscheidende kenmerken vormt voor de verschillende stammen.

Voor onderscheiding van verwante stammen is die der vrouwen meer geschikt dan die der mannen, omdat deze zich op hunne reizen dikwijls laten opsieren met het model, dat aan hun tijdelijke gastheeren eigen is, hetgeen bij de thuisblijvende vrouwen niet voorkomt. Zoo draagt een veelbereisd man, voor den kundigen lezer, op zijn huid een verslag van zijn tochten rond, en ziet men hem versierd met figuren uit den Mahakam, uit den Batang Redjang, van de Taman Dajaks, Poenans enz. Daar zij in den regel naar verwante stammen reizen, komt het zelden voor, dat men een vermenging vindt der tatoueerings-motieven van verschillende groepen.

Van deze zou ik er in Centraal-Borneo drie willen onderscheiden, zoowel naar de wijze van de uitvoering als naar het resultaat er van, terwijl daarmede waarschijnlijk overeenkomt de afscheiding der stammen in de laatste eeuwen.

1°. De groep der Bahau's met de Poenans.

2°. die der Boekats met de Běkětans.

3°. die der stammen van den Barito en den Mělawi, tot welken de Oeloe-Ajars van den Mandai ook behooren.

De Bahau's en de Poenans gebruiken voor hunne tatoueering figuren van donkere lijnen, met welke de vrouwen hare voorarmen, handen, dijen en voeten versieren, de mannen laten die aanbrengen op schouders, borst en armen, terwijl de linkerhand of duim eerst veel later bij zeer dappere mannen wordt voorzien.

Voor beide seksen is de puberteit de tijd voor de uitvoering van het tatouëeren.

De mannen der Boekats en Běkětans hebben het geheele lichaam van de onderkaak tot aan de knieën versierd met groote donkere vlakken, waarop de eigenlijke figuren zijn uitgespaard in de natuurlijke huidskleur. De tatouage hunner vrouwen is mij onbekend.

Jonge mannen beginnen met een borst- en een rugversiering, later na een strijd of na groote reizen worden de wangen op de onderkaken beteekend, verder de hals, buik, lenden en billen, dijen tot de knieën.

De Barito-Dajaks en die van den Mělawi zijn gekenschetst door een grootere of kleinere schijf beneden den kniekuil op de kuit; met deze begint men de tatouage bij de jonge mannen, later worden de armen, de romp en de hals bedekt met figuren, die uit donkere lijnen zijn saamgesteld en het geheele lichaamsdeel bedekken in onderscheiding van de enkele figuren, die de Kajans en Poenans aanbrengen. De vrouwen versieren in hoofdzaak hare knieën, schenen en handen.

Ook het uitvoeren der tatouage is hierin verschillend, dat de kunstenaars der twee eerste groepen, de af te beelden figuren met houten modellen eerst op de huid drukken en daarna over de lijnen het damarroet in de huid prikken; daarentegen zag ik bij de Oeloe-Ajar Dajaks van de derde groep, een man uit de vrije hand de figuren uitvoeren. Bij de Kajan Dajaks zijn het vrouwen, die deze kunst uitoefenen als een bedrijf, dat in den regel erfelijk is in de familie.

Evenals voor andere bijzondere kunsten, zooals smeden en in

hertshoorn snijden, heeft de adat met verschillende bepalingen de uitoefening der tatoueerkunst aan banden gelegd. De beoefenaars van alle drie worden geacht onder bescherming te staan van een bijzonderen geest, wien zij door tusschenkomst der dajoengs meermalen moeten offeren en voor welken de tatoueersters verplicht zijn zich te onthouden van het eten van verschillende soorten visch en eetbare bladeren.

Zondigen zij hiertegen. dan worden de lijnen niet zwart. In den aanvang van haar bedrijf stijgt met het aantal malen, dat zij varkens offerden, de som, die zij mogen vragen als belooning voor haar werk. Vragen zij te veel, dan volgt de dood binnen een jaar.

Buitendien eischt iedere nieuwe patient een nieuw offer harerzijds. zij moet mĕla, terwijl in het mandje, dat haar tatoueergereedschap bevat, altijd kawits en oude kralen liggen ter bevrediging van haar schutsgeest.

Ook voor dengeen, die de bewerking ondergaat, geeft de adat verschillende bepalingen; zoo is het verboden zich te laten tatouëeren gedurende den zaaitijd of wanneer er een doode in het huis boven aarde staat; men breekt de behandeling gedurende dien tijd af.

Behalve deze bestaan er twee meer natuurlijke beletselen zoowel voor eene snelle als voor eene volledige uitvoering: de vrees voor pijn, vooral bij de meisjes en te groote armoede. om voor eene uitgebreide tĕdak (tatouage) het geld bijeen te brengen, daar dit soms van 20 tot 30 dollars bedraagt. Ook door slechte droomen laat men zich weerhouden van de bewerking, zoodat men nog al eens niet of weinig versierden ontmoet.

Voor de mannen gelden de laatste motieven in veel mindere mate, daar de bij hen aangewende figuren weinig uitgebreid zijn; voor hen wordt een te verwerven voorrecht. wat voor de vrouwen een verplichte mode is.

De motieven, die gebruikt worden voor de ingewikkelde patronen op dijen en armen der Mendalam Kajan vrouwen, zijn in hoofdbestanddeel gelijk, maar toch verschilt de uitwerking naar den stand, waartoe de versierde vrouw behoort.

Een vorm voor het tatoueeren (klingè) van de dij heeft bijv. als hoofdmotief een gestyliseerde nabootsing van het menschenhoofd,

I, 237.
Hand-tatouage van een Kajan-vrouw.

waarvan dikwijls niet veel anders dan de twee oogen en een paar krullen overblijven. Daaromheen vullen dan verscheiden gebogen en rechte lijnen de overige ruimte, in welker groepeering aan den kunstenaar, die het in hout snijdt, veel vrijheid wordt gelaten, zoodat in détails de patronen van alle vrouwen eenigszins verschillen. Er bestaan echter enkele regels voor de samenstelling en wel wat betreft het aantal lijnen, dat de vrouwen van verschillende standen mogen gebruiken naast elkaar. Drie lijnen is het geringste aantal en dient voor de lijfeigene, terwijl zes lijnen slechts voorkomen bij dochters van hoofden. De hierbij wedergegeven dij-tatouage heeft vier lijnen naast het hoofdmotief en geldt dus voor een eenvoudige vrije vrouw. Bij een aanzienlijk jong meisje zag ik, dat de figuur was samengesteld met twee koppen van den neushoornvogel naar het model der Longglat-vrouwen aan den Mahakam. Ook bij de Kajans bestaat echter de neiging, zich te bedienen van modellen voor een hoogeren stand, waarvan het gevolg vroeger o. a. is geweest, dat de oude wijze van tatoueeren is verloren gegaan.

In de eerste tijden, die Akam Igau zich nog herinnerde, gebruikten slechts de vrouwen van hoofden de dij-versiering, voor mindere vrouwen bestond toen eene gelijkmatig zwarte bedekking der onderbeenen en der voeten, waarbij slechts enkele smalle lijnen van de natuurlijke huidskleur werden uitgespaard, welke ruitvormige vlakken begrensden. Ik zag nog een zeer oud vrouwtje zoo bewerkt. Een dergelijk verschijnsel vindt men aan den Mahakam. In de versiering van de bovenzijde van de handen en voeten, komt tegenwoordig een gelijk standsverschil uit; bij vrouwen van hoofden vindt men er figuren in, terwijl in het algemeen slechts donkere vlakken worden gebruikt.

Dit laatste wordt wel eenigszins een problematisch voorrecht daardoor, dat de door de bewerking ontstane ontsteking in de dunne huid van hand- en voetrug licht een suppureerend karakter aanneemt, zoodat een deel der in de huid geklopte kooldeeltjes weer wordt uitgestooten met de afgescheiden ontstekingsproducten en de teekening onduidelijk en flauw te voorschijn komt.

Hoewel namelijk de bewerking bij de Kajans veel handiger en met minder bloedverlies geschiedt dan ik het zag doen bij de Oeloe-

Ajar Dajaks, zoo geeft zij toch altijd aanleiding tot meer of mindere zwelling der aangetaste deelen en dikwijls tot eene ernstigere ontsteking. Gaat deze terug, dan krijgt men later donkere, scherpe lijnen, maar treedt suppuratie in met sterke litteekenvorming dan verliest de teekening veel in duidelijkheid en wordt soms door een ontstaan keloïd geheel onzichtbaar.

In den aanvang na het teruggaan van de ontsteking of van de suppuratie geeft het geïnfiltreerde, nieuwgevormde weefsel aan de figuren een bleek blauwe kleur, terwijl het boven de omgeving verheven is Evenals gewoon litteeken-weefsel schrompelt het later, en dan komen de kleuren goed uit. Bij de voorzichtige uitvoering der Kajans ziet men dikwijls ook op dicht bewerkte dijen en armen, slechts weinig litteeken weefsels.

Wanneer de figuren door de ontsteking te veel geleden hebben, laten sommigen enkele plaatsen ter bijwerking nog eens onder handen nemen.

In verband met het uitgebreide tedak der vrouwen werd mij verteld, dat men bij het weder verzamelen na den dood, hare beenderen herkennen kon aan de impregnatie met de zwarte hoofddeeltjes.

Het instrument bestaat bij de Oeloe-Ajars uit een 10 c.M. lang, 1 c.M. breed stukje plaatkoper, dat van voren rechthoekig is omgebogen in een klein scherp tandje, dat men door achterop het koper met een houtje zacht te kloppen, in de huid drijft.

De kunstenaressen der Kajans gebruiken een rechthoekig omgebogen houtje als naaldhouder, in welken twee of drie koperen naaldjes met getah pertja vastgezet zijn. Dit houtje zoowel als het met katoen omwonden houten kloppertje, is dikwijls versierd met fraai snijwerk. Nadat met de gebruikelijke vloeistof, een mengsel van water en roet van witte damarhars, de figuren op de huid gedrukt zijn, doopt de vrouw de naaldjes in een bakje met hetzelfde vocht en klopt de hoofddeeltjes ook in de huid door achterop den naaldhouder te tikken, zoodat de naaldjes in de huid dringen. De bewerking brengt aanvankelijk geen bloed te voorschijn, slechts daar, waar dikke lijnen een herhaald indringen der naaldjes vereischen, komt nog al eens een druppel bloed zich mengen onder

I, 239.

Klingè, houten blokken met figuren, bij het tatoueeren aangewend.
Links schouderrosetten, rechts armfiguren.

I, 239.

Tatouage-figuren.

de overtollige zwarte vloeistof, welke door een helpster wordt weggeveegd.

Voor de bewerking zit of ligt de patient op den vloer, terwijl de tatoueerster en een helpster aan weerszijden van het te bewerken deel tegenover elkaar plaats nemen en met de teenen van een voet de huid gespannen houden. De hoofdpersoon voert nu den naaldhouder, die daarbij in 't midden op een veerkrachtig kussentje rust en dus goed te regeeren is.

Wanneer het gevoelige plaatsen geldt, dan liggen de meisjes veelal te huilen en te kermen van pijn, terwijl haar later de ontsteking nog heel wat hinder veroorzaakt.

Voor een dij heeft men drie dagen noodig en bewerkt men in den regel eerst de tweede, als de eerste tot rust is gekomen. Bij vrouwen geldt de volgorde: hand, voet, voorarm en dij, bij het onderhanden nemen. Door samenloop van omstandigheden strekt de voltooiing zich soms uit over den loop van twee jaren.

De verschillende stammen der Bahau's hebben een eigen wijze van tatoueeren, waarbij voor hen zoowel de aangebrachte figuren als de uitbreiding eigenaardig zijn. Zij nemen echter veel van elkaar over en evenals in den stam zelf de hoogerstaanden de anderen tot navolging prikkelen, zoo is dit ook het geval bij de stammen onder elkaar: vooral aan den Mahakam was het duidelijk, dat vele gewoonten van de meest ontwikkelde Longglats o. a. het tatoueeren op hunne wijze door anderen overgenomen waren. Zoowel daar als aan den Kapoewas is in 30 à 40 jaar onder de Kajan-vrouwen de eene wijze van uitdosschen door eene andere vervangen.

De tatouage der mannen is veel eenvoudiger dan die der vrouwen. Jongelui, die nog geen verre reizen of sneltochten ondernomen hebben, vertoonen in den regel slechts een roset op de schouders; op hunne reizen laten zij zich dan op armen of borst een figuur aanbrengen, die zonder uitzondering aso of hond genoemd wordt. Zij bestaat in den regel echter slechts uit een rudimentairen kop met oog en kaken, welke laatste, lang uitgerekt en in fraai gebogen lijnen uitloopende, een sierlijk geheel vormen. Aan den vorm dezer lijnen herkennen de Kajans, in welken stam de figuur is aangebracht. Bij de Bahau's en de Poenans is het versieren van de dij slechts

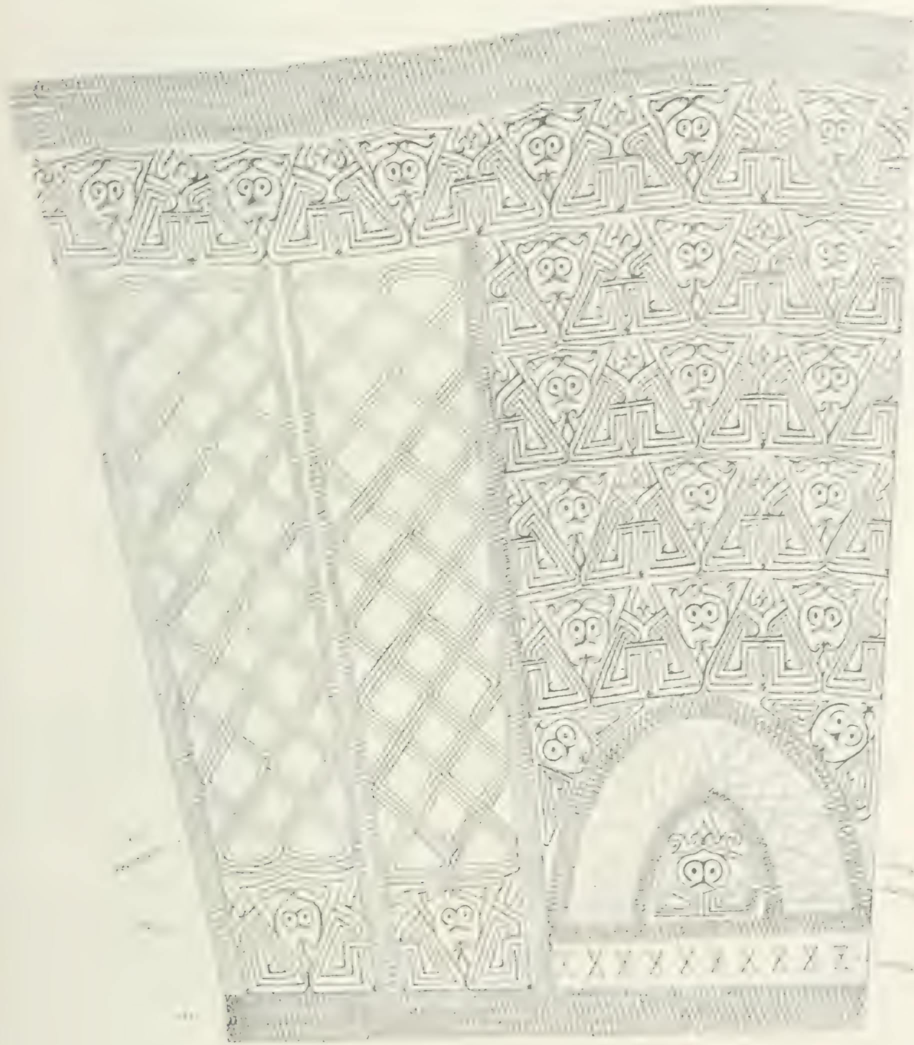
aan zeer dappere mannen geoorloofd, evenals dat van de linkerhand of duim.

Aan den Mendalam zag ik niemand met een figuur op het bovenbeen, aan den Mandai slechts een Poenan hoofd. Kiab, die voor moorden op Maleiers door den geheelen Boven-Kapoeas bekend was. De figuur bestond in een hoogen smallen driehoek met den top naar beneden, welke met fraai gebogen lijnen was aangevuld. De hoofden der Mendalam-Kajans onderwerpen zich weinig aan de bewerking. die in vroeger tijden ook hier voor de mannen weinig in gebruik schijnt te zijn geweest.

In hunne verhalen, waarin dieren een rol spelen, heeft het tatoueeren aanleiding gegeven tot het volgende voorval tusschen den Borneo'schen kraai (Corone macrorhyncha Wagl) en den argusfazant (Argusianus grayi Elliot). De verstandige kraai kon volgens de Kajanlegende vroeger tatoueeren en sprak met den argusfazant af, dat zij elkaar hun eenvoudig gevederte wat zouden versieren. Hij kweet zich met veel ijver van zijn taak en slaagde er na een ingespannen werk in, om het gevederte van den argusfazant prachtig te verfraaien. Nu was de beurt aan den fazant, om den kraai denzelfden dienst te bewijzen en hij toog ook met lust aan den arbeid. De fazant is echter een domme vogel; daarom merkte hij al spoedig dat zulk een werk moeilijk uit te voeren was en zag weldra in, dat het in 't geheel niet gaan zou. Daarom nam hij maar alle zwarte verf, smeerde die gelijkelijk over de veren van zijn vriend en sedert hebben beide dat verschillend gewaad behouden.

Aan den Mahakam volgen de vrouwen der Pnihings en Kajans de vrouwen der Longglats na; bij de Kajans wendt men deze tatouage het meest aan.

De oudste nog levende vrouwen bij dezen vertoonen nog eene tatouage, die bestaat uit eene vlakke donkere tatoueering van den voorarm even beneden den elleboog, tot even boven den pols. Boven hare enkels dragen zij een donkeren vlakken band van 8 c.M. breedte. Deze band is blijven bestaan, maar na de vlakke versiering van den voorarm, trad de bijgaande tatouage van den handrug in hare plaats. Ook deze is nu uit de mode en de tatoueersters gebruiken de modellen der Longglats: een versierde 4 c. M. breeden band

I, 241.

Dij-tatouage der vrije vrouwen van de Mendalam Kajans.

I, 241.

Museum Batavia.

Klingė, houten blokken met figuren, bij het tatoueeren aangewend. Kajans aan den Mendalam. N°. 1, 2 en 7 voor dij-tatouage der vrouwen. N°. 3, 4 en 5 voor arm-tatouage der vrouwen. N°. 6 (drie stuks) voor het samenstellen van de voet-tatouage der vrouwen.

over de rugzijde van den pols, die door 4 rechte lijnen gescheiden is van eenzelfden band over de rugzijde van de middenhand; verder vlakke hoekige figuren op de vingers als op de handtatouage van den Mahakam.

De vrouwen der Pnihings brengen evenals de Longglats bij den band om de enkels nog een vlakke versiering op den voetrug aan, wat die der Kajans aan den Bloeöe niet doen. Oudere, wellicht dappere vrouwen, ziet men soms op armen en beenen met dezelfde tatouage-figuren als die der mannen voorzien.

De afgebeelde dij-tatouage eener Kajanvrouw van den Mendalam is samengesteld uit verschillende onderdeelen, van welke de voornaamste gevormd zijn met den kohong klingè. Klingè noemen de Bahau's de figuren, die in hout worden uitgesneden, om er de gewenschte lijnen mede op de huid te drukken; kohong = hoofd.

De geheele figuur moet men zich zoo op de dij aangebracht denken, dat het als nang klingè aangeduide gedeelte met de iko (staartlijn) en de kalong njipa (slangenlijn) er om heen op de knie komt te liggen. Het daarboven liggende omgeeft dan de voorzijde en de kanten van de eigenlijke dij, waardoor de twee kĕtong păt tegen de achtervlakte aankomen. Onder de kniefiguur heeft men een rij figuren aangebracht, die als pedjako bekend zijn en ook voorkomen op de arm-tatouage. Van boven en van onderen sluit men de geheele figuur af met ikŏ of staartlijnen.

Alleen de kohong en de kĕtong păt worden in hout gesneden en voor de eigenlijke bewerking met het tatoueerhoutje op de huid gedrukt; al het andere, als de iko pĕdjako, nang klingè en de kalong njipa, moeten er uit de hand aan worden toegevoegd.

Daar het aantal lijnen zoowel van de klingè als van de ketong păt vier in aantal zijn, stelt deze afbeelding de tatouage voor van eene gewone Kajanvrouw; die van aanzienlijke vrouwen vertoonen er vijf of zes, om het hoofd der klingè vooral.

Op de klingè, die hier gebruikt is, vormt een gestyliseerd menschenhoofd het voornaamste motief. Het heeft zich echter gereduceerd tot de twee oogen (mata) en den mond (bah) met den neus (hidoeng).

De afgebeelde arm- en hand-tatouage der Kajanvrouwen aan den

Mendalam stelt die van eene rechter hand voor; het kortere linker gedeelte is dat van de binnenvlakte van den onderarm boven den pols. Aan het beneden uiteinde ziet men de versiering van de rugzijde der vingers. Deze laatste is bij gewone vrouwen vlak zonder figuren; het meest voorkomende getal van vijf lijnen in de afbeelding duidt op de tatouage van een aanzienlijker vrouw.

Afzonderlijke deelen van gewicht zijn boven aan de rugzijde van den arm de „poesoeng". Meer naar beneden ligt eene figuur, waarvan de enkele deelen heeten: manok wak = uil, krawit = spiraal, terwijl de rechte lijnen dolong harók = boorden van een boot, worden genoemd.

Ook hier vindt men aan de beneden binnenzijde een eenigszins gewijzigden rand van pedjakö, terwijl de ikö of staartlijn het geheel in figuren verdeelt en insluit.

I, 242.
Arm- en (rechter-) handtatouage der Kajanvrouwen aan den Mendalam.

DERTIENDE HOOFDSTUK

Vertrek van Poetoes Sibau.

Nog bleef er veel te bespreken over en de oogstfeesten der Kajans waren nog niet begonnen, toen 10 Mei mij de boodschap gewerd, dat mijn reisgezelschap te Poetoes Sibau aangekomen waren en mij verwachtte, om allerlei met hen te bespreken in die voor hen vreemde omgeving. Een Maleisch huis om zich met hun goederen in te vestigen, stond ter hunner beschikking en de controleur wilde zorgen, hen voorloopig op streek te brengen, zoodat ik hen bij mijn aankomst reeds eenigszins op hun gemak vond.

Zoowel Demmenie als von Berchtold verheugden zich op den voorgenomen tocht en verzoenden zich spoedig met het denkbeeld, nog langeren tijd op het eigenlijk begin te moeten wachten: voor beiden bleef er trouwens genoeg te doen, om hunne uitrusting zoo in orde te brengen als wenschelijk bleek te wezen voor de omstandigheden gedurende de reis. Met bijzondere hulpvaardigheid en ijver legde de controleur Westenenk zich er op toe, om hen in alles met raad en daad te steunen, zoodat ik na een paar dagen met een gerust gemoed naar mijne woning in den Mendalam kon terugkeeren en hen overlaten aan zijne goede zorgen.

Behalve met het regelen hunner uitrusting, togen zij allen daar reeds aan ander werk; Demmeni kreeg overvloedig gelegenheid, om zijne talenten als mechanicus ten toon te spreiden en wel in de eerste plaats voor zichzelf, waartoe het wegraken van een zijner koffers met verschillende noodige artikelen voor photographie en opname niet weinig bijdroeg. Zoo goed en kwaad het ging, slaagde hij er echter in, ze te vervangen en kon toen bij mij komen

in den Mendalam, waar de ophanden zijnde oogstfeesten meer dan eens gelegenheid beloofden op te leveren, om opnamen van groot ethnografisch belang te maken. Von Berchtold maakte hier voor het eerst kennis met het terrein en de dierenwereld van den Boven-Kapoewas en het gelukte hem, eene kleine verzameling bijeen te brengen, welke wij later in Batavia bij die van den Mahakam konden voegen.

Het meest vonden de mantri Djaheri en zijn plantenzoeker Lahidin te doen in dit land van overvloedigen plantengroei; hunne uitrusting was voor hun botanisch werk niet groot en bovendien, gelijk het aan veel bereisde menschen uit zulk eene inrichting als 's Lands Plantentuin betaamt, geheel in orde. Als echte bewoners van Java en volkomen op de hoogte van hun werk, togen zij onmiddellijk kalm aan hun arbeid, richtten dezen in naar de omstandigheden en brachten zoo nog vóór ons vertrek naar den Mahakam verscheidene kisten levende planten en een klein herbarium bijeen, die in voortreffelijken staat te Buitenzorg aankwamen.

Onder de Kajans waren mijne plannen ondertusschen van alle kanten bekeken met den bril van het eigenbelang, van de kans van mislukken en van hen dreigende moeilijkheden bij ongevallen, waarbij de angst der vrouwen, na het vertrek van zoovelen harer beschermers en de geheime stokerij van de buitengeslotenen te Tandjong Koeda, nog het hunne voegden. Een steun kreeg ik bij mijne onderhandelingen in een opdracht van den resident Tromp aan Akam Igau, om mij met de zijnen te begeleiden, waardoor deze zich voor een goed deel ontheven kon achten van de verantwoordelijkheid voor de veilige overkomst van mij en de mijnen. Vroeger reeds kwamen het hoofd en ik overeen, dat *ik* daarvoor zorgen zou, maar in den vorm van een opdracht had hij het stuk blijkbaar niet verwacht. Spoedig evenwel kwam zijn Kajan-begrip tot het besluit, dat het van wege den resident moeilijk in een anderen vorm kon, en zeer waarschijnlijk diende dat stuk hem als een goede hefboom, om de zijnen wat aan te zetten tot het nemen van een bepaald besluit. Men begon ten minste nu ernstig zich bezig te houden met het hoe van den tocht en wij kwamen in een avondbijeenkomst overeen, dat met mij mede zouden gaan twintig

mannen van Tandjong Karang onder Akam Igau, tien 'Ma Soelings onder Akam Lasa en 10 van 'Ma Pagong onder Joeng. Deze drie hoofden leefden in eensgezindheid en daarom bestond er geen bezwaar, om er verscheidene van hen mede te nemen, hoewel ik door mijn eersten tocht met hen wist, dat eensgezindheid een hoofdvereischte onder de koeli's is.

Na een vrij moeilijken strijd over de belooning hunner diensten, waarvoor zij door de inblazingen van Tandjong Koeda veel te veel eischten, namen wij het besluit, dat ik hun per maand 15 dollar ieder geven zou tot aan den Mahăkam en voor een mogelijk verblijf aldaar 10 dollar. Akam Igau ontving als leider minstens 100 dollar en, na drie maanden dienst, 1 dollar per dag.

De vrouwen in de woning van het hoofd bleven echter voortdurend erg twijfelachtig spreken over den voortgang van den tocht en van Akam Igau en van anderen wist ik, dat zij voortdurend trachtten den ouden heer terug te houden. Zijn reislust en de belooning droegen echter de zege weg en tegen Juni nam hij mij met de 100 dollar een zwaar pak van het hart, daar zijn noodzakelijk medegaan nu vast stond. In vergelijking van de hiervoor overwonnen moeilijkheden, waaraan zijn herhaald ziek zijn niet weinig had bijgedragen, was het zorgen voor rijst en booten slechts kinderspel. Nu toonde mijn chef van het escorte ook den waren ijver, verdeelde onder de huisgezinnen van Tandjong Karang een honderd dollar, voor welke ieder een hoeveelheid rijst leverde à 6 gantang den dollar en zond er zijn schoonzoon op uit, om naar geschikte booten uit te zien. Wel verbood het hoofd te Tandjong Koeda aan de zijnen, om hunne booten te verkoopen, maar toch kwam een achttal bij elkaar van 10 tot 14 dollar het stuk en kon ik met een rustig gevoel van zekerheid den 15 Juni naar Poetoes Sibau vertrekken met hun belofte, dat zij na eenigen tijd, wanneer hun verbodstijd geheel voorbij zou wezen, met nog meerdere booten en hunne volledige uitrusting daarheen zouden afkomen.

Hun voornaamste werk bestond voor dien tijd in het nagaan van gunstige voorteekenen in de vlucht hunner vogels, zooals ik later hoorde, niet alleen voor den grooten tocht, maar de mannen haastten zich ook, om voor hun vertrek de gronden uit te zoeken,

waarop dat jaar hun rijst zou verbouwd worden. Het njaho of vogelzoeken voor onzen tocht geschiedde trouwens slechts door enkele deelnemers onder een mantri, in wien Igau veel vertrouwen had. Buitendien had deze de voorzorg genomen, om, in onderscheiding van andere tochten, hoofdzakelijk volwassen mannen mede te nemen, welke voor een zoo langdurige afwezigheid heel wat maatregelen te nemen hadden, om de achterblijvenden voor den rijstbouw hulp en raad te verschaffen.

Een dag of acht na mijn vertrek uit den Mendalam kreeg ik bezoek van Akam Lasa en Joeng, welke zich bezwaard achtten niet hetzelfde te verdienen als Akam Igau.

Van den beginne af had ik den laatste als hoofd aangewezen en niet aan de anderen gevraagd om mede te gaan; ik begreep echter, dat het voor Akam Lăsa moeilijk moest zijn, om tegen dezelfde belooning als zijne ondergeschikten mij te vergezellen en vond hem als een zeer redelijk man dan ook tevreden, toen hij 1 dollar per dag kreeg. Joeng stelde zich nu voor het eerst aan mij voor, hij behoorde niet tot een voorname hoofdenfamilie en zag er nog zeer jong uit; alle redenen om hem niet te doen deelen in het voorrecht van Akam Lăsa, hetgeen gelukkig de goedkeuring der anderen wegdroeg.

Druk bezig met het in orde brengen van onze bagages in licht te vervoeren pakken, verraste ons het bericht van de aankomst bij Igau van twintig 'Ma Soelings van den Mahakam, die al spoedig bij mij werden gebracht voor eene introductie bij den contrôleur, van welken zij een pas wenschten, om den Kapoewas af te kunnen zakken voor het innen van een schuld aan den Embalau. Eerst had ik gedacht aan de mogelijkheid, dat zij van daar kwamen om inlichtingen over onzen tocht in te winnen; zij brachten in ieder geval geene ongunstige berichten mede, want weldra wisten Maleiers van den Mendalam komende te verhalen, dat alle Kajans op het punt stonden, om van hunne huizen te vertrekken.

Onderwijl hadden wij ook niet stilgezeten en de overtuiging, dat het verderop niet mogelijk zou wezen, iets te koopen, scherpte onze gedachten, om aan al het noodige te denken. Wat nog ontbrak of door het verbruik aan den Mendalam aanvulling eischte,

konden de Chineesche en Maleische kooplieden leveren, die vooraf van verschillende goederen in Boenoet eene extra-hoeveelheid hadden ingekocht. Gelukkig voorkwam hunne onderlinge concurrentie, dat zij mij door de afgelegenheid van de plaats in handen kregen en vond ik hen zelfs zeer happig op een bestelling van doek, kralen, Bahau-sieraden en huishoudelijke artikelen. Daarbij begrepen zij spoedig, dat mijn veelvuldig verblijf op Poetoes Sibau een schromelijk overvragen nutteloos maakte en daardoor liep onze handel vlug af. Door de kleine voorraden moest ik van den een dit en van den ander dat koopen, terwijl het mij speet van sommige artikelen niet een grooteren voorraad te vinden.

Hoewel niet geheel op de hoogte van de omstandigheden aan den Mahakam, leerden mij de inlichtingen toch wel, dat allerhande ruilartikelen er veel meer waard zouden wezen dan geld, en dat zij in ieder geval veel meer bruikbaar zouden blijken. Vandaar dat rood, wit en donker blauw katoen, rood, geel en groen flanel of vilt en kralen mijn hoofdvoorraad moesten uitmaken, om ons van het noodige voedsel enz. ginds te voorzien.

Dank zij de stoombootvaart, bleken de prijzen niet veel hooger dan in Pontianak en brachten de Chineezen mij gaarne zwart katoen voor twee dollar het pak, een stuk wit van 24 yards voor 2.5 à 3 dollar. Kralen verkochten zij bij het gewicht naar de kwaliteit tusschen 2 en 5 dollar, maar sommige zeer gewilde soorten waren niet voorhanden. Daar mij dit reeds vroeger bij mijn aankomst opviel, maakte ik gebruik van de hulpvaardigheid van de civiele autoriteiten op Pontianak, om er voor een 100 dollar van daar te laten komen en kreeg zoo een voorraad kralen, zonder welken ik het onmogelijk lang aan den Mahakam uit had kunnen houden. Ook onder de producten van inlandsche nijverheid kwamen nuttige zaken voor, in de eerste plaats de koperen vingerringetjes der Tamans, welke dezen als handige koperslagers voor een geringen prijs maken. Vele honderden dezer kleine sieraden brachten later, als geschenken, even zoovele Bahau-harten sterker aan het kloppen.

Volgens hunne gewoonte wilden de Kajans de rijst vervoeren in van palmbladeren gevlochten zakken, maar bij de handelaren vonden wij slechts een klein gedeelte van hetgeen noodig bleek en moesten

wij daarom met katoen en ander materiaal ons behelpen, wat echter later zeer goed voldeed. Bij nader inzien kwam mij ook de hoeveelheid rijst der Kajans wel wat gering voor; ik beloonde daarom den ijver van een halfbloed Arabier, waarmede hij mij in verschillende handelszaken geholpen had, door nog 200 gantang van hem te koopen. Deze lagen nog in den Mendalam bij de Kajans, die ze hem schuldig waren, maar twee dagen later voerde hij mij de geheele hoeveelheid in booten vóór het huis. Zoo steeg de voorraad rijst op 2000 K.G. alles van mijne Mendalam-vrienden afkomstig, welke daardoor niet het recht hadden tegen de hoedanigheid te pruttelen zooals de vorige maal, toen 2e kwaliteit rijst van Pontianak hun te slecht voorgekomen was voor hunne voeding.

Den 30sten Juni stond alles gereed en konden wij kalm deelnemen aan een toeba-vischpartij in den Samoes, die de contrôleur voor ons wilde houden, om nog een goede hoeveelheid visch voor de eerste dagen op reis mede te nemen. Chineezen en Maleiers zouden met ons van dat feest genieten; wij stevenden in talrijke bootjes met zonsopgang de rivier op tot de monding van den Mendalam en voeren tusschen zijne stille boschrijke oevers verder, toen mij een schok door de leden voer bij het omslaan van een hoek. Daar kwamen in een lange rij mijne Kajans naar beneden, vier of vijf in een boot gezeten, welke zij blijkbaar goed met nieuwe boorden en nieuwe rotan bindsels hadden voorzien. Met hoeveel zelfvoldoening ik hen langs mij heen zag roeien na maandenlang overleggen en zorgen, om ze zoover te krijgen, zal men zich kunnen voorstellen.

Wel dadelijk had ik willen omkeeren, maar Akam Igau voer even langs mijn boot, om te zeggen, dat zij eerst nog eenige dagen volgens hunne gewoonte aan de monding van hun rivier zouden kampeeren, om daar de vogelvlucht na te gaan voor den eigenlijken tocht en dat hield waarschijnlijk nog 4 of 5 dagen op. Voldoende kalmeerend werkte die mededeeling nog niet, want de vischpartij verliep dien dag zonder mij veel te boeien en met mijne volle instemming keerden wij 's middags huiswaarts, jammer genoeg echter met slechts een matige hoeveelheid visch. Reeds tweemaal dat jaar trokken de omwonende stammen een wissel op de hoeveelheid visch in den Samoes door middel van toeba, zoodat zich

I, 248.

Visscherij met toeba in den Samoes.

Bezwering der riviergeesten door den staanden Maleier.

I, 249.

Vertrek der expeditie uit Poetoes Sibau, 3 Juli 1896.

begrijpen laat, waarom de stroomgoden, ondanks alle bezweringen van den ouden Maleier, dien morgen niet meer afstonden van hunne geschubde waterbewoners. Den volgenden dag zakte mijn Kajangeleide tijdelijk naar Poetoes Sibau af, om een maand loon vooraf te ontvangen, welk geld ik dan niet naar den Mahakam behoefde te sleepen. Dit stelde echter mijne mannen in staat, om allen wat ruilartikelen in te slaan voor eigen handel aan den Mahakam met het gevolg, dat het voorschot mij in veel bezwaarlijker vorm vergezelde dan ik eerst had willen voorkomen. Later maakte het echter, dat zij allen, om hun eigen voordeel, het bereiken van den Mahakam ondanks groote inspanning doorzetteden, en mij ondanks alle moeilijkheden zeer getrouw hielpen.

Wellicht zagen zij deze voordeel of was de reislust plotseling zeer sterk in Tandjong Karang opgeflikkerd, ten minste bij hun komst voor de eerste maand loon, stelden er zich 29 in plaats van twintig voor, om mede te gaan. Nog daargelaten een minder wenschelijke bezwaring van mijn budget, sleepte hunne vermeerdering na zich het aanschaffen van nog meer booten en een vermindering van het aantal reisdagen in den rijstvoorraad begrepen. Vandaar mijne aanvankelijke aarzeling, om mij neer te leggen bij hunne opvatting van het voldoen aan onze afspraak, maar voor de snelheid van het reizen zou het zeker niet schaden en verder begreep ik, dat zij als gewoonlijk allen één lijn zouden trekken en groote moeilijkheden veroorzaken, wanneer het aankwam op het uitzoeken der thuisblijvers. Alzoo toegeven, maar de bootenquaestie bleef. Gelukkig hadden zij dit als praktische menschen voorzien, de booten waren er reeds, dus wanneer ik maar betalen wilde, veroorzaakte dit geen oponthoud.

Uit vrees voor meer dergelijke verrassingen drong ik nu sterk aan op spoedig vertrek, en hoewel Akam Igau te kennen gaf, dat zijne vogelzoekers de gewenschte vijf nog niet allen aan hun rechterzijde ontmoet hadden, zoo stemde hij er toch in toe, 3 Juli te vertrekken.

Waarom zij nu vijf soorten van vogels nagingen, bleef mij eerst duister, maar het verklaarde zich later uit het gemengde van ons gezelschap. Van alle stammen, die leden telden onder de bewoners van Tandjong Karang, zag ik eenigen medegaan.

Akam Igau had als familieleden bij zich zijn schoonzoon Sigau en zijn schoonbroeder Madang, twee flinke jonge mannen, van welke vooral de laatste zeer veel diensten bewees. Op een zijner oudste mantri's na, waren deze allen bij ons, en beloofden ons een belangrijken zedelijken steun bij de verwante stammen van den Mahakam. Als Igau's rechterhand kon gelden Sirang, een Pnihing, die voor korten tijd zijn eenig zoontje verloren had en dezen tocht medemaakte, gedeeltelijk, om aan de adat te voldoen. Zijne familie bezat veel connecties ginds en daardoor bewees ons zijn halve broeder Owon, die zich wat hooger op aan den Kapoewas bij ons voegde, later een gewichtigen dienst en behoedde de expeditie voor groote moeilijkheden. Een Kĕnja van den Tabang en een afstammeling van een anderen gingen mede met het voornemen, om hun familie te bezoeken, zooveel van hunne bezittingen in kostbare sieraden medenemende, dat zij er naar willekeur konden blijven of weer terugkeeren. Drie Bĕkĕtans telden wij onder de onzen: twee jongeren, die op avontuur medetrokken en Ganilang, een reeds bejaarde, ernstige, maar woeste verschijning, die op reis, met zijn tatouage over gezicht, armen, hals en romp dikwijls opnieuw het besef van het vreemdsoortige in onze omgeving bij ons verlevendigde, wanneer wij door den dagelijkschen omgang het ware gevoel daarvoor dreigden te verliezen. Minder belangwekkend naar het uiterlijk, maar om zijn dapperheid en bekendheid met het boschleven een zeer gewenscht lid van het gezelschap was de Poenan Gohon, een klein mannetje, dat in de Kajan-omgeving zijner vrouw het jagersleven nog niet had vaarwel gezegd. Nog een andere Poenan van den Krĕhau voegde zich later tegelijk met Owon bij ons.

Ieder van dezen had waarschijnlijk een teeken noodig van een anderen vogel, van daar het groote aantal, dat vereischt werd. Zij hielden evenwel woord, en 's morgens vroeg op 3 Juli braken zij hun kampement aan de Mendalam-monding op, of liever trokken er uit en voeren af naar Poetoes Sibau, waar zij in twaalf booten aanlegden bij ons badvlot. Volgens hunne gewoonte, wanneer men hen niet hindert door inmenging, togen allen zonder drukte aan het werk, om onder toezicht van hunne hoofden kistjes en pakken

met rijst, losse keukenartikelen en matrassen naar beneden te dragen en in de verschillende booten te verdeelen. Wat toezien op de verdeeling der goederen en op de plaats, die er aan gegeven werd, maakte al het werk uit dat wij hierbij deden, maar toch verliepen er twee uren, voor alles naar genoegen geregeld was, ieder het zijne in zijn eigen boot had en de roeiers zoo verdeeld waren, dat wij later geen moeilijkheden behoefden te vreezen.

Ieder der drie Europeanen had een boot, waarop een dak van waterdichte matten als bescherming tegen zon en regen, tegen welke de overige ieder een paar losse bezaten, om zoo noodig over de goederen heen te leggen. Deze waren alle in het middengedeelte opgestapeld met de draagmanden en wapens van de roeiers, die de hoeveelheid van de mede te nemen bagage niet weinig vermeerderden. Bedenkende dat vijftig menschen vele maanden zoo op reis konden gaan, vond ik echter geen vrijheid, om eenige aanmerking daarop te maken; behalve een weinig kleeding en ruilartikelen, bestond hun bagage trouwens hoofdzakelijk uit zaken, die der expeditie tot voordeel konden strekken en die ik zelf zeker niet zoo praktisch zou hebben bijeengebracht. Hunne wapens, als schild, blaasroer met lans en pijlkoker benevens een zwaard, konden evengoed voor onze als voor hun eigen bescherming dienen, terwijl de strijdmantel en muts van enkelen, in deze omgeving wel als daarbij behoorend moest aangemerkt worden. De meeste plaats eischten hunne matjes van samit-bladen, van welke allen enkele medenamen als ligplaats of bedekking en die onderweg dienst deden als omhulsel van de ruilartikelen en geschenken voor de verwanten aan den Mahakam en den Tabang. Van groot belang bevonden wij later de volledige uitrusting voor het vervaardigen en herstellen van booten, zooals bijlen en verschillende soorten dissels, welke ons bij het in orde brengen der vaartuigen, om den Mahakam af te zakken, uitnemend te stade kwamen. Toen onze troep later door het bosch trok, vermeerderde hun bagage gaandeweg, daar de een dit, de andere dat vond, om een etensbord uit te snijden, touw van een liaan te maken of een geschikte boombast voor een kleedingstuk. Met dergelijke bezigheden brachten zij de avonden door, zelfs na een langen dag van vermoeiende worsteling met den stroom. Van den

controleur namen wij niet in Poetoes Sibau afscheid, maar roeiden eerst met hem in zijn grooten bidar (boot) met bamboe en kadjang (palmbladen mat) dak tot de groote rolsteenbank boven de Mendalam-monding. Hier groetten wij den laatsten Europeaan, dien wij in vele maanden zouden zien en voeren toen onder een paar salvo's zijner pradjoerits het bijna onbewoonde gebied in, waardoor wij het geheimzinnige land van den Boven-Mahakam zouden bereiken.

De beide oudere hoofden Akam Igau en Akam Lasa zochten zich ieder een plaatsje uit onder een dak, de eerste bij mij, de tweede bij Demmeni, die, hoewel zeer gebrekkig door zijn kort verblijf in den Mendalam, reeds eenige Kajan-woorden begon te spreken en dit met behulp van zijn goedmoedig gezelschap spoedig verbeterde.

Opgewekt door het begin van den grooten tocht, toonde Akam Igau zich spraakzamer dan anders en openbaarde daarbij ver strekkende plannen, zoowel voor mij als voor zichzelf en de zijnen. Naar het hem voorkwam, moest ik mij voornemen bij de drie voornaamste hoofden van den Mahakam: Bo Belarè van de Pnihings, Kwing Irang van de Kajans en Bang Jok van de Longglats geruimen tijd te blijven. En tot mijn verbazing en geheime voldoening voegde hij er bij, dat zij zelf van uit de woning des laatsten dan een tocht wilden maken naar de bewoners van hun stamland. Apoe Kajan, waar in den laatsten tijd het hoofd Amoen Koeling zijn vader Bo Sorang was opgevolgd. Met dien vorst zou hij kennis maken en als blijk van eeuwige vriendschap bloed wisselen, zwerend op den hoektand van een koningstijger, dat zij zichzelf en hunne vrienden in alle omstandigheden zouden bijstaan; het breken van dien eed moest groote ziekte van den schuldige en zijn volk ten gevolge hebben, zoodat ik, als met hem verbonden, later gerust naar dat land zou kunnen reizen, voegde de gladde vogel er bij, die reeds doorzien had, met welk een genoegen mij dat denkbeeld zou vervullen en zichzelf wellicht reeds een tweede maal honderd dollars voor een volgende reis zag uitbetalen. Dit verklaarde mij, wat het doel was van het medenemen der vele ruilartikelen, van welke eenige handelaren in Poetoes Sibau mij reeds hadden gesproken als zeer ongewenschte vermeerdering der

bagage. Als berooide reizigers wilden zij bij hunne nog onbekende verwanten in het verre land niet aankomen en zij zouden wellicht in staat zijn, om, door ruiling, oude kralen en gliga (bezoarsteenen) van hooge waarde weer mede naar huis te nemen. Voorloopig ging ik volgaarne op zijne luchtkasteelen in en liet mij door hem vertellen, op welke wijze de Bahau's bij zulke gelegenheden van bloed wisselden. Wanneer twee hoofden na onderlinge kennismaking elkaars bloedvrienden willen worden, maken zij met hun njoe of mesje van den mandau een insnede in den bovenarm, vangen het bloed op aan een sigarette en bieden deze den anderen aan, welke hem oprookt. Hoewel het rooken niet tot mijne sterke zijde behoort, zoo kwam mij deze methode vrij wat minder terugstootend voor, dan menig andere mogelijke en meende ik dus bij voorkomende gelegenheid niet erg er tegenop te zullen zien.

Een oogenblik van vroolijkheid verschafte aan mijn ouden aanvoerder de gedachte aan den Chinees en den Maleier, die uit angst zich even voor ons vertrek teruggetrokken hadden. Voor mijne geologische onderzoekingen gelukte het mij indertijd om den Chinees, die de vele tochten in West-Borneo met professor Molengraaff medemaakte en daarbij bedreven geworden was in het hanteeren van den moker, aan mij te verbinden en met mijne overige reisgenooten bracht de Karimata hem van Sintang de rivier op naar Poetoes Sibau.

Eenigen tijd later evenwel scheen zijn ijver voor den te ondernemen tocht te verflauwen en kwam hij mij aan den Mendalam vertellen, dat zijn vrouw in Sintang gestorven was en hij dus voor de kinderen moest zorgen; daarom moest hij naar Sintang terug en ik kon niet anders doen, dan er mij bij neerleggen. Den laatsten dag voor het vertrek verscheen de eenige Maleier, welke mede zou gaan, met het verhaal van een huilende en niet van een doode vrouw die hem dwong, om het reisplan op te geven. Eerst bracht mij dat in verlegenheid, daar hij, als hulp voor mijn jongen, in wasschen en eten koken volstrekt niet overbodig zou wezen, maar deze en de twee Javanen uit Buitenzorg beloofden elkaar zoo noodig te zullen helpen en zoo togen wij met ons zessen het onbekende land te gemoet. Naar mij toen bleek, vertelden de Maleiers van

Poetoes Sibau, grootendeels boschproductenzoekers en eenigszins bekend met den Boven-Mahakam, heel wat anders van de stammen daar dan de berichten mijner Kajans. Het tweetal, dat aan mijn tocht zoude deelnemen, had zich toen beangst laten maken door die verhalen van koppensnellen, verraderlijkheid der Pnihings en dergelijke fraaiigheden meer. Zoo daalde de zon reeds een goed eind, voordat mij de tijd lang begon te vallen en ik Igau in overweging gaf, om een geschikte rustplaats uit te zoeken voor den nacht, omdat wij Sioet, een hoofdvestiging der Tamans, toch dien dag niet zouden bereiken. Met een gevoel van spanning droeg ik hem op, om op den oever naar een goede plek uit te zien, want van onzen vorigen tocht traden mij de groote moeilijkheden voor den geest, die toen de Kajans veroorzaakt hadden, wanneer het er op aankwam, 's avonds een hut voor ons te bouwen. Dan liepen wel allen het bosch in, om materiaal te verzamelen, maar gebruikten dat voor zichzelf en die honderd Kajans lieten het dan aan de pradjoerits van den contrôleur over, om voor onze huisvesting te zorgen. Nu ontbraken deze en zoo wachtte ik met belangstelling den verderen loop der dingen af. De eerste boot bleef liggen onder een hoogen, afgestorten oever, waarop wij ons spoedig bevonden onder kreupelhout, dat getuigde van een sedert enkele jaren verlaten ladang.

Tot mijn groote geruststelling togen hier de Kajans onverwijld aan het werk, vroegen waar wij onze hut wenschten en hadden met hunne zwaarden binnen korten tijd een voldoende oppervlakte vrijgemaakt, terwijl tegen den tijd, dat zij hiermede gereed kwamen, anderen uit het bosch verschenen met voor den bouw vereischte ingredienten. Dat deden zij nu en later altijd, zonder dat wij iets konden merken van afspraak of het uitdeelen van bevelen; de een hielp aan het vrijmaken van een goede standplaats voor onze en hun eigen hutten, anderen zochten onder het gevelde geschikte boompjes of slingerplanten als bindmateriaal uit en altijd verdween onmiddellijk de rest, om na eenigen tijd terug te komen, de een met dit, de ander met dat, hetgeen alles juist voor het gebouwtje noodig bleek te wezen. Dank zij hun vroegeren tocht met ons naar den Mahakam in 1894, behoefden zij geen aanwijzingen meer voor het in elkaar zetten, maar richtten zij ons van den beginne af een

hut op van ± 4 bij 6 M., waarvoor mijne zeilen van double waterproof sheeting juist een dak vormden. Het geheel bestond uit een vloer ongeveer een meter boven den grond, rustende op horizontale dunne rechte boompjes, welke met hun einden een steunpunt vonden op de stompen van niet geheel afgeslagen takken der hoekpalen en daaraan met taaie slingerplanten werden vastgebonden. In het midden der korte zijden droegen hoogere boompjes den stam, die voor nok diende ook in den gaffel van een tak en in den regel een twee meter boven den vloer. Aan weerszijden daalde het dak dan tot op een meter ongeveer, zoodat wij voor onze klamboes een goede gelegenheid vonden, om er het eene einde aan vast te binden.

De stammetjes voor den nok en de zijden gaven echter niet voldoenden steun aan mijne zeilen en daarom legden mijne bouwmeesters daar dwars overheen lange dunne rechte ribben van bamboe, van op boonestaken gelijkende dunne boompjes of de bladsteelen van een wilde gemberplant (Elettaria speciosa Blume). Die alle werden in het midden half doorgekapt en lieten zich dan over den nok heen gemakkelijk zoo buigen, dat de einden rustten op de zijstammen van het dak, aan welke zij met plantaardig bindmateriaal vlug werden vastgebonden. Zijwanden vormden slechts een onderdeel bij een langduriger verblijf op een plaats, anders eischte de vloer de meeste zorg door het groote aantal dunne stammetjes, die er voor noodig waren. Verre te verkiezen bleken echter de fraaie gladde bladstelen van de bovengenoemde gemberplant, die over een paar dikke steunende stammen gelegd en daaraan vastgebonden, een heerlijk veerkrachtige onderlaag vormden voor onze matrassen en ook voor bloote voeten aangenamer waren dan de altijd wat ongelijke boomstammetjes.

Met bewonderingswaardige vlugheid en verdeeling van de verschillende werkzaamheden, stelden mijne koeli's zoo ons paleis binnen een uur tijds samen, dank zij ook de merkwaardige omstandigheid in tropische bosschen, dat alle boomen er lood- en lijnrecht in de hoogte schieten, zoodat het openkappen van een terrein reeds heel wat bruikbare houten staven oplevert voor den bouw van een paar hutten. Naast de mijne verrezen namelijk te gelijker tijd die voor de koeli's zelf, soms slechts eenvoudige schuine vlakke wanden met

eene zijde onder een hoek van 45° graden op den grond steunende, soms lange lage galerijen met een nok in het dak en zoo diep, dat de Kajans er zonder last van den regen, naast elkaar in konden liggen.

Terwijl ik mij verlustigde in de vlugheid en vaardigheid, waarmede dat alles verrees, bleken mijne Europeesche reisgenooten in eene minder opgewekte stemming te verkeeren. De uren lange vaart in de lange smalle bootjes had hen beiden nog al aangegrepen en hoofdpijn en misselijkheid bezorgd, van welke hunne bleekheid eene sprekende getuigenis aflegde. De hitte van de op het lage kadjangdak blakerende zon droeg daaraan wel het hare bij, maar hoofdzakelijk waren het wel de zeer onaangename schommelende bewegingen van het vaartuig, wanneer de roeiers om sneller vooruit te komen op ondiepe plaatsen gingen staan, om met lange dunne maar taaie stangen de boot voort te boomen. Het viertal gaf bij hunne groote krachtsinspanning dan minder acht op de schommelingen van het uiterst ranke vaartuig, dat vooral in stroomversnellingen soms zeer sterke en in den beginne wel wat verontrustende bewegingen kon maken.

Van vroeger wist ik bij ondervinding, dat rust en een goede maaltijd de beste medicijn uitmaken voor dien toestand en dat bleek ook nu bij hen.

Droog hout vond mijn jongen genoeg, en met de vaardigheid in het vuurmaken van den een of anderen Kajan, had hij onder die bedrijven spoedig water aan de kook op een fornuis van een paar groote steenen of van drie groene houten, die in den grond werden geslagen. Samengesteld werd het bereiden van onzen maaltijd nooit, in den beginne bestond hij uit den inhoud van allerlei blikjes, die slechts eene verwarming in heet water behoefden, later werd rijst een hoofdbestanddeel en behoefde onze kok uit gebrek aan bijspijzen, nooit bijzondere talenten ten toon te spreiden.

Den volgenden morgen begon de dag vroeg voor ons en zagen wij met genoegen, hoezeer de Kajans hun best deden, om zelf alles te regelen, en dat ik zoo weinig in te grijpen had op den gang van zaken, dat Akam Igau inderdaad toen de meest actieve rol speelde. Niet voor het bereiken van Sioet gebruikten wij onzen eersten

I, 256.

Het inwendige van een koeli-hut in het bosch. Links op den vloer samits, om op te slapen. Daarop strijdhoeden en wapens. Rechts aan het hoofdeneinde draagmanden met samits, bamboekokers, bijl en zwaard.

maaltijd en, terwijl allen bezig waren in hunne rijstpotten en pannen te koken, staken van de groote Taman-woning aan de overzijde eenige booten met mannen naar onze zijde over, met het doel mij een bezoek te brengen. Tot mijne verrassing stelde zich daarbij een man voor, dien ik bij mijn eerste verblijf in vrij treurigen toestand had moeten verlaten. Na een val, waarbij hem de scherpe houten punt van een paal in de zijde onder de huid gedrongen was, bracht men den patient bij mij in Tandjong Karang. Het bleek toen, dat het dunne stuk hout niet minder dan 20 c.M. ver onder de oppervlakte naar boven gedrongen en even onder de opening afgebroken was. Slechts met moeite en na de huid voor het vergrooten der opening geïncideerd te hebben, gelukte het de houten pen met een tang te pakken en met eenige krachtsinspanning naar beneden te trekken. De bloeding, die toen volgde, was niet hevig, dus groote vaten waren blijkbaar niet geraakt en evenmin de pleuraholte geopend, zoodat het geval er bij den grooten physieken weerstand der Dajaks nog al bevredigend uitzag.

Na aanvankelijk afnemen der koorts en groote subjectieve verbetering van den patient, ontwikkelde zich evenwel na twee dagen een vrij hevige pleuritis, een paar dagen vóór mijn vertrek. Van ingrijpen kon geen sprake wezen en na voorschriften omtrent de wondbehandeling en voor de algemeene verzorging, moest hij aan de verpleging der natuur en der zijnen worden overgelaten. Gelukkig slaagden beiden er blijkbaar in, het proces tot staan te brengen wel eenigszins buiten mijne verwachting; de pleurae schenen bij onderzoek vergroeid te wezen aan de zieke zijde en de long dus zeer weinig bewegelijk. Als gevolg van dit ziekteproces had malaria den man voortdurend zoo geteisterd, dat hij er op dat oogenblik alles behalve welvarend uitzag en zijn milt van buiten door de buikbekleedselen een dikte vormde. Hij nam daarom met dankbaarheid een groote dosis chinine van mij aan met aanwijzingen, hoe die te gebruiken en beloofde de medicijn getrouw te zullen gebruiken. Behalve dezen verschenen nog zooveel mannen en vrouwen om medicijnen, dat mijn jongen mij uit groote verlegenheid redde met de aankondiging, dat het eten klaar stond. Dit feit maakt op alle Dajaks een grooten indruk en terwijl zij er niet over denken, dat

bij kleeden en naar bed gaan men liever geen te groote belangstelling heeft, drijft het beginnen van den maaltijd hen tot op een afstand en slechts hoogst zelden waagt iemand het, om bij het eten te storen. Nu weken ook de ongeduldigsten uit elkaar, om mij een weg te banen naar het metalen eetservies, dat op een plek van de rolsteenbank bij elkaar stond. Eenige grootere steenen dienden voor zetels en weldra genoten wij met ons drieën als echt hongerige menschen van al het goede voor ons; wat verder zaten de Kajans in groepjes, om krachten te verzamelen voor den komenden dag en geen der Tamans dacht er onderwijl aan, ons aan te spreken of mijn geleide te hinderen. Na den maaltijd begon weer het aandringen om medicijnen, maar ik meende mijn voorraad voor elders te moeten bewaren en drong bij de mijnen aan op spoedig inpakken der potten en pannen, om te kunnen vertrekken. In Loensa, eveneens een Taman-dorp, hielden wij niet op en konden het brengen tot Loensa Ra, het eenige Pnihing-huis aan den Kapoewas. Hier wachtten ons op een Pnihing, Owon en een Poenan van den Kréhau, die beiden de reis wilden mede maken; nog onder den indruk van de gedwongen vermeerdering mijner koeli's, maakte ik bij mijn toestemming tot medereizen de uitdrukkelijke voorwaarde, slechts in hunne voeding te zullen voorzien. Hoewel men zich daarbij oogenschijnlijk neerlegde, streefde Owon vooral er blijkbaar naar, om de opheffing van deze beperkende bepaling te verkrijgen; hij nam plaats in mijn boot, werkte als de beste en wanneer er het een of ander bijzonders te doen viel, wist hij er altijd raad op, soms met op zijde zetten van zijn bijgeloof. Later kreeg hij gelegenheid, ons allen een zeer grooten dienst te bewijzen door het ontdekken van een vijandige onderneming van een Maleier en zoo kon ik mij nog gelukkig rekenen, hem met gewoon loon te betalen.

Des nachts scheen het niet alleen bij ons, maar ook hoogerop sterk geregend te hebben, want het water, dat toch al niet zeer laag was, wies belangrijk en dat bevorderde de snelheid van onze vaart den volgenden dag niet. Kort na ons vertrek trok de vloot langs het eiland Lolong, een der vele, die de Kapoewas in dit gedeelte vormt, maar naar het huis te Nanga Era vlak er tegenover, waar ik in 1894 drie malen logeerde, zocht ik te vergeefs. Op de

plek stond het kreupelhout nauwelijks wat lager dan in de omgeving en slechts aan een enkele nog overeind uitstekende paal kon men de plek, die twee jaren geleden zoovele menschen huisvestte herkennen. De hier vroeger wonende Poenans hadden hoogerop aan den Era hun huis gebouwd en van den hoofdstroom uit bemerkte men van hunne aanwezigheid hier niets. Misschien ook vormde dit terugtrekken in het bosch den eersten stap tot het terugvallen in hun zwervende levenswijze, die zij sedert kort verlieten om rijst te verbouwen. Aan hun werk vielen de bosschen op deze oevers ten offer en eerst wat hoogerop namen wij afscheid van het jonge hout, dat nog van menschenarbeid getuigde.

Het was een weinig hooger aan de rivier, dat het karakter der bosschen zelf met een opvallende verandering den ingang aanduidde tot het zoogenaamde Poenan-gebied. Wij legerden daar op een uitgestrekte rolsteenbank in een bocht van de rivier, die van boven te voorschijn trad uit een geheimzinnig sombere opening tusschen twee hoog begroeide oevers, over welke de woudreuzen van het oerbosch zoo hunne takken uitbreidden, dat zij elkaar over den 50—60 M. breeden stroom schenen te willen raken.

Ook de bosschen beneden hadden een vrij eerwaardig aanzien gekregen, maar hunne hooge kruinen droegen te gelijkmatig hun lichter gekleurd gebladerte, om den overweldigenden indruk te maken van de woudreuzen, die in het oerbosch, bij den strijd om het bestaan, de overwinning op hunne buren hadden behaald en nu, geholpen door het sterk opstijgende terrein aan weerszijden van den stroom, hunne breede kruinen als even zoovele donkere groene gewelven de een boven de ander verhieven. Bij de oppervlakte van het water wortelden in den oever één soort boomen, die, in den bodem bevestigd met een uitgebreid net van hooge, plaatvormige wortels, steun genoeg hadden om hunne meters dikke stammen met zware kronen tot in horizontale richting over den stroom te kunnen buigen. Bij hoog water bespoelt het water over tientallen van meters soms hunne stammen en nu konden wij onder verscheidene van hen slechts met moeite varen. Zeer eigenaardig komen in de oorspronkelijke wouden van Centraal-Borneo slechts boomen van dit soort langs de oevers voor, terwijl het in het bosch overi-

gens een zeldzaamheid wordt meer dan twee of drie gelijke exemplaren bij elkaar te vinden. Zij behooren tot de boomen, die in hunne vruchten het tengkawang-vet leveren, maar de vruchten van deze bereiken geen voldoende grootte, zoodat de bevolking er zich niet op toelegt, om den oogst met de visschen te deelen.

Door deze bijzondere groeiwijze hangt het groene bladerkleed van het oerbosch in breede golvende plooien tot in het water en verheft zich in tegenovergestelde richting tot honderden meters tegen de wanden van de kloof, die hier den Kapoewas aan weerszijden begrenzen.

Onder den invloed van het indrukwekkende der omgeving en van het geheimzinnige van het gebied, dat wij in zouden varen, nuttigde ik mijn maaltijd in plechtiger stemming dan anders en gevoelde eene verlichting, toen de roeiers weer voor het voortzetten van den tocht gereed waren. Door het hooge water en de overhangende boomen moesten wij ons in het midden van den stroom bewegen met het gevolg, dat de roeiers op sommige plaatsen moeite hadden, om de snelheid van het water te overwinnen en het veel overleg vereischte, om de stroomversnellingen naast groote rotsen in de rivier en naast rolsteenbanken door te komen.

Een klein jachtavontuur gaf eenige gelegenheid aan de roeiers om uit te rusten, want onzen jager von Berchtold gelukte het in den beginne evenmin als aan de Kajans, een stuk wild in de boomen te vermeesteren. Zij ontdekten onder de vaart een dier in het oevergeboomte, en weldra zaten er een paar op de schuine sterk begroeide stammen, om het te vermeesteren. Het slachtoffer echter kroop al hooger en hooger, tot het ook voor ons in het dichte groen zichtbaar werd en zich tot onze verbazing ontpopte als een schubdier (Manis javanicus) dat zich anders meer op den grond ophoudt, om daar mierennesten uit te eten. Nu bewoog het wel een dertig meter boven ons de bladermassa en daar werden de takken voor de Kajanklauteraars te dun, zoodat zij aan von Berchtold verzochten het te schieten. Dit bleek echter niet gemakkelijk, want het eene schot na het andere viel, maar de bladeren om het dier reageerden er meer op, dan dit; op zijn hoogst voer het soms een weinig te zamen. Tot ergernis van den schutter kostte het dier niet minder dan der-

tien patronen grove hagel, voor het met een hevige plons in het water stortte en toen bevonden wij het voor ons geheel waardeloos, omdat het zoozeer door den hagel was gehavend, dat maar weinig schubben er geen sporen van droegen. Ik maakte er dus de Kajans gelukkig mede, die wat verderop de voldoening smaakten den laatsten hunner vogels rechts van zich te hooren fluiten, zoodat wij nu moesten voortzetten, wat wij aan de monding van den Mendalam begonnen waren en op de plaats, waar de vogel werd opgemerkt een kampement bouwen, om daar gedurende drie nachten te blijven. Slechts de innige overtuiging, dat alleen op deze wijze mijn geleide den verderen tocht vol vertrouwen zou medemaken, deed mij dit offer van twee dagen rantsoen aan hun bijgeloof brengen. In Poetoes Sibau reeds bereidden zij mij hierop voor, maar spraken toen van vijf nachten, zoodat ik tevreden kon wezen; bovendien zag de rivier er bij het hooge water zoo ongunstig uit, dat ook hiervoor een klein oponthoud zeer wenschelijk scheen.

's Avonds zaten wij allen kalm in het boschkampement, ons bezig houdende met lectuur of zooals de Kajans met een knutselarij, toen een gezelschap Maleiers van boven ons kwamen overtuigen van de noodzakelijkheid van ons oponthoud. Zij voeren met hun zessen de rivier af, beroofd van bijna alles en vroegen aan ons een onderkomen, omdat een eindweegs boven ons kampement zij met een groote boot vol handelswaren schipbreuk hadden geleden naast een rots, die zij wilden omvaren; in den ongelijken strijd tegen den woelenden stroom werd hunne boot tegen een half onder water verborgen steenklomp aangeworpen en sloeg om. In onze periode van rust (mĕlo) mochten wij echter evenmin met andere menschen in aanraking komen als vooruitgaan, en de arme drommels kenden zoo goed de gehechtheid der Kajans aan hunne gewoonten, dat zij niet eens bij mij moeite deden en met hongerige magen Loensa trachtten te bereiken.

Voor de mijnen vormde dit een buitenkansje, want daar de adat wel een klein tochtje over dag toestond, voer Akam Lasa met een leege boot en verscheidene zijner huisgenooten den Kapoewas op, om het terrein van het ongeval te verkennen en bracht 's avonds een gong mede, dien zij duikende hadden opgevischt. 's Nachts

daarop viel het water eenigszins, dus geen wonder, dat bijna alle Kajans den tweeden dag van het mĕlo naar boven voeren, om wat op te diepen van het verongelukte goed. Voor het vallen van den avond moesten allen weer binnen wezen, maar den dag besteedden zij blijkbaar goed, want bijna allen kwamen met het een of ander terug. Zonderlinge producten van het oerbosch waren het echter: flesschen met verschillende stroopen, blikjes met sardines, flesschen met koekjes, stukken doek, borden en nog een gong naast verschillende kleinigheden. Minder bekend met al die lekkernijen dan de Maleische boschproduktenzoekers van den Boven-Kréhau, voor wie die handelswaren bestemd geweest waren, genoten de Kajans er niet zooveel van als anders het geval had kunnen zijn.

De een at zich misselijk aan een heel blik sardines, een tweede vond een groote hoeveelheid onverdunde frambozenstroop een bezwaar voor zijn maag, terwijl de gelukkige bezitters der opgevischte gongs zich ongerust maakten over hun eigendomsrecht in dit ongewone geval.

Wij hadden dien dag getracht, om een uitzicht te bekomen over de omgeving en meteen, voor een verzet en als vooroefening voor latere tochten, een naar de ingewonnen berichten geschikten heuvel beklommen. Op den top aangekomen stonden wij echter zooals mij dikwijls op nog veel hooger bergen in Borneo gebeurde, in even dicht bosch als aan den voet en dus was van uitzicht geen sprake. Om de teleurstelling wat te verzachten, wezen onze geleiders op enkele merkwaardigheden van de omgevende plantenwereld, waarvan twee lianen zeker belangwekkende resultaten gaven. Zij heetten aka kahir en aka hiling en vormden ware bronnen van water en melk, die er uitstroomden, als men een stuk liaan van een paar meters afhakte en dan in verticale richting hield. Overigens leverde de tocht niet veel op dan een paar vermoeide beenen.

Den laatsten dag van het mĕlo togen al vroeg een paar booten naar het terrein van het ongeval, maar de gemakkelijkst te bereiken voorwerpen waren den duikers blijkbaar reeds vroeger in handen gevallen, ten minste veel brachten zij des avonds niet mede, alleen hoorden zij nog, dat in den Kréhau, die wat hoogerop in den Kapoewas stroomt, nog een Maleische handelsboot door het hooge

water omgeslagen was. Dat troostte mij geheel en al over ons „melo njaho", welke tevredenheid nog vermeerderd werd doordien de in het kampement achtergebleven Kajans hun best deden en voor onze hut het dichte oevergeboomte weghakten, om ons een uitzicht te bezorgen. Toen dit bladergordijn gevallen was, verscheen de tegenover liggende oever boven de woelende wateren in al zijne grootschheid voor ons. Het uitgestrekte, in alle schakeeringen van groen spelende kleed der berghelling steeg een tweehonderd meter voor ons op en werd van boven afgesloten door een bijna loodrechten, naakten wand, bekroond met zeer zware stammen, die hunne naar de rivierzijde vrij ontwikkelde kronen nog op dien afstand in hun onderling verschillend karakter lieten onderkennen.

De indruk dezer omgeving werd niet weinig versterkt door de oogenschijnlijk volkomen afwezigheid van leven. Uren zou men kunnen zitten staren zonder dat eenig dier een storing in het grootsche tooneel teweegbracht. De weinige kleine vogeltjes in de ver verwijderde toppen der boomen vielen niet op en slechts zelden zweefden een paar rhinocerosvogels op groote hoogte boven de groene golvende oppervlakte. Voor ons scheen eigenlijk slechts de argusfazant in deze zwijgende omgeving te bestaan; zijn heldere volle roep weerklonk luide van verre en van dichtbij en getuigde van de rijk ontwikkelde dierenwereld van het tropisch bosch, waarvan echter slechts een klein gedeelte ten koste van groote inspanning voor den mensch zichtbaar wordt.

In den loop van den dag dreven twee rotanvlotten langs ons heen, waarop de eigenaars naar Poetoes Sibau voeren.

Een voortdurend heldere zonneschijn verlevendigde het tooneel dien dag en, door het ophouden van den regen, daalde het water in de rivier snel, zoodat wij met gegronde hoop op gunstig water ons vroeg te slapen legden.

8 Juli bleek de rivier woord gehouden te hebben en met veel opgewektheid namen de Kajans reeds even na zons-ondergang onze kistjes op, verdeelden de rijst in de booten, hielpen aan het inpakken onzer klamboes en haalden met veel vaardigheid de zeilen van onze tent, zoodat het geheele nauwe dal van den Kapoewas nog in dikke morgennevelen gehuld was, toen wij allen reeds in de

booten zaten en het weer vooruit ging zonder het spooksel van een oponthoud door een ongunstig „njaho." Volgens afspraak zouden wij vóór den eersten maaltijd opvaren tot waar de Maleische prauw gezonken was, en daar koken. Gedurende die voorbereiding wilden mijne roeiers bij dezen gunstigen waterstand nog trachten het een en ander op te duiken.

Na een uur verschenen wij op de plaats van het Maleische ongeval en van de Kajan-ondernemingslust, een wat breedere plek in de rivier beneden het eiland Poelau Balang, waar rotspunten in het midden en uitstekende blokken aan den oever het water zoo woelig maakten, dat nu nog het vooruitkomen alle inspanning en handigheid der bemanning eischte. Langs een rotspunt van den linker-oever hadden de verongelukten gepoogd hun boot tegen een kleine stroomversnelling naar boven te werken en hunne goederen waren bij het omslaan in een soort van kom terecht gekomen, die door eenige rotsklompen van de rivier werd afgescheiden.

Blijkbaar bevond zich daaronder een groote hoeveelheid rijst, want nu nog lag op alle hoogere punten van den bodem een laag, zichtbaar in het door het zakken weer helder geworden water. Na aankomst ontdeden de jonge mannen onder de onzen in een oogwenk zich van hunne niet zeer uitgebreide kleeding en verdwenen een voor een in de kom, terwijl de anderen onderwijl overlegden, waar de woelingen van den stroom nog het een of ander bijzonder voorwerp zouden hebben kunnen slepen. Nog een gong werd te voorschijn gehaald benevens eenige flesschen en blikjes, maar de lichtere goederen, als stukken katoen enz. droeg de stroom blijkbaar verder naar beneden, want men vond er geen van terug. En dit lag niet aan gebrek aan ijver in het zoeken, want dikwijls bleven de duikenden zoo lang onder, dat het mij angstig werd. Volgens hen lagen nog verscheidene pakken rijst beneden, maar het water was te diep, om ze gemakkelijk naar boven te brengen en bovendien had het liggen gedurende drie dagen ze voorgoed bedorven.

Met een gerust gemoed konden de Kajans dus na het eten weer met mij van dit dierbaar geworden plekje afscheid nemen en zich inspannen, om in den soms sterk woelenden en draaienden stroom ons voor ongevallen te behoeden. Aan de monding van den Kréhau

vertoefden een twintigtal Maleiers in groote handelsprauwen en in hutjes op het land, uit welke zij onze belangstellende koeli's het laatste nieuws uit den Kréhau en details van de schipbreuk in dit riviertje verhaalden.

Onder afwisselend roeien en boomen worstelde mijne bemanning den Kapoewas verder op en bracht mij door de voortdurende schommeling, geholpen door de warmte van den middag, in een droomerige stemming, toen een paar kraaien zich uit het bosch verhieven en mijne verbeelding door hunne kreten, over zeeën en werelddeelen naar het kleine hoekje van Europa voerden met zijn klokketorens en bebouwde akkers, waar geen oerbosch, geen bergen en geen stroomversnellingen de menschen omgeven.

Spoedig eischte echter een moeilijke plaats eene bijzondere krachtsinspanning van mijne bruine roeiers, wier stembanden daarbij te gelijk met hunne spieren in trilling geraakten, terwijl zij elkaar met luide kreten aanvuurden. Dit voerde mij met dezelfde snelheid naar mijn Kapoewas-vaart terug en ik verlustigde mij in de handigheid en den ijver der Kajans, die met groote zekerheid de vele moeilijkheden overwonnen.

Na een nacht bij Long Hakat en een vrij kalme vaart den volgenden dag, konden wij Long Mensikai bereiken, waar onze expeditie de vorige maal gelegerd had onder een gezelschap rotanzoekende Maleiers, maar waar nu niets de eenzaamheid stoorde van het kleine open plekje in het bosch op den hoogen oever. Van hier uit genoten wij een bijzonder fraai gezicht den Kapoewas af, en het lange rechte einde der rivier deed ons daarbij eens wat vrijer ademen dan in de beknellende omgeving tusschen de zwaar begroeide rivieroevers.

Den 10 Juli regende het tot 's morgens vroeg en bij onze afvaart vertoonde zich het tooneel vrij wat minder opwekkend dan den vorigen dag, maar toch ook weer grootsch in zijne somberheid. De zwijgende wouden, nu geheel gehuld in een dikken mist, die alleen een gezicht over de rivier zelf toeliet, terwijl boven de naaste oeverboomen slechts een bijzonder hoog en breed exemplaar zijn grillige vormen door de wolken heen stak, daarbij de stofregen, die voortdurend neerviel, dat alles maakte ons klein.

Ook wanneer men het gezicht kreeg op een eenigszins verwijderde prauw en zag hoe die door de bruine naakte gestalten voortgeboomd werd onder de overhangende, reusachtige massa's van het bergwoud, dan veroorzaakte dat wel een verheven, maar geen menschverheffenden indruk.

Tegen den middag evenwel klaarde het weder op en met behulp van een vroolijken zonneschijn verhieven wij Europeanen ons weer tot heeren der schepping; in die overtuiging beschouwde ik de merkwaardigheden der omgeving, toen, bij het omslaan van een hoek, tusschen de rotsblokken op den oever een menschelijke gedaante opsprong en in het bosch verdween. Ondanks mijzelf daalde de stemming op nieuw een oogenblik en, met een gemengd gevoel van het belangwekkende en van het geheimzinnig gevaarlijke dezer streken, kwam het mij duidelijk voor den geest, hoe een fantastisch brein de onwaarschijnlijkste verhalen uit zulk een verschijnen en verdwijnen van de naakte gestalte zou kunnen samenstellen.

Nu deed die mensch slechts dienst als bode voor zijne stamgenooten, want, voorbij de plaats van zijne vlucht varende, bemerkte ik verscheidene mannen en vrouwen, die uit een droog rivierbed naderden om ons te zien voorbijgaan. Wat hooger op in de bedding woonden zij in hun kampement, maar zwierven eerst sedert kort in deze streken bij den Kapoewas rond. Hun eigenlijke woonplaats, den Boven-Mendalam zagen zij zich verplicht te verlaten, omdat de Batang-Loepars van Sĕrawak hen daar als een geschikte bron voor het halen van kippen beschouwden en dreigden uit te moorden. Bij mijn aankomst te Sémitau in 1894 had de contrôleur aldaar juist vijf schedels teruggekregen van een elftal, dat in eenmaal bij hen gesneld was.

De tatouage der mannen deed hen kennen als Boekats; eerst kwamen de sterkst versierden, de oude mannen te voorschijn, toen jongeren met vrouwen en kinderen, die zich tusschen de rotsen van den oever verdeelden. Allen bezaten een licht geelbruine huidskleur, waarop de donkere tatoueering bijzonder duidelijk uitkwam.

De streek van de onderkaak vertoonde bij de hoofden van huisgezinnen een ruitvormige figuur, borst, rug en schouders groote donkere vlakken, waarop fraai uitgevoerde arabesken bleven uitge-

spaard, wat hen scherp onderscheidde zoowel van onze Kajans als van de ook zwervende Poenans aan den Mandai bijv. Zij droegen slechts een lendedoek, hunne hoofden met lang, sluik haar, dat afhing tot over het midden waren onbedekt. Al spoedig stonden een vijftiental mannen bij elkaar, meest sterk en breed gebouwde, gedrongen gestalten met lang bovenlijf in verhouding tot de beenen, die bijzonder ontwikkelde spieren bezaten. Hoewel mager als alle Dajaks, maakten deze Boekats, voor zoover gezond, toch een indruk van frischheid en kracht. Enkelen echter zagen er uit als toonbeelden van ziekte en ellende, slachtoffers van malaria, die ook onder deze kinderen van het woud hare verwoestingen aanrichtte.

De meeste der oude vrouwen vormden ware heksenverschijningen, zonder uitzondering zeer mager, met sterk gerimpelde huid en boven een zeer vervallen gelaat een ruwe bos verwarde haren. Wat meer op den achtergrond hield zich echter eene lieflijker verschijning, die voor mij het geheele tooneel beheerschte. Eene jonge, lichtkleurige vrouw stond daar op een groot rotsblok, slechts bedekt met het rokje der Kajan-vrouwen, dat onder de heupen vastgehouden door een kralengordel, de zeer fraaie lijnen van het goed geconserveerde lichaam vrijliet voor onze bewonderende blikken. Haar lief gezicht, keek ons nu en dan met een den zwervenden stammen eigen schuwen blik aan, van onder een breeden, donkerrooden hoofddoek, waarover het gitzwarte haar van terzijde in een enkele lis heengeslagen was. Handen en armen waren getatoueerd op de wijze der vrouwen onzer Kajans en gaven door hun donkerblauw kantwerk nog een bijzonder cachet aan de geheele aanvallige verschijning, die vooral in deze omgeving zoo onverwachts een bijzonder liefelijken indruk maakte. Een kind in een draagplankje op den rug hinderde haar niet het minst in hare bewegingen en droeg er slechts toe bij, om het eigenaardige van het geheel te verhoogen. Zij scheen de onzen goed te kennen en toen onze vloot op de plaats verzameld was, verdween haar schuwheid en bleek zij een paar handen vol Javaanschen tabak bijzonder op prijs te stellen.

Wij mochten echter geen tijd verliezen en moesten afscheid nemen van deze weinige bewoners der oerwouden. Na ons vertrek kwamen nog vele anderen voor den dag, om ons na te staren en

ook wel, om te trachten wat te krijgen van de verdeelde tabak, voor hen een zeer groote en gewensche zeldzaamheid.

Zonder al te veel moeite brachten wij het dien dag tot Nanga of Long Mensikai en zouden den volgenden dag vertrekken, toen een onzer honden het bosch inliep en niet van plan scheen de plaats te verlaten. Von Berchtold bleef dus met zijn boot achter, om den viervoeter te overtuigen van de noodzakelijkheid, maar nadat een paar moeilijke stroomversnellingen ons reeds lang opgehouden hadden, moesten wij nog op hem wachten en besloten wij daarom maar eerst te gaan eten. Al spoedig kwamen toen de achterblijvers opdagen, maar zonder hond. Onze roeiers protesteerden luid tegen het denkbeeld om den vluchteling achter te laten, omdat hij volgens hen in het bosch niet zou kunnen leven en zoo vond ik spoedig eenige mannen bereid, met mij in een leege boot nog eens op de plek te gaan zien. Staande in het wankelende bootje deden zij mij nu met krachtige slagen over de stroomversnellingen heenvliegen, die in het opvaren zooveel moeite veroorzaakten en in zeer korten tijd zagen wij ons kampement terug en onzen Bruno op een grooten omgevallen boomstam staande, door eene korte eenzaamheid blijkbaar van idee veranderd; ten minste zonder de minste aarzeling sprong hij in mijn boot, toen die onder hem aanlegde.

Onbeladen duurde de vaart naar boven ook niet lang en daar wij bij onze terugkomst den maaltijd gereed vonden, zoo kostte het oponthoud niet veel tijd. Om dien dag nog de monding van den Lapong te kunnen bereiken, bleken wij die trouwens wel noodig te hebben, want dit gedeelte van de rivier had zoovele zware stroomversnellingen, dat de Kajans inderdaad een zwaar werk hadden dien dag. Bij iedere wending van het stroombed bijna, lag aan eene zijde een rolsteenbank van steenen tot een 3 à 4 d.M. doorsnede. Naast deze schoot het water pijlsnel naar beneden, maar het verschil der oppervlakken boven en beneden was dan ook zoo groot, dat een deel der booten, die voor mij opgesleept werden, boven de versnelling gekomen, spoedig voor mij verdween. Boomen bleek al spoedig niet meer voldoende en dan sprongen de mannen in het water, om de boot te verlichten en krachtiger naar boven te kunnen trekken.

I, 268.

Gezicht op den Boven-Kapoewas van Long Mensikai uit.

In zeer moeielijke gevallen nam een van hen den rotan aan den voorsteven en trok over de rolsteenen loopende, het vaartuig langs de bank naar boven. Dikwijls steeg ik ook beneden de versnelling uit en liep langs den oever om boven weer mijn plaats in te nemen. Mijn hond Sultan, een Chineesche basterd uit Pontianak, leerde spoedig dit voorbeeld te volgen en gaf na een paar dagen geen moeilijkheden meer door ontijdige excursies in het bosch, waar herten- en varkenssporen dikwijls genoeg zijne neuszenuwen prikkelden. Dit telkens herhaalde wandelen vormde voor ons beiden een uitstekend middel, om van het zitten en liggen niet stijf te worden en ook het onvermijdelijk oploopen van natte voeten deerde weinig. Op 't laatst echter droegen onze beenen ons meer dan de boot en toen werd het loopen op de rolsteenbanken tegen den avond wel eens wat vermoeiend.

Vooreerst echter eischten de omstandigheden dat niet, en toen wij Nanga Lapong bereikten, bleek hier eerst kort geleden een Maleier geruimen tijd gewoond te hebben. Op de hooge landtong tusschen de beide rivieren getuigden de planten van een aanleg van bataten, pisang en dergelijke meer, die nu overwoekerd werden door slingerplanten uit het bosch, die het op dit open plekje tot een zeer weelderige ontwikkeling brachten. Het op palen gebouwde huis stond niet eens meer recht en kraakte bij het betreden bedenkelijk, zoodat wij het gaarne aan de Kajans overlieten en zelf een tent kregen tegen den boschrand aan.

Hier vertoefden de expeditieleden ook nog den volgenden dag, daar een eindweegs stroomopwaarts het eerste ernstige beletsel zich in de rivier bevond: een waterval, de Goeroeng Dĕlapan (acht vallen), waarom Akam Igau het nuttig vond, dat de zijnen eerst een gedeelte onzer goederen, vooral de zware rijst, naar boven brachten tot de monding van den Bongan, de zijrivier, die ons verder geleiden zou naar het beginpunt van den landweg. Gelukkig voor onze bagage, die voor een gedeelte een droogbeurt zeer noodig had, brandde het zonnetje dien dag er lustig op los en alles lag reeds weder op zijn plaats en in de koffertjes, toen de koelies zeer vermoeid terugkwamen. Alles was echter zonder ongeval op de plaats van ons volgende bivak geland en de watervallen beloofden

den volgenden dag betrekkelijk niet veel moeite te zullen veroorzaken.

Evenwel deed een hevige regenbui 's nachts die illusie verdwijnen en bij het ontwaken bleek de Kapoewas meer dan een meter gestegen te zijn, wat voor dien dag niet veel goeds beloofde. Daarom at het geheele gezelschap vooraf, met het aangename vooruitzicht niet voor 's avonds na een langdurige worsteling met de baren weer wat te krijgen. Er viel echter niets aan te veranderen, en zoo namen allen welgemoed in de booten plaats en voort ging het. Door de snelheid van den stroom, deden nu echter alle onregelmatigheden in de bedding of uitstekende gedeelten van den oever zich gelden door golven en draaiingen te verwekken, waartegen noch roeien noch boomen iets hielp, zoodat de Kajans voortdurend naast de booten liepen, en zich alleen op diepe plaatsen met boomen trachtten te redden. Gedwongen om de beste gelegenheid, om vooruit te komen, op te zoeken, zwierven wij van de eene naar de andere zijde, maar vorderden toch zoo, dat de Kajans ons tegen negen uur mededeelden, dat wij aan den voet van den Goeroeng Dĕlapan lagen en moesten uitstappen. Eerst merkte ik er niet veel van, daar een groot rotsblok aan den linkeroever het stroombed zeer vernauwde en de watermassa schoot hier met zooveel snelheid langs, dat geen der booten verder te krijgen was en alle achter het blok aanlegden. Eenige kleinere blokken brachten mij spoedig er bovenop en nu kon ik het woelige tooneel overzien van de wassende wateren, die zich tusschen nauwe plaatsen in de bedding en rotspunten in het midden, woelende en bruisende een weg zochten.

Over een lengte van 600—700 M. geraakte op dit punt de Kapoewas bekneld tusschen zeer rotsachtige oevers, waarop het water door het rond afslijpen der blokken wel zijn krachten beproefd had, maar niet voldoende geslaagd was door de hardheid van het gesteente, dat blijkbaar elders minder weerstand bood aan de uitgraving van een bedding. Aan beide oevers lagen groote blokken, die beurtelings den waterweg vernauwden en, met nog andere kleine, aanleiding gaven tot stroomversnellingen, die op verscheidene plaatsen watervallen vormden. Naar den naam te oordeelen, onderscheiden de Maleiers er acht (delapan), maar zeker

I, 270.
Het vooruitschuiven van een boot in een der versnellingen van den Goeroeng Delapan.

I, 271.
Het opsleepen van een ledige boot tegen een waterval.

bevonden wij het op meer dan acht plaatsen onmogelijk, om naar boven te komen en daarom moesten al onze goederen over de rotsen aan den oever van beneden naar boven de vallen gedragen worden, wat heel wat inspanning en zorg van onze Kajans vereischte. Zonder eenig dralen nam ieder echter zijn pak op den nek of in een draagmand op den rug, bracht de vracht langs den rechter oever naar boven en haalde daarop een nieuwe tot alles bij elkaar lag, om boven weer ingeladen te worden. Voor ons kon er geen sprake van wezen, om te helpen, daar het vooruitkomen op de gladde rotsen reeds moeite genoeg kostte en zoo vergenoegde ik mij maar met toezien, met welk eene voorzichtigheid de een na den ander langs mij heentrippelde en bespeurde daarbij met genoegen, dat niets van onze goederen beschadigd werd en zelfs een trommel met losse medicijnfleschjes welbehouden aankwam. Zoo ging het niet alleen hier, maar, dank zij den zorgen dezer „wilden", kwam ik er zonder verlies mede tot Koetei.

Na de goederen moesten de booten zóó met rotanlijnen om de groote rotsblokken heen tegen de watervallen opgetrokken worden, dat zij door het heen en weer slingeren op zij niet een duw kregen, die ze deed splijten. Op de vorige expeditie verloren wij hier op deze wijze een boot en benevens andere goederen, een kist met ons keuken- en eetgereedschap, zoodat ik de werkzaamheden met belangstelling gadesloeg. Iedere boot kreeg extra sterke rotanlijnen aan het vooreinde gebonden, welke de Kajans onder weg reeds hier en daar in het bosch vooraf hadden gezocht. Het andere einde namen een paar man mede naar de bovenzijde van de om te trekken rots, zochten zich een standplaats op de kleinere steenen bij of in de rivier en nadat de lijn over de rots heen in de rivier geworpen was, trokken zij het vaartuig naar zich toe, in den regel met een pagaaienden man er in, die voor alle gebeurlijkheden met een miniatuur lendendoek bekleed, de boot beschermde tegen al te harde botsingen tegen de rots. Slechts op een enkele plaats liet men de boot alleen den weg afleggen, maar ook daar kwam de eene na de ander zonder schade voorbij. Als altijd veroorzaakte de groote inspanning eene opgewekte stemming bij de Kajans, die bovendien hunne stemmen duchtig moesten uitzetten, om zich aan

elkaar door het bulderen van het water heen verstaanbaar te maken. Zoo liet het schouwspel aan levendigheid en belangwekkende oogenblikken niets te wenschen over en, hoewel het overtrekken van den Goeroeng Delapan eenige uren duurde, dacht ik geen oogenblik aan verveling boven op mijn steen; alleen, toen wij alles zonder verlies boven zagen en Akam Igau mij dat met een zekere voldoening in zijn stem kwam vertellen, kreeg ik een dubbel vertrouwen in de hulp van mijn onmisbaar escorte.

Tot bij den Bongan behield de stroom zijn onstuimig karakter en zeker verleende het ons allen een gevoel van verlichting, toen de booten afscheid namen van den Kapoewas en de aan de monding kalme wateren van de linker bijrivier den Bongan invoeren, waar de Kajans onzen rijstvoorraad een eindweegs verder onder kadjangmatten hadden opgeslagen. Trouwens er bestond alle reden tot tevredenheid, want ondanks de drie dagen gedwongen rust, waren de gewoonlijk aangenomen tien dagen voor een reis van Poetoes Sibau naar den Bongan, niet overschreden.

Den 13[en] Juli besloten de Kajans te beproeven onze rijst eerst vooruit te brengen tot Nanga Boelit, om de kleine hoeveelheid water, die in den Bongan stroomde, en bij hun goedvinden legde ik mij gaarne neder. Die dag werd de eerste, waarop ik mij op het verzamelen van steenen uit het Kapoewas-stroomgebied toelegde, volgens aanvragen van Professor Molengraaff, die zijne medegebrachte steenen van die punten, bij nader onderzoek in Nederland als bijzonder belangrijk had leeren kennen.

Ik had de voldoening even boven den G. Dĕlapan van een rots verscheidene stukken met fossielen te kunnen verzamelen en begon tevens de rolsteenen van de bank voor ons kampement te bestudeeren. Deze waren hier en daar reeds zoo groot geworden, dat een man met moeite sommige kon opheffen en dat de moker voor het bekijken zijn diensten moest verrichten. Allermerkwaardigst kwam het ook nog bij deze groote stukken uit, dat het water op alle steenen van een bank niet alleen zijn slijpende, maar ook zijn richtende kracht uitoefende. Hoe hooger wij de rivier opvoeren, des te grooter waren de steenen, die de rolsteenbanken samenstelden en in het algemeen behielden alle een in éene richting afgeplatten

I, 272.

Het opsleepen der leeggedragen booten tegen de watervallen van den Bongan.

I, 272.

Het opsleepen van een boot tegen de stroomversnellingen van den Bongan.

I, 273.

Goeroeng Bakang, waar G. Müller vermoord werd in 1825.

vorm. In plaats van nu op alle mogelijke wijzen door elkaar geworpen te liggen, viel het op, dat alle op een der plattere zijden lagen en zoo als kleine ijsschotsen over elkaar geschoven waren, dat elke steen stroomafwaarts een eindweegs op de volgende geschoven was. Zoo bood de bank van boven- en van benedenstroom gezien een geheel ander aanzicht aan; van boven zag men over de grootere eenigszins oploopende bovenvlakken en van beneden tegen de dikte van de steenen, die soms als in rijen op elkander gestapeld schenen.

's Avonds keerden de mannen met de leege booten terug en verklaarden, dat het met dit water wel drie dagen zou duren, om met de rijst den Boelit te bereiken en zij het niet verantwoord achtten, ons in dit terrein zoolang met weinigen achter te laten, zoodat wij beter zouden doen, morgen gezamenlijk op te breken en te trachten zoo ver mogelijk te vorderen. Op deze wijze kon de weg in stukken worden afgelegd, zonder te ver uit elkaar te geraken, wat onraadzaam zou geweest zijn. De beide laatste dagen waren de Kajans voorzichtig geworden en hoewel ze een groote partij rijst zonder bezwaren in 't bosch ergens lieten liggen, voelden zij hun hoofd in deze streken minder vast op hun romp staan; zulke vrees speelde in al hun overleggingen en handelingen een groote rol.

's Morgens vroeg togen wij dus met de rest van ons goed de rijst achterna, maar liepen allen door het lage water meer over de rolsteenen dan dat wij in de booten voeren. Een langer oponthoud ondervond het vooruitgaan bij den Goeroeng Bakang, waar in 1825 Müller vermoord werd door Pnihings van den Mahakam. Nog wezen de Kajans den grooten steen aan in het midden van den linkeroever, waar het feit bedreven werd en ik kon niet ontkennen, dat de gelegenheid er zeer geschikt voor was. Even als bij den G. Delapan heeft men ook hier te doen met een reeks stroomversnellingen, die men met beladen prauwen op noch af kan, terwijl de rechteroever niet uit losse blokken, maar uit loodrechte rotswanden bestaat. Daaromheen voert de weg 300—400 M. aan den linkeroever over een chaos van gladde rotsblokken, waarop van vlucht noch van verdediging anders dan met schietwapenen sprake kan wezen en zooal-

bekend, had Müller zich door zijn geleide laten overhalen om zijn wapens in de booten vast te binden. Hoewel er weinig aanleiding bestond, om iets dergelijks van de mijnen te vreezen, zoo legde ik onderweg toch nooit mijne wapens af en 's nachts had ik mijn geladen revolver naast mijn hoofdkussen, wat mij later aan den Ma-hăkam eens goed te pas kwam.

Met heel wat moeite trokken wij evenals in den G. Dĕlapan deze vallen over, sleepten de booten over de steenen in de bedding verder en stuitten toen weder tegen den G. Rorooi, nu eerder een nauwe spleet in de rotsen dan een waterval, doch moeilijk anders voorbij te komen, dan door alle goederen een kort eind over land te te dragen, eenige boompjes over de rotsen te leggen en de booten over deze heen te trekken. Anders geraakten zij in de opening bekneld, en gelegenheid om ze op te lichten vonden de mannen niet. Zoo konden de booten nog al spoedig volgeladen worden en de geheele vloot verder in triomf over steenen schurende en slechts zoo nu en dan drijvende haren weg vervolgen.

Wij slaagden er echter toch in, om verder te komen dan waar onze rijst den vorigen dag gebracht was en zoo vertrokken de koeli's reeds vroeg des anderen daags, om ze te halen. Onder den indruk van het zware werken der laatste dagen, wilden zij echter dien dag verder rusten en slechts met moeite kreeg ik er hen toe, ten minste tot een eiland wat meer stroomopwaarts hunne vrachten in de booten voort te slepen. Dat kostte reeds moeite genoeg en een boot met platte einden (boeng) moesten zij daarbij achterlaten voor een stroomversnelling, zoodat allen 's avonds met vreugde den verren donder begroetten, die door de vele bergen om ons heen honderdvoudig weerkaatst werd. Bij ons regende het niet, maar het verwachte water in de rivier ontbrak des morgens niet, zoodat wij den tocht reeds vroeg aanvingen in de hoop den Boelit dien dag nog te bereiken.

Hier en daar hadden wij bijna „des Guten zu viel", want daar bruiste het nu geel geworden water met donderend geweld tusschen de rotsen door, maar de booten dreven nu ten minste en met duwen, trekken en boomen kwamen wij goed vooruit. Ik liep dan ook nu eens links, dan weer rechts over de rolsteenbanken, ver-

I, 275.

De monding van den Boelit met een expeditie-prauw op den voorgrond.

scheiden malen ook door den stroom, waarbij mijn hond trouw volgde, zonder zich evenwel altijd staande te kunnen houden en moest hij zwemmen, dan bereikte hij dikwijls vele tientallen meters lager eerst den anderen oever. Even beneden Nanga Langan aten wij op de plaats, waar Madang het vorige jaar door onvoorzichtigheid van een pradjoerit een kogel door zijn been gekregen had: een ongeval, dat hem nu niet verhinderde onder de besten te behooren, die zich door hun ijver en werkkracht onderscheidden.

Boven deze plaats verbreedde zich het dal, waardoor de Bongan stroomde, en met een groote verlichting bemerkten wij dat aan de rivier zelve, die ook haar eigenlijke bedding hier beter had kunnen voltooien en nu kalm bijna zonder een rimpel te vertoonen haar loop vervolgde onder een volkomen gewelf van de reusachtige overhangende oeverboomen. Dubbel aangenaam aangedaan wegens de tegenstelling met de schommelingen door het woelende water en de worstelende Kajans, hadden wij nu weer oogen voor de schoonheid der ons omringende en overschaduwende natuur, en zoo bereikte onze vloot, hoewel vrij laat, de monding van den Boelit, welks batterij-achtige rotsen ik met voldoening weer begroette.

Wellicht van wege de schaarschte van geschikt hout voor het oprichten van hutten, vermeden de Kajans de legerplaatsen der vorige expeditie van 1894; wij voeren die dus voorbij en volgden Sirang, die, ons in het ondiepe water vooruitloopende, naar boven den weg wees.

Plotseling zagen wij hem zich werpen op het een of ander in het water en vervolgens ontspon zich een worsteling nu eens onder, dan weer nabij de oppervlakte, tot hij bij een rolsteenbank vasten voet kreeg en een enormen visch boven het water kon beuren, welken hij met zijn speer doorboord had. Het bijna een meter lange dier werd hem echter spoedig te machtig, waarom hij de speer in den grond stak en een toegeschoten Kajan het met een hevigen mandau-slag achter den kop afmaakte.

Voordat wij hem 's avonds konden eten, moest er evenwel nog veel gebeuren en in het nauwe riviertje, aan beide zijden door hooge boomen omgeven, dreigde de avond reeds spoedig te vallen, wat het bouwen onzer pondoks erg zou bemoeilijken.

Die voor ons werd dan ook kleiner dan anders, maar na een vermoeienden dag was iedere droge ligplaats welkom en onmiddellijk na het eten lagen wij Europeanen in Morpheus' armen.

Een enkele maal evenwel keerde ik tot bewustzijn terug, wanneer de mannen van Pagong hunne stemmen zeer luid uitzetten. Ondanks het vermoeiende van dezen en de vorige dagen dachten de koeli's er niet over, zich vroeg ter ruste te begeven; bij kleine blikken lampjes sneed de één een nieuwe roeispaan, de ander een etensbord en een derde, die van fijn werk hield, werkte aan een mandau-greep. Gedeeltelijk ook lagen zij naast elkaar te praten over de merkwaardigheden van den dag; wanneer de stemming evenwel bijzonder opgewekt was, dan hief een der oudere mannen een zang aan, waarin hij de lotgevallen van den stam bezong in berijmde coupletten, die alle eindigden met een lang refrein, waarbij het geheele gezelschap instemde in den zang. Hoewel op den duur wel wat eentonig, klonk het in deze omgeving indrukwekkend en legde eene goede getuigenis af van de stemming mijner lui, zoodat ik met genoegen luisterde, wanneer de vermoeidheid mij niet de oogen sloot.

Den vorigen dag hadden zich de mannen van Tandjong Karang doen hooren, nu gaven die van Pagong op hunne wijze een voordracht ten beste, welke nog al van die der anderen verschilde.

Nu wij eenmaal zoover gekomen waren, durfde ik mij niet meer verzetten tegen een enkelen rustdag en konden allen hunne lusten botvieren. Daarvoor leent zich het maagdelijk bosch in het Bongangebied uitstekend, omdat dit, uit vrees voor botsingen met de koppensnellende en boschproducten roovende stammen uit Sérawak, door het binnenlandsch bestuur voor de exploitatie nog niet is opengesteld. Bijzonder hadden wij de laatste dagen dan ook genoten van de fraaie gezichten op het bosch, waar de boomtoppen nu niet alleen een rijken bladerdos vertoonden, maar de wuivende palmbladen van den rotan een nieuwe aantrekkelijkheid aan het tooneel verleenden. Zeer veelvuldig kwamen zij voor en daarnaast hadden boomvarens voor het eerst het kantwerk van hun gebladerte in onze omgeving gemengd. Nog meer dan het oog genoot de neus van het bloeien van een dikwijls voorkomenden boom, die de rol-

steenbanken met zijn witte bloesems bedekte en daarbij een heerlijken geur in het rivierdal verspreidde; niet alleen voor ons, maar ook voor een groote menigte insecten een groote aanlokking. Tallooze soorten van vliegen, bijen en wespen vertoonden zich zoo in deze streken en op de plaatsen, waar de zon hare stralen naar beneden kon zenden, zweefden zeldzaam mooie vlinders bij tientallen rond. Het viel echter tegen, dat onder deze zoo weinig nieuwe soorten zich bevonden, zeer in tegenstelling met hetgeen ons de insectenwereld 's avonds opleverde. Dan trokken onze lampen uit de duistere omgeving tallooze kleine nachtvlinders tot zich, die zich tegen de lichte onderzijde der dakbedekking neerzetten en een onbeschrijflijken rijkdom van vormen en kleuren ten toon spreidden. Wanneer wij ze omgaven met den open hals van een wijdmondige flesch met cyaankalium vielen zij er van zelf in konden wij hen op ons gemak bewonderen. Doffe en metaalglanzige kleuren, op de meest verschillende onderlaag en in de fraaiste teekeningen, verheugden ons oog, en tot opgetogenheid bracht ons bijv. een vrij groot witsatijnen vlindertje, dat zijne vleugels in sierlijke arabesken met goud als geborduurd had. Jammer genoeg liet dit zich nu juist niet vangen, gelijk de andere grootere exemplaren zich niet of slechts even vertoonden. Ook het opstellen van lampen in het bosch leidde niet tot een bevredigend resultaat.

De Kajans meenden daarvoor geen oog en geen tijd over te moeten hebben en togen bijna allen het bosch in, de beide Poenans met hun honden, sommige Kajans om aka klea te zoeken voor het maken van touw, dat zeer noodig werd, om mijne vischnetten te boeten, die op den met rotspunten en dood hout bezaaiden rivierbodem bij het uitwerpen reeds menige scheur verkregen hadden. De vischrijkdom dezer rivieren, die ons geheele escorte een overvloed van visch bezorgde bij hunne maaltijden van rijst, bracht mij op het denkbeeld, van de verschillende soorten kleinere exemplaren te verzamelen, welke als tegenstelling met die van het Mahăkam-stroomgebied aan de andere zijde der waterscheiding, belangwekkend moesten wezen. Dat gebeurde dan ook, maar door omstandigheden, onafhankelijk van mij zelf, gingen zij later gedurende de reis gedeeltelijk te gronde.

Onze fraai getatoueerde Gánilang, de Běketan, gaf ons een kijkje hoe men zich boombastkleederen maakt. Hij wenschte zijn katoenen lendedoek te sparen tegen het voortdurend nat worden in de stroomversnellingen en watervallen, zocht daarom een hem bekende soort van boom, ontdeed dien ter lengte van 4 Meter van zijn schors en begon deze met zijn mandau-mesje in tweeën te splijten, wat na het begin gemakkelijk genoeg ging. Daardoor scheidde hij schors en bast van elkander, welke eerste nu verder in bewerking kwam. Het was een 4 M. lange, 3 d.M. breede en 1 à 1½ c.M. dikke witte strook, welke hij zoo goed mogelijk, eerst aan het eene en daarna aan het andere einde, oprolde en met een van inkervingen voorzien stuk hout murw begon te kloppen. Het daarna stijver en stijver oprollende slaagde hij er in, de vezelbundels uit elkaar te doen wijken, en de rol daardoor breeder te maken. Om de strook over de geheele lengte te treffen, rolde hij haar anders op en zoo verkreeg hij na eenige uren een 8 d.M. breede en 4 M. lange, dunne, buigzame lap, waaruit onder het kloppen bijna alle weekere deelen verwijderd waren. Dien nacht lag deze aan een boom gebonden in het sterk stroomende water, waardoor het overige er uit spoelde en na droging vormde het een licht bruin kleedingstuk. Mits van een goede soort afkomstig, kunnen zulke kleederen maanden lang gedragen worden.

De beide volgende dagen hielden de Kajans zich onledig met het rijst-transport, dat zij eerst van den Bongan naar boven brachten zoo hoog mogelijk den Boelit op; doch ook nu veroorzaakte het lage water de grootste bezwaren. Daarbij kwamen de boorden der booten zoo dikwijls met de rotsen in onzachte aanraking, dat de eene plank na de andere het opgaf en door een nieuwe moest vervangen worden. Gelukkig deden de Kajans alsof alles hun eigen was, en tot herstellen behoefde ik hen nooit aan te zetten.

Den 20sten Juli zouden wij allen den Boelit opvaren, maar vooraf eischte de geologische collectie onze zorgen. Daar die te zwaar was, om mede over land genomen te worden, zoo pakten wij de steenen in een kist en plaatsten die wat dieper in het bosch achter een grooten boom, met eenige reepen boomschors als bedekking tegen den regen. Bij hun terugkeer later, zouden de Kajans haar dan

voor verder transport naar Poetoes Sibau medenemen. Daarna begonnen wij onze worsteling den Boelit op en vorderden met veel krachtsinspanning zoover, dat het kampement kon opgeslagen worden op kleinen afstand van den pangkalan Mahakam of aanlegplaats voor den Mahákam, waar men in den regel den landtocht begint.

Behalve de gewone moeielijkheden met het vooruitkomen, boeiden ons dien dag de hoogst belangwekkende tafereelen, die de eigenaardige kalkformatie in het Boelit-dal opleverden.

Deze slingert zich namelijk door een reeks van kalkkegels, die ter hoogte van 150—250 M. oprijzen in de leisteenformatie van het Boven-Kapoewas-gebied. Reeds vond ik aan de monding van den Boelit een enkelen witten kalksteen, verderop werden die snel talrijker en grooter, en reeds na een paar uur varens kregen wij de steile kegels in het gezicht. In het begin geleken hunne overhangende wanden beneden op die der tuflagen van het Mandai-gebied, maar de onregelmatige holen en diepe gleuven hoog boven namen spoedig deze dwaling weg. Over een rolsteenbank, waarop eenige typisch gelaagde rotsen uitstaken, wijzende op de andere vorming der omgeving, bereikten wij spoedig den voet der bergen.

Aan de zijde, waar wij stonden, hing de rotswand tot een 60 M. hoog over ons heen en vertoonde een bruingetinte, witte kleur, behalve op de plaatsen, waar mossen en algen die hadden veranderd in rood, bruin, grijs enz. Als onder gewelven, hingen daar verscheidene tot een meter lange bijennesten, welker bewoners op dien afstand nauwelijks zichtbaar waren.

Het onderste van dien overhangenden wand was, door de werking van het door de poreuze kalkmassa sijpelende water, doorkliefd met zeer diepe en breede groeven en spleten, die geheel beneden tot holen aangroeiden, aan welker uitwendige openingen eene fraaie vorming van stalagmieten en stalaktieten te bewonderen viel. Aan de buitenzijde waren deze begroeid met hetzelfde kleed als oude gebouwen en ook even donker van kleur, van binnen echter waren zij vrij zuiver wit gebleven.

Behalve vele vlinders en bijen, die het op verschillende plaatsen uitsijpelende water kwamen opzuigen, zagen wij slechts zwaluwen

en vleermuizen als voornaamste bewoners dezer spelonken, alwaar de eerste ook eetbare vogelnestjes bouwen, welke aan den Mahakam een voornaam uitvoerartikel vormen. Op den grond had zich in den loop der tijden een dikke laag guano gevormd, welker doordringende geur zich ver in den omtrek verspreidde.

Boven de overhangende wanden werden de zijden eerst loodrecht en bogen zich hooger op flauw naar elkander toe, aldus groote kalklenzen vormende, gelijk zij meer in oude leiformatie voorkomen.

Behalve voor vleermuizen en zwaluwen, dienen de bereikbare holen ook aan de rondzwervende families der Poenans en Poenanachtige Bongan Dajaks als schat- en doodenkamers, die zeker vrij wat veiliger zijn dan het open bosch.

Ons geleide stelde veel minder belang in deze kalkvorming dan wij en slechts enkelen hunner waagden het de holen te naderen, welke hunne verbeelding met een heir van booze geesten bevolkte. Geen hunner was ook te bewegen, om iets in deze omgeving aan te raken en zoo togen wij zelf aan het werk, om eerst met een moker een gedeelte van den stalagmiet af te slaan, ten einde de zelfstandigheid der vorming na te kunnen gaan.

Hij bleek zeer poreus te wezen, doch zat zoo stevig in elkaar, dat het afkloppen van een stuk moeite kostte. De lange staaf klonk daarbij als een klok, maar uit vrees van het geheele stuk op ons hoofd te krijgen, hielden wij met dit klokkenspel spoedig op.

Nu gold het echter een plaatsje te vinden, om eene goede photografische opneming te maken, waarvoor tot slot een boom omgehakt diende te worden. Terwijl wij daarmede bezig waren, verdween de eene Kajan na den anderen, en met de drie overigen viel voor het omhakken van den boom niets te beginnen. Om niet geheel teleurgesteld weg te gaan, nam ik daarom zelf een Dajakschen bijl ter hand en begon reeds eenige vorderingen te maken, toen het den Pnihing Owon toch wat machtig werd. Hij zag daarbij, dat ik ook nu nog levend op mijn beenen stond, overwon zijn vrees en bood zich aan tot het afwerken van mijn taak, die hij zeker in een tiende van den tijd volvoerde.

Zoo gelukte het, een opname van de rotsholen van den Liang Boeboek te maken en konden wij, voldaan over ons succes, verder

I, 280.

Kalksteenwand met stalagmieten van den Liang Boeboek.

roeien. Toen onze vloot daarop langs een groote holte in den tegenovergestelden oever voer, offerden allen, die voor het eerst deze reis deden, aan de booze geesten, die daarin huisden. Of liever, zij trachtten zich tegen hen te beschermen door er steenen en hout in te werpen, waartoe de ouderen zich niet verplicht achtten.

Wat verder echter deden weer allen mede in het baden in een klein zijstroompje, dat een zegenbrengend water bezitten moest en waaruit zij wellicht kracht meenden te putten, om de groote inspanning vol te houden, die de Boelit van hen eischte.

Hoe 't zij, in de beste stemming vorderden wij tot even voor het eindpunt van onzen waterweg en gebruikten voor onze legerplaats een stuk reeds opengekapt bosch, dat, te oordeelen naar eenige hutten, nog kort geleden aan een ander gezelschap voor hetzelfde doel gediend had. Naar de bouworde moesten het zwervende stammen wezen, die deze vestiging oprichtten, want de vier hutten, die blijkbaar verscheidene dagen gebruikt waren, bestonden allen uit een schuinen wand, die met ééne zijde op den grond steunde onder een hoek van 60° en aan de tegenovergestelde gesteund werd door palen.

De schuine wandbekleeding bestond uit groote boombladen, evenals de zijwanden, en die hielden nu nog den regen buiten. De hut in het midden was verreweg de grootste en had, volgens mijne Kajans, gediend voor de familie van het hoofd der Boekats. Te oordeelen naar de slaapplaatsen, die aan weerszijden twee aan twee tegen den wand stonden en uit eenige bekapte boomstammetjes als britsen waren samengevoegd, moest het hoofd getrouwd zijn en twee vrij groote dochters hebben, welke ook bij hen wel bij de ouders inwonen, maar op een afstand slapen. Onder het lage gedeelte van het schuine dak lag de vuurhaard, wat aarde op den vloer en eenige steenen als onderlegsel voor de etenspannen. De vloer zelf bestond uit rechte vrij dikke stammen, stevig naast elkaar gelegd met het eene einde onder het steunpunt van het dak in den grond, met het andere naar voren op een dwarsbalk steunende, daar de bodem naar de rivier afliep. Evenzoo, maar kleiner, was de inrichting van de twee hutten links en de eene rechts, welke scheiding

moest geweten worden aan het verschil in sekse der gewezen bewoners. De vloeren lagen ook bij deze wat boven den grond, waarvan de Boekats niet veel schenen te houden, want alle hutten vond ik onderling en met de rivier verbonden door houten wegen, die wel eenvoudig uit boomstammen waren samengesteld, maar voor blootvoetige Boekats zeer voldoende, om niet genoodzaakt te zijn over den grond te loopen. Trouwens, hoewel geschoeid, leverden mij het vele onkruid en de takken nog moeite genoeg op. Voor de groote hut vonden onze Kajans het bericht van de Boekats, dat zij vertrokken waren verder den Boelit op, in den vorm van twee schuine stokken, die boven elkaar in den grond staken, den Boelit op gericht waren en aan het einde van den bovenste een stuk brandhout vastgebonden droegen, een teeken, dat men in die en niet in tegenovergestelde richting vertrokken was.

Uit dit alles besloten de onzen in verband met hunne kennis der omstandigheden in deze streken, dat een deel der Boekats van den Lapong zich op weg bevond in de richting van den Mahăkam, wellicht uit vrees voor snellende Sĕrawaks.

Den 21 Juli zagen wij voor het eerst sedert vele dagen weer sporen van bebouwing van den grond in pas opgeschoten kreupelbosch, en wat later een gebrekkig aangelegde ladang, waar men vrij veel hout, als te zwaar voor het omhakken, had laten staan en er blijkbaar niet in geslaagd was, het later voldoende te laten drogen en te verbranden.

Toch groeide er vrij goede rijst, bataten, wat pisang (Musa paradisiaca) en papaja (Carica papaja), een teeken, dat hier iemand moest wonen uit een meer beschaafde streek. Inderdaad naderden wij hier de schuilplaats van een Maleier, Adam, die tweemaal wegens misdaad aan Serawak uitgeleverd door ons bestuur, maar telkens ontvlucht, nu een toevlucht zocht in het hartje van de woestenij, waar pradjoerits niet kwamen en waar niettemin, dank zij de heen en weer trekkenden tusschen Kapoewas en Mahăkam, de verbinding met beide rivieren bestaan bleef. Bovendien zat hij niet geheel alleen hier, want aan den Boven-Boelit bevond zich eene vestiging van zoogenaamde Bongan Dajaks, die een half jagers-, half landbouwersleven leiden en op deze menschen verschafte hij zich, als een individu

dat voor niets terugschrikt, zooveel invloed, dat ze zich van hem geheel afhankelijk gevoelden. Door eenige goocheltoeren verschafte hij zich den naam van onkwetsbaar te wezen en maakte den menschen wijs, dat hij vertegenwoordiger van het gouvernement was. Als zoodanig belastte hij zich eenige malen met het transport van vrij aanzienlijke boeten, die de Mahakam Dajaks en later de Bongans opbrachten aan het Nederlandsch gouvernement voor gepleegde moorden. Dat het transport niet verder ging dan zijn eigen geldkist, laat zich hooren. Naar ik later hoorde, vertoefde Adam na zijn vlucht eerst bij de Pnihings aan den Mahakam, moest daar echter wegens gemaakte schulden weg en toch wist hij hen nog zoo te bepraten, dat verscheidenen, op weg naar den Kapoewas, hem hunne boschproducten voor zeer weinig en dan nog wel op schuld overlieten, bevreesd gemaakt door de voorstellingen van gevangenhouding te Poetoes Sibau en dergelijke meer.

Welk een invloed hij ook op de mijnen uitoefende, bleek mij uit den ijver, waarmede de hoofden zich naar zijn huis spoedden, toen wij in de nabijheid kwamen.

Hij bleek evenwel niet in zijne woning te vertoeven en zoo legden wij wat hooger op aan den linkeroever aan, tegenover de plaats, waar den vorigen keer ons kampement stond en nu een dichte groene massa van struiken en slingerplanten de plaats zelfs niet meer liet herkennen.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

De landweg tusschen Kapoewas en Mahăkam.

Hier vonden wij in het hooge bosch de lange hut der 'Ma Soelings, welke tot Poetoes Sibau afgevaren waren. Blijkbaar verplichtte hen het maken van hun booten tot een vrij langdurig verblijf op deze plaats, ten minste een groote hoop pisang-bladen, die bij den maaltijd als borden dienst deden, lagen op zij van de hut voor den ingang. Op reis mogen dergelijke zaken niet her- en derwaarts weggeworpen worden en daarom richtten zij daarvoor een kleine vierkante ruimte in tusschen vier opstaande stokken, van boven door dwarse verbonden. Links daarvan stonden in een rij acht houtjes, van boven gespleten en met een kawit voorzien als dagelijksch offer aan de geesten van de plaats. Uit deze bleek, dat zij acht dagen hier vertoefd hadden. Even als op den dangei lagen hierop vier plankjes.

Nog meer naar links weer vier gespleten houtjes met voedsel voor de geesten, drie met hoendereieren en één met een gewonen kawit. Op een boomstronk aan den rivieroever vonden wij nog een ei neergelegd.

Bij de aankomst op deze plaats was het eerst negen uur en stelde ik mij voor, dien dag nog heel wat te zullen kunnen doen aan het indeelen der bagage voor den landtocht, doch de Kajans begonnen eerst zeer kalm toebereidselen te maken voor hun maaltijd en lieten ons ruimschoots den tijd, om de plaats eens op te nemen en een plek uit te kiezen, waar de pondok voor ons Europeanen zou gebouwd worden. Zij zelf vonden ruimte genoeg in de hut der 'Ma

I, 284.

Zij-opening van de hut der 'Ma Soelings aan den Pangkalan Mahăkam.
Op den voorgrond links offerstokken, rechts bewaarplaats
voor de bladeren, bij hunne maaltijden gebruikt.

I, 285.
De ligplaats der booten bij het begin van den landweg aan den Pangkalan Mahăkam

Soelings, welke 30 M. lang en 2 M. diep, anders niet voor 50 personen gemaakt was.

Daar vroeger vooral de overzijde gebruikt werd voor legerplaats, zoo stond aan deze zijde nog genoeg dun onderhout voor posten en ribben van onze hut. Maar het duurde wel een paar uur, voor onze koeli's langzamerhand kwamen opdagen vooral uit den omtrek van het huis van Adam, dat hen waarschijnlijk zoo aantrok om de laatste berichten uit den Mahăkam. Eenmaal aan het werk, legden zij er zich op toe, een sterke groote tent in elkaar te binden, omdat wij hier verscheidene dagen zouden blijven; de jongeren droegen daarop alle goederen uit de booten naar boven, waar wij ze onder den vloer of er bovenop naast onze matrassen en klamboes, een droge plaats konden geven.

Vervolgens eischten de booten een groote zorg, daar zij vooreerst geen dienst meer zouden doen en in het bosch hier moesten achterblijven. Tot mijne verrassing maakten de Kajans uit zich zelf op den anderen oever eenvoudige stellages, op welke de booten in schuinen stand kwamen te liggen, zoodat zij ook na langer tijd noch door de ligging op den grond, noch door het regenwater konden bederven.

Naast de natuur moesten zij beschermd worden tegen de menschen, die wellicht het weghalen eenvoudiger zouden vinden, dan het vervaardigen, maar ook daarop wist men raad. Aan het benedeneinde van iedere boot werd een houtje dwars en horizontaal er voor gezet als verbod voor het weghalen en een rond gebogen tak er boven gehangen om aan te geven, hoe groot de gong zou moeten wezen, om de boete te betalen bij overtreding.

Zoo was de dag toch goed besteed en begaven wij ons rustig naar bed, toen een paar Kajans ons uit den slaap kwamen wekken met het bericht, dat zij meenden om ons kampement te hooren sluipen. Hoewel dat nogal onwaarschijnlijk klonk, zoo voldeden wij aan hun verzoek en losten een paar schoten in de richting van het bosch, en overtuigd, dat zij toch goed waken zouden, sliepen wij, ook op de honden vertrouwende, tot den morgen.

Het verdeelen onzer goederen in draagbare vrachten nam een gedeelte van den volgenden dag in, en zoo kon er van vertrek nog

geen sprake wezen. Zooals dikwijls, kwam de mogelijkheid ter sprake, dat de Mahăkams ons moeilijkheden in den weg zouden leggen bij het binnentrekken van hun gebied en onderhielden wij ons hierover met hen, dan gaven onze Kajans ons niet den besten troost, maar vertoonden nog al eens bezorgde gezichten Over het algemeen namen zij op reis alle omstandigheden zwaar op en lieten zich licht door het een of ander uit het veld slaan.

Akam Igau gaf mij in overweging, om langs den Howong in plaats van den Pĕnanei den Mahăkam te bereiken, wat mij bijzonder leek toen hij mij er bij vertelde, dat bij het Pnihing-hoofd Amoen Lirong zich in den laatsten tijd een vrij talrijke troep Boekats gevestigd had, welke voor mij een belangwekkende studie beloofde te vormen.

Den 23en Juli begon het vervoer te land met het voornemen zoo groot mogelijke stukken van den weg af te leggen, maar zij moesten zoo gekozen worden, dat onze van roeiers in dragers veranderde Kajans, die in één dag heen en weer konden afleggen. Het bleek namelijk geheel en al onmogelijk, om onze goederen in ééns door 50 dragers te doen dragen en daarom regelde Akam Igau het zoo, dat hij de zijnen één dag een gedeelte vooruit liet brengen om dien zelfden dag nog terug te keeren, en den volgenden weer op nieuw te beginnen. Dien keer namen allen zeer zware vrachten op, heel wat grooter dan de vorige expeditie, maar blijkbaar viel hun dat te moeilijk onderweg, want hoewel hun ijver niet verflauwde, zooveel dragen deden zij nooit weer. Om tegenover hun kameraden niet den indruk van boot afhouden te weeg te brengen, had ik alle moeite, een paar zieken het meegaan te beletten, en Owon, die een dikke knie gekregen had door een val, moest ik dwingen door middel van zijn broeder Sirang, zijn rol als Pnihing tegenover de Kajans dien dag op te geven en bij ons achter te blijven.

's Avonds verscheen de een na den ander weer, gewapend met speer en zwaard, de draagmand leeg op den rug en het vormde een eigenaardig genoegen die gestalten achtereenvolgens in de rivier onder de hooge boomen te zien verschijnen, de eersten trotsch op de vlugheid, waarmede zij hun taak hadden volbracht, de volgenden met de kalmte van menschen, die meenden hun plicht gedaan te hebben en de laatsten geheel onder den indruk van hun tocht en

deze verdwenen dan spoedig op hun ligmatje. Zij waren echter allen blijkbaar getroffen door het een of ander, de gezichten stonden wat strak en velen onder hen onderhielden zich met een geheimzinnig gefluister. Wat later vertelden de hoofden mij, dat zij op weg langs een groot lijk gekomen waren, dat zij om den reuk niet hadden durven naderen, maar dat wellicht een aap zou blijken te wezen. Met een zekere ongerustheid opperden enkelen echter de vraag, of onze schoten des nachts misschien niet iemand hadden kunnen treffen, wat ons niet zeer waarschijnlijk voorkwam.

Zelf namen zij dien weg niet meer om terug te keeren, maar volgden het dal van den Boelit, in plaats van den heuvelrug over te trekken, waar het cadaver lag. Wegens de zeer moeilijke punten zou dat voor ons echter ondoenlijk wezen en om ons niet langs die verpeste atmosfeer te leiden, kregen zij van een Poenan-vrouw, uit het huis van Adam, gedaan, dat die ons vergezelde langs een ander pad, dat volgens haar ook nog gemakkelijker moest wezen.

Dit bleek 's morgens voor ons vertrek zeer wenschelijk, daar von Berchtold na het eten eerst zeide, 's nachts een koortsaanval te hebben doorgemaakt, maar van uitstellen wilde hij niet hooren en zoo vingen wij onzen tocht aan, eerst in het water, daarna een stuk van den Boelit afsnijdende door over land te trekken, maar over het algemeen liep het pad in of langs de bedding van het riviertje. Dit had zijne bezwaren, daar die geheel uit gladde rolsteenen bestond, waarover het water soms met zooveel kracht heenstroomde, dat mijn dikke rotanstok in mijn hand trilde, wanneer ik er op steunde. Werd de stroom te diep, dan ging het over den oever verder, maar hoewel loopen en klauteren in Borneo's bosschen voor mij reeds lang tot de gewone bezigheden behoorden, was mij tot dusver zoo'n wanhopige worsteling tusschen struiken en gladde rotsen, over wortels en onder doode boomen nog niet voorgekomen. Daarbij vrij zwaar beladen met wapens en ammunitie behoorde deze wandeling niet tot de gemakkelijkste. Vroeger in 1894 brachten wij het dan ook niet verder dan de monding van het riviertje de Katé en als de goederen niet een station verder gebracht waren, dan ware het afgelegde stuk, voor von Berchtold vooral, ruim voldoende geweest.

Nu wilde hij echter ook voorwaarts en hoewel met een angstig

voorgevoel, sloegen wij nu achter de Poenan-vrouw den Katé in, van welken uit zij ons op een anderen weg over den bergrug voeren zou, die ons scheidde van het dal van den Banjoe, waar ons kampement lag. Hoe ook, het gold een hoogte van een 300 M. over te komen en vooral bij het bestijgen kwam mij de hiervoor vereischte klauterpartij over naakte gladde rotsen in een stroompje over half vergane boomen en de lage struiken niet gemakkelijker voor dan de vorige weg. Eindelijk echter bereikten wij de bovenvlakte en spoedden ons voort op het boschpad, dat hier onder zwaar geboomte eene kalme wandeling aanbood, toen wij op een opengekapte ruimte traden, een in voorbereiding verkeerend rijstveld der Bongan Dajaks. Hier vertoonde zich de grond in plaats van zacht en drassig als in het bosch, onder de stralen der zon hard en kleiachtig, wat het klimmen voor vermoeide beenen nog bezwarender maakte. Slechts een eindje echter bleek voldoende, om ons boven op de hoogte te brengen, waar wij na een weken lang verblijf in de benauwende omgeving der bosschen, een schitterend uitzicht genoten over het landschap in oostelijke richting. Voor dit genot was in mij ten minste nog kracht genoeg over en met wellust weidde mijn blik over de onduleerende boschvlakten, die de dalen van Boelit en Banjoe vormden en op den achtergrond werden afgesloten door den reusachtigen Térata, een vierkanten vulkanischen klomp, die zijne naakte wanden uit het alles bedekkende oerwoud meer dan 1000 M. in de hoogte steekt.

Naast dezen in het noorden lag het pad, dat ons voeren zou naar het gebied van den Mahăkam hetgeen men van den Tĕrata af fraai moet kunnen overzien, maar, als zoovele bijzondere bergen hier, beschermt het bijgeloof der voor eene bestijging onmisbare omliggende stammen, ook dezen voor betreding door profane voeten, en daar het bereiken van den Mahăkam hoofddoel der reis moest blijven, meende ik voor een dergelijke onderneming geen langeren tijd te mogen besteden, gaf haar dus op en met die gedachte zette ik mijn wandeling weer voort, over omgehakte boomen loopende, om de korte uitstekende boomstronken en den chaos der afgehakte takken te vermijden. Spoedig verscheen de Maleier Adam, die zich voor deze gelegenheid in een blauw katoenen jas gestoken had,

I, 289.

Gezicht op den Boelit bij de monding van den Banjoe.

met een lange broek aan, ook van donkere stof en een gebatikten hoofddoek om het hoofd geslagen. Met zijn zwaard op zijde sloeg hij van verre in deze omgeving een goed figuur, dat echter dichtbij geheel en al bedorven werd door zijn boeventronie, welke bij von Berchtold ondanks diens aan uitputting grenzende vermoeidheid, zijn oud gendarme-hart weer in opstand bracht. Hij naderde na eenige aarzeling vrijmoedig en stak zijn hand uit, waarschijnlijk om aan eenige hem vergezellende Bongan Dajaks te toonen, hoe goed zijne verhouding tot ons was. Ik had geen reden nog om dien te weigeren, en liep toen met hen naar een afdak, waar wij tegen de zon beschermd eenigen tijd zouden kunnen rusten. De rust viel ons kort genoeg, want weldra vernamen wij van de lieden hier een voor deze streken karakteristiek verhaal, dat bovendien de ontmoeting mijner Kajans verklaarde. Adam vertelde namelijk, dat hij juist terugkeerde van het Mahăkamgebied, tot waar hij eenige Pnihings achtervolgd had, die een Kapoewas Maleier, met hem aan den Pangkalan Mahăkam wonende, eerst uit het huis gelokt en toen vermoord hadden. In hun gezelschap bevond zich een Poenan uit de nabijheid. Deze laatste omstandigheid belette mij veel geloof te slaan aan de verdere uitweiding over de onschuld des Maleiers, maar het geheel vormde een voldoende reden, om te bedanken voor Adam's aanbod, mij verder tegen belooning te vergezellen. Zonder twijfel zou hij mij ginds uitspelen in onderhandelingen voor boete, door de moordenaars aan hem te voldoen en daarom nam ik hem verder tot zijne groote teleurstelling, die hij echter half verborg, niet mede.

Nog een marsch van een paar uur kostte het, om langs den heuvelrug naar het noorden het Boelitdal te bereiken, waar wij, langzaam dalende, aankwamen bij de monding van den Banjoe. Een der rivierarmen bevatte geen water en de witte rolsteenen, zoo groot dat ze nauwelijks op te beuren waren, glinsterden in de middagzon.

Met eenige koeli's geraakte ik op het laatste gedeelte van den weg wat vooruit, en met Akam Igau hield ik mij juist bezig, om de goede plaats voor ons kampement uit te zoeken, toen verreweg de meesten der dragers, na het neerleggen van hun vrachten, met de leege draagmanden en hun speer weer verdwenen naar ons vorig kampement.

Hoewel de volharding bewonderend, die noodig was om, na zulk een vermoeienden tocht, den weg nog eens weer af te leggen, zoo wanhoopte ik zonder hunne hulp goede tenten te kunnen bouwen, maar mijn toeroepen hoorden zij niet, tot Akam Igau mij gerust stelde en zelf met Akam Lăsa en enkele jongeren aan het werk toog. Zoo keerde ik terug, om te zien, hoe mijne reisgenooten het maakten na den marsch. Dat werd mij spoedig duidelijk bij het terugkeeren naar de droge bedding van den Boelit, in welke ik beiden op hun rug vond liggen tusschen de gloeiende steenen in de middagzon. Met moeite gelukte het mij, hen meer aan de kanten onder de schaduw te doen plaats nemen tot de tent gereed zou wezen, om hen op te nemen. Mijne drie Javanen hadden hun eersten marsch gelukkig beter uitgehouden en konden helpen, voor ons allen wat verkwikkends te bereiden en onze goederen zoo goed mogelijk in en onder de tent te plaatsen. Zoodra dit geschied was, verdwenen mijn beide Europeanen in hun klamboes en bleven dien dag verder onzichtbaar.

Opwekkend deed de naaste toekomst zich niet aan mij voor; wel zou Demmenie spoedig genoeg weer opknappen, maar voor von Berchtold vreesde ik een hevigen koortsaanval en die bleef ook niet uit; dien nacht sliep hij slecht met onrustige droomen en den volgenden dag, den 25^{en} Juli, bleef de temperatuur voortdurend boven 40°, zoodat het meer dan tijd werd, ingrijpende maatregelen daartegen te nemen. Bij zijne hevige koortsaanvallen op Lombok, had de patient echter geen medicijnen kunnen binnenhouden en hier begon hij reeds met het teruggeven eener morfine-oplossing, zoodat onderhuidsche chinine-injecties, waarmede ik hem vroeger ook uit zijn bewusteloosheid had bijgebracht, het eenige middel bleken te wezen. Daar kwam nog bij, dat een langdurig ziek zijn, dat een der onzen te zwak voor vervoer over land zou maken, op deze plaats, waar wij te water vóór- noch achteruit konden, voor ons allen bij de betrekkelijk beperkte hoeveelheid levensmiddelen zeer bedenkelijke gevolgen moest hebben. Alzoo kreeg hij 's avonds eene onderhuidsche injectie van $1\frac{1}{4}$ gram murias chinini in oplossing, waarbij mijne bruine assistenten en de toeschouwers erg leelijke gezichten trokken,

toen het nog al pijn bleek te doen. Maar gelukkig hielp deze dosis; de lijder gevoelde zich den volgenden dag veel beter, had geen last van de hoeveelheid chinine en zoo kostte het mij niet te veel overwinning op mijzelf, om de inspuiting 's avonds te herhalen, omdat de temperatuur dien dag weer steeg van bijna normaal tot bij de 39°. Den 27sten 's morgens gaf de thermometer geheel normale hoogte der lichaamstemperatuur aan en, bij de afwezigheid van verschijnselen van chinine-intoxicatie, belette ik haar met een derde onderhuidsche dosis van 1 gr. dien dag en voor het vervolg weer te stijgen. Deze $3\frac{1}{2}$ gr. murias chinini in oplossing veroorzaakte hier slechts wat oorensuizen en lichtheid in 't hoofd, maar redde den patient en ons gelukkig van groote moeielijkheden.

De beide eerste dagen van ons verblijf hier gebruikten de Kajans om mijne goederen alle naar ons kampement te brengen, en aangezien er voorloopig van voorttrekken met von Berchtold nog geen sprake wezen kon, zoo besloten wij, dat de goederen bij gedeelten vooruit zouden gebracht worden en dat wij Europeanen later zouden volgen.

Den 27sten echter meenden de Kajans een vrijen dag te mogen nemen, waar iets voor te zeggen viel na zooveel dagen harden arbeid en met hetzelfde in het vooruitzicht. Hun wijze van handelen, om gedeeltelijk zonder mijn voorkennis het bosch in te trekken, beviel mij echter niet erg en ik kon niet nalaten, Akam Igau mijne verontwaardiging daarover mede te deelen. Hij verhaalde daarop, hoe de Bongan Dajaks aan den Boven-Boelit dezen met toeba zouden afvisschen en de zijnen daardoor niet te houden waren geweest.

Zij hoorden van dit feest van de Bongan Dajaks, die sedert twee dagen in ons kampement een bezoek brachten. Het waren eigenaardige schepsels; de mannen lange, magere, maar sterk gespierde gestalten, de vrouwen daarentegen klein, tenger en slecht gevoed. Allen bijna waren behept met loesoeng en onder hen kwamen velen tot mij met zeer ver gevorderde vormen van syphilis.

Hun kleeding en tatouage geleken op die van den Boven-Mahăkam, terwijl hun bewapening vooral uit blaaspijp en zwaard bestond. Zij verbouwen wat rijst, maar leven daarnaast van de op-

brengst van de jacht, die hen dwingt hunne woonplaatsen dikwijls te verleggen. Zij schenen niet met ledige handen te willen komen, maar bezaten niets anders dan wat zoete aardappelen, welke onze Kajans echter met vreugde als eene afwisseling van hun rijstrantsoen en als besparing daarop begroetten.

Reeds den tweeden dag van ons verblijf verschenen zoowel mannen als vrouwen, maar begonnen met eerst een praatje te maken met onze koeli's en ons onder de hand in de verte gade te slaan. Daarop kwam het hoofd in gezelschap van Akam Igau en bracht een paar vrouwen bij mijn tent, waar alles hunne opmerkzaamheid trok en hun voortdurend opmerkingen onder elkaar ontlokte. Nauwelijks echter sprak ik hen aan in het Boesang, dat ook zij verstonden, of hun gezichten klaarden op en zij voelden zich vrij genoeg, om te vragen naar zout, tabak en medicijnen, met welke ik mij haastte hen gelukkig te maken. Sedert kwamen zij iederen dag in onze vestiging en brachten meer en meer hunner stamgenooten mede, allen even verzot op zout en tabak, maar ook allen trachtten wat oebi in de plaats te geven.

Onder die schare bleven de mannen verreweg de vrouwen in lengte overtreffen en naderden tot 1.80 M., voor deze volken een aanzienlijke hoogte. De vrouwen daarentegen waren allen even klein en bijzonder leelijk, maar toch niet van behaagzucht ontbloot; dikwijls kwamen een paar welgestelde jonge meisjes met zeer breede en platte gezichten, geheel behangen met veelsnoerige halskettingen en aan beide armen ivoren armringen. Zij bleven echter veel schuwer dan de ouderen en lieten zich zelden een woord ontlokken.

Niet weinig verraste ons dan ook na dezen gemakkelijken omgang, eene alles behalve aangename ontdekking van Owon, die met de anderen de hem verwante Bongans was gaan bezoeken en hun, toen het gesprek op Adam kwam, gevraagd had, waar deze zich bevond. Tegen den wil der anderen, babbelde een klein meisje van acht jaar het eerst en zeide, dat die naar den Mahăkam trok, om daar te vertellen, dat de contrôleur in aantocht was met 300 man, om wraak te nemen over verscheidene gesnelde onderdanen uit den Kapoewas. Eenige Bongans, die juist bij ons zaten, bevestigden dit op nader ondervragen, maar zeiden er bij, dat Adam hen verboden

had, er over te spreken met ons en uit vrees voor zijn wraak hadden zij gezwegen.

Nu werd goede raad duur, want zonder ondersteuning vooral in voedsel van de Mahäkam-stammen konden wij het bij aankomst niet uithouden en de mededeeling van den hun welbekenden Adam, zou hun zeker in het bosch doen vluchten. Gelukkig was deze nog slechts enkele dagen vooruit en zoo meenden Akam Igau en Akam Läsa, dat het best zou wezen, eenigen van hen onbeladen vooruit te zenden naar de hoofden van den Mahăkam, om hen gerust te stellen omtrent onze bedoelingen. Alzoo zou Akam Igau, als bezitter van het meeste diplomatiek talent met zes der voornaamsten vooruitgaan den volgenden morgen, met de hoofden der Pnihings, Sepoetans en Kajans spreken en zoo het dreigend gevaar afwenden. Geschenken wilde hij niet medenemen, want reeds vroeger waren enkelen hunner wantrouwend daardoor geworden en hadden gevraagd, waaraan zij verdiend hadden, geschenken te ontvangen. Ik kon mij die opvatting best voorstellen en liet dus mijne gezanten, waarvan Igau uit elken stam in mijn escorte er één koos, alleen met hun persoonlijken invloed als wapen, trekken.

Den 28sten verdwenen zij met de overige koelies den Banjoe op en bleven slechts enkelen onder Akam Läsa voor ons gezelschap achter. Zoo werd het zeer stil in onze omgeving, en konden wij trachten op de best mogelijke wijze den dag te doorworstelen, om niet te veel onder den indruk van de onzekere toekomst te geraken. Gelukkig lag ons kampement vrij hoog, zoodat ook in ons nauwe boschrijke dal de temperatuur niet te hoog werd. Reeds om twee uur keerden de koelies terug van den Leja, een riviertje meer naar het oosten en evenzoo droegen zij den volgenden dag een gedeelte verder, toen er bij hun terugkomst twee ontbraken, die door de anderen dien dag ook niet gezien waren. Nu gingen opnieuw alle tongen los, gingen de verbeeldingen aan het werken en de meest verschillende veronderstellingen werden geopperd, waaronder koppensnellende Boekats en Pnihings een zeer groote rol speelden. Trouwens het naast ons op den heuvel liggend lijk van den vermoorden Maleier had mijne luidjes voortdurend in een onrustige stemming gehouden en toen de nacht en de volgende dag verliepen, zonder dat de

vermisten opdaagden en de Bongans, die men ontmoette, ook niets wisten, moesten wij besluiten den derden dag van hun verdwijnen, troepjes van 6 en 8 man in verschillende richting uit te zenden, in de hoop hen bij verafwonende Bongans en Boekat Dajaks terug te vinden.

Voor dat doel was Joeng, onder wien een der twee, een oude man, behoorde, reeds aan den Leja blijven slapen en terwijl alle anderen langzamerhand onverrichterzake terugkwamen, verscheen hij tegen vier ure met de boodschap, dat beiden terug waren, maar niet goed durfden terugkeeren. Honger en vermoeidheid maakten echter aan die aarzeling spoedig een einde en verscheen eerst Saung, de jongste en aanlegger van den tocht. Hij was een Pnihing van 'Ma Soeling, opgewonden en woest van natuur, die in deze streken vrij goed den weg wist; en had nu van de gelegenheid, dat Sirang met Akam Igau naar den Mahăkam was en hem niet als gewoonlijk onder den duim kon houden, gebruik gemaakt, om kennissen in de nabijheid te bezoeken, waarbij hij den onnoozelen ouden man, die voor het eerst hier reisde, medegetroond had.

De kennissen huisden echter niet meer op de plaats van vroeger en den geheelen eersten dag dwaalden zij zonder voedsel door 't bosch om hen te vinden en toen zij 's avonds eindelijk aankwamen, had de oude man zoo in angst gezeten, dat hij met zijn ontbloot zwaard in de hand den geheelen nacht geen oog dicht deed. Door het algemeen heerschend gebrek bleef het ondervonden onthaal verre beneden hunne verwachting en behoefte, zij rustten den tweeden dag met ledige maag uit en wilden den derden het kampement trachten terug te vinden, toen Joeng hen opspoorde en medenam. Een tweeden dergelijken tocht zouden zij wel niet ondernemen en bovendien verheugde het mij zeer, hen terug te zien, zoodat ik slechts met een Europeesch leelijk gezicht en een Boesangsch standje Saung mijne verontwaardiging te kennen gaf.

Den 31sten zouden allen rusten van wege den doorgestanen angst en voor zij, op enkelen na, allen onze vestiging zouden verlaten, om zich bezig te houden met het verder brengen onzer goederen van den Leja naar de waterscheiding, waarna zij ons zouden komen halen. Dan hoopte ik, dat von Berchtold weder in staat zou wezen

om langzaam te volgen. Om hem door verandering van spijs nog beter te doen eten, daar geconserveerde spijzen hem tegenstonden, had ik reeds moeite bij de Bongans gedaan, om een kip te krijgen, maar dezen hielden die er niet op na; zij wisten echter, dat er nog een te vinden moest wezen bij stamgenooten aan den Boven-Leja. Twee Kajans van Tandjong Karang boden zich toen aan, om die daar te gaan halen. Voor eenige meters wit katoen brachten zij mij 's avonds een nog jongen haan thuis, die inderdaad de eenige tamme vertegenwoordiger van zijn soort tusschen Kapoewas en Mahákam bleek te wezen en zich verdienstelijk maakte, door in den vorm van soep gedurende eenige dagen den zieke zoover te brengen, dat hij weer gewoon mede kon eten.

Den 1en Aug. bleven wij met drie invaliede Kajans en Akam Lása in het kampement achter, in overleg met de eersten, die meenden, dat wij van de Bongans, welke dagelijks bij ons verkeerden, niets te vreezen hadden en één persoon het niet wagen zou, onze vestiging te verontrusten. 's Nachts evenwel achtte ik het toch onverantwoord, om niet op onze hoede te wezen, daar ik bij ondervinding wist, dat er altijd individuen op een afstand om een kamp zwerven, die zich zoo van alles wat gebeurt op de hoogte houden, en volgens hetgeen men ons vertelde, zwierven er in het gebied van de eigenlijke Kapoewas-bronnen ten noorden van ons nog Boekat-stammen rond, die tegen al het vreemde hoogst vijandig zijn en nooit met anderen in aanraking komen, dan met de Boekats van den Howong; daarom verdeelden wij de nachtwacht nu onder elkaar.

Behalve met wat te lezen, konden wij ons bezighouden met overdenkingen omtrent het lot van de zeven lui, die vooruittrokken en over den uitslag van hunne onderhandelingen. Gelukkig bezat Akam Igau in zijn tijgertand een machtig middel, om met een eed daarop aan zijn verzekering kracht bij te zetten.

Met de weinige personen, die bij ons bleven, ging de volgende morgen zeer kalm voorbij en kwamen een paar praatzieke oude mannen van Tandjong Karang een praatje maken, dat, onder den invloed van hetgeen ons allen het meest belang inboezemde, al spoedig liep over de bevolking van den Mahákam en hare gezind-

heid. Meer openhartig dan anders in tegenwoordigheid van velen, gaven zij nu ook toe, dat men ginds in hoofdzaak bang voor ons was en wel, omdat door het vermoorden van Dajaks en Maleiers van den Kapoewas de stammen zich altijd wat tegenover het gouvernement te verwijten hadden, dat trouwens ook zelden anders wat van zich hooren liet, zonder dat daarbij boeten opgelegd werden.

Na de door mij geopperde bedenking, dat het wellicht in hoofdzaak de schuld van de vermoorden zelf wezen zou, vertelde de een mij dadelijk, dat inderdaad de Silat en Boenoet Maleiers, die in den laatsten tijd gesneld waren, het aan zich zelf te wijten hadden. Tot mijn verrassing en zijn eigen later berouw wellicht, vertelde hij toen ook details van de aanleiding tot den moord van Müller, waarvan ik tot nu toe van Igau of een ander geen woord had kunnen loskrijgen. Hierbij bleef het echter niet dien dag, want juist zaten wij onzen eenvoudigen maaltijd te genieten des middags, toen er eerst één, daarna een tweede en vervolgens nog meer vreemde, leelijke en schuwe gezichten om onze tent kwamen kijken.

Deze zeer schurftige schapen bleken onder geleide te staan van Sigau, Igau's schoonzoon, die ons in hen de eerste vertegenwoordigers toevoerde van de Mahăkam-bevolking. Leelijker jonge mannen waren mij tot nu toe niet voorgekomen, maar als een teeken, dat nu de Mahăkam voor ons open stond, begroette ik hen met vreugde. Sigau haastte zich te vertellen, dat dit Sĕpoetan Dajaks waren, die met nog verscheiden anderen door Akam Igau overgehaald waren, om ons te helpen dragen, dat men ons in Pĕnanei in goede gezindheid afwachtte en dat de vooruitgezondenen den Penanei, Kaso en Mahăkam verder afzakten, om met Belarè en Kwing Irang te spreken. Daar had hij ook goede hoop op succes, daar de Mahăkam-hoofden verontrust werden door berichten over de komst van Kĕnja's, die van Bĕlarè eenige slaven wilden eischen voor sedert lang gesnelde Kĕnja's. Ik zou door mijne tegenwoordigheid dan een strijd kunnen voorkomen.

Minder troostrijk luidden de berichten omtrent de mogelijkheid, om voedsel aan den Mahăkam te krijgen, daar nog slechts zeer enkelen wat rijst bezaten en men met het zaaien nog niet eens

begonnen was. De zes Sepoetans gaven ons een voorbeeld van den toestand door met bijzondere gulzigheid aan te vallen op de rijst, die wij hun voorzetten, en bij mijne vooruit gezonden koelies moesten de anderen, die hielpen, evenzoo gedaan hebben. De mijnen echter lieten zich daardoor niet terneerslaan, zij kenden trouwens van vroeger het sago- en oebi-diëet aan den Mahakam, en ik vertrouwde op mijne ruilmiddelen, om voor ons zelf ten minste rijst te kunnen krijgen. Op het oogenblik maakten bezwaren ook geen indruk, nu de voornaamste opgeheven waren en ik Borneo's Oostkust reeds voor mij meende te zien; de zes Sepoetans, die wellicht onder den indruk van al het fraais, dat zij zagen, niet wisten, hoeveel zij wel zouden eischen voor hun hulp, lieten wij den volgenden morgen getroost weer vertrekken.

Den nacht hadden zij bij ons doorgebracht, maar het daarbij niet erg getroffen, want na een hevigen regen boven, moesten zij in 't duister voor een bandjir vluchten en 's morgens voor hun wandeling terug, op den val van het water wachten. Gelukkig bracht deze ons ook eene verrassing, want de stroom had 's nachts twee onzer drie vouwstoeltjes, die als gewoonlijk buiten bleven staan, medegesleept. De hevige wervelstroom, die in een bocht van den Boelit ontstond, spoelde ze echter onder een groote hoeveelheid dood hout aan den oever, waar Demmeni ze later op den dag beide met moeite onder uit haalde.

Wij spraken met Sigau als leider der voorhoede af, dat hij ons den 5den mannen zou zenden, om met ons en de nog achter gebleven goederen, den tocht verder voort te zetten en hoewel er slechts een twaalftal jonge mannen verschenen, braken wij dien dag op, blijde met goede vooruitzichten de plek te kunnen verlaten, waar wij zooveel hadden moeten doormaken.

Voor von Berchtold maakten de Kajans een zeer primitieven draagstoel, dien één man op den rug droeg en waarin hij hem op steile hellingen naar boven bracht; gelukkig echter kon de patiënt lange gemakkelijke einden zelf afleggen, waartoe de koelte, die in de wouden heerschte, veel bijdroeg. Zoo stegen wij, na het beklimmen van de steile helling van den heuvelrug tusschen Banjoe en Boewang, nog voortdurend en vonden het verlaten kamp onzer koelies

op een 400 M. hoogte terug, waar von Berchtold doodvermoeid onmiddellijk onder de dekens verdween, maar geen koorts meer kreeg en 's nachts rustig sliep.

Eerst veel later daagden onze dragers op met de andere goederen, daar zij met hun gering aantal verscheidene gangen te doen hadden, om alles over te brengen; zelfs Joeng, die zich met het dragen van den zieke reeds zoo inspande, liep weer snel terug, om de overigen te helpen.

Op dezelfde wijze, maar zonder draagstoel voor von Berchtold, die den geheelen weg liep, vorderden wij den volgenden dag tot den Awang, een riviertje aan den voet der waterscheiding op een hoogte van 600 M. In een zeer nauw dal, aan alle zijden ingesloten door hoog dicht bosch met hinderlijk veel rotan, vonden wij hier een deel onzer koelies terug in gezelschap van het Sĕpoetan-hoofd Djau en vele vrouwen en kinderen. Ook een mantri van het Pnihing-hoofd Kaja van Pĕnanei begroette mij daar en het deed mij bepaald goed onder al die woeste, onbekende tronies een kennisje terug te vinden in een Poenan-meisje van den Mandai, dat sedert 1894 met dezen Pnihing getrouwd en hierheen verhuisd was. Hoewel in 't eerst wat schuchter, ontdooide zij toch spoedig, vooral onder den indruk van wat tabak, voor het hernieuwen van de vriendschap. Een groot deel goederen lag onder bewaking reeds aan den Pĕnanei en zoo trok ik mij van de melding, dat de hulp der Sĕpoetans onze rijst tot een kleinigheid had doen slinken, ook maar niet te veel aan.

Nu zaten wij allen reeds zoo lang in nauwe rivierdalen en hunne dichte bosschen, dat het mij verantwoord toescheen, op het punt om van den Kapoewas afscheid te nemen, nog een blik te slaan over zijn gebied, dat ons van een nabijgelegen berg in 1894 zoozeer verrukt had.

Ons kamp lag aan den voet der waterscheiding, een scherpen rug in noord-zuidelijke richting tusschen twee hoogere gedeelten, de Nopin in 't zuiden en de Apoon in 't noorden, die respectievelijk aan twee vulkanen grensden, de Terata en de Lekoedjan of Batoe Bĕtong.

Hoewel ook geheel met bosch bedekt, moesten de scherpe krater-

randen van dezen laatsten ons het beste uitzicht over de omgeving verleenen en bovendien verklaarde het volks-bijgeloof hem niet heilig of verboden. Als gids vonden wij een ouden Boekat van Pagong, die vroeger jaren in deze streken geleefd had en, goed gewapend tegen zijne hier zwervende stamgenooten, togen wij er met een zestal op uit.

Het begin stelde zich gemakkelijk genoeg in; eerst langs den rug van de waterscheiding, en door een vlak zadel tusschen de Boekit Antara naar den wat hoogeren Apoon vormde de bestijging slechts een aangename wandeling, zoodat zich zelfs de gelegenheid opende, om ook iets van de omgeving in het bosch te zien. Anders eischt het loopen in deze wouden voortdurende oplettendheid, waar men den voet zet en alle belangstelling in iets, wat hooger groeit, dreigt men met een val te boeten. Hier echter vervolgden wij onzen weg tusschen fraaie hooge boomen, wier wortels niet boven den grond uitstaken en kleine rotanplanten vormden het lichte onderhout.

Na een klein uur begon echter de vulkaan zijne rol te spelen en veranderde het tooneel om ons geheel en al. Zoodra zijn wand door de rotan schemerde, begon de grond sterk te stijgen en nog een pas of wat verder kon ons gezelschap het hart ophalen aan een klimpartij, als ook in het bergland van Borneo niet alle dagen voorkomt.

Reeds vroeger kwam ons van verre de berg zeer steil voor, nu wij er op liepen en tegen aan hingen, bleek de graat van boven zeer smal te wezen. Evenals reeds eenmaal op den vulkanischen Simedoem op de Westkust, was hij op sommige plaatsen slechts de dikte van een grooten boom breed, wiens wortels den eenigen steun uitmaakten om verder te komen en een soort van netwerk vormden om de losliggende steenen van den graat, die, sterk verweerd door wind en regen, anders reeds lang in de diepte verdwenen zouden zijn. Gedurende de geheele beklimming bleken de wortels van den bedekkenden plantengroei de oppervlakte van het losse vulkanisch gesteente bij elkaar te houden. Bij aanraking verschoven de stukken zich dikwijls als in een zak. Door de eigenaardigheid der Indische vulkanen, die bijna nooit lavastroomen uitwerpen, maar uit losse tuffen bestaan, wordt de rol van den bedek-

kenden plantengroei van het meeste gewicht tegen een snelle nivelleering van het onvaste gesteente. Lager aan den wand bedekten hem bladeren en humus, maar, na eenigen tijd klimmen, kreeg de plantaardige omgeving geheel het karakter van die van Borneo's hoog gebergte. De boomen van aanzienlijke afmeting begonnen te ontbreken en een dikke moslaag bedekte de helling en het onderste gedeelte van het naaldhout en de sagopalmen, (Eugesonia tristis), die hier zich in de steenmassa konden vastklemmen.

De helling werd nu ook zoo steil en de ruimte tusschen de afgronden aan weerszijden zoo nauw, dat wij allen boven elkaar stonden en niet dieper dan twee of drie der volgenden konden zien. Daarom werden handen en voeten verplicht onder de dikke moslaag een steun te zoeken in het netwerk van wortels, dat over de steenen van den berg lag en hen bijeenhield. Met de hand hierin woelende, moest iedere wortellis een onderzoek ondergaan, of ze versch was en vastzat of reeds vermolmd en dus geen mensch kon dragen. Dan een andere voor de tweede hand en hetzelfde voor de voeten. Deze echter vergisten zich meer, daar het vooraf beproeven hier moeilijker ging; maar van vier steunpunten zijn twee overblijvenden altijd voldoende, en zoo rekenden wij meer op onze handen en klauterden meter voor meter voorwaarts.

Gelukkig groeide hier vrij veel wilde sago, die, in der tijd van den Nopin af gezien, reeds zijne veervormige bladeren in de verte vertoonde. Nu maakten zijne wortels den aangenaamsten indruk door de heerlijke ladders, die ze vormden, zoolang ze nog niet vergaan waren. Gelijk aan de zeekust vele mangroves in den moerassigen bodem een steun vinden door een kegelvormig bosch van rechte cylindervormige wortels, zoo hechtten ook de sagoboomen hier zich in de losse steenmassa der loodrechte vulkaanwanden. Aan deze drie tot vier c.M. dikke wortels vonden hand en voet een zeer vasten steun, vrij wat beter dan aan hoopen doode bladeren en half vergane boomstammen, die ook een paar maal het heele of het halve lichaamsgewicht moesten dragen. De oude Boekat, die vóór mij klom, was echter zeer oplettend, beproefde elk plekje vooraf, wees mij het aan en bracht ons zoo veilig op een plek van den rand, waar die zich meer horizontaal bewoog. Tot mijn ver-

bazing ontving mijn hond Sultan mij hier kwispel-taartende en likte mij onverwacht in het gezicht, toen ik mij boven den rand heesch. Beneden had hij ons halfweg niet meer kunnen volgen, en bleef daar jankend staan; in plaats van naar het kamp terug te loopen, had hij blijkbaar een voor honden meer geschikt pad gevonden.

Naar de metingen van de opnemers van den topografischen dienst bevonden wij ons op een hoogte van 1130 M. en liepen over een smallen graat, welke aan weerszijden zoo steil naar beneden afviel, dat de wanden alleen bij vooroverbuigen zich vertoonden. Ons pad voerde meer over dik mos en boomwortels dan over gesteenten, welke zonder deze bekleedselen zeker niet aan regen en zonneschijn weerstand zouden hebben kunnen bieden.

Wat het uitzicht aangaat, dat viel volstrekt niet tegen, want op verscheidene punten belette de boomgroei van beneden het vrije beschouwen van de vlakten vóór ons niet en aangezien wij betrekkelijk hoog stonden, keken wij vooral in westelijke richting ver het Kapoewas-gebied in. Van weerskanten begrensden echter berggevaarten het tooneel, naar het zuiden verhief zich in sombere majesteit de aan deze zijde kale massa van den Terata, welke ook op hare plattere bovenvlakte nog begroeid bleek te wezen met laag geboomte.

Naar het noorden stuitte de blik tegen het Boven-Kapoewas ketengebergte, dat, van onder tot boven met zware bosschen bezet, onder het wolkenkleed waarin zijne toppen verdwenen, een beklemmend zwaarmoedigen indruk op den toeschouwer teweeg bracht. Aan zijn voet stroomde in een diep dal de Bongan met hare bijrivieren, waarin wij zooveel weken voortgekropen waren als echte pygmeeën tegenover zulk eene omgeving. Uit dit dal rezen voor ons in noordoostelijke richting de eene keten na de andere gelijk coulissen achter elkander op, voortdurend stijgende en ten noorden van ons zich met hare hoogste toppen als de Kijoe Toetoeng en de Kerihoen in de wolken verliezende. Naar het zuiden verliep slechts de rug van den Liang Tibab uit het Bongan-dal, verloor zich achter den Terata, terwijl daarachter de blik onbegrensd kon weiden over het uitgestrekte, vrij vlakke stroomgebied van den Langau, evenals de omliggende bergen met onafgebroken bosschen bedekt, die den loop der rivieren slechts deden raden. Eenige steunpunten in de in

nevels verdwijnende vlakten boden, naar het Westen en Zuidwesten de Hariwoeng, de Menakoet en de Sara, drie hooge kegelvormige massa's, die als heterogeene, alleen staande vormingen in de uitgestrekte golvende vlakten, als van zelve de gedachte aan vulkanen deden rijzen. Onwillekeurig trokken evenwel de groote massa's van het Noordelijk ketengebergte de blikken weer tot zich, waar woeste Boekats de rol der groote wilde dieren van elders overnamen en even onnaspeurlijk rondslopen voor het bemachtigen van hun prooi.

Onderwijl lieten onze geleiders ook aan de Oostzijde van den berg eenige boomen met donderend geweld in den honderden meters diepen afgrond vallen en maakten daardoor een uitzicht vrij, wel beperkt, maar toch voldoende, om een overzicht te krijgen over het dal van den Penanei en den Kaso, aan weerskanten door middelmatig hooge ketens ingesloten, maar vrij breed in Oostelijke richting zich uitstrekkend, totdat een hoog gebergte het daar afsloot. De Boekit Pĕnanei, een smalle hooge kegel met witte wanden, trok in Noordoostelijke richting het meest de blikken tot zich.

Geheel onder den indruk, dien het grootsche landschap op mij had gemaakt, bereidde ik mij met de mijnen op den terugtocht voor, doch achtte het voor mij veiliger, nu mijn geweer aan den Boekat toe te vertrouwen, die zijne vreugde over die onderscheiding niet geheel bedwingen kon en ook de anderen gevoelden blijkbaar wat voor dat feit. Ten minste spoedig wisten wij door hen, dat onze gids tot de dapperste mannen van den Mendalam behoorde en in zijn tijd aan den Barito en den Mĕlawi niet minder dan zeven koppen had gesneld. Zoo bleek dan mijn wapen aan goede handen toevertrouwd, maar de levende illustratie van het geheimzinnig schrikverwekkende, dat die duistere wouden voor ons verborgen, verminderde den indruk daarvan niet.

De inspanning en voortdurende oplettendheid, bij het naar beneden gaan vereischt, verschaften ons echter een goede afleiding en zeer voldaan over de afwisseling in het voortdurende benauwende verblijf in de bosschen, keerden wij in het kampement terug.

Von Berchtold had den dag kalmer besteed en zich rustig gehouden, om voor het vervolg van den tocht frissche krachten te verzamelen. Reeds den volgenden dag werden die op de proef gesteld, maar

I, 303.

De waterscheiding tusschen Kapoewas en Mahăkam, met geofferde eieren op gespleten stokken.

gelukkig lieten ze hem niet in den steek en verder behoedden wij onzen marsch niet meer naar hem te regelen.

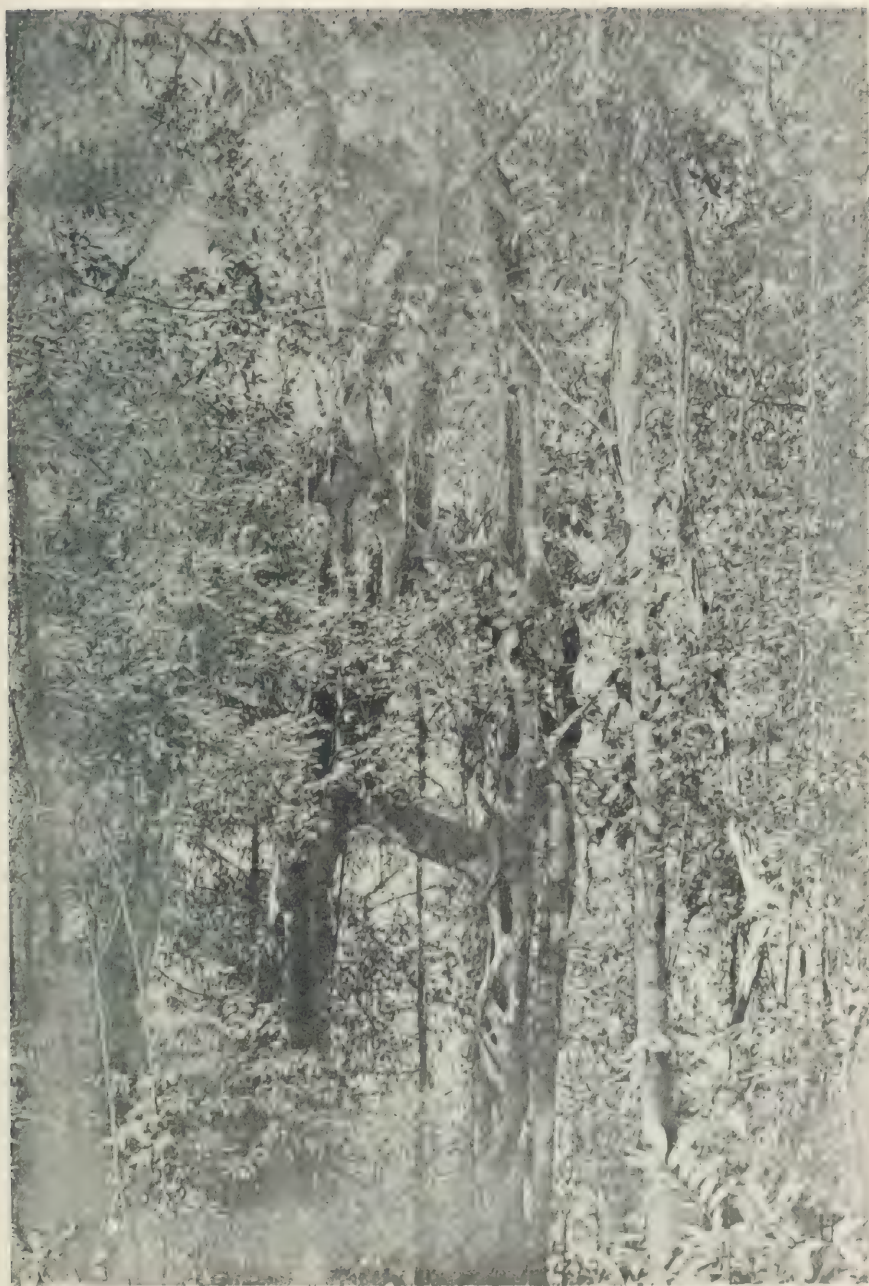
Slechts een enkele honderd meter klimmens bracht ons op de waterscheiding, de Boekit Antara, welken men zich moeilijk meer overeenkomstig zijne bestemming kan voorstellen. Het is een rechte bergrug, van boven slechts enkele tientallen meters breed, die den Nopin met den Apoon verbindt en aan weerszijden vrij steil afdaalt in het Westen naar den Kapoewas, in het Oosten naar den Mahăkam. Den Dajaks ontging het eigenaardige van deze plek ook niet, zooals bleek uit de talrijke sporen van offers, die over den grond verspreid lagen. Aan de rechterzijde van het pad stonden nog verscheidene bamboes overeind, welker spits gespleten en tot een korfje uiteengebogen, ieder een geofferd ei droegen, door de voorbijtrekkenden daar geplaatst, om alle ziekten en ongemakken van het eene gebied niet in het andere mede te nemen. Ook aan de boomen werd blijkbaar een bijzondere eigenschap toegeschreven, want hun ondereinden droegen de diepe sporen, dat velen er stukken hadden afgekapt en ook onze dragers hadden in 1894 ieder een stuk van dit hout medegenomen.

Onze Kajans waren den vorigen avond reeds in plechtigen optocht, goed gekleed en gewapend, uitgetrokken naar deze plaats, om hun offer aan de geesten te brengen en trokken nu in de vaste overtuiging van hun veiligheid, het nieuwe gebied binnen.

Even achter den voet van den eigenlijken bergrug vonden wij de overblijfselen van ons verste kampement in 1894; de welige plantengroei had echter bijna alles bedekt, zoodat de plaats der tenten nauwelijks meer te herkennen viel. Wij trokken het kleine sprankje over, het eerste, dat tot het gebied van den Mahăkam behoort, bestegen weer een heuvel aan de Oostzijde, en bewogen ons de eerste twee uren in een zacht hellend bosch, waar niets bijzonders onsden marsch bemoeilijkte en eenige gelegenheid bestond, om wat van de omgeving te zien. Behalve een enkelen vlinder en eenige andere insecten, vertoonden zich ook hier geen dieren en moesten de planten ons schadeloos stellen, wat zij ook ruimschoots deden. O. a. viel mij een tweetal boomen op, welker als uit boomstammetjes gevlochten stammen verbonden waren met zware dwarsstukken. In hun jeugd

moesten zij hun bestaan aangevangen hebben als klimplanten op twee verschillende boomen, welke zij door ze met een net van takken te omgeven in den groei hadden belemmerd en eindelijk doodgedrukt. De vermolmende stammen lieten toen het rijk over aan de vroeger gesteunde klimplanten, die nu onderling vergroeid naar den aard van vele Ficusoorten, stevig genoeg ontwikkeld waren, om staande te blijven. Het ontstaan der dwarsstukken verklaart men wellicht het beste door aan te nemen, dat langs de takken der oorspronkelijke boomen, armen der beide klimplanten met elkaar vergroeiden en later sterk in dikte toenamen. Heeft men tijd en gelegenheid, om rond te kijken, dan doen zich dergelijke in de meeste stadiën van ontwikkeling voor.

Den oever van den Pĕnanei bereikten wij op een punt, waar deze reeds 20 M. breed was, maar nu weinig water bevatte, zoodat het loopen over de rolsteenen onder en boven het water niet erg bezwarend was. Al spoedig trokken wij voorbij de plaats, tot waar onze goederen gebracht waren; daar wenschten de koeli's te blijven, maar na eenige draaierijen bekenden zij, dat Pĕnanei dan niet in één dag te bereiken zou wezen, wat voor mij een hoofdzaak was wegens de noodzakelijkheid, om zoo spoedig mogelijk zoete aardappelen en sago voor ons voedsel te koopen. In overleg met Kringin, den Pnihing van Pĕnanei, liepen wij dus door tot een groote rolsteenbank, van waar het huis van Kaja in een dag zou te bereiken wezen. Door de hulp der Sĕpoetans van Djau en daar de rijst niet meer gedragen behoefde te worden, ging een groot deel van onze goederen mede, de rest bleef achter onder bewaking. Merkwaardig tegenover onze Kajans waren de lasten, die de Sĕpoetans droegen, vooral de vrouwen en kleine jongens. De laatsten, van een 14 jaar oud, droegen met gemak 20 kilo in een draagmand op hun rug en tippelden zoo vlug over de gladde ronde steenen, dat wij Europeanen hen moeielijk bij konden houden. De onzen reisden trouwens reeds meer dan een maand en velen hunner zagen er vrij wat magerder uit, dan bij het vertrek uit Poetoes Sibau. De rijst en het zout, dat zij van ons kregen, vormden voor de Sĕpoetans reeds zulk een bijzondere lekkernij, dat dit hun bijna voldoende beloonde voor al hunne moeite. In tegenstelling met de jonge mannen, die niet

I, 304.

Twee doorzichtige boomen, ontstaan uit slingerplanten, verbonden door drie aan beide stammen vastgegroeide bruggen.

I, 305.
Gezicht op de Pnihing-woning te Pĕnanei.

wisten hoeveel zij wel vragen zouden, lieten dezen het geheel aan mij over, wat hun te geven en toonden zich later voor eenige meters wit of rood katoen, wat zout en tabak als belooning, recht in hun schik.

Inderdaad bereikten wij den volgenden dag de eerste menschelijke woning in het Mahăkam-gebied, maar niet dan na een flinken marsch.

Hoewel voorbereid op de nabijheid van Penanei, het huis der Pnihings onder Kaja, stond ik op den top van een steilen heuvel toch nog onverwachts boven een lang grauw dak, dat zich aan den voet vertoonde. Het maakte het afdalen echter dubbel gemakkelijk en met mijne twee geleiders haastte ik mij met voldoening over een langen boomstam, die over een ravijn lag achter het huis, naar de trap, tot grooten schrik van varkens en honden. Zoodra ik mijn hoofd stak in de eerste Mahăkam-woning, begroetten mij drie mijner afgezanten, Sirang, Gănilang en Ledjo, die, kort geleden hier weer aangekomen van beneden, mij opwachtten om verslag uit te brengen van de gevolgen hunne zending. Zoowel in Penanei als bij Bĕlarè hadden zij gevonden, dat Adam hen vooruit trok en vertelde, dat een contrôleur in aantocht was met driehonderd man, om de Mahăkams te tuchtigen voor de in hun gebied gepleegde moorden. De daardoor veroorzaakte opschudding kon echter door Akam Igau en de zijnen, dank zij ook zijn tijgertand, spoedig bezworen worden en alle hoofden verklaarden daarop, dat mijne komst in hun gebied geen bezwaren in had, terwijl zij op Bahau-wijze ieder zouden zorgen, mij met mijne goederen naar een lager aan de rivier gelegen hoofd te brengen. Wij zouden echter eenige dagen hier dienen te wachten, daar Bĕlarè op onze volgende halteplaats bezig was den Mahăkam af te visschen met toeba en daarna acht dagen pantang of verbodtijd had voor den ingetreden zaaitijd. Adam zag, spoedig na de aankomst van Akam Igau, het mislukken van zijn aanslag in en trok weer terug naar zijn schuilplaats aan den Boelit.

Ons kwam een oponthoud van eenige dagen in Pĕnanei zeer goed te stade, want hoewel wegens het gebrek aan rijst in die streken een langer verblijf in Pĕnanei of aan den Howong onmogelijk bleek,

moesten wij ons hier voorzien van levensmiddelen voor de verdere reis en van booten, die de Pnihings voor de voorbijtrekkenden hier maakten. Bovendien konden wij er hier aan gaan denken, om aan te vangen met onze verzamelingen en het doen van opnemingen in het terrein. Tot dusver verhinderde het voortdurend trekken van de eene plaats naar de andere eene ernstige studie van de omgeving en wilden wij niet een nummer van ons programma geheel verliezen, dan moest met de uitvoering daarvan hier begonnen worden. Wij bevonden ons namelijk daar op het verste punt, waar een opnemer van den topografischen dienst zijne opname van de bronnen van den Kapoewas beëindigde.

Gedurende meer dan tien jaren hield eene brigade zich bezig met het in kaart brengen van de residentie Borneo's Westkust, waartoe de tijdelijke toevloed van industriëelen naar het noord-westelijk gedeelte Sambas en Montrado, aanleiding gaf.

Bijna uitsluitend in Indië geborenen verrichten de eigenlijke opneming, daar alleen zij door hunne matige levenswijze en hun gewoon zijn aan het klimaat, weerstand blijken te bieden aan een voortdurend leven in de bosschen, waar zij ook de meest onherbergzame oorden niet mogen schuwen, om er gedurende weken op enkele geschikte punten hunne mathematische waarnemingen te verrichten. Deze Indo-Europeanen vult men aan uit het pupillenkorps te Gombong, hoewel toetreding uit het leger niet wordt belet: daardoor gewennen zij van jongsaf aan eene strenge discipline, die hoogst noodzakelijk blijkt, om maanden lang zelfstandig in zulke streken als die van Borneo, te blijven werken. Eenige officieren oefenen contrôle uit op den verrichten arbeid en aan dezen is ook opgedragen, om de astronomische plaatsbepalingen te doen, waarop de opname van de omliggende landstreek berust. Met behulp van het Civiel bestuur, dat de opnemers voortdurend door een aantal pradjoerits deed beschermen, en zoo noodig optrad, om den nabijgelegen stammen de koelies te doen leveren voor transport en het overal noodige boschkappen, kon de brigade zich overal in de Wester-Afdeeling bewegen en bracht haar zoo in kaart, dat wij er ons gedurende de expeditie van 1894 en van 1896-1897 ook in kleinigheden, volkomen op verlaten konden. De opnemer Werbata, die in 1891 en 1892 het

hooge gebergte van den Boven-Kapoewas en den Bongan opnam, trok in dit laatste jaar tot aan Pĕnanei, van waar hij den Mahakam had willen afvaren naar de Oostkust, hetgeen de Pnihings echter niet toestonden. Ons voornemen, om ook het doortrokken gebied, zoo nauwkeurig de omstandigheden het gedoogden, in kaart te brengen, eischte de waarnemingen daarvoor hier te doen aansluiten bij die der vastliggende bergtoppen van de grensscheiding der Wester-Afdeeling. De berg, van welken Werbata zijne laatste metingen hier verrichtte, lag vlak voor het huis en zoo konden wij daar beginnen.

Twee dagen na onze aankomst droegen onze Kajans en Sĕpoetans de laatste goederen in de woning van Kaja; maar deze ongewone belasting met goederen en met menschen deed het huis op een angstverwekkende wijze wiegelen en kraken. Het algemeene model van lange houten huizen op hooge palen gold ook bij de Pnihings, maar blijkbaar zagen de bewoners bij den bouw op tegen den zwaren arbeid, zoodat de steunpalen wel hoog, maar niet dik uitvielen. Daardoor liet de stevigheid van het met rotan in elkaar gebonden huis nog al wat te wenschen over en haastte ik mij de Sĕpoetans tevreden te stellen, door ze weg te doen gaan. Het hoofd kreeg een extra hoeveelheid zout en katoen en de anderen ontvingen met verheugde gezichten een katoenen lendedoek of twee rokjes, welke zij in rood, wit of blauw uitkiezen mochten. Een handje vol zout ieder, bracht hen in opgetogenheid en er ontstond een waar gejuich, toen ik tot slot eenige vingerringetjes met steenen en wat naalden onder wat scherts onder hen verdeelde. Zelden zullen de arme drommels een tijd hebben gekend van zoo goed eten met zulk eene schitterende belooning aan het einde. Zij gingen trouwens een bitteren tijd van hongersnood te gemoet, in welken velen van hunne stamgenooten in den nabijgelegen Kaso van ellende omkwamen.

Zeer waarschijnlijk verkeeren deze Sĕpoetans in een toestand van afhankelijkheid van de Pnihings; in ieder geval zien de laatsten met een zekere minachting op hen neer.

Het best bemerkte ik dit aan mijne Kajans, welke mij kwamen vertellen, dat ik aan Kringin en zijne vrouw niet op dezelfde wijze hunne diensten moest beloonen. Die twee kwamen dan ook bij mij in mijn eigen vertrek en daar maakte ik hen met genoegen gelukkig

met katoen, tabak en zout, terwijl de vrouw als oude bekende een fraaien ring met rooden glazen steen en eene hoeveelheid kajoe-poetih-olie kreeg, als zij waarschijnlijk haar leven lang nog niet bij elkaar gezien had. Ook in deze omgeving viel het mij op, hoezeer de Poenan-vrouwen in gestalte en stem verschillen van de eigenlijke gevestigde Dajaks. Vooral in Mandai trof mij dit onderscheid bijzonder, omdat alle vrouwen der Oeloe-Ajar Dajaks even grove geluiden voortbrachten als hare mannen en ik de Poenan-vrouwen in grooten getale op een dag ontmoette, toen zij een groot feest vierden en zich onder de algemeene vreugde niet lieten weerhouden, hare stemmen goed te doen hooren ondanks mijne tegenwoordigheid.

